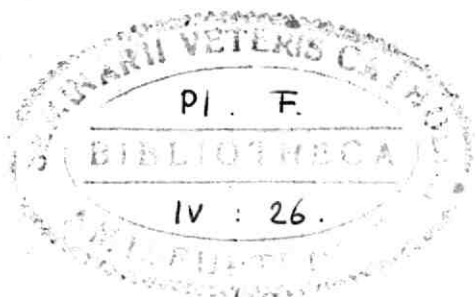


Heilig is de lente des levens! : een boek voor jongelingen

<https://hdl.handle.net/1874/235803>



mm12gg6



HEILIG IS DE LENTE DES LEVENS!

UITGEGEVEN DOOR DE VEREENIGING
TER BEVORDERING VAN CHRISTELIJKE LECTUUR.

0013 1076

HEILIG IS DE LENTE DES LEVENS!



EEN BOEK VOOR JONGELINGEN.

Uit het Hoogduitsch

VAN

Prof. G. WEITBRECHT,

ONDER TOEZICHT

VAN

DR. A. W. BRONSVELD.

—••••• T W E E D E D R U K . •••••—

AMSTERDAM,
HÖVEKER & ZOON.

GEDRUKT BIJ G. J. THIEME TE ARNHEM.

EEN WOORD VOORAF.

Het is niet de eerste reize, dat ten onzent een boek verschijnt, opzettelijk voor jongelingen geschreven. Zoo zag in het jaar 1818 een werk het licht, geheeten: „Voor jongelingen bijzonderlijk uit de beschaafde standen.” Een zestal Rederoeringen bevatte het, welke gehouden waren door niemand minder dan door JOANNES CLARISSE. Deze arbeid van den beroemden geleerde vond „zoo algemeene en uitstekende toejuiching,” dat hij zes jaren later op veler verlangen nog een „tweede zestal” aan het eerste toevoegde.

In dit twaalfstal toespraken, tot jongelingen gericht, wordt zeer veel voortreffelijks aangetroffen. Van geleerdheid, belevendheid, schrift- en menschenkennis ontmoeten wij hier de overvloedige bewijzen. Men kan het duidelijk bemerken, dat CLARISSE een hart had voor zijn jeugdige toehoorders. Meer dan een zijner onderwerpen, welke hij steeds in aansluiting aan een woord uit den bijbel behandelde, is gelukkig gekozen. „Hoe maken wij ons regt beminnelijk?” Zoo luidt de vraag, waarop het antwoord wordt gezocht naar aanleiding van het bekende bericht bij Markus X: 21a: „Jezus, hem aanziende, beminde hem.” Over valsche vriendschap, over de macht der zinnelijkheid en het versmaden

van het goddelijke, over het vroegtijdig zoeken van God, en nog menige andere zaak, worden hier door den geestigen en welsprekenden polyhistor treffelijke dingen gezegd. De Redevoering over Absaloms dood is in haar soort een waar meesterstuk, dat wij niet zonder stichting en leering lezen. Toch zou ik een nieuwe uitgave van CLARISSE'S boek ten sterkste afraden. Zijn woord, dat vóór meer dan een halve eeuw met toejuiching werd ontvangen, zou thans de aandacht van hen, voor wie het oorspronkelijk werd gesproken, te weten voor „jongelingen,” niet of slechts met moeite boeien. We drukken ons thans zoo geheel anders uit. Oordeel uit dezen aanhef: „Het is met een onuitsprekelijk genoegen, dat ik mij thans in uw bevalligen kring bevinde, edelaardige jongelingen! Reeds de aanblik van zoovele jeugdige menschen, alle blozende van gezondheid en vol van moed, wier levendig schitterend oog en bescheiden gelaat de onschuld en braafheid van hun hart aankondigt en waarborgt, en die zoowel de sieraad en het voorbeeld zijn hunner tijdgenooten, als de eere en vreugde hunner ouderen en naastbestaanden, en de hoop van het vaderland en van Gods kerk; — reeds de aanblik van zulk een belangrijke vereeniging van deugden en talenten is regt verkwikkelijk voor mij en hartverhoogend.” — Ieder gevoelt het: zoo moet men tot jongelieden niet meer spreken. Dat is de toon niet meer, dien men moet aanslaan.

Doch afkeuren is gemakkelijker dan beter doen. Het is waarlijk een probleem: Hoe moet er tot jongelieden in onzen tijd gesproken worden over hun geestelijke belangen, over God en zijn dienst? De genius van den ernst en van den goeden smaak beware ons voor het humoristische genre, gelijk wij hopen aan de bekoring van het sentimenteele ontkomen te zijn.

Ook dienen wij, naar het mij voorkomt, ons te wachten voor het nevelachtige, waarin vele auteurs, die liefst tot

onze jongelingschap het woord richten, een welbehagen schijnen te hebben. De lieflijke poëzie van de Génestet kan een tijdlang ons aantrekken, maar een rijper wordende geest heeft behoefte aan degelijker roedse! en vaster lijnen. Men wil iets positievers.

„Toch niet de leer der kerk?” zoo klinkt het met ontzetting ons tegen; „met het bovennatuurlijke, met de dogmatiek hebben wij afgedaan!”

Het is inderdaad een heroïek pogen, voor onze jongelingschap op te treden met den bijbel in de hand. Wie het durft, verdient als een man van moed geprezen te worden.

Zal hij niet overmoedig heeten, niet blijken iets te ondernemen, waaraan hij al het bezwaartelijke niet heeft overwogen, dan moet hij krachten en eigenschappen bezitten, welke niet aan elk sterveling geschonken zijn. Hij moet onzen tijd kennen in zijne deugden en ondeugden; hij moet weten wat er gist en omgaat bij het opgroeiend geslacht; hij moet den toon weten te treffen, die de aandacht trekt; hij moet kunnen afdalen zonder zich te verlagen, kunnen opheffen zonder zich te overspannen. Als een kind van onzen tijd moet hij profeteeren van de dingen der eeuwigheid, en den naam van „op de hoogte” onzer dagen te wezen niet koopen ten koste van ernst en geloof. De wereld der letterkunde en der beeldende kunst, het wetenschappelijk streven van onzen tijd in zijn materialistisch karakter, het smachten van menig hart naar iets beters dan het ongeloof kan aanbieden, dat alles moet worden gekend door den man, die spreken wil naar het hart, en wat meer zegt, naar de behoefte van onze jongelingschap.

Naar mijn bescheiden meening is de hoogleeraar WEITBRECHT een man, die veel van het genoemde in zich vereenigt. Wat hij zegt verdient te worden gehoord, en hij zegt het op zulk een wijs dat men er naar hooren kan, onwillekeurig er naar luistert. Hij preekt niet, maar hij vervalt

evenmin tot lichtvaardig gekeuvel. Hij is geestig zonder ongeestelijk, onderhoudend zonder onheilig te worden. Het verwondert ons niet, dat zijn boek in Duitschland gretig wordt gekocht en gelezen. Men gevoelt, die toon moet tegenwoordig worden aangeslagen.

De vertaling, welke hier wordt aangeboden, moge voor zichzelf spreken. Zij is iets korter dan het oorspronkelijke, en had misschien hier en daar eene omwerking moeten zijn, iets minder aan Duitsche toestanden moeten herinneren. Maar beter dan zulk eene „bewerking” zou een soortgelijk oorspronkelijk boek wezen, tot welks vervaardiging misschien dit bezielend werk van WEITBRECHT dezen of genen opwekt. Aan stof ter bespreking ontbreekt het niet, en variis modis bene fit.

„Jongelingen, gij zijt sterk,” zegt Johannes in zijn brief; hij moge het ook kunnen zeggen van onze jongelingen, voor wie het woord van WEITBRECHT tot rijken zegen zij.

A. W. BRONSVELD.

UTRECHT, Juni 1880.

INLEIDING.

Mijn jonge vriend! Gij kent het spreekwoord: De morgenstond heeft goud in den mond. Gij kent het niet alleen van hooren zeggen, maar gij hebt het ook in uw eigen leven en werken beproefd bevonden. Gij zijt 's morgens frisscher, vroolijker, veerkrachtiger, ondernemender, misschien ook wel beminnelijker, dan wanneer de eerste uren van den dag reeds voorbij zijn. Ook de wereld heeft dan voor u een ander aanzien. 's Morgens is zij als in haar zondagsgewaad, terwijl zij langzamerhand, naarmate de tijd verloopt, haar gewoon alledaagsch voorkomen krijgt. Des daags dringt keer op keer het zuchten en klagen van het schepsel tot u door, terwijl 's morgens alles nog rust en de wereld als het ware nog droomt van haar vroegere paradijsvreugde, en in stilte haar beste krachten toerust voor den arbeid van den dag. Van hoeveel gewicht is het, dat gij de morgenuren goed besteedt! Indien gij ze verslaapt of verdroomt, berooft gij uzelf van het beste gedeelte van den dag; dan begint gij uw arbeid temidden van de misnoegdheid der wereld, zonder dat gij uwe ziel gedompeld hebt in het element des vredes, dat u in de morgenuren omzweeft als een adem Gods. Ontwijdt gij geheelijk de eerste morgenuren

door zonde, door strijd, door verbittering en verontreiniging uwer ziel, dan hebt gij den worm laten komen aan den wortel van het leven, dat u dien dag geschonken wordt. Het is mogelijk dat gij langzamerhand in een betere gemoedsstemming geraakt, maar de bloem, de geur, de wijding van den dag zijn onherroepelijk verloren.

Ook uw jongelingstijd is een morgenstond, waarvan men zeggen kan, dat hij goud in den mond heeft. Hetgeen den morgenstond zoo schoon maakt, dat is ook de schoonheid van uwe jongelingsjaren: frissche kracht, vroolijke moed, een helder oog, eene wereld, die open voor u ligt, welker donkere afgronden tot nog toe voor uw oog vriendelijk verborgen zijn gebleven, een rijke toekomst, een blinkend licht en steeds hooger stijgende zon. Van hoeveel gewicht is het, dat deze morgentijd van het leven goed besteed worde! Brengt gij hem in ledigheid, in onmannelijke beuzelarijen door, dan neemt gij uzelf de beste uren en de beste kracht uws levens, dan staat gij naderhand voor de groote en ernstige levens-taak, zonder uwe ziel vervuld, verzadigd en gereinigd te hebben met de eeuwige idealen, welke alleen instaat zijn aan het doen en werken van den man zijne waarde, zijne heiliging te geven, en hem te schragen in de vele teleurstellingen, die hem wachten. Een verbeuzelde jongelingstijd — hij brengt die betreurenswaardige halfmannen voort, die, na een korten strijd met het leven, de wapenen zoo spoedig van zich werpen, en hetzij mismoeedig, werktuigelijk, zonder eenig hooger streven, hun beroep als een dagloonedienst vervullen, of zich aan de levenszathheid overgeven en als miskende genieën, ontevreden met God en de wereld, eenzaam hun weg vervolgen. En wanneer gij daarenboven uw jongelingstijd, den morgen uws levens, niet slechts verbeuzelt en verdroomt, maar door zonde bevekt en vergiftigt, — wat zal daarvan het gevolg zijn? Dan wordt uw levenswortel ziek, »dan viel de vorst in den lentenacht, de tēere bloesems lagen ter neêr, nu zijn zij verwelkt en verdord.” Wel kan menige bloesem weder opleven, wel kan door de kracht Gods

uw innerlijke levenswortel weder gezond worden. Toch, in het gunstigste geval — wat verloren is, blijft verloren; de eerstelingen der kracht zijn verkwist, de liefelijke levensgeur is vergaan, en er zijn vergiftigde wonden in het leven des geestes, die wel genezen, maar leelijke, nu en dan pijnlijke en steeds weder openbrekende litteekens nalaten.

De jaren, waarin gij nu staat, mijn jonge vriend, zijn beslissend voor uw geheele aardsche leven, ja, beslissend voor de eeuwigheid. De eerstelingen behooren God toe, zij zijn heilig. »Heilig is de lente des levens!» roept de dichter uit, en een ander dichter zegt:

Beheerscht uzelf; hebt de kracht
Te huiëren, waar de zonde lacht,
Den moed om God te vreezen,
Om kuisch en vroom te wezen.

Zoo laat dan een vriendelijk en welgemeend woord, dat u gaarne door de dagen uwer jeugd zou willen geleiden, een goede plaats bij u vinden!

I.

IDEAAL, GELOOF EN BIJBEL.

Wanneer gij tot uzelf inkeert, zult gij neigingen van tegenovergestelden aard in u ontdekken. Er woont in u een redelijke begeerte, om uw plicht naar uw beste kracht te vervullen, niets te doen, waarvoor gij u voor uzelf, voor uw eigen geweten, zoowel als voor anderen behoeft te schamen; in u woont een zucht naar het ideale, het onvergankelijke, het eeuwige, het goddelijke; een streven om u boven het lage, het alledaagsche, het gewone te verheffen; een strijd om uw leven en streven, uw handel en wandel te vormen naar het ideaal, dat u voor oogen zweeft. Lage karakters noemen zulk streven naar het ideale: dweepen. Wee den jongeling, die nooit eens in dezen zin gedweept heeft! Hij zou een dor gemoed moeten hebben. Maar gij zult ook de ondervinding opdoen, dat behalve dezen aandrang tot het ideale, ook een tegenovergestelde neiging in uwe ziel woont, een aandrang om liever uwe lusten te volgen dan uw plicht, eene macht, die u altijd weder tot vele dingen aandrijft, waarover gij u naderhand voor uzelf en voor anderen moet scha-

men. Dikwijls gevoelt gij u verlamd in uwe vlucht naar het hoogere, en onverbiddelijk wordt gij tegengehouden; want in u woont iets, dat u met zich trekt, en al uw worstelen en streven is dikwijls niets anders dan een gedurig verheffen en terugzinken, een willen en niet kunnen, eene afwisseling van goede voornemens en hun slechte volbrenging. Op die wijze voert gij een dubbel leven; uw eigen ik is gescheiden in één deel, dat naar het ideale gekeerd is, en een ander, dat de lagere wereld der zinnen toebehoort. Aan het eerste *komt* de heerschappij *toe*, maar het andere heeft haar in haar bezit.

Ditzelfde heeft lang vóór u reeds een ander ondervonden, die ons een treffende beschrijving van dezen gemoedstoestand heeft gegeven: »Want hetgeen ik doe, dat ken ik niet, want hetgeen ik wil, dat doe ik niet, maar hetgeen ik haat, dat doe ik. Want het willen is wel bij mij, maar het goede te doen, dat vind ik niet. Want het goede, dat ik wil, doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dat doe ik. Maar ik zie een andere wet in mijne leden, welke strijdt tegen de wet mijns gemoeds, en mij gevangen neemt onder de wet der zonde, die in mijne leden is. Ik ellendig mensch! wie zal mij verlossen uit het lichaam dezes doods?» Zoo heeft de apostel Paulus de macht, die naar het lagere trekt, in zichzelf gevoeld en daarover geklaagd. Maar hij heeft ook den weg uit dezen strijd gevonden, of liever, hij heeft hem niet vanzelf gevonden, maar hij is er op geleid.

Wilt gij beproeven, waarde vriend, met de u verleende menschelijke krachten een einde aan dezen tweestrijd te maken, en den aandrang naar boven een duurzame, vaste en beslissende zegepraal te doen behalen? Wanneer gij deze vraag bevestigend beantwoordt, waag dan gerust eene poging. De jeugd staat gaarne op zichzelf, en wil eerst haar eigen kracht inspannen, eer zij naar andere hulp uitziет. Laat het zoo zijn. Het is wel eene poging waard. Immers God heeft, vóór Hij zijn Zoon als Verlosser en Redder in de wereld zond, de menschen ook op zichzelf laten staan, en hen hun eigen weg laten wandelen, opdat zij in het groot problema van een

den mensch waardig en Gode welgevallig leven hun eigen, aangeboren kracht zouden beproeven. Begin dan den strijd; maar laat mij één ding van u verzoeken. Neem den strijd ernstig, zeer ernstig op. Het is niet genoeg dat gij nu en dan uw beter ik laat overwinnen, maar dat moet steeds meer een regel, en langzamerhand de vaste regel worden. Het is niet genoeg dat gij grove dwalingen vermijdt, maar de verborgene en kleinere moeten eveneens ophouden. Het is niet genoeg dat uwe hand rein blijve van de aanraking van het gemeene, maar uw tong moet het ook zijn. En niet alleen de tong: ook het hart, de fantazie, het gedachtenleven moet rein en onbevlekt worden. Het is niet genoeg dat gij met zuchten en klagen het kwade overwint, het goede doet, want het goede moet geen dwang wezen, maar gij moet het liefhebben, het moet u eene vreugde zijn. Wanneer gij aldus uwe taak op u neemt, en uw doelwit zoo hoog stelt, — wat zal dan het einde van uw arbeid wezen?

In de dagen van het heidendom hebben de besten en edelsten in dit strijden en streven den moed verloren, en de armen nêr laten zinken, zoodat zij erkenden en bekenden: »Zoo gaat het niet!» en uitzagen naar een hoogere hulp, naar iets volmaakt goeds en zedelijks, dat in menschengedaante van den hemel zou nederdalen. Ook gij zult, hoe ernstiger en dieper gij u deze zaak voorstelt, des te zekerder tot deze uitkomst geraken. Ik ken zulk een jongen, overmoedigen hemelbestormer, die door het denkbeeld van den plicht in geestdrift was gebracht, en op de vleugelen dezer geestdrift dacht op te stijgen tot het toppunt van het volmaakt goede en zedelijke; maar hij verloor zijn geduld bij dezen vruchtelozen Sisyphus-arbeid: »Neen, langer kan ik dezen strijd niet volhouden, den reuzenstrijd van den plicht!» riep hij in wilde opgewondenheid, »ik heb het gezworen, ja ik heb gezworen mijzelf in toom te houden, — hier is uwe kroon, zij blijve in eeuwigheid voor mij verloren! Neem haar terug en laat mij zondigen!» Ik heb anderen gekend, die niet zoo plotseling de gehoorzaamheid aan deugd en plicht lieten varen,

maar allengs, zeer langzaam, hun zedelijk ideaal steeds lager stelden, in hun eischen aan zichzelf steeds verflauwden, tot zij eindelijk met de gewone burgerlijke eerbaarheid en rechtschapenheid tevreden waren, en uit den tot den hemel zich verheffenden adelaar een huismus geworden was, die behagen schepte in den lof van gelijkgestemde zielen en spottend andere adelaars naaogde, die, zooals hijzelf in vroegere betere jaren, hun weg hemelwaarts namen.

Moge God verhoeden, dat gij aldus uw zedelijk ideaal langzamehand verlaagt, of er plotseling mede breekt! Laat het liever zijne kracht behouden, en erken de waarheid, dat gij, wanneer uw beter ik, de wet uws gemoeds, uw zedelijke wil den boventoon wil houden, wanneer die edele slaaf, die in u is, wil vrij worden, gij een hooger, bovenmenschen bijstand behoeft, een goddelijke kracht, die vrijwillige liefde tot het goede in u werkt en het kwade overwint. Het is niet genoeg, dat slechts een voorbeeld van het goede u van buiten af worde gegeven. Het voorbeeld heeft wel is waar dit vóór boven het korte, ijzige: »Gij zult,» dat het een levende illustratie is van de doode wet door een menschelijk beeld van vleesch en bloed. Maar eene kracht, die gij niet reeds tevoren hebt, kan u ook niet door een voorbeeld ingegeven worden. Het kan de sluimerende kracht wekken, het kan de gewekte kracht verlevendigen en aanmoedigen, maar het kan geen geheel nieuwe kracht in u brengen. Het blijft ook een verwijderd ideaal voor u, waarnaar gij vol verlangen uwe armen uitstrekt, zonder dat gij het ooit aan uw hart zult kunnen drukken. Wat baat het den kranke, wanneer gij hem een door en door gezond, krachtig mensch aan zijne sponde brengt, en hem zegt: zoo moet gij ook zijn? Wat helpt het den hongerige, wanneer hij een weldoorvoed, verzadigd mensch ziet? Dan gevoelt hij het contrast tusschen zichzelf en dezen nog sterker, en het beklagenswaardige van zijn eigen toestand treedt hem nog helderder in het licht. Neen, de hulp kan en mag niet slechts daarin bestaan, dat u een voorbeeld van deugd voorgelaten wordt. Daarmede zijt gij niet grondig geholpen.

Maar een nieuwe geest, een nieuwe kracht, een geest van goddelijk leven, eene kracht van overwinnende liefde moet in uwe ziel geplant worden. Dan wordt de dienstbaarheid in u weggenomen, het goede niet alleen gewild, maar ook volbracht.

En hebt gij ook niet in andere opzichten deze hulp noodig? Gesteld, dat gij heden het besluit naamt, u in het vervolg aan niets verkeers schuldig te maken; gesteld dat gij dit besluit in zijn volle kracht uitvoerdet, en van heden af onberispelijk leefdet, dan zou toch hetgeen u tot op dezen dag ontbroken heeft, niet aangevuld zijn. Want elke overtreding, welke gij begaat, vormt voor God eene schuld, en deze schuld zal geenszins daardoor afbetaald worden, dat er uren, maanden, jaren over heengaan. Bij God zijn geen verjaarde schulden. Gij kunt ze ook niet daarmee aflossen, dat gij in de toekomst zooveel te onberispelijker leeft. Want daar het uw plicht is, elk oogenblik het beste te doen, wat gij kunt, hebt gij elk oogenblik uw geheele kracht voor de zedelijke taak van dat oogenblik noodig, en er blijft nooit een overschot, waarmee oude zonden gedekt kunnen worden. Evenmin als iemand zijne schulden daarmee kan afdoen, dat hij er geene meer maakt, evenmin kunt gij vroegere dwalingen goedmaken, door ze in het vervolg te vermijden en al uwe krachten te wijden aan het doen van het goede. Indien derhalve uwe zondenschuld van vroeger betaald zal worden; indien zij niet als een eeuwige aanklacht vóór u zal blijven staan, dan kan dit alleen daardoor geschieden, dat de vergevende genade Gods u al uwe schulden kwijtscheldt, dat er eene verzoening voor u tot stand wordt gebracht, welker bewerker gijzelf niet zijt. Om kort te gaan, gij hebt een goddelijke tusschenkomst, een vrijmakende genade van noode, zoowel tot dekking van hetgeen u tot nu toe ontbroken heeft, als tot vermindering van verdere misslagen. In Jezus Christus is zij u aangeboden, in uw doop werd zij verzegeld. Op haar moet gij uw jongelingsleven vestigen en opbouwen, dan hebt gij een goeden grond gelegd en de verdere bouw zal goed gelukken. Vrede des harten, heilige kracht, heilige vreugde

zal het erfdeel uwer jeugd zijn, en het «heilig is de lente des levens!» zal bij u tot zijn volle waarheid komen.

Op deze verzoenende en vrijmakende goddelijke genade rust de Kerk, binnen welke gij geboren en opgevoed zijt; zij is de kern en het middelpunt van het geloof, waarop gij zijt gedoopt en dat gij bij uwe bevestiging hebt beleden. Zeker ontbreekt het heden ten dage niet aan stemmen, die dit geloof verouderd, de geheele Christelijke levensopvatting overwonnen noemen. Van alle kanten verheffen zij zich, en de menschen, van wie zij uitgaan, doortrekken landen en zeeën, zij dringen door in elk gebied der wetenschap, om dit oude geloof te doen wankelen en omver te stooten. Met den telescoop doorzoeken zij den sterrenhemel, en verklaren dat zij alle mogelijke dingen in de onmetelijke ruimte hebben gevonden, maar geen God; daarom kan er ook geen zijn, en evenmin een onzichtbare hemel, eene woonplaats voor de zalige geesten. De aardlagen worden doorwoeld, en men komt tot het resultaat, dat de langzaam voortgaande natuurprocessen, waarvan zij getuigen, geene plaats overlaten voor de werkzaamheid van een goddelijken Schepper. De stamboom van den mensch wordt nagegaan, en men rust niet voordat de glans van het goddelijk evenbeeld is verbleekt en een apengezicht den beschouwer tegengrijnst. En met hoeveel vreugde, met hoeveel haast wordt elke nieuwe vondst verkondigd, wanneer men in den mensch een nieuwe gelijkenis met den aap, of in den aap een nieuwe gelijkenis met den mensch meent gevonden te hebben! De geest van den mensch wordt onderzocht, en men komt tot de ontdekking, dat er niets in vervat is, wat ook het dier niet reeds heeft, zoodat eigenlijk de geest in het geheel geen eigen zelfstandig bestaan zou hebben, maar alleen eene de stof, het vleesch aanklevende kracht zou wezen. Men beschouwt de krachten en de wetten der natuur, en bevindt dat het Christelijk geloof aan wonderen daarmede niet samen kan gaan. Op leergestoelten en op de straten wordt deze wijsheid verkondigd, in gehoorzalen en in gelagkamers voert zij het woord; wereldbekende dagbladen

en dorpscouranten geven haar de getuigenis, dat zij waarheid is. Komt zij eindelijk met de bewering voor den dag, dat »geen beschaafd mensch" nog op het standpunt van het oude Christelijke geloof staat, en worden daardoor allen, die nog aan dat geloof vasthouden, onder den ban van onbeschaafdheid en barbaarschheid gedaan, dan behoort er reeds een zekere moed toe, om zich door zulke machtspreuken niet te laten verschrikken. Want beschaafd wil men altijd gaarne zijn, en het vermoeden van gemis aan verstand laadt men niet gaarne op zich, vooral als men nog jong is en zijn levensloop pas begint.

Wanneer zulke redeneeringen ook tot u doordringen, en zij, die ze houden, uit de hoogte op u neêrzien, en u misschien met een vloed van aanhalingen uit klassieken en niet klassieken overstelpen, loud u dan vooral aan dien beproefden levensregel, welke luidt: Bang maken zegt niets. Dat geen denkend mensch aan de Christelijke waarheden geloofd, is doodeenvoudig eene onwaarheid; met veel meer recht kunt gij beweren, dat geen denkend mensch de waarheden van het Christelijk geloof als onzin verwerpt, en dat er van oudsher veel meer gedachteloosheid in het loochenen is geweest. Onderzoek dan ook juist, wat deze helden van de beschaving en den vooruitgang als algemeen geldende waarheid in de plaats stellen van de Christelijke geloofswaarheden. Dan zult gij zien, dat er tot het aannemen van hetgeen zij als waarheid aanprijzen, tenminste een even sterk geloof behoort, als tot het aannemen der Christelijke waarheid; dat daarentegen hetgeen *werkelijk bewezen wordt*, de Christelijke geloofswaarheden zeer nabij komt en er zeer goed mede samengaat. Immers redelijk is niet alles wat het eerste het beste gezonde menschenverstand, dat echter dikwijls noch gezond, noch verstandig is, als mogelijk of waarschijnlijk aanneemt. Hoeveel is er niet tusschen hemel en aarde, hoeveel gebeurt er niet in de wereld, waarbij het verstand van duizenden stilstaat, en dat toch is en toch geschiedt!

Redelijk is veelmeer hetgeen aan de diepste behoeften van

geest en hart beantwoordt, datgene, waarop eene wereldbeschouwing, eene levenswijsheid gebouwd kan worden, die den mensch bevredigt, veredelt, verbetert en in zijn moeielijkste uren krachtig en duurzaam troost. Vraag het eens aan die geloof-verwerpende wijsheid, of zij dit geven kan. De dichter Schubart kwam eens in zijn wilde jaren in de Pfalz bij een man, die juist in zijn bijbel las. »Mijnheer Schubart,» zeide deze tot hem, »gij zijt ziek, en dit boek zou u kunnen genezen.» Dit is een getuigenis voor de *redelijkheid* van den bijbel.

Voor eenigen tijd is mij een gedicht onder de oogen gekomen, waarin iemand zich beklagt, dat het denken hem alles ontroofd heeft: God, eeuwigheid, Heiland, alles. Hier moet de dichter toch eenigszins zichzelf misleid hebben; want men verliest veel eerder zijn God, daardoor dat men te weinig denkt, dan dat men te veel denkt, en onder alle vijanden van het geloof aan God is gebrek aan nadenken de gevaarlijkste. Het is waar, dat menig jongeling aan zijn geloof is gaan twifelen, niet uit gebrek aan nadenken, maar door eerlijk, ingespannen denken, terwijl een ander gedachte-loos, met de sleur mede, zijn geloof, waaraan hij zich door een Christelijke opvoeding gewend had, vasthoudt en zich zulk een inwendigen strijd bespaart. Hoe komt dat? Vanwaar de twijfel? Is hij onvoorwaardelijk zondig en verwerpelijk? Of vindt hij eenige rechtvaardiging in de jaren, waarin de geest tot zelfstandig denken ontwaakt?

Twijfel en *duivel* — die twee woorden rijmen bijna, en hoe dikwijls wordt er niet op gewezen hoeveel verwantschap er tusschen hen bestaat, en dat de twijfel reeds op zichzelf iets duivelsch is. Want de eerste twijfel, die op aarde werd uitgesproken, het »heeft God ook gezegd?» is immers van de slang uitgegaan, en heeft in zijn verdere ontwikkeling tot de treurige gebeurtenis van den zondenvall geleid. Hoe juist dit ook zij met betrekking tot onze eerste ouders, zoo mogen wij toch onzen tegenwoordigen toestand niet onvoorwaardelijk met dezelfde mate meten als den toestand van reinheid in het paradijs, en wij zullen den twijfel, die daar eene inblazing van

den duivel was, niet ook bij ons door een rechtstreeksche inwerking van den booze kunnen verklaren. Wat niet goddelijk is, behoeft daarom juist niet duivelsch te zijn; maar er is ook een gebied van het eenvoudig menschelijke, en hiertoe zouden wij den twijfel willen rekenen, zooals hij zich tegenwoordig zoo dikwijls bij jongelieden vertoont, en zelfs bij dezen en genen een noodzakelijken overgang in hun geestelijke ontwikkeling vormt. Dit geldt in het bijzonder van hen, die een streng wetenschappelijke loopbaan kiezen; maar hoe meer het ongeloof zich ook in die kringen een weg baant, wier taak het niet is, zich met wetenschappelijke onderwerpen bezig te houden, zooveel te minder zal de geloofstwijfel zich tot de eigenlijk wetenschappelijke kringen bepalen, zooveel te meer wordt van elk denkend jongeling geëischt zich juiste denkbeelden er van te maken.

Wel is waar zijn er gelukkige, men zou kunnen zeggen begenadigde naturen, die zich zonder inwendigen strijd, kalm en geleidelijk van het kinderlijk geloof tot dat van den man ontwikkelen, en die zelfs bij het diepst en scherpzinnigst nadenken nooit in tweestrijd geraken met hetgeen het geloof hunner kindsheid was. Vraagstukken, die den geest van anderen in verwarring brengen, lossen zich voor hen gemakkelijk en eenvoudig op; de doornen des twijfels, die een ander tot in het vleesch dringen, laten bij hen geen wond achter. Dat zijn gelukkige menschen, maar zij behooren meer en meer tot de uitzonderingen. Hoewel allen niet even erg wankelen, behooren toch zij, die rustig en gestadig met gelijken tred hun weg blijven bewandelen, en uit het geloof der kindsheid tot het zelfbewuste geloof van den rijperen leeftijd overgaan, meer en meer tot de zeldzaamheden. Verwonder u hierover niet, waarde vriend, en schrik niet, wanneer vroeg of laat zulke vragen ook in u opkomen. De ontwikkeling van uw geestelijk leven brengt het mede, dat gij eenmaal de behoefte gevoelt, om niet meer eenvoudig aan te nemen wat anderen u mededeelen, maar zelf te onderzoeken en te oordeelen. Gij onderwerpt uw geestelijke bezitting, die zich min

of meer bewust in u gevormd heeft, aan een diepgaand onderzoek, en gij wilt in de verschillende levenskringen niet meer op de aanbeveling van anderen afgaan, maar tot een eigen, vrije, zelfstandige overtuiging komen. Ook uw geloofsleven ontgaat niet zulk een critisch proces; gij wilt niet meer slechts gelooven om het zeggen van anderen, maar zelf erkennen, ondervinden. Dit is geheel zooals het behoort, en gij hebt er volkomen recht op. En toen de Samaritanen tot de vrouw zeiden: »Wij gelooven niet meer om uws zeggens wil, want wijzelven hebben Hem gehoord, en weten, dat deze waarlijk is de Christus," is dáarmede de overgang van het onzelfstandig tot het zelfstandig geloof geteekend.

Maar wat gebeurt er nu? Terwijl gij begint te onderzoeken en te ziften, terwijl gij u voorneemt een zelfstandige overtuiging in u te vormen, komt gij in aanraking met het ongeloof, dat u met al den verblindenden glans tegemoet treedt, dien een schijn van wetenschappelijkheid, de bekoring van het nieuwe, het aan de jeugd eigen welgevallen in een verzet tegen het gewone en oude er op werpen. Dat imponeert, dat maakt indruk op het gemoed; de loochening schijnt eene daad te zijn, eene bevrijding, eene verovering. En zoo is het reeds menigeeen gegaan, totdat hij niet alleen kwam tot het twijfelen aan enkele dingen, maar allen grond onder de voeten voelde wegzinken, zoodat hij aan het geheele Christelijke geloof, aan allen godsdienst, aan God, aan het onzichtbare en eeuwige in het algemeen twijfelde en wanhoopte, en zelfs niet zeker was of misschien het geheele bestaan der wereld, het zijne er onder begrepen, niets dan schijn en begoocheling ware.

Maar juist in zulke gevallen heb ik altijd het duidelijkst gezien, welk een onderscheid er tusschen twijfel en twijfel bestaat. Het ligt niet daarin, dat de een weinig, de ander meer, een derde alles in twijfel trekt, maar daarin, dat bij den een de twijfel eene dwaling van het verstand, om zoo te zeggen eene ontwikkelingsziekte van het denken, bij den ander daarentegen eene dwaling van het hart en den wil is. Is de twijfel bij den jongeling alleen in het verstand gelegen, dan vrees ik niet voor hem,

al gaat hij ook nog zoo ver in het loochenen, al is zijn twijfel ook nog zoo hevig. Want bij dieper en rijper nadenken zal hij vanzelf het rechte spoor terugvinden, hij zal voor de gevolgtrekkingen der loochening terugschrikken en zich overtuigen dat, wanneer men redeneeringen tegen redeneeringen opweegt, er in het geloof toch nog altijd oneindig meer redelijkheid is dan in het ongeloof. Daarom zal zulk een jongeling nooit bij zijn twijfel blijven, maar juist door de kracht zijner natuurlijke geestelijke ontwikkeling uit de diepste duisternis langzamerhand tot volle klaarheid en helderheid komen. Dienaangaande zeide J. F. v. Meijer: »Wanneer er in den twijfel geen geloof ware, dan zou de twijfel de zekerheid van het niets zijn, dan ware er geen inwendige strijd, maar het stukje hemelsch zuurdeeg, onder het meel uwer natuur gemengd, dat brengt juist uw hart aan het gisten. Onderdruk slechts de werking uws harten niet, maar bevorder haar door het vuur der wijding en des gebeds.»

Zulk een eerlijke twijfel weet ook waarheen hij zich wenden moet. Johannes de Dooper begon in de gevangenis ook te twijfelen, of Jezus waarlijk de verwachte en beloofde Messias was. Maar hij onderdrukte die gedachte niet in zich, en nog minder zocht hij opheldering over den persoon des Heeren bij de Farizeeën en andere tegenstanders van Jezus, maar hij wendde zich rechtstreeks tot Hemzelf, en werd door de verwijzing naar zijne woorden en daden ook werkelijk terechtgebracht. Hier wordt de weg gewezen, dien de twijfel heeft in te slaan, wanneer het om de waarheid te doen is; men moet den Heer zelf hooren, niet zijne vijanden; het Nieuwe Testament lezen, niet het een of ander boek over Kracht en Stof.

Geheel anders en veel gevaarlijker wordt de zaak, wanneer de twijfel niet alleen eene afdwaling van het verstand, maar van het hart en den wil is; wanneer eene vervreemding van God, langzamerhand en door eigen schuld ontstaan, hem heeft voorbereid, en hij geboren is uit een daaruit gevolgden tegenzin tegen den geheelen geest van het Christelijk geloof, misschien zelfs uit de begeerte, om een zekere theoretische recht-

vaardiging te vinden van een teugelloos, ongebonden en eerloos leven. Tegen zulk een twijfel vermogen geen redeneeringen. Men kan personen, die tegenover het geloof dit standpunt hebben ingenomen, door allerlei bewijsgronden voor een oogenblik in het nauw brengen, misschien zelfs overreden, maar nooit overtuigen, en men kan zeker zijn, dat zij bij een volgende gelegenheid voor de zevende maal met hun »maar'' aankomen, dat reeds zesmaal weérlegd is.

Er is eene sage van een reus Antaeus, een zoon der aarde, die in zijne gevechten telkenmale zijn uitgeputte kracht kon vernieuwen, door zijne moeder, de aarde, met zijne handen aan te raken. Herkules echter, die ook met hem worstelde, bemerkte dit, hield hem met zijn beide handen in de hoogte en drukte hem op die wijze dood. Wanneer de twijfel steeds uit het hart en den wil, als uit de moederaarde, nieuwe levenskracht kan putten, dan is het niet mogelijk hem te overwinnen. Maar wanneer hij alleen door het verstand wordt gevoed, terwijl het hart met oprechtheid naar het goddelijke streeft, dan vermindert langzamerhand zijne kracht, en spoedig ligt hij overwonnen aan uwe voeten. Of de twijfel bij u eene zaak van het verstand of van den wil is, daarvan kunt gij gemakkelijk de proef nemen. Wat is de diepste, de geheimzinnigste wensch van uw hart? Dat het Christendom waarheid blijke te zijn, of niets dan bedrog en dwaling? Wat verheugt u meer, eene ontdekking, die als eene bekrachtiging van het geloof, of zulk eene, die tot steuning van het ongeloof kan dienen? Voelt gij u bij de gedachte, dat het Christelijk geloof eene hersenschim is, gelukkig of ongelukkig? Zou het u eene bron van vreugde of van smart zijn? Ziet, daarop komt het aan. Wordt gij bij de gedachte aan den ondergang van uwe geloofswereld angstig en bevreesd, dan is dit een teeken dat de twijfel bij u alleen in het hoofd zetelt en dus ook weder genezen kan worden. Kunt gij echter met vreugde aan de vernietiging uwer geloofswereld denken, alsof gij daardoor van een gehaten last, van een onaangename stremming van uw levensgenot wierdt bevrijd, dan ligt bij u de twijfel

dieper, en uwe redeneeringen tegen het Christelijk geloof zijn slechts schijnbaar van wetenschappelijken, in werkelijkheid van zeer persoonlijken aard. Dit blijkt ook daaruit, dat zulk een slechtgeaarde twijfelaar niet tot den bijbel zelf zijne toevlucht neemt, zooals hij, die eerlijk twijfelt, dit doet; en zich niet tot den persoon van Jezus wendt, tot zijne woorden, zijne daden en den geheelen indruk, dien Hij op het hart maakt; maar opzettelijk altijd zulke autoriteiten opzoekt en najaagt, van wie hij eene versterking van zijn ongeloof kan hopen. Hij wil niets anders meer hooren, dan wat koren is op zijn molen.

Menigeen echter, die in hoofdzaak de Christelijke waarheden gelooft, voelt zich door den twijfel aan enkele dingen bezwaard, en daar hij er niet overheen kan stappen, kan hij ook tot geen blijmoedig, opgewekt geloof komen. »Alles ware goed en wel, en ik zou met al het andere vrede hebben,» zegt deze of gene, »maar dat eene ezelin heeft gesproken, dat zon en maan eenmaal op het bevel van een mensch hebben stilgestaan, dat kan ik niet voor waar aannemen, en wanneer dat leerstukken van het Christelijk geloof zijn, dan is dit geloof ten eenenmale niets voor mij.» Het is waar, dat het ongeloof met bijzondere voorliefde die twee voorbeelden uit de reeks van bijbelsche wonderen aangrijpt, om het geheele Christelijke geloof aan wonderen belachelijk en het Christendom in het algemeen tot het voorwerp te maken van zijn smaad en spot. Vooral beroepen zij zich liefst op deze beide voorbeelden, die overigens niets meer van den bijbel weten, en slechts duistere herinneringen aan enkele feiten behielden. Voor hen is het dan gemakkelijk tenminste door deze twee verhalen te kunnen toonen, dat zij nog eenige bijbelkennis uit den overigen ondergang van hun geloof hebben gered. Maar, waarde vriend, hangt nu de waarheid van het Christelijk geloof daarvan af, of Bileams ezel wis en zeker gesproken heeft, en of de zon eens stil heeft gestaan te Gibeon en de maan in het dal van Ajalon? Ook is er niemand zalig geworden, omdat hij daaraan geloofde, en nog niemand veroordeeld, omdat hij er niet aan geloofde. Wanneer het wonder van Bileams ezel en Jozua's zon zoo

volstrekt onaannemelijk voor u zijn, laat dan vooreerst die wonderen met rust. Bileam en Jozua kunnen, wanneer dat alles is, gerust wachten tot gij in een gunstiger gemoedsstemming komt. Laat echter om hunnentwil niet den geheelen bijbel voor u zijne waarde verliezen.

Om tot een vast vertrouwen op de geloofwaardigheid van den bijbel te komen, behoeft gij ook juist niet met de wonderen te beginnen. Begin eerst met de practische levenswijsheid, die hij u biedt. Verdiep u ernstig en grondig in de redenen van Jezus, geef u zonder terughouding aan den indruk over, dien zij op u maken, en let wel op, of niet als het ware een bovenaardsche macht u omzweeft en tot u komt. Hoe dieper gij in het karakter der woorden van Jezus doordringt, en hoe meer gij uw leven naar het zijne tracht te vormen, zooveel te duidelijker zal u het geheim zijner persoonlijkheid worden, zooveel te minder zal het u verwonderen, dat een man, bij wien zulke woorden des eeuwigen levens te vinden zijn, ook wonderen gedaan heeft; en des te meer zult gij erkennen, hoe nauw woorden en werken bij Hem samenhangen. Het is een vergeefsche arbeid, Jezus van zijne daden te willen scheiden, Hem te gelooven en wat Hij deed te verwerpen. Want zijne woorden staan in de nauws'e betrekking tot zijne wonderdaden, tot het bovemenschelijke, goddelijke zijner persoonlijkheid. Voorts getuigt het van groote oppervlakkigheid, wanneer men zegt, dat men Jezus als zedelijk voorbeeld kan behouden, al verwerpt men Hem ook als den wonderdoenden Zoon Gods. Is Hij Gods Zoon niet geweest, dan kan Hij ook ons voorbeeld niet zijn, want dan lijdt zijn karakter aan de ondeugd der zelfverheffing, welke het geheele beeld misvormt en als voorbeeld volstrekt ongeschikt maakt. Door zoodanige overwegingen en erkentenissen, die zich aan den persoon van Jezus vastknoopen, zult gij inzien dat het gebied van het wonderdadige met de openbaring Gods vanzelf aan de wereld is gegeven, en dat geen willekeur en wanorde, maar de hoogste orde het beheerscht; ja, wie weet, of niet eindelijk Jozua en Bileam ook genade in uwe oogen vinden.

Er is eigenlijk geen boek op aarde, waar de eigenwijsheid van geleerden en ongeleerden zooveel, en zooveel ten onrechte op af te dingen heeft, als de bijbel. Bij elk ander boek verlangt men van hem, die zich vermeet er een oordeel over uit te spreken, dat hij het tenminste eenmaal goed heeft doorgelezen; bij den bijbel is dit een ander geval. Mannen, die er sedert hun schooljaren nauwelijks één blik in hebben geslagen, doen er uitspraak over als kenden zij elk kapittel van buiten. In de diligence, in den trein, aan de table d'hôte ontmoet gij een jong mensch, die nauwelijks vijf en twintig zomers achter zich heeft, maar de gelegenheid bij het haar grijpt, om u in de krachtigste bewoordingen zijne verachting van den bijbel en van hen, die er aan gelooven, uit te spreken. Aanvankelijk zijt gij verwonderd, verrast, beschroomd door de groote onbeschroomdheid, waarmede hij zijne uitspraken doet; maar spoedig wordt uwe verwondering van geheel anderen aard, wanneer gij uit zijne oordeelvellingen opmaakt, hoe door en door onnauwkeurig en oppervlakkig zijne kennis van den bijbel en diens verhalen is. Aarzelend waagt gij het, hem op deze of gene dwaling opmerkzaam te maken, maar hij let er ternauwernood op. »Bijzaken, bijzaken; in hoofdzaak blijft het toch bij hetgeen ik zeg." Gij richt eindelijk de vraag tot hem, of hij den bijbel ook leest. »Lezen?" vraagt hij verwonderd, »maar, waar denkt gij aan? Welk beschaafd mensch leest nog in den bijbel? Op mijn woord verklaar ik u, dat ik sedert twaalf jaar geen blik in den bijbel heb geslagen." En dat heet nu »een beschaafd oordeel." Evenals lichtvaardigheid de gevaarlijkste vijandin is van het geloof aan God, zoo is onwetendheid de gevaarlijkste vijandin van den bijbel.

In een bekend en dikwijls aangehaald woord, dat wel verdient ter harte genomen te worden, zegt Göthe: »De groote vereering, waarvan de bijbel bij vele volken en geslachten der aarde het voorwerp is geweest, dankt hij aan zijn innerlijke waarde, en hij is niet alleen een volksboek, maar het boek der volken, omdat hij de lotgevallen van één volk als zinnebeeld voor alle andere

beschrijft, zijne geschiedenis aan het ontstaan der wereld vastknoopt, en door alle trappen van aardse en geestelijke ontwikkeling heen, tot in de verste gewesten der uiterste eeuwigheid voert. Wanneer men er de noodige inleiding en opheldering aan toevoegde, dan zou dit boek verdienen dadelijk weder zijn vroegeren rang in te nemen, en niet alleen het gemeenschappelijke boek, maar de gemeenschappelijke bibliotheek van alle volken te worden; en wijze mannen, geen eigenwijze dwazen, zouden het hoe langer hoe meer, naarmate de beschaving in den loop der eeuwen grooter werd, ten deele als fundament, ten deele als middel ter opvoeding kunnen gebruiken."

En Herder schrijft aan een jongen vriend: »Wie Homerus als een schoolmeester leest, leest hem zeker slecht, laat staan wie Gods Woord op die wijze leest. Zooals een kind de stem zijns vaders, zooals een bruidegom de stem zijner uitverkorene, zoo hoort gij de stem Gods in de Schrift, en de weêrklank der eeuwigheid, die er in weêrgalmt, dringt tot u door. Ik werd ook eens door die ziekte aangetast, waarin Gods Woord mij toescheen als een uitgeperste citroen; nu is het mij, Goddank, weder eene vrucht, die aan den levensboom groeit. Lees slechts den bijbel, niet zonder regelmaat, maar elk boek op zichzelf, kies er de helderste uren van den dag voor, b. v. de morgenuren, en laat u geheel door den geest des schrijvers doordringen. Verplaats u bij de geschiedkundige boeken in de kindsheid der wereld, waarvan zij verhalen, in de armoede en de nooddrift hunner schrijvers. In deze arme hut woont God, tot deze kindsheid spreekt de Vader! Zoek in deze boeken geen kunst, versiering of gezochte schoonheid, maar waarheid, gevoel en eenvoud. Een ongelukkige spreekt en zucht nog altijd zooals Job zuchtte, ofschoon niet met dezelfde opeenvolging van beelden en verheven bewoordingen."

Maar juist, omdat er tevoren sprake was van Göthe, ligt er menigeen misschien nog een ander »maar" op de tong. Is het geen bedenkelijke zaak voor den bijbel en het Christelijk geloof, dat de grootste vernuften het of bepaald geloof-

chend, of er met schouderophalen op hebben neêrgezien? Laat mij, voordat ik deze vraag beter in het licht stel, aanvankelijk een kort antwoord geven.

Aangenomen dat het zoo ware, en dat de meeste groote vernuften op die wijze tegenover het Christendom en den bijbel stonden, zooals gij dit zegt, dan zou dit wel zeer treurig zijn, maar het zou toch uit den aard der zaak niets anders wezen dan eene bevestiging van de woorden van Jezus, wanneer Hij zijn Vader dankt: »dat Gij deze dingen den wijzen en verstandigen hebt verborgen, en den kinderkens geopenbaard;» en van het apostolisch woord: »Niet vele wijzen naar het vleesch, niet vele edelen, niet vele machtigen zijn geroepen.» Ja, juist een van die groote geesten, op wier vijandige houding tegen het Christendom men zich gaarne beroept, Schiller n. l., bekent dat »wat geen verstand der verstandigen ziet, door den eenvoud van een kinderlijk gemoed wordt gekend.» Ik herhaal het: aangenomen, dat de grootste geesten zich van den bijbel hadden teruggetrokken, dan zou het geloof zich hierover toch niet bevreesd behoeven te maken. Maar de geheele stelling is onwaar, uit misverstand ontstaan en door lichtvaardigen als onomstootelijke waarheid nagesproken. Het is waar, dat Göthe zich bij tijden met innerlijk genoegen een heiden heeft genoemd, dat Schiller »uit godsdienst» geen godsdienst wilde omhelzen, en wanneer het dan volstrekt zoo zijn moest, de knieën liever boog voor de goden van Griekenland, dan voor den éenen God, die aan hun heerschappij een einde maakte. En wanneer Lessing in »Nathan der Weise» juist aan het Christelijk geloof de minst beminnelijke vertegenwoordigers geeft, komt dat zeker we niet uit bijzondere voorliefde voor de Christelijke kerk voort. Maar welk een voorname oorzaak van deze afkeerigheid en koelheid ligt in den gebrekkigen vorm, waarin het Christendom hun in die dagen dikwijls voor oogen trad! Wanneer Schiller er over klaagt, dat de natuur sedert het verval van den Griekschen godsdienst zonder goden is, dan is dit slechts een nagalm van het doodsche geloof aan God,

dat in Schillers tijd ook in de kerk heerschte en zich den goeden God slechts »hoog, boven in den hemel" voorstelde, en niet als dengene die, almachtig en overal tegenwoordig, in de natuur leeft; wiens goedheid tot ons komt in den geur der bloemen, wiens nabijheid ons omsuist in de koelte des avonds.

Ik wenschte dat menigeen, die zich met zijn ongelooft op Schiller of Lessing beroept, zooveel eerbied voor het heilige had als deze beide mannen, zooveel begrip van de heerlijkheid van het Christendom als Göthe.

En is dan met die weinige dichters en denkers, die van het Christendom afkeerig waren, de reeks der groote geesten gesloten? Was Luther dan ook niet een groote geest, een der grootste zelfs, die ooit geleefd hebben? Of was Copernicus, die zooals men beweert, aan de bijbelsche astronomie en daardoor aan den bijbel den genadestoot gegeven heeft, een lager vernuft, in vergelijking met de helden der beschaving uit den tegenwoordigen tijd? Het grafschrift echter, dat hij voor zich zelf gemaakt heeft, luidt aldus:

»Niet de genade, die een Paulus gevonden heeft, wil ik, noch de liefde, waarmede Gij Petrus vergaapt; neen, die, welke de zondaar aan het kruis ontving, haar begeer ik."

Leibnitz was een der meest veelzijdige geesten van den nieuwen tijd; van hem is een passielied afkomstig, waarvan het laatste vers luidt:

Lasz die matte Seel empfinden
Deiner Liebe süsse Flut;
Wem nicht Deines Leidens Glut
Kann das kalte Herz entzünden,
Jesu, der musz wie ein Stein,
Ohne Lieb' und Leben sein.

Hoe geloovig knielt Klopstock voor den lijdenden en stervenden Verlosser! Met hoeveel geestdrift richtte Herder de opmerkzaamheid zijner tijdgenooten op de lang miskende schoonheden der Heilige Schrift, bepaaldelijk van het Oude

Testament! Hoe ver is Schiller b. v. in de Jungfrau von Orleans boven dat platte rationalisme, dat al het wonderbare als mystiek en bijgeloovig wegcijfert, verheven! Leeft hij in dit stuk niet juist in de wonderwereld des geloofs, die den onzichtbaren achtergrond vormt voor het zicht- en tastbare, en uit welker diepten de gestalten der geschiedenis opstijgen? Hoe diep doordrongen zijn Uhlands edelste balladen, zooals b. v. der Waller, die verlorne Kirche, van de grond- en kernwaarheden van het Christendom! En wanneer hij met het oog op de schoonheid der aardsche lente op die groote heerlijke lente wijst, die wij hier slechts uit de verte groeten en die boven aanbreekt, zijn dat ook niet tonen van ware Christelijke hoop?

In de tijden van Duitschlands vernedering, in het begin onzer eeuw, toen vele helden der zoogenaamde Verlichting met hun vaderlandsliefde zoo goed als op het nulpunt gekomen waren, stond een der machtigste mannen van dien tijd, op wien het Duitsche volk nu nog met recht trotsch is, Freiherr von Stein, vast op zijn post, als hoek-, grond- en edelsteen van zijn volk, en de diepste oorsprong zijner kracht was niets anders dan zijn vast, onveranderlijk geloof. Aan diezelfde bron ontleende ook een andere held uit dien tijd zijne kracht, namelijk Ernst Moritz Arndt, die zoo bijzonder de gave had de jeugd met liefde en geestdrift te vervullen. In het lied: »Ik weet aan wien ik geloof,» heeft hij zijne geloofsbelijdenis afgelegd, en wat naar deze belijdenis cnomstootelijk bij hem vaststaat, dat is »het licht uit den hooge, de Heiland Jezus Christus, de rots, op wien ik bouwe, die onvergankelijk is.»

Zal ik nog meer getuigen aanvoeren? Slechts in het voorbijgaan herinner ik u nog aan de mannen, die in den laatsten tijd Duitschland groot hebben gemaakt en het oude verlangen van het volk hebben vervuld, mannen, die niemand tot de mindere, iedereen veelmeer tot de groote geesten van Duitschland zal rekenen. Juist de uitstekendsten onder hen, op den troon, in den raad en op het slagveld, zijn mannen, die reeds dikwijls hun Christelijk geloof met vreugde en openhartigheid beleden hebben. Daarentegen zie ik in den tegenwoordigen

tijd onder hen, die het luidst tegen het bijbelsch geloof schreeuwen, tevergeefs naar een groot man om.

Gij ziet hieruit, waarde vriend, dat gij in het geheel niet in slecht gezelschap zijt, wanneer gij u aan het oude geloof houdt, en dat de bewering, dat de uitstekendste geesten slechte Christenen zijn geweest, niet meer dan eene bewering is, door de zoodanigen aangevoerd, die den lof van een grooten geest slechts aan ongeloovigen toekennen; de anderen echter, die niet in hun kader passen, opzettelijk of onwillekeurig, stilzwijgend voorbijgaan. Het komt bij menschelijke grootheid niet alleen op gaven des verstands, of op kunstgewrochten aan, maar op de verheffing en veredeling, welke men in het leven des volks teweeg brengt. En gelukkig is de oude en nieuwe en nieuwste geschiedenis aan mannen van dien aard, die tegelijk goede Christenen waren, nog rijk genoeg. Hoe ernstiger gij dit geloof opvat, en hoe ijveriger gij er naar streeft het in het leven te laten doordringen, zooveel te gemakkelijker zal het u worden, zoowel aan de eischen van een geheiligd jongelingsleven te voldoen, als een Gode en menschen welgevallig karakter te verkrijgen. Wat is echter karakter? Daaroover zullen wij in het volgende hoofdstuk spreken.

II.

KARAKTER EN VRIJHEID.

Twee zaken behooren tot een karakter : een eigenaardige , menschelijke persoonlijkheid en een hoogere wil , die haar doordringt.

Gij hebt in u een bepaalden , bijzonderen aard , een eigen natuur , waaraan gij wel arbeiden , die gij wel beschaven kunt , maar wier innerlijk wezen gij toch niet instaat zijt anders te maken. De tijd , waarin gij leeft , drukt reeds op u een eigenaardigen stempel , want er is niemand , die zich geheel aan den invloed kan onttrekken , dien zijn tijd op hem uitoefent. Uw aard zou in vele dingen anders zijn , gij zoudt verscheidene zaken anders beschouwen , wanneer gij bijvoorbeeld honderd jaar geleden geleefd hadt. Bovendien geeft het land , waarin gij geboren zijt , het volk , waartoe gij behoort , reeds tevoren een zekere richting aan uw zijn , waaraan gij u niet kunt onttrekken. Het feit alleen , dat gij een Nederlander zijt , maakt u in vele opzichten anders dan een Franschman , Engelschman en Italiaan ; met uwe nationaliteit behoort gij tot een bijzonder type , dat altijd , zelfs wanneer het

u in het geheel niet te stade komt, weder in het licht treedt. En niet alleen bestaat dat onderscheid tusschen de volken: ook de provincie, uit welke gij afkomstig zijt, of gij een ronde Zeeuw zijt, of een onverzettelijke Fries; ja zelfs de stad, waartoe gij behoort, kan u van kindsbeen af een bijzonder iets geven, waaraan men u reeds dadelijk herkent. Treden wij een nog nauwer kring binnen, dan heeft elke familie, ook de uwe, een type, waarvan niemand zich gemakkelijk losmaakt. Evenals in het uiterlijk voorkomen, in de gelaatstrekken, in enkele houdingen en bewegingen, de familiegelijkenis dikwijls op verrassende wijze aan den dag komt, zoo gebeurt dit ook met betrekking tot den inwendigen levensvorm, met betrekking tot het leven der ziel en des geestes. Naarmate eene familie een rijkere geschiedenis, grooter besef van eigenwaarde en meer levenskracht heeft, naar die mate zal zij ook meer instaat zijn aan haar enkele leden haar bijzonder kenmerk mede te deelen.

Deze eigenaardigheden van tijd, volk, stam, familie, hebt gij ongetwijfeld met een kleineren of grooteren kring van anderen gemeen. Maar gij hebt ook veel, dat u alleen eigen is, zoodat gij u daardoor van ieder ander, hij moge door familie- of andere betrekkingen nog zoo nauw aan u verwant zijn, onderscheidt. Wanneer men van de lagere diersoorten zeggen kan, dat geen twee schepsels volkomen op elkander gelijken; wanneer in het plantenrijk niet één grasje, niet één blaadje volkomen gelijk is aan het andere, dan geldt dit nog meer van den mensch, als de kroon der schepping. Want hoe hooger men klimt in het gebied der schepping, zooveel te rijker en menigvuldiger kenmerkt zich elk afzonderlijk leven, zooveel te meer is elk individu niet slechts een exemplaar van zijne soort, maar iets afzonderlijks, een *individualiteit*.

Van veel belang voor elks persoonlijken aard is b. v. hetgeen men iemands temperament pleegt te noemen. De wetenschap heeft zich van oudsher moeite gegeven, om de verschillende temperamenten, die bij de menschen gevonden worden, onder zekere algemeene rubrieken te brengen, en naar deze den bijzonderen aard van elk mensch te bepalen.

Vervolgens heeft men ontdekt, dat het grootste onderscheid daarin lag, dat sommigen een heerschende neiging hebben om zelf te handelen en invloed uit te oefenen op de buitenwereld, terwijl anderen meer onder de macht der buitenwereld staan en van haar indrukken ontvangen. Daarna heeft men opgemerkt, dat zoowel de zelfhandelende als de hoofdzakelijk ontvangende naturen weder verschillend zijn, daar sommigen in hare zelfwerkzaamheid, of in haar aannemen een zekere gelijkmatigheid toonen, terwijl anderen daarbij ongestadig, met snelle afwisseling te werk gaan. Op deze wijze is men tot de onderscheiding van vier temperamenten gekomen.

Deze temperamenten strekken evenmin tot lof als tot schande. Een cholerische aard is uit zichzelf geen voorrecht, een phlegmatische geen schande. Het komt er geheel op aan, in wiens dienst elk dezer temperamenten komt. Geen enkel is zonder zedelijke gevaren en zonder zedelijke voorrechten. Een cholerisch mensch heeft aanleg tot een vast karakter, tot duurzame volharding, maar ook tot onbarmhartig doordrijven; een sanguinisch man zal zich zonder moeite een begrip van zijne taak maken, haar met vroolijken moed op zich nemen, en wanneer het noodig is, snel van de eene op de andere overgaan, maar zijn gevaarlijkste vijand is de onbestendigheid en oppervlakkigheid. De phlegmatische geaardheid heeft het voordeel, dat zij gemakkelijk haar gelijkmoedigheid, haar zielerust bewaart, maar traagheid, onverschilligheid, stompzinnigheid liggen er als zooveel loerende vijanden achter verborgen. Wat eindelijk het melancholisch temperament aangaat, hoe dicht grenst het aan de schoone deugden van den ernst, der degelijkheid, der nauwgezetheid, der innerlijke werkzaamheid, — hoe gemakkelijk vervalt het echter ook in gebreken als moedeloosheid, versaagdheid, overgevoeligheid en prikkelbaarheid, doffe ingekeerdheid tot zichzelf. Gij zijt dus door het bezit van het een of ander temperament van de vervulling uwer zedelijke taak niet meer of minder verwijderd, maar uw temperament dient alleen om de zedelijke taak, die u gegeven is, voor uw persoon nauwkeuriger te kenschetsen; daarom

heeft elk dezer vier temperamenten evenzoo goed uitstekende weldoeners als beruchte boosdoeners aan de menschheid gegeven. Napoleon I had even goed een cholerisch temperament als Karel de Groote en Luther; de lichtzinnige Heine bezat een melancholischen aard evenals de verheven Schiller en de godvruchtige Gellert; Voltaire was even sanguinisch als de vrome Oetinger.

Wat is echter, wanneer wij de temperamenten allen samenvatten en tot hun diepsten oorsprong terugbrengen, wat is de eigenlijke kern van elken menschelijken aard, van ieders individualiteit? Waarop rust haar recht, haar bestaan? Dat brengt ons tot God zelf, op het geheime goddelijke werken en handelen terug. Gods wijsheid als Schepper is veelzijdig, zijne gedachten zijn onbegrensd, daarom worden zij ook in de wereld op eindeloos verschillende wijzen verwezenlijkt. Elke bijzondere aard van het geschapene, en in het bijzonder elke menschelijke individualiteit is in den grond niets anders dan de verwezenlijking en uitdrukking van een bijzondere eigenaardige gedachte van den Schepper; men zou gerust kunnen zeggen: elke menschelijke persoonlijkheid is de menschwording van een goddelijke gedachte, eene verwezenlijking en uitdrukking daarvan in vleesch en bloed, in menschelijke vormen, gesproken uit de ondoorgrondelijke diepten van de goddelijke wijsheid des Scheppers. Daarmede komt elke menschelijke individualiteit eerst in het ware licht, in den vollen glans van haar eeuwige beteekenis. Ook in u, waarde vriend, wil eene Godsgedachte tot werkelijkheid komen, zij is het teeken, waaronder gij geboren zijt, als het ware de ster, die uw uit- en inwendige levensvorming leiden en beheerschen moet; of zoo gij wilt, de beschermengel, die u van den beginne af gegeven is als leidsman door dit leven.

Deze uwe rechtmatige persoonlijke geaardheid is het fundament, waarop uw karakter zich moet voortbouwen en ontwikkelen. Wel is ook tot u, van uw eerste levensontwikkeling af, iets doorgedrongen, waardoor uw eigenaardig, innerlijk voorkomen misvormd, uwe eigenaardigheid in ondeugd ver-

anderd is. Dit verkeerde, verderfelijke element is *het kwade, de zonde*. Welke van deze beide uitdrukkingen u het liefst is, is hetzelfde; de naam doet niets ter zake. Echter denken wij bij het woord »zonde" meer dan bij de andere uitdrukking aan den God, tegen wien de zonde een verzet is, en daarom zou het hier de voorkeur verdienen. Wanneer ik zeg: »dat is slecht," dan bepalen zich mijne gedachten tot de wereld en hare verordeningen. Zeg ik echter: »dat is zondig," dan denk ik daarbij dadelijk aan den God, die door de zonde beleedigd wordt. Daarom zijn er ook menschen, die het woord »slecht" altijd nog beter kunnen verdragen dan het woord »zondig."

De beteekenis van het woord echter daargelaten — vanwaar komt bij u de zonde, vanwaar komt zij bij den mensch in het algemeen? Want dat zij er is, in de wereld in het algemeen en bij u in het bijzonder, dat valt niet te betwijfelen.

Vanwaar komt zij dus? Is zij van anderen tot u overgekomen? Zijt gij alleen door het voorbeeld van anderen zondig geworden? Ongetwijfeld is het voorbeeld van veel beteekenis, en menigeen is in de ketenen eener zonde, eener ondeugd geraakt, omdat hij zich door het voorbeeld van een ander liet leiden. Maar al kunt gij nog zoo goed eenige uwer ondeugden van slechte voorbeelden afleiden — uwe zonde in haar geheel, uw zondige staat wordt daardoor toch niet verklaard. Want hoe zou het komen, dat nooit hier of daar een menschelijke ziel ongedeerd bleef door een slecht voorbeeld, maar dat elke, zonder onderscheid, wordt aangetast? Hoe zou het komen, dat kinderen reeds in hun vroegste jeugd het slechte gemakkelijker nadoen dan het goede? Dat, wanneer zij tusschen twee benamingen van een voorwerp kunnen kiezen, een fatsoenlijke en dus geoorloofde, en een onfatsoenlijke en daarom verbodene, zij altijd een bijzondere voorliefde voor de laatste zullen toonen? Vanwaar komt toch het: »*Nil in vetitum semper cupimusque negata*? Naar het verbodene gaat 's menschen streven en begeerte uit?" Waarom neemt bij u en andere menschen het kwade vanzelf toe, terwijl het goede door voortdurenden strijd met moeite wordt verkregen?

Wanneer gij ernstig over deze vragen nadenkt en er een eerlijk antwoord op geeft, dan zult gij het slechte, dat in u is, niet slechts als het werk van anderen kunnen beschouwen, als het gevolg van hun voorbeeld en verderen invloed, maar gij zult moeten zeggen: In mij is van kindsbeen, van mijne geboorte af, eene neiging, eene overhelling tot het kwade, zoodat de zonde meer in mijne natuur ligt dan heiligheid, en alleen omdat het slechte, dat van buiten af tot mij kwam, zulk een vriendelijken en welwillenden weerklank vond in mijn hart, kon het werkelijk macht over mij krijgen. Een aangeboren, overgeërfde neiging tot het kwade — ja, dat is het. Wat uit vleesch geboren is, is vleesch. Zoo diep wortelt het kwaad. Het is geene ziekte, die eerst later is uitgebroken, maar een aangeboren krankheid. En daarom wordt de vorming van het karakter een strijd, waarin de zegepraal onmogelijk alleen door menschelijke hulpmiddelen behaald kan worden. Want een aard, die van den oorsprong af ziek is, is niet meer instaat de kracht tot genezing uit zichzelf voort te brengen.

Wanneer men voor dit feit staat, kan men zich ook niet daarmede troosten, dat dit de noodzakelijke onvolkomenheid der menschelijke natuur is, zooals dikwijls gezegd wordt, terwijl men met nietsbeteekenende uitvluchten aankomt, als: »Ik ben ook maar een mensch, en omdat ik een mensch ben, ben ik geen engel, en omdat ik geen engel ben, heb ik ook mijne gebreken.»

Is het kwade een onvermijdelijke onvolkomenheid der menschelijke natuur, waarom zegt uw geweten u dan telkens, wanneer gij eene fout begaat, dat gij haar hadt kunnen en moeten vermijden? Waarom voelt gij u schuldig en verantwoordelijk voor uw persoon? En dat het slechts eene onvolmaaktheid zou zijn, is weder zeer oppervlakkig gezegd. Er is toch een groot onderscheid tusschen, of iemand zich naar een hem gesteld doel heen beweegt, en het alleen nog maar niet bereikt heeft, dan of hij een tegenovergestelde richting inslaat, van het doel afgekeerd. Het is toch iets anders of een wandelaar vroolijk op den rechten weg voortgaat, of dat hij

is verdwaald, en nu hier dan daar onzeker rondzwerft. Het is iets anders of een geschrift, wat den stijl betreft, nog niet geheel volmaakt is, of dat het wemelt van fouten, die in strijd zijn met de eerste regelen der taalkunde. Evenzoo is er ook een groot onderscheid tusschen onvolmaaktheid en zonde. Gene streeft naar de bereiking van het doel, is er echter nog een eindweg van verwijderd; deze beweegt zich in eene van het doel afgekeerde richting.

Dit is het feit, waartegen geen ontkennen of loochenen helpt, maar dat noodzakelijk erkend moet worden: Dat er in mijne natuur, behalve de Godsgedachte, welke er tot rijpheid in wil komen, een andere, tegen God gekeerde macht is, welke zich tegen de verwezenlijking der Godsgedachte verzet. Dat is het slijk, dat verwijderd, de smet, die van den stempel afgewaschen moet worden, en het doel uwer karaktervorming is niets anders, dan dat de Godsgedachte, naar welke gij geschapen zijt, in uw persoon, in uw leven tot volle, reine, harmonische en geheele verwezenlijking kome. Vóór ieder staat het beeld van wat hij eens zijn moet; zoolang hij dit niet is, zal hij geen vrede hebben. Dat gaat echter, tengevolge van de nu eenmaal bestaande storing en verkeerdheid, niet anders dan door ernstigen strijd met zichzelf. Wie zijn natuurlijke geaardheid in al haar misvormdheid tot ontwikkeling laat komen, zooals zij zich ontwikkelen wil, alsof het oorspronkelijke, eigenaardige, reeds uit zichzelf het goede en schoone ware; wie zich van alle eischen der zelfontwikkeling terugtrekt met de woorden: »Ik ben nu eenmaal zooals ik ben, en zooals ik ben moet men mij aannemen,» die zal wel een zonderling, misschien ook, wanneer het meêloopt, een origineel worden, maar nooit een zelfstandig karakter bezitten. Want dit is het onderscheid tusschen een origineel en een man van karakter: de eerste laat aan zijne neigingen vrij spel, terwijl deze zich vormt door ernstig zelfbedwang: gene heeft eene levensgestalte vol misvormingen en afwijkingen van allerlei aard, het karakter ontstaat uit de langzame afscheiding van alles wat misvormt. Zonderlingheid en karakter staan

tegenover elkander als karikatuur en portret. De dikke, potserlijke, gulzige, grappige, zedelooze, door en door gemeene Falstaff bij Shakspeare is ongetwijfeld een origineel, maar een karakter? Verre vandaar! Juist het tegendeel!

En welke zijn nu de machten, aan welker tucht de natuurlijke geaardheid onderworpen moet worden, wanneer zij zich tot een zedelijk karakter zal volmaken? Zij treden in allerlei gedaanten voor ons op. Allereerst noem ik de zede, die zich beroepend op een zeker hooger gezag, perken stelt aan de wild voortwoekerende eigenaardigheden. Wij bedoelen met »zedes» in deze beteekenis, geen pedante, uiterlijke wetten, die u in elke kleinigheid voorschrijven wat betamelijk is en wat niet, en uw vrije bewegingen aan banden dreigen te leggen; maar wij meenen met »zedes», de goede zeden, d. w. z. die, welke zich in een volk, in eene maatschappij, of zelfs in eene familie van oudsher hebben gevestigd, als de gemeenschappelijke maatstaf van hetgeen betamelijk, rechtmatig, goed en edel is. Vele jongelingen zoeken een zekere genialiteit in het verachten van zulke gemeenschappelijke, in den loop der geschiedenis ontstane begrippen van goede zeden, zoowel in hun denkwijze, als in hunne uiterlijke handelingen. Dit achten zij geniaal, omdat er wel eens genieën geweest zijn, jongelingen, die met geestdrift het ideale najaagden, die zich tegen de verkeerde en bekrompen begrippen, welke men in hun tijd van tucht en zeden had, verzetten; en nu zijn velen van de meening, dat deze tegenkanting het genie kenmerkt, en dat, hoe minder de een of ander zich aan goede zeden gelegen laat liggen, hoe meer hij bewijst een man van genie te zijn. Bemerken zij langzamerhand, dat men zich met verontwaardiging en spot van hun gedragswijze afkeert, en dat de goede zeden zich niet ongestraft onder de voeten laten treden, dan beklagen zij zich, dat zij niet begrepen worden, dan bejammeren en bezingen zij zichzelf als de offers van een tragisch noodlot. De hedendaagsche zeden laten waarlijk speelruimte genoeg voor de ontwikkeling van een oorspronkelijken en eigenaardigen geest, en niemand behoeft ze onder

de voeten te treden, om zich vrij, naar de eischen van zijn diepsten aanleg te ontwikkelen; zij zullen niets meer doen dan zekere perken stellen aan zijn verkeerden aard, en tevens, wanneer hij er zich aan onderwerpt, eene hulp en bijstand zijn in den strijd tegen den natuurlijken en onbedwongen aard.

Wel kan de zede ook op een dwaalspoor geraken, en zelfs wanneer dat het geval niet is, blijft het gebied, dat zij beheerscht, altijd beperkt. Zij geeft eenige regels aan voor onze uiterlijke handelwijze, maar niet voor het geheel gebied onzer handelingen, nog daargelaten, dat zij zich in geen geval tot het inwendige leven van hart en wil uitstrekt. En toch is dit juist de bron en de oorsprong, waaruit het uiterlijke voortkomt; en waar de natuurlijke aard aan banden gelegd moet worden, daar moet dit juist in het binnenste, in den grond geschieden. Hier treedt nu, als een hoogere macht, met niet slechts menschelijk gezag, zooals de zede, maar met goddelijke macht bekleed, het geweten op. Wie een karakter wil hebben, wie zichzelf tot een man van karakter wil ontwikkelen, die mag niet naar zijne luimen en naar willekeur handelen, hij mag ook niet tevreden zijn, wanneer zijne daden aan de eischen der goede zeden beantwoorden, maar hij moet ook leeren naar zijn geweten te handelen.

Uw geweten treedt voor u op met een onverbiddelijk, onvermijdelijk: «gij moet.» Men kan er niet op afdingen; wat het gebiedt kan niet van kracht verminderen; het heeft slechts dat eene steeds herhaalde, streng volgehouden bevel: doe wat goed is, laat na wat slecht is. Hetzij het zijn afradende stem vóór de daad laat weerklinken, of zich ná de daad bestraffend laat hooren: wat het zegt is altijd hetzelfde, dat namelijk het goede gebeuren moet en het kwade niet; en de wijze, waarop het spreekt, is altijd dezelfde, namelijk met een onverbiddelijk, streng bevel, dat alle tegenspraak reeds tevoren belet. Waarop wijst dit strenge optreden van het geweten? Op een hooger, op het allerhoogste gezag, waarop het rust, namelijk op het gezag van God. De tegenstelling van hetgeen betaamt en niet betaamt,

waarop de zede wijst, wordt onder de tucht van het geweten de scherpere tegenstelling van goed en kwaad; en terwijl de zeden rusten op de autoriteit van het volk, van de familie, van den staat, rust het geweten op het gezag van God zelf. Terwijl de tucht der zede zich slechts bij enkele grovere uitingen van den verkeerden aard laat gelden, dringt de tucht van het geweten tot den wortel door. Wilt gij een man van karakter worden, handel dan naar uw geweten, en stel u onder zijne tucht, maak het tot uwen vasten levensregel het goede te doen en het kwade te haten en te laten, omdat de heilige God het zoo wil.

Wel is waar geeft ons geweten ons over hetgeen eigenlijk goed of kwaad is, geen geheel bevredigend en betrouwbaar uitsluitsel. Menigeen wordt door zijn geweten vrijgelaten iets te doen, wat een ander beslist verboden wordt; het gebeurt dikwijls, dat twee personen tegenovergestelde dingen doen, en dat elk zich op zijn geweten beroept. Dat komt daardoor, dat ons geweten ons slechts in het algemeen zegt, dat wij het goede moeten doen en het kwade laten, en daarom trent geen nadere bepalingen geeft, maar deze geheel aan onze kennis van hetgeen goed en kwaad is, overlaat. En daardoor kan men op een dwaalspoor komen, hetzij plotseling, in eens, of door een langzamen achteruitgang en toenemende verdorvenheid. Deze verdorvenheid kan zoo ver gaan, dat men eindelijk de slechtste en schadelijkste dingen, zooals leugen, bedrog, onmatigheid geoorloofd acht, en zich over het schandelijkste niet meer schaamt. Daarom, wanneer ik u zeg: Wilt gij een man van karakter worden, handel dan naar uw geweten, dan kunt gij wel antwoorden: »Hoe kan dat, wanneer de stem van het geweten mij niet nauwkeurig en betrouwbaar uitgelegd wordt, zoodat ik wete wat goed en wat slecht is?" Zeer juist, zulk eene uitlegging moeten wij hebben. Maar vanwaar? Wie kan onfeilbaar uitleggen behalve God? Wie kan de stem verklaren, buiten Hem, van wien zij komt? Welnu, Hij heeft haar verklaard, en gij hebt die verklaring in uw Catechismus. De *overoude Tien*

Geboden zijn de echte, waarachtige, onfeilbare uitlegging, de vertrouwbare opheldering van hetgeen het geweten in het algemeen in zijn: »doe het goede, laat het kwade» eischt. Naar deze zullen de zeden, wanneer zij goed willen blijven, zich moeten richten en vernieuwen. Wilt gij dus een karakter hebben, maak dan Gods gebod tot het richtsnoer van uw leven, laat elk dezer geboden een grondbeginsel voor uw denken, spreken en handelen worden; laat uw geheele persoonlijkheid doordrongen zijn van deze goddelijke woorden: Hoe zal een jongeling zijn pad rein houden? Hoe zal hij een goed karakter verkrijgen? Wanneer hij zich houdt aan uw woord. Ps. 119:9. Wie is karakterloos? Die geen beginselen heeft, en niet met vastheid naar deze beginselen handelt, maar willekeurig, zooals zijn tijdelijk belang het meëbrengt; die heden zoo spreekt en morgen anders, naar gelang van de personen, met wie hij te doen heeft, en de betrekkingen, die hij in het oog moet houden. Daarom geeft ook alleen het karakter den menschen betrouwbaarheid. Op karakterlooze menschen kan men niet rekenen; bij menschen van karakter weet men tevoren, dat zij naar de beginselen, die men vroeger bij hen beproefd heeft, zullen handelen. Dank daarom God, dat Hij u in de Tien Geboden zulk een schoon, afgerond, volledig systeem van wetten voor ons spreken en handelen geeft, als het model, waarnaar ons karakter gevormd, als het geraamte, dat door ons leven met vleesch moet worden bekleed.

Wanneer nu het gebod ook maar de kracht bezat, den verkeerden aard, die zich in den mensch heeft vastgeworteld, te vernietigen, en den goeden, oorspronkelijken aard weder in de plaats te stellen, de Gods-gedachte, die in elke persoonlijkheid woont, vrij te maken van de verontreiniging van het kwade, dat er zich van heeft meester gemaakt, en haar tot volle, harmonische verwezenlijking te brengen! Maar het is de oude klacht, dat het gebod dit niet kan! Het kan u een doelwit voor oogen stellen; het kan zeggen wat worden moet en hoe het moest zijn; het kan de richting aangeven, volgens welke gij uw karakter moet vormen, maar het geeft

niet de kracht om deze richting in te slaan en haar standvastig te volgen tot het doel bereikt is. Het is wat kompas en roer zijn voor een schip; maar de kracht, die het vaartuig in beweging zet, den wind, die de zeilen bol doet staan, den stoom, die de raderen doet wentelen, kan het niet verschaffen. Zoo gaat het niet vooruit. Menigeen beproeft het met zijn geringe krachten, met zijn goeden wil en goede voornemens; maar wie zal een stoom- of zeilschip, bij gebrek aan andere voortstuwende krachten, met de hand bestieren en tot zijn doel brengen? De hand wordt lam, lang voordat het schip slechts een duim breed gevorderd is; de strooming voert het mede, en drijft het tegen wil en dank reddeloos voort, van het doel af inplaats van naar het doel toe, tegen de klippen, inplaats van naar een zekere haven.

Uit den hemel moet de wind komen, die de zeilen van het schip bol doet staan, uit den hemel de ware en volle kracht voor de vorming van het menschelijk karakter. Het is *de heilzame, reddende genade Gods in den persoon van Jezus Christus*; zij geeft de kracht om alle mismaking weg te nemen, elke verkeerde neiging vaarwel te zeggen, het aardsche wezen en de wereldsche lusten te verloochenen; zij geeft kracht om den waren aard te doen herleven, om matig, rechtvaardig en godzalig te wandelen in deze tegenwoordige wereld. Zij dringt door tot in het binnenste van den mensch, als een krachtige levensadem, en vernieuwt in hem het beeld Gods. Zij geeft aan de Godsgedachte, volgens welke gij geschapen zijt, en die tot nu toe niet vrij kon worden, kracht en leven. »In u woont een edele slaaf, wien gij de vrijheid schenken moet;» maar gij kunt den slaaf eerst dan de vrijheid geven, wanneer gij uw hart opent voor de kracht uit den Hooge. Dan eerst komt uw ware persoonlijkheid met haar wezenlijke, diepste kern tevoorschijn, en neemt de plaats in, welke haar toekomt. Een geheel nieuw mensch is daarbinnen opgestaan. Deze heeft niet dadelijk zijn volle ontwikkeling bereikt, maar hij is er, heeft levenskracht in zich en de taak om alles langzamerhand te hervormen. Het gaat niet zonder strijd, maar het gaat.

Het oorspronkelijke Godsbeeld, dat eerst binnen in u is opgewekt, wordt langzamerhand in alle trekken uwer persoonlijkheid hersteld, en hoe meer dit het geval is, hoe meer uw Christelijke karaktervorming vordert. Wanneer eens uw geheele persoonlijkheid beheerscht, geleid en doordrongen is van de Godsgedachte, naar welke gij geschapen zijt; wanneer gij naar uw bijzonderen aard de heerlijkheid van den God, die u geschapen en wiens genade u vernieuwd heeft, duidelijk weerspiegelt, dan heeft uw karaktervorming haar doel bereikt. Een volmaakt, geheel gevormd karakter vertoont dien God in al zijne deelen, en door zijn eigenaardige samenstelling wordt niets dan het reine, goddelijke licht uitgestraald. Daarom is een zedelijk karakter nog iets meer dan een zedelijke gezindheid. Deze is ongetwijfeld iets zeer prijzenswaardigs, en gawe God, dat zij even rijkelijk bij jong en oud gevonden wierd; maar zij is daarbij iets inwendigs, hetgeen het woord, dat van zin is afgeleid, aanduidt; een goede gezindheid te hebben is zooveel als goede beginselen te hebben; maar hoe gemakkelijk kan het gebeuren, dat de beste voornemens onuitgevoerd blijven, dat de eerlijkste gezindheid slechts gezindheid blijft en geen daad wordt! Hetzij, omdat eigen traagheid, het zwakke vleesch den gewilligen geest in den weg treedt, hetzij omdat de inachtneming van uiterlijke omstandigheden, menschenvrees en behaagzucht, storend werken. Eerst wanneer de gezindheid daad wordt, wanneer zij de geheele persoonlijkheid als eene kracht doordringt, en in het geheele leven eens menschen op eigenaardige wijze, naar zijn bijzonderen aanleg, optreedt en een krachtige gestalte aanneemt, eerst dan wordt zij karakter.

Nog meer. Eerst wanneer uw persoonlijke aard geheel doordrongen en beheerscht is door het licht en leven Gods, zijt gij ook doorgedrongen tot de ware *vrijheid*. Hoe vreemd is er reeds met dit woord omgesprongen! Hoe vaak hebben onwetenden en verleiders het misbruikt, en welk een misbruik maakt men er nog heden ten dage van! Waaraan denken jongelieden al niet, wanneer er van vrijheid sprake is! Deze

denkt aan dit, gene aan iets anders, waaraan hij gaarne meê zou willen doen, maar dat hem nog verboden, of waarvan hij buitengesloten is. De een denkt aan het bezoeken van societeiten, een tweede aan rooken, een derde aan bals en comedies, een vierde aan al de heerlijkheden van het studentenleven. Op die wijze wordt voor menigeen de vrijheid verbrokken tot niets dan bijzondere vrijheden, zoodat zij, uit overvloed van zooveel enkele vrijheden, in het geheel niet tot de ware vrijheid komen, evenals menigeen door te veel genietingen het ware genot verliest. Die vrijheden, waarde vriend, kunnen u uit zichzelf nog niet vrij maken; integendeel, zij worden tot zooveel banden en ketenen, wanneer gij niet tevoren in uw diepste wezen zijt vrij geworden. Maar hoe geschiedt dit?

Wanneer zeggen wij b. v. van een volk, dat het een vrij volk is? — Wanneer het zich zijne wetten en verordeningen niet door de een of andere vreemde macht moet laten opdringen, maar wanneer het deze uit zichzelf voortbrengt, in overeenstemming met zijn diepsten aard, zoodat de wetten en verordeningen, waaraan het gehoorzaamt, niet anders zijn dan de uitdrukking van hetgeen het volgens zijn diepste zelfbewustzijn denkt en gevoelt. Zulke voorschriften zijn dan geen lastige dwang, door welken de vrijheid des volks wordt onderdrukt, maar veeleer de vorm, waardoor zij zich uitdrukt en aan het licht treedt.

Hetgeen echter voor een volk geldt, geldt ook voor elk mensch in het bijzonder. Hij alleen is vrij, die zich in overeenstemming met zijn diepsten aard kan bewegen, naar zijn innigste behoefte en zijn oorspronkelijkste natuur zijn leven kan vormen, en daarin door geen vreemde, vijandige macht wordt gehinderd. Maar wat is uw diepste aard? Is het uw zucht naar genoegten? Geve God, dat dit niet de kern van uw leven uitmake! Wat is dan de diepste behoefte van uwe natuur? Is het de behoefte aan ongestoorde genietingen, aan onafgebroken gekijf en getwist, aan dansen en drinken? Moge God verhoeden, dat dit de diepste begeerte en behoefte van uw

hart zou zijn! En toch denkt gij daaraan het eerst, wanneer er sprake is van vrijheid, en gij verbeeldt u vrij te wezen, wanneer gij in deze dingen kunt doen zooals het u lust. Ik wil u zeggen, mijn vriend, wat uw hart in zijn diepsten grond zoekt en begeert, welke bestemming uw oorspronkelijke aard heeft, namelijk gemeenschap met uwen God, één te zijn met Hem, opname van zijn leven in het uwe. Dit verlangen moet gij allereerst bevredigen, wanneer gij werkelijk vrij wilt zijn.

Zie dien vogel in zijn kooi; oogenschijnlijk ontbreekt hem niets, dat voor zijn welzijn noodig is. De kooi is rein gehouden, zelfs keurig in orde; de vogel, die er in zit, heeft evenmin gebrek aan frisch water als aan voedsel, de lekkerste beetjes worden hem gebracht — waarom wordt hij niettegenstaande dat alles niet recht vroolijk? Waarom blijft er iets mats, iets gedruks aan zijn gezang in de gevangenschap? Hij is niet in zijn element, want zijn element is de blauwe lucht, het geurige groen van het bosch, en zoolang hij niet in zijn element is, mist hij zijne vrijheid. Wat zijn alle lekkernijen voor hem, wanneer hij een gevangene moet zijn?

Menig jongeling vergeet door de uiterlijke zoogenaamde vrijheden, naar welke hij haakt, dat er nog een ware innerlijke vrijheid is; en door allerlei uiterlijke genietingen, in welke hij zijne vrijheid heeft gesteld, acht hij het goddelijke levenselement, de goddelijke levensatmosfeer gering, in welke zijn geest alleen waarlijk vrij kan zijn, omdat alleen in deze zijn geest zich naar zijn diepsten aard, zijn oorspronkelijkste behoeften kan bewegen. Zulk een jongeling gelijkt op den vogel, die geschapen is, om vrij onder den hemel te vliegen, maar die door de lekkernijen, welke men hem biedt, langzamerhand het element vergeet, waarvoor hij geschapen is, waarin hij zich moet bewegen, wanneer hij vrij wil zijn. Wie is het echter, die u uwe vrijheid heeft ontroofd, en u met zinnelijke genietingen wil voeden, om u het goddelijk element te doen vergeten? Het is de zonde.

Wilt gij dus vrij zijn, begin dan met u los te maken van de zonde, en tot uw levenselement, tot uw God in te keeren.

Het oogenblik, dat een mensch zich afkeert van zijne zonde, van zijne zelfzucht en liefde tot de wereld, en zich met God vereenigt, dat is het geboorteuur der ware vrijheid. Want op dat oogenblik zegt hij den vreemden tiran den dienst op, en keert tot zijn eigen naar God geschapen aard terug, om voortaan in overeenstemming met deze zijne eerste natuur te leven. Wanneer het hart zich geloovig overgeeft aan het goddelijke leven, ontstaat de ware vrijheid, en in de vorming des levens naar Gods wil, naar Gods gebod en verordening, draagt zij hare vruchten. Hij is niet waarlijk vrij, die, zooals men gewoonlijk zegt, kan doen wat hij wil; maar hij is vrij, die kan willen en doen wat hij moet, omdat het door God gestelde gebod in overeenstemming is met zijn diepsten aard.

Hebt gij deze ware vrijheid verkregen, dan zullen de enkele bijzondere vrijheden u op haar tijd, voor zoover zij goed voor u zijn, geschonken worden. Voor zoover zij u echter nu nog onthouden zijn, ja, misschien uw leven lang om de een of andere oorzaak onthouden blijven, moet gij daarover niet ongelukkig of ontevreden wezen, of over slavernij en tirannij klagen en zuchten. Want meer en meer zult gij leeren juist daardoor te toonen, dat gij in het ware bezit uwer vrijheid zijt, doordat gij, wanneer het noodig is, die uiterlijke zoogenaamde vrijheden kunt missen, zonder dat uw levensgeluk er door verstoord wordt. De grenzen, die door een nuttige menschelijke, of door een goddelijke bepaling voor een ieder naar zijn ouderdom, stand en beroep zijn getrokken, zijn voor den waarlijk vrije geen lastige, onverdragelijke dwang, tegen welchen hij zich met hevigheid verzet, maar zij zijn hem eene tucht, die hij zichzelf zou opleggen, zelfs al ware zij hem niet van buiten af door de wet opgelegd, en door welke hem in elk geval niets ontnomen wordt, dat voor zijn innerlijke bevrediging onmisbaar is.

Derhalve is het juist de vrijheid, de vrijheid in den vollen en waren zin des woords, die aan den dag gelegd en bekrachtigd wordt door de onderwerping van ieders persoonlijken

aard aan de tucht der goede zeden, van het geweten, aan de goddelijke wet en de reddende genade Gods, kortom in elke ware karaktervorming. En dit is het doel, waarheen God door zijn reddende genade alle menschen wil voeren: dat namelijk elks persoonlijke aard, elke individualiteit opga in het goddelijke wezen, niet om daardoor vernietigd te worden, zoodat er ten laatste een volkomen eenvormigheid zou ontstaan, maar opdat het éene wezen Gods zich in millioenen en millioenen vrije persoonlijkheden openbare, evenals op een zomerschen dag elk der millioenen dauwdroppels een en hetzelfde zonlicht weerspiegelt, maar elk door een andere straalbreking.

III.

WELZIJN VAN 'T LICHAAM.

Oog en oor en al onze lichamelijke zintuigen brengen tot onzen geest de indrukken over, die tot zijne ontwikkeling noodig zijn, en wanneer, omgekeerd, de geest de ontvangen indrukken naar buiten wil weêrgeven, heeft hij daartoe het lichaam als zijn werktuig van noode. Waarneming, gedachte, gebaarden, spraak, daad — alles geschiedt door middel van het lichaam. En hoe wonderbaar is het ingericht! Het is een kunstwerk van God, den Allerhoogste, wiens gelijkenis ons is ingeprent. Gods eenige Zoon heeft een menschelijk lichaam aangenomen, om daarin het grootste werk te volbrengen, dat de geschiedenis kent: het werk van de verlossing en vernieuwing der menschheid. Uw eigen lichaam is bestemd, om de tempel van Gods Geest te worden en tevens met uwe ziel in den levenden God vroolijk te zijn. Ja, het is bestemd, om eenmaal, als het door den dood en de ontbinding zal zijn heengegaan, deel te hebben aan de toekomstige volmaking der wereld, aan de zaligheid en heerlijkheid van het voleindigde Godsrijk. Maar, geen rechten zonder plichten, en hoe groter de eer is, die het menschelijk lichaam reeds is weervaren en

nog te wachten staat, des te meer van gewicht is het, dat de heiligheid der jeugd ook in het leven van ons lichaam te zien gegeven en uitgedrukt wordt. Is een lichaam een werktuig des geestes, — hoeveel is er dan aan gelegen, dat dit werktuig in goeden staat is en de noodige kracht bezit.

Verzuim dus niets, wat tot sterking, staling en gezonde ontwikkeling van uw lichaam wordt vereischt; houd verre van u alle weekelijkheid, vadsigheid, genotzucht, welke, helaas, vooral in de steden zoo licht zich meester maken van de jeugd. Hoe fletsch en onfrisch zijn de gestalten, welke we hier en daar op onze straten en in onze plaatsen van ontspanning zien op en neer gaan, om te zien en gezien te worden. Die oudheerachtige, geparfumeerde jongelieden, die bij hunne kleeding meer letten op elegant en modern fatscen dan daarop, dat men er zich kloek en vrij in bewegen kan; die liever rijden dan loopen; de bergen liefst uit de laagte bezien, en in de balzaal beter thuis zijn dan in het vrije veld, in het ruime woud! Vanwaar zou het vaderland mannen verkrijgen om raad en daad te plegen, indien zulk eene verwijfdheid de overhand neemt? Men zou dan keizer Vespasianus wel gelijk geven, die tot een sterk geparfumeerd jong officier zeide: »Ik had liever, dat gij naar knoflook rookt, dan naar pomade.»

Maar vooral moet ik op twee deugden uwe aandacht vestigen, door welker betrachting het welzijn van uw lichaam wordt bevorderd, terwijl haar geringachting het verwoest: wij bedoelen *de matigheid* en *de kuisheid*. Van oudsher is de naam der Germaansche volksstammen, wat hun maat houden in het drinken betreft, niet bijzonder gunstig geweest. Van de Duitschers zeide onlangs nog een Franschman, dat zij, eer zij drinken een biervat, en daarna een vat bier zijn. Daar is wel iets van aan. En waarom zit op den Maandagmorgen menig jong koopman lusteloos en mat voor zijne boeken, en menig gymnasiast of student met een stompzinnig hoofd op de leerbanken? Is het niet, omdat er des Zondags tegen de matigheid gezondigd werd? Ja, achten velen het niet eene eer en een bewijs van mannelijke ontwikkeling, dat men zich een roes heeft

gedronken? Ik heb jongelieden gezien, die nog volkomen nuchter waren, maar zich althans den schijn gaven van beschonken te zijn. O dwaasheid der schande! Te stamelen in plaats van te spreken, te zwaaien in plaats van te gaan — voorwaar, een groote eer! Indien men zulk een woesteling den volgende dag eens kon laten zien, hoe hij zich den vorigen avond had voorgedaan, zou hem dan de schaamte de wangen niet rood kleuren, indien hij zich nog schamen kan? Maar het blijft bij dien éenen avond niet. En zulke avonden verzwakken lichaam en geest, en al nemen wij niet dadelijk de gevolgen waar, zij blijven niet achter en treden later in het licht. Nog onlangs stond ik aan het sterfbed van een jongen man, die de tering had, en reeds van den dood geteekend was. Zijn oog lag diep en stond zoo mat; zijne wangen waren ingevallen, en al zijne trekken slap en krachteloos. Met tranen van weemoed dacht hij aan de jonge menschen van zijn leeftijd, die nu met frissche kracht en blijden levensmoed zich een onafhankelijke eigen plaats in de maatschappij verworven hadden, en »weet gij,» zoo zeide hij, »wat mij deze ziekte zoo moeielijk doet dragen? Ik kon ook gezond en krachtig zijn als de anderen, maar ik ben er zelf schuld aan, dat ik zoo ellendig ben geworden. Ik ben reeds op het gymnasium begonnen met drinken, ik heb het op de hoogeschool voortgezet, en ben nu plotseling ineengezonken en geworden wat ik nu ben.» En hij had vele gaven, hij was de trots en de vreugde van zijne ouders, die thans met onuitsprekelijke smart aan zijn sterfbed stonden, en weinige dagen later hem de oogen toedrukten. Wacht u voor de eerste zonde tegen de matigheid en nuchterheid! Strijd manmoedig tegen alle aanzoek tot onmatigheid! Houd in eten en drinken altijd maat, alzo dat uw geest meester in huis blijft en uw lichaam hem gehoorzamen kan; dat uwe gedachten steeds helder, uwe bewegingen vrij en zeker, uwe woorden verstandig blijven, en gij elk oogenblik op elke roepstem, die tot u komt, ook als het eene stem Gods was, ja als het de roeping uit deze wereld was, blijmoedig kunt antwoorden: »Hier ben ik.»

Maar niet alleen in het vermijden van het *te veel* bij het eten en drinken vertoont zich de matigheid, doch ook in de *wijze*, waarop beiden genoten worden. Het is een der verkeerdste dingen ter wereld, als het eten om het eten geschiedt, ja een soort kunst of wetenschap wordt. Zonder twijfel heeft ook de smaak zijne eischen, en als God zelf aan de spijsen hunne smakelijkheid, aan den wijn zijn geur geschonken heeft, dan is hiermede, om zoo te zeggen, iets aesthetisch aan de zaak gegeven. Maar als men reeds jongelieden over een fijn en zeldzaam gerecht zoo buitensporig in geestdrift ziet geraken, dan is dit een stuitend schouwspel. Dan hoor ik liever het gejubel, waarmee kinderen het lievelingseten op tafel zien verschijnen. Een Christenmensch geniet spijs en drank als lichamelijke gaven Gods met dankzegging. Hij eet niet om te eten, en drinkt niet om te drinken, maar hij doet beiden, omdat het lichaam het vereischt, en dankt God er voor. Wel schijnen velen het niet meer oorbaar te achten aan tafel te bidden, vooral niet als men gasten heeft; ja er zijn zeer geavanceerde menschen, die nog altijd Christenen heeten, maar die zich beleedigd achten, als iemand naast hen aan tafel bidt. Men vroeg eens aan den ouden predikant Flattich op spottenden toon, of bij hem aan huis alles bad? »Neen,” zeide hij, »ik heb een paar zwijnen, die bidden niet.”

De deugd der matigheid heeft eene tweelingzuster, die met haar hand aan hand gaat, en dat is *de deugd der kuischheid*. Aan haar moeten wij vooral denken, als er sprake is van het rein bewaren des lichaams. Ik behoef ze u niet te schetsen, de pestilentie, die in de donkerheid wandelt, en het verderf, dat op den middag verwoest. Ik behoef ook hare gevolgen niet te schilderen: het bevlekte lichaam, het gebrandmerkte geweten, de bezoedelde verbeelding, de vergane kracht, den verwoesten geest. Ik heb een jongeling gekend, van reusachtige sterkte. Hij had een forsche, breede borst, beenderen als ijzer en spieren als van steen. In lichaamsoefeningen werd hij door niemand overtroffen. Het was een lust hem aan te zien. Wat kon er van hem niet worden? Plotseling echter

begon hij te kwijnen, zijne kracht verviel, zijn geestelijke vatbaarheid verdween; hij werd afgetrokken, traag, onverschillig, en thans zit hij als een ideoot in een stoel wezenloos te lachen, en kent geen hooger genot dan een pijp tabak. De worm, die aan hem knaagde en hem verteerde, was de onkuischheid. Gij kent uit de geschiedenis van het Oude Testament den richter Simson. Nu, vele gaven had hij naar lichaam en geest. En toch hoe weinig heeft hij tot stand gebracht! Zijne daden zijn avontuurlijk en opmerkelijk — maar het waren geen verlossende daden. Hij verspilde zijne kracht in op zichzelf staande heldenstukken, waardoor het volk weinig werd gebaat. En vanwaar dit gebrek aan eenheid in zijn leven? Omdat hij zijne zinnelijkheid niet wist te beheerschen, en dientengevolge de slaaf werd nu van deze en dan van gene vrouw, die hem in haar strikken wist te vangen, en zijne heldenkracht brak. Zoo verwoestend werkt de onkuischheid zelfs op de grootste lichamelijke sterkte.

De groote keurvorst van Brandenburg bedacht dit bijtijds en redde daardoor zijne ziel en zijn lichaam. Als jeugdig prins kwam hij in den Haag, en ontmoette daar vele wel-sprekende krijgs- en staatslieden, maar ook niet weinige zedeloze, jonge edellieden, die hem weldra in hunne vermaken en uitspattingen zochten te doen deelen. Eens noodigden zij hem uit tot een feest, dat tot laat in den nacht duurde, en behalve den prins waren allen min of meer beschonken. Daar verschenen eenige lichtzinnige vrouwen, die door het gezelschap jubelend begroet werden. Den keurvorst echter steeg het bloed naar het aangezicht van toorn en schaamte, toen hij zag in welk gevaar hij hier gelokt was. Hij stond op, om het gezelschap te verlaten. Men riep hem toe, dat nu eerst het feest recht begon; maar hij riep: »Ik ben het aan mijne ouders, mijne eer en mijn vaderland verplicht, deze plaats dadelijk te verlaten.» En den volgenden morgen zat hij reeds te paard, en reed de stad uit naar de legerplaats van den stadhouder Frederik Hendrik, die toen de stad Breda belegerde. Toen hij vernam, waarom de keurvorst zoo over-

haast de stad verlaten had, riep hij vol bewondering uit: »Uwe vlucht verraaft meer heldenmoed, dan wanneer ik Breda verover. Wie reeds zoo vroeg zichzelf kan overwinnen, dien zal het grootste gelukken.» En het grootste is hem gelukt. Was Frederik Willem in den Haag niet zoo ridderlijk gevlucht, wie weet of hij ooit bij Fehrbellin zoo ridderlijk en zegevierend zijn degen had weten te gebruiken. Tijdige vlucht verhoedt veel, waarover men zich later zou moeten schamen. Hoe menig een is tot zonde en schande vervallen, omdat hij te laf was om op het rechte oogenblik te vluchten. Was Jozef voor de verzoeking niet gevloeden, dan was hij waarschijnlijk nooit in de gevangenis gekomen, maar had ook niet Egypte's volk en zijns vaders huis van den hongersnood gored. Zijne geschiedenis bewijst duidelijk hoe vaak een jongeling, die in Gods kracht zulk een krachtige verzoeking weerstaat, en zijne onschuld behoudt, later een bijzondere mate van geestelijke kracht ontvangt, om oock anderen tot een zegen te worden. De kerkvader Ephraïm, bijgenaamd de Syriër, kwam te Edessa wonen naast eene vrouw van slechten naam. »Ontbreekt u iets?» vroeg zij hem eens, toen zij hem uit haar kamer voor het venster zag staan. »Niets, dan eenige steenen en wat kalk, om dit venster dicht te metselen, waardoor gij in mijne kamer ziet.»

Tijdig vluchten! Als gij u in een verkeerd gezelschap bevindt, vlucht! Als een beeld, een tooneel u boeit, zoodat onreine gedachten in u zich verheffen — wend u af, en vlucht! Komt u een schandelijk boek in handen, stuit uw oog op een volzin, eene bladzijde, een opschrift, waardoor uwe gedachten vergiftigd worden, werp het boek van u, en vlucht. En komen, door welke aanleiding ook, onreine beelden en lusten in u op, doe dan wat anders, denk dan aan wat anders, lees, werk, zaag hout, vest uwe gedachte op een tekst, een gezangvers, bid tot God, roep uit alle macht, loop u moê in bosch en veld, kortom, doe het een of het ander, om de verkeerde gedachten te ontloopen. Wacht u vooral voor weekelijkheid, want zij is een broeinest van allerlei lusten en gedachten, een moeras, waaruit voor ziel en lichaam doodelijke miasmen opstijgen. Toen Frederik

Willem I, koning van Pruissen, nog een knaap was, ontving hij eens een fraaien kamerjapen ten geschenke. »Denwelken de jonge heer eerst van achter en van voren, van buiten en van binnen nauwkeurig bezien heeft, alstoen echter hem gegrepen en in het vuur heeft geworpen, hetwelk, daar het winter was, in een schoorsteen sterk gebrand heeft.» En waardoor behield de oude Ernst Moritz Arndt zijn lichamelijke kracht en frischheid tot op hoogen ouderdom? Hij was als jongeling bloeiend en sterk, vol van een levenslust, die in menig opzicht voor hem eene verzoeking was; en dat des te meer omdat hij studeerde in het dartele Stralsund, en een bijzonder behagen had in de genietingen der jeugd. Om echter kuisch te blijven, en uit de stad even onbesmet terug te keeren, als hij er was binnengekomen, leefde hij zoo eenvoudig mogelijk. Brood en water was zijn ontbijt; 's avonds bleef hij thuis en vergenoegde zich met brood en een glas bier of water. Ook zocht hij zijn lichaam door voetreizen, koude baden (tot in November) en een korten slaap te harden, en het vleesch onder den wil des geestes te brengen. Ja, hij dacht er een tijdlang ernstig over, om de studie met den landbouw te verwisselen, en ook na zijn studententijd sliep hij wel eens op harde planken, of wandelde in de vrije natuur, om meester te blijven over zichzelf. Dat alles behoeft gij nu niet na te doen, maar deugdelijk werken en echt moê worden: dat is een zegen. Zorg dat gij elken avond moede zijt en behoefte gevoelt aan slaap, als gij ter ruste gaat, en beveel, eer gij inslaapt, uw lichaam en uwe ziel der hoede Gods en zijner heilige engelen; en als gij 's morgens ontwaakt, dan moet gij zooals Luther zegt, fluks het bed verlaten, uw »dat geve God" bidden, en dan vroolijk aan den arbeid gaan. Een rein en gezond lichaam als woning voor een reine en gezonde ziel — daarmee zegene ons God!

IV.

VORMING VAN DEN GEEST.

Het leven uws lichaams is niet het eenige en niet het gewichtigste, dat bewaakt en verzorgd moet worden. Uw lichaam is slechts de woning en het werktuig voor den geest, en deze heeft even goed behoefte aan voeding, verzorging, ontwikkeling en beschaving.

Maar wat is beschaving? Ligt zij alleen in uiterlijke vormen en manieren? Wel, hoeveel verlegen menschen zijn er dan niet in de wereld, die in gezelschap niet goed weten wat zij met hun uiterlijken mensch moeten aanvangen, en die toch, zoodra zij beginnen te spreken, door en door beschaafd blijken te zijn. En omgekeerd, hoeveel welgemanierde menschen zijn er, wier bewegingen en vormen onberispelijk zijn, en die toch, zoodra men zich met hen inlaat, of wanneer hun hartstochten in het spel komen, blijken geven van groote uwheid en onbeschaafdheid! Met beschaving moet allereerst geestesbeschaving bedoeld worden, en zij bestaat dus uit de ware ontwikkeling, vorming en opleiding der verschillende krachten van den geest.

Vooreerst is daar de kracht der waarneming, van het denken, van het weten. Deze moet bijzonder geoefend zijn, wanneer zij hare taak wil vervullen. Betoont iemand zich hierin nalatig, dan wordt hij ongetwijfeld wat men met het woord »dom" pleegt te betitelen. Van nature is niemand dom; hoogstens kan hij met betrekking tot de krachten zijns verstands weinig begaafd zijn. Maar weinig begaafdheid en domheid zijn twee zeer verschillende dingen. Wanneer iemand met geritge verstandelijke gaven toch het weinige, dat hij heeft, getrouw aanwendt, wanneer hij zich een kleiner gebied van wetenschap grondig toeëigent en dan met bescheidenheid blijft erkennen waar zijn weten ophoudt en zijn nietweten begint, dan zal het geen verstandig mensch in het hoofd komen hem dom te noemen. Omgekeerd kan iemand, die de schoonste en rijkste gaven heeft, zoover komen, dat hij deze beschamende benaming verdient, wanneer hij zich op zijne gaven verlaat, niets geregeld en grondig leert, alles ten halve weet, en daarbij steeds in de overtuiging leeft, dat hij zeer veel weet, en daarom in alles meêpraat, tepas en te onpas. Zoo iemand gaat langzamerhand achteruit met zijn verstand en oordeel, en behoort dan feitelijk tot de »dommen." Daarom zal men dikwijls zien, dat rijkbegaafde jongelingen, wat hun kennis aangaat, door anderen voorbijgestreefd worden, die veel minder natuurlijke begaafdheid hebben dan zij. Van zooveel invloed is Goddank de mate van begaafdheid niet, dat het geheele bestaan van een mensch er van zou afhangen; de getrouwheid, waarmede hij hetgeen hem gegeven is gebruikt en bestuurt, is van oneindig meer gewicht. »Den eenen gaf hij vijf ponden, den anderen twee, den derden één," staat er geschreven in de gelijkenis. Daarmede wordt natuurlijk op het verschil van begaafdheid gedoeld. Maar bij het afrekenen ontvangt de knecht met de twee ponden juist denzelfden lof en dezelfde waardeering zijner diensten als hij, die vijf ponden had: »Wel, gij goede en getrouwe dienstknecht, over veel zal ik u zetten." En hij, die één pond had, zou zeker evenzoo geprezen zijn, wanneer hij zijn plicht had gedaan. Nog meer: zelfs hij, die

het meeste ontvangen heeft, wordt nog genoemd als een, die »over weinig getrouw is geweest.” Met andere woorden: ook de hoogste menschelijke begaafdheid is van weinig belang, wanneer men haar naar den hoogsten maatstaf meet; en ook de geringste menschelijke begaafdheid is groot genoeg, wanneer men als een goede en getrouwe dienstknecht zijn plicht wil vervullen, en de plaats bekleeden wil, die God ons in de wereld aanwijst.

Echter is het niet genoeg, dat gij uw verstandelijke gaven oefent, gij moet ook weten waardoor. Welke middelen moet uw geest aangrijpen, opdat uw oordeel, uw denken en weten beschaafd worden?

Misschien maakt gij u allerlei grootsche voorstellingen van hetgeen men noodig heeft, wat men moet weten en hebben gelezen, om aanspraak te kunnen maken op den lof van ware geestesbeschaving. Ik begin liefst met aan al die veelomvattende en hooge eischen perken te stellen, en zeer prozaïsch en droogweg te zeggen: *Tot beschaving van den geest behoort allereerst, dat men alles, wat men in zijn stand en beroep te leeren heeft, flink en grondig leert.* Wanneer het derhalve, nadat gij een goede school hebt bezocht, uwe bestemming is koopman te worden, met een groven boezelaar voor in den winkel te staan, of achter de toonbank de koopwaren voor uwe klanten af te wegen, dan moet gij waarlijk niet denken, dat dit een beschaafd mensch, zooals gij zijt, onwaardig is; maar gij moet ten volle overtuigd zijn, dat juist dit werkelijk tot de vorming van uw geest behoort. Of wanneer gij u voorbereidt voor de akademie, en dientengevolge op allerlei droge studiën, die u in het geheel niet aanstaan, moet zitten blokken, denk dan niet dat dit eigenlijk een onwaardige arbeid is, en dat het veel meer ontwikkelend zou zijn, een schoon verhaal te lezen of u in poëzie te verlustigen; maar wees overtuigd, dat juist deze droge studie voor de beschaving van uw geest van groot belang is. Niets maakt een onaangenamer indruk dan een jong mensch, die over alle mogelijke dingen, welke misschien juist de dagelijksche conversatie-stof van de »beschaafde” wereld uit-

maken, zeer »beschaafd» kan spreken, die precies weet wat de critiek over den jongsten roman te zeggen heeft, of wie tegenwoordig den Othello of den Richard III het best speelt; maar die in hetgeen hij eigenlijk weten moest slecht tehuis is. Dat is een nietsbeteekenende beschaving, die den naam, waarmede zij prijkt, nauwelijks verdient. En toch loopen er veel dergelijke misgewassen der beschaving in de wereld rond, en wanneer men aan hun beschaving twijfelt, dan nemen zij dat zeer kwalijk.

Ik geloof inderdaad dat de zucht naar beschaving bij jeugdige lieden de handen vol zal hebben, wanneer zij zich alles, wat hun beroep of verdere wetenschappelijke ontwikkeling vordert, grondig toeëigenen. Zoo gij een hogere school bezoekt, tot voorbereiding voor de akademie b.v. dan zijn waarlijk de lessen aldaar reeds voldoende, om u met allerlei vakken van wetenschap bekend te maken, en gij hebt voorzeker genoeg en meer dan genoeg te doen, om u al de stof, die u aangeboden wordt, toe te eigenen en te verwerken. Zijt gij echter reeds bezig met het aanleeren van een bepaald vak in handel of nijverheid, dan zult gij er, hoe grondiger, ijveriger en nauwgezetter gij het uitoeft, zooveel te meer middelen tot geestesbeschaving in ontdekken, en gelegenheid en aansporing genoeg hebben, om, boven de prozaïsche opvatting van uw beroep verheven, tot een geestelijker, edeler en ruimer opvatting er van te komen. Er is immers een groot onderscheid tusschen een koopman, die slechts zijne waren in den winkel heeft, hun prijs en hun gebruik kent, en er zich overigens niet om bekommert, en een ander koopman, die ook iets van het land weet, vanwaar die voortbrengselen komen, die zich van dat land en zijne inwoners eene voorstelling kan maken, die weet hoe en waar de waren zijn gewonnen, hoe ze bewerkt zijn, welke plaats zij innemen in het algemeen handelsverkeer, en zoo voort. In het eerste geval spreken wij van een onbeschaafd, in het tweede van een beschaafd koopman.

En zoo gaat het op elk gebied. Ieder beroep heeft behalve

zijn materieele uiterlijke zijde, ook een geestelijke kern, waarop acht moet worden geslagen, aan welker eischen moet worden voldaan; deze taak moet men vervullen, als men volkomen op de hoogte van zijn beroep wil zijn; zij geeft ook voor een ieder die middelen tot beschaving aan, welke voor elk in zijn eigen stand en beroep belangrijk en verkrijgbaar zijn. En hoe rijk en verscheiden zijn de middelen, die de tegenwoordige tijd elken ijverigen jongeling aan de hand doet, om ook in een beroep, dat eigenlijk niet wetenschappelijk is, tot de geestelijke kern door te dringen.

Hebt gij dan nog tijd over, om u door eigen lectuur te ontwikkelen en te beschaven, ook op een gebied, dat niet onmiddellijk met uw vak in verband staat, dan is dit zooveel te beter. Ik denk daarbij voornamelijk aan die lectuur, welke, zonder bepaald wetenschappelijk te zijn, toch in het algemeen den geest ontwikkelt, of ook slechts boeit. Het is goed wanneer gij langzamerhand met het beste, dat de beste vertegenwoordigers der letterkunde hebben voortgebracht, bekend wordt, want daarin zijn schatten van beschaving opgehoopt, die voor u niet verborgen moeten blijven. Maar alles op zijn tijd en met orde. Het is niet noodig dat gij dadelijk met de compleete werken van Goethe, Schiller of Shakspeare begint. De ondervinding leert, dat een schrijver minder gelezen wordt, naarmate men zijne werken vollediger, netjes ingebonden, op volgorde in zijne kast heeft staan. Want men moet het belangrijke eerst uit veel andere dingen van minder waarde zoeken, en dan komt men er moeilijker toe. Het is veel beter te beginnen met enkele stukken, die bijzonder geschikt zijn, en deze behoorlijk te bestudeeren. Wie zou ook den geheelen Schiller en Goethe in eens kunnen verteren? Niet elk stuk is voor elken leeftijd geschikt, en daarom, wanneer gij aan het lezen der classieken gaat, grijp dan niet blindelings om u heen, maar roep den raad en de leiding in van een man van ondervinding, of van een vriend, dien gij in dit opzicht kunt vertrouwen. De buitenlandsche classieke litteratuur heeft veel voortgebracht, dat, hoe schoon en volmaakt het ook uit een

aesthetisch standpunt moge zijn, toch gevaarlijk is voor de jeugdige fantazie, en dan eerst gebruikt kan worden, wanneer het zedelijk karakter een veel grooter vastheid heeft verkregen, dan gewoonlijk in de jongelingsjaren het geval is. Wel beweert men dikwijls, dat men bij het lezen van zulke dingen zich op een aesthetisch, niet op een streng zedelijk standpunt plaatsen moet, en dat dan het zedelijk oordeel er ook niet onder lijden zal; maar hoe gemakkelijk dit in theorie zij vol te houden, in de practijk is het niet te doen. Want uw geestelijk leven is nu eenmaal ondeelbaar, en al doet gij nog zoozeer uw best om een minder kiesche scène, die gij bij het lezen der classieken ontmoet, louter uit een aesthetisch oogpunt te bewonderen, er worden toch gedachten in u opgewekt, en uwe fantazie ontvangt toch eene aanleiding, om zich beelden te scheppen, die gemakkelijk voor uw geheele zedelijke leven verderfelijk kunnen zijn.

Hier geldt hetzelfde als bij andere kunstvoortbrengselen; b. v. in de schilder- en beeldhouwkunst. Dat zij geschikt zijn om den sijnak te vormen, lijdt geen twijfel. Maar waarom juist naakte beelden en voorstellingen daartoe behooren, zie ik niet in. Het beschouwen van zulke dingen kan wel onschadelijk zijn voor het naïeve standpunt, waarop die boerin stond, welke meende dat de Hylas-groep in het park van Stuttgart voorstelde »hoe de Apostel Paulus den heidenen predikte.” Zij zag de naakte figuren eenvoudig voor wilden aan, die nog niet zoover gekomen waren, om zich te kleeden. Ook kunnen zij onschadelijk zijn, wanneer men ze zuiver uit het oogpunt eens kunstenaars beschouwt, die het stoffelijke geheel voorbijziet, en zich geheel met schoone vormen en lijnen bezighoudt. Maar zij zijn het niet voor hen, die noch zoo naïef als de boerin, noch zoo aesthetisch ontwikkeld als de kunstkenner, maar gewone, jeugdige menschenkinderen zijn met vleesch en bloed. Dan moet men oppassen, dat er niet onder den naam van aesthetische ontwikkeling een aantal slechte gedachten in uwe ziel binnengesmokkeld wordt, en op die wijze eene vergiftiging van uw geheele zijn veroorzaakt worde, welker gevolgen onberekenbaar zijn.

Vooral moet men op zijne hoede wezen tegen die geschriften, verhalen en romans, welke tot de litteratuur van den dag behooren. Laat u niet van het spoor brengen door het oppervlakkige gezegde, dat een beschaafd mensch toch het een en het ander gelezen moet hebben, om er een oordeel over uit te spreken en er in gezelschap over te kunnen praten. Reeds het feit, dat het lezen er van tijd en veel tijd kost, verdient overweging. Ongetwijfeld heeft uitspanning voor den geest even goed als rust voor het lichaam haar waarde en hare aanspraken; maar eerlijk gezegd — zijn deze romans, die in de leesbibliotheken van de eene hand in de andere gaan, en er steeds het meest gelezen en gebruikt uitzien, zijn ze wel een geestelijke uitspanning in den waren zin des woords d. w. z. een aangenaam, weldadig, versterkend uitrusten? Wanneer men waarlijk uitrust, moet men tegelijkertijd nieuwe krachten verzamelen, zijn geestelijk leven als door een verfrisschend en verkwikkend bad versterken. Kan men dit in het algemeen van onze nieuwste romans zeggen?

Wordt de geest er niet veelmeer in een kunstmatige opgewondenheid door gebracht, die verzwakt, inplaats dat zij nieuwe krachten geeft? En doet die opwinding en die kunstmatige spanning haar verstorende, verzwakkende, vermoeiende en verwoestende uitwerking niet tot in de uren van arbeid, tot in het beroepsleven gevoelen? Wie zulke lectuur voor zijne uitspanning zoekt, komt mij voor als iemand, die zich aan den brandewijn overgeeft, om zijn lichaam te versterken, of versehe lucht wil scheppen in eene breceikas vol sterk riekende vreemde gewassen.

Tot zoover over de ontspanning, die in het lezen van zulke mode-romans gezocht wordt! Hoe staat het nu met den *beschavenden* en *veredelenden* invloed, dien zij op uw geest moeten uitoefenen? Wel, ik denk, dat zaken, die uw geest niet kunnen verkwikken of versterken, hem ook niet kunnen beschaven. Plato heeft in zijn idealen staat, met het oog op hetgeen de jeugd ter lezing in handen zou krijgen, een strenge keus geëischt, ja zelfs voorgeschreven, dat de

wet alleen zulke boeken moest toestaan, welke geschreven waren door mannen, die den ouderdom van vijftig jaar hadden bereikt, als kloeke burgers werden geacht, en zelven reeds roemvolle daden hadden verricht. Maar hoe kan de geest veredeld worden, wanneer, zooals in veel romans het geval is, hem het eene geestelooze beeld na het andere wordt voorgehouden. Leert gij daardoor het menschelijk hart kennen? Dat beweren al die openlijke aankondigingen en aanbevelingen, maar gij moet zelf bekennen, dat de personen, die in zulke romans optreden, hemelsbreed verschillen van die, waarmede gij dagelijks omgaat. En wat met eenige waarheid en natuurlijkheid beschreven wordt, dat zijn meestal zulke diepten en afgronden van het menschelijk hart, dat zij liever voor een jongeling verborgen moesten blijven. Of leert gij daardoor zekere kringen en klassen der maatschappij beter kennen? De romanlitteratuur onzer leesbibliotheken schildert bij voorkeur die kringen, tot welke gij waarschijnlijk niet behoort, namelijk den hooggeplaatsten aristocratischen stand, of de laagste, diepgezonken volksklassen, die morren in hun ellende. Maar wees er van overtuigd, dat die schrijvers, welke uitsluitend zulke onderwerpen behandelen, in beide kringen juist zooveel of zoo weinig thuis zijn als gijzelven. Een ander beschrijft weder allerlei uitgezochte ondeugden, waaruit hij het beeld van een »vrome" samenstelt, of hij neemt allerlei uitgezochte deugden en voortreffelijkheden, en maakt daarvan het beeld van een beschaafd mensch uit den kring der ontwikkelden, en gij kunt er zeker van zijn, dat noch het eene noch het andere beeld de minste waarde heeft voor echte levenswijsheid.

Daarom verzuimt gij niets voor uwe beschaving, wanneer gij deze romans ter zijde laat liggen, en u daarentegen bij die classieke werken houdt, die beproefd en waarlijk voor de jeugd geschikt zijn. Menig jongeling uit den beschaafden stand is zoover gekomen, dat hij, alleen door het veelvuldig lezen van romans, Schiller vervelend vindt, en slechts zoolang behagen schept in Lessing, als deze tegen de orthodoxen en Göze te velde trekt.

Wat gij ook leest, lees *met mate*. Wacht u voor die leeswoede, waardoor gij uwe boeken niet meer behoorlijk in u opneemt, maar verslindt. Men kan met de beste lectuur zijn geest overladen, en zodoende zijn geestelijk leven verstoren en van streek brengen; in het gunstigste geval blijven bij zulk een overdaad zelfs de beste boeken onvruchtbaar. De gestalten, die zij u voorstellen, trekken uw fantasie voorbij, zonder dat zij den door den schrijver gewenschten en beoogden dieperen, duurzamen indruk nalaten. Loopt gij dus gevaar tot zulk eene leeswoede te vervallen, onthoud u dan liever een tijdlang van zulke lectuur, hoe moeielijk het u ook valle; zulk eene beteugeling is voor de gezondheid van den geest onmisbaar.

De beschaving van den geest bepaalt zich niet alleen tot het weten, of tot de fantasie, maar heeft betrekking op den *geheel* mensch, op *al* zijn geestelijke krachten en in het bijzonder op zijn *wil*. De geheele mensch moet uit het ruwe en gemeene, uit de bekrompenheid van zijn eigen ik opgeheven en in het element van het ideale, het goddelijke overgeplaatst en daarvan doordrongen worden. Ware beschaving van den geest moet het zoo ver brengen, dat uit het menschelijk beeld het heilige, heerlijke beeld Gods tevoorschijn kome, en haar doel is, dat ieder op zijne wijze het licht en het leven van den éenen God wêerspiegele, evenals in een bloemperk elke bloem prijkt met haar eigen kleurenmengeling tot eer van Hem, die haar zoo heerlijk bekleedt. Wat baat alle wetenschap, wanneer het hart ongevoelig en de wil onbuigzaam blijft? Wat baten de schoonste beelden, die de fantasie schept, wanneer onze geheele levensrichting, zooals zij door den wil bepaald wordt, onedel en slecht is? »Beschaving maakt vrij,» heeft men reeds dikwijls gezegd, en vele vereenigingen hebben het zelfs als zinspreuk op hare banieren geschreven. Ja, zeker maakt beschaving vrij, maar slechts dan, wanneer zij niet alleen het verstand verrijkt, maar tot het middelpunt, het hart doordringt, en den wil, die door de zonde gebonden was, weder vrijmaakt tot het goede. Het grootste gebrek aan be-

schaving is uwe zonde, en de beste kracht tot beschaving is die, welke u van uwe zonde verlost. Gaat de beschaving niet verder dan tot het weten, en dringt zij niet door tot het hart, de zonde overwinnend, dan brengt zij, zooals Wellington het zeer waar uitdrukte, slechts doortrapte duivels voort. Naar de waarnemingen van hen, die met crimineele gevangenen te doen hebben, zijn de geslepenste misdadigers zij, die verstandelijk het meest ontwikkeld zijn; »zij, die het op de school tot een zekere hoogte van beschaving gebracht hebben, zijn in den regel de onverbeterlijksten, gevaarlijksten en onvolgzaamsten. Aan zondige harten geeft het alleen verstandelijke onderwijs slechts nog meer wapenen van ongerechtigheid in de hand." Is het weten dan niets? O neen, het is zeker veel waard, maar het is niet voldoende voor grondige beschaving. Bij deze komt het er op aan, dat de zonde *overwonnen* worde. Maar dit te doen ligt niet in eens menschen macht. Wanneer de Zoon u vrijmaakt, dan zijt gij waarlijk vrij. Zoo moet dan de goddelijke genade zelve den vasten grond der beschaving in u leggen en in de kern uws levens het beeld van God vernieuwen, dan eerst zal al uw weten vruchtbaar en gezegend voor u zijn.

Wanneer wij dan ook van noodzakelijke, veelzijdige beschaving spreken, kunnen wij den Bijbel, dat krachtige middel tot beschaving, niet stilzwijgend voorbijgaan. Reeds spraken wij van zijne beteekenis en waarde voor het geloof; maar niet minder groot is zijne waarde voor de beschaving. Hoe uitgestrekt is de horizon, dien hij ontsluit van het eene uiteinde der wereld tot het andere! Hoe ver reikt zijn blik van het begin des hemels en der aarde, tot den nieuwen hemel en de nieuwe aarde! Hoe verheven is de samenvatting van het zichtbare en het onzichtbare, de levenden en de dooden, het verleden en de toekomst in de hand en het rijk van één God! Welk een waar en zeker inzicht geeft hij in het menschelijk hart, met zijne hoogten en diepten, zooals geen ander boek ter wereld dat kan! Dáar zijn niets dan menschen van vleesch en bloed, zooals zij leefden en streefden, dikwijls door een paar streken

zoo prachtig en kenschetsend geteekend, als slechts een volmaakt kunstenaar het vermag. En welk eene verscheidenheid van gestalten en verhoudingen, welk een rijkdom van tinten en kleuren, van de donkerste demonische gestalten af, door alle schakeeringen heen, tot den glans van den Eéne, Volkomene, Heilige, die zoo geheel eenig is, en toch allen behoort! Welke zielkundige raadselen doen zich hier voor ons op, die met al hun geheimzinnigheid toch zoo klaar zijn. Teedere lierzangen worden afgewisseld door verhalen, kinderlijk en gemoedelijk als een epos, en door verwickelingen en voorvallen geweldig als een drama.

De waarde, die de Bijbel voor de beschaving heeft, kan men nauwelijks treffender erkennen dan de man, die anders niet tot de bijzondere vrienden van den Bijbel behoorde, maar toch bekende, dat wanneer hij eens tot levenslange gevangenisstraf veroordeeld werd, en slechts één boek mede mocht nemen, hij zonder aarzelen naar den Bijbel zou grijpen, daar geen boek meer rijkdom, verscheidenheid en opwekkende kracht bezat. Daarom heeft ook een der jongste schrijvers, die overigens geheel tot de profeten van den tegenwoordigen tijdgeest behoort, gezegd: »Afgezien van zijne waarde voor den godsdienst blijft de Bijbel, uit een zuiver aesthetisch oogpunt beschouwd, het model van een volksboek. In den Bijbel zijn de oorspronkelijke vormen en lijnen van het menschelijk leven weergegeven; wij kunnen er nog altijd uit leeren." Ja, zelfs al lieten zulke stemmen zich in den tegenwoordigen tijd niet hooren, dan toch zou de geheele ontwikkelingsgeschiedenis van Europa voor de waarde van den Bijbel voor de beschaving getuigen. Zijne woorden zijn door een Raphael, een Leonardo da Vinci, een Albrecht Dürer met kleuren en gestalten, door een Bach, een Händel met melodiën geïllustreerd. Aan het begin der geschiedenis van de Germaansche letterkunde staat als een eerst, onvergankelijk gedenkstuk van den Germaanschen geest de Gothische bijbelvertaling van Ulfilas; en daar, waar de Germaansche geest zich losworstelt van de ketenen der Roomsche kerk, waar dienen-

gevolge een nieuwe taal zich eene baan breekt in het Duitsche volk, en nieuwe gedachten met zich draagt, daar is het weder eene bijbelvertaling, waarin zij zich het eerst uitdrukt, t. w. in die van Luther. En kent gij die twee heerlijke gedichten uit den overouden tijd niet, de eerste poëtische hulde, die het Duitsche volk den Heiland der wereld heeft gebracht, den Saksischen »Heiland'' en den »Christ'' van den monnik Otfried van Weisenburg? Ziet dus, welk een nauw verband er van den beginne af tusschen de Germaansche beschaving en den Bijbel bestond.

Maar ook heden ten dage is de Bijbel nog het fundament voor de ontwikkeling van alle standen, van de laagste zoo-wel als van de hoogste; hij is het boek voor allen. Neem den Bijbel weg, en wij hebben geen boek meer, dat als het ware een band en gemeenschappelijk eigendom is voor het geheele volk, dan verliest de volksbeschaving haar eenheid, de verschillende volksklassen scheiden zich af naar haar verschillenden trap van beschaving, zij verstaan elkanders taal niet meer, treden in strijd tegen elkander op, en een Babylo-nische verwarring is er het einde van. Na al deze getuigenissen uit den verleden en den tegenwoordigen tijd voor de waarde, welke de Bijbel voor de beschaving heeft, moet het altijd in de hoogste mate twijfelachtig zijn, of iemand, die er op roemt den Bijbel in lang niet gelezen te hebben en niet te weten wat er in staat, nog den naam van een beschaafd mensch verdient. Hij moge zoo geleerd en belezen zijn als hij wil, van de diepste en innigste behoefte aan beschaving heeft hij geen begrip. Zorg er dus voor, dat gij elken dag tijd hebt voor uw Bijbel. Vergenoeg u niet met hetgeen gij er in de openbare godsdienstoefening of elders bij brokstukken van hoort, maar lees hem in zijn verband met ware aandacht en diepen eerbied. Dan zal zijn diepe beteekenis hoe langer hoe klaarder voor u worden, en gij zult zelf onder-vinden, welk een ontwikkelende, aansporende, zedelijke, in het kort, welke *beschavende* kracht in het lezen van den Bijbel is gelegen.

Uit die vorming van het hart spruit dan ook zulk een *uiterlijke houding* voort, als met alle recht van een beschaafd mensch verwacht wordt. Is de ruwheid uit het hart weggenomen, dan zal zij zich ook in het uiterlijke niet meer vertoonen. De ware beleefdheid wordt niet van buiten af aangebracht, maar openbaart zich van binnen naar buiten; haar ziet men juist bij jongelieden zoo gaarne, en zij kan zich slechts daar ontwikkelen, waar de grootste vijand der onbeschaafdheid, de ingenomenheid met zichzelf, geheel overwonnen is. In hoofdzaak bestaat zij uit niets anders, dan uit het aan den dag leggen van *bescheidenheid*. Bescheiden zijn, dat is door drongen wezen van de overtuiging, dat het eigen ik, met al zijne aangelegenheden, voor de wereld in het geheel niet van zooveel gewicht en daarom voor anderen ook niet zoo belangrijk is, dat het overal op den voorgrond geplaatst moet worden. Daarom moet men zich echter niet opzettelijk verbergen, zooals de nieuw uitgeroepen koning Saul deed, toen hij zich achter de vaten verstak. Niettegenstaande dat, heeft men hem toch eindelijk gevonden, en dat men hem achter de vaten moest zoeken, heeft, zoover men weet, geen schade aan zijn koninklijke waardigheid gedaan. Onbescheidenheid is een teeken van onbeschaafdheid en maakt ook de uiterlijke vormen onbeschaafd, omdat een onbescheiden mensch aan zijn eigen persoon, denkbeelden en opvatting een gewicht hecht, dat zij in het geheel niet hebben. Bescheidenheid is een teeken van ware beschaving; het eigen ik met zijne belangen wordt binnen zijn bestek teruggebracht en dringt zich niet langer op.

Wat meer in het bijzonder de kunst van conversatie betreft, gij moet nooit vergeten, dat niet hij aanspraak kan maken op den eerenaam van een aangenaam mensch, die anderen veel over zichzelf, over zijn lief en leed, of zelfs over zijne kwalen, of over hetgeen hij gaarne eet en drinkt, uitvoerig weet te onderhouden, maar hij, die onderwerpen weet te vinden, waarin de ander tehuis is, en waarover hij door kan spreken. Voor de uiterlijke beleefdheid geldt ook:

»Een ieder zie niet op het zijne, maar op hetgeen van een ander is.» Op deze wijze heeft menigeen, zonder zich al te veel in te spannen, den naam van een bijzonder aangenaam mensch gekregen. Want vele menschen stellen dan het meest uw gezelschap op prijs, wanneer gij hen in het gesprek ongemerkt op een onderwerp brengt, waarover zij u zeer goed bescheid kunnen geven, hen dan kalm door laat spreken en uzelf tot luisteren bepaalt. Gij kunt er op afgaan, dat gij dan den naam zult krijgen, dat gij aangenaam in gezelschap en een beschaafd jongmensch zijt. Daarentegen is het met menigen begaafden en overigens degelijken jongeling gebeurd, dat hij, door zich onbescheiden voorop te zetten, hen, met wie hij te doen had, tegen zich innam, en dientengevolge ook om zijn werkelijk goede eigenschappen niet meer gewaardeerd werd. Daardoor maakte hij zich het vooruitkomen in de wereld zoo moeielijk, dat hij naderhand niet die plaats in de maatschappij bereikte, welke hij door zijne gaven en karakter verdiende.

Goethe heeft wel is waar gezegd: Alleen nullen zijn bescheiden. Hij had goed spreken, want hij was Goethe, en wanneer hij de eerste was, vond men dat natuurlijk en billijk. Ik twijfel er echter zeer aan, of Goethe, wanneer hij toevallig een onbescheiden mensch ontmoette, dadelijk het genie in hem bespeurde, en nog meer twijfel ik er aan, of op dit woord af, de wereld geneigd zal zijn, ieder, die het er op aanlegt grof te zijn, voor het tegendeel van een nul, dus b. v. voor een genie, of een toekomstig weldoener der menschheid, en daarentegen hem, die zich bescheiden gedraagt, voor een »nul» te houden. Wanneer er iets goeds in u steekt, dan zou er geen besturende God in den hemel moeten zijn, wanneer Hij u niet eenmaal de gelegenheid gawe, het als man in toepassing te brengen. Laat Hij echter uwe gaven verborgen en geheim blijven, wacht dan getroost uw tijd af, en denk slechts dat Hij het doet, opdat het goede, dat in u is, iets goeds blijve en niet door te vroeg aan het licht te komen, verdorven worde. De maatschappij — daar kunt gij gerust op aan, — gaat niet

te gronde, wanneer gij u met uw jeugdige persoonlijkheid behoorlijk achteraf houdt.

Wij hebben reeds vroeger gezegd, dat een hoof Vereischte voor ware beschaving des geestes is, dat men meester van zijn vak zij. Wat daar slechts in het kort werd aangestipt, zullen wij nu nog verder uitwerken, omdat het van groot belang voor de regeling van het leven eens jongelings en het goede gebruik van zijn tijd is.

V.

HET BEROEPSLEVEN.

Arbeid is het recht en de plicht van elk mensch, en daarom ook van elk Christen. Wel is waar heeft men in den laatsten tijd der Christelijke wereldbeschouwing verweten, dat zij voor de tegenwoordige maatschappij niet meer paste, omdat zij den plicht van den arbeid een gevolg van den zondeval en bijgevolg een noodzakelijk kwaad achtte. Maar hij, die dit beweert, laadt allen schijn op zich, alsof hij met den Bijbel slecht bekend is, slechter dan men van iemand zou moeten verwachten, die zich verplicht rekent er tegen te strijden. Want reeds vóór den zondeval zegt God tot de menschen, dat zij de aarde aan zich moeten onderwerpen, en hoe konden zij dit anders dan door arbeiden? Wanneer er verder staat, dat God den mensch in den hof Eden zette, om dien te bebouwen en te bewaren, hoe kon dat anders geschieden dan door arbeid? De arbeid is dus de oorspronkelijke taak van den mensch, niet het betreurenswaardig gevolg van den zondeval. Ja, in één opzicht heeft de zondeval inderdaad eene verandering in het arbeidsleven gebracht. »In het zweet uws aan-

schijns zult gij uw brood eten, totdat gij tot de aarde wederkeert." Door de zonde is de arbeid een last geworden, die de krachten van den mensch sloopt en hem eindelijk geheel vernietigt. De drukkende en verterende last dus, en niet de arbeid zelf, is een gevolg van den zondeval. Welk onderscheid er tusschen beiden bestaat, hebt gijzelf reeds menigmaal ondervonden. Vandaag hebt gij iets af te maken, dat u gemakkelijk van de hand gaat. De arbeid vermoeit u niet, hij put u niet uit, gij zijt vol lust aan uw werk. Dat is nog een soort herinnering aan het paradijs. Morgen staat gij voor een anderen arbeid, gij talmt en draait er om heen, gij begint dan eens hier en dan eens daar, denkt er tot hoofdbrekens toe over na en komt toch niet op goeden gang. Dat is de last van den arbeid, ontstaan uit de zonde en de verzwakking, welke onze krachten daardoor ondergaan hebben.

Arbeid is menschenrecht en menschenplicht. Hij is het middel, waardoor de mensch als geboren *heerscher* kan optreden over de natuur en de buitenwereld, door ze voor zijne doeleinden te gebruiken en er den stempel van zijn eigen geest op af te drukken. In den arbeid is ook de vervulling van den aangeboren plicht des menschen, om zijne medemenschen te *dienen*, door hen met zijne gaven en krachten van nut te zijn en te trachten hun te verschaffen, wat zij voor lichaam en geest noodig hebben. Arbeid is dus heerschappij, en arbeid is dienst; in den arbeid zijt gij koning, in den arbeid zijt gij knecht.

Er is echter velerlei arbeid, evenals er velerlei gaven zijn. Het is verkeerd, dat er op de benaming »arbeider," »arbeidende klasse" uitsluitend, of tenminste grootendeels aanspraak wordt gemaakt door hen, die den eigenlijken handenarbeid verrichten. Door dit spraakgebruik wordt juist het in die klassen heerschende vooroordeel versterkt, alsof in de hogere standen niet gearbeid, maar alleen verteerd zou worden wat de »arbeiders" voortbrengen. Er zijn vele manieren om zijn recht als heerscher tegenover de natuur, zijn plicht als dienstknecht tegenover zijne medemenschen uit te oefenen. Gij kunt over de

natuur heerschen, door als handwerksman hare grondstoffen in nuttige voorwerpen te veranderen, als kunstenaar haar tot het symbool, het doorzichtig omhulsel eener gedachte te maken, als volgeling der wetenschap hare wetten te verkondigen, hare krachten te leeren begrijpen; gij kunt over de aarde heerschen door als geoloog de geschiedenis van haar ontstaan, als aardrijkskundige de gedaante harer oppervlakte na te gaan, of als koopman hare voortbrengselen in den handel te brengen. Gij kunt uwe medemenschen dienen naar hunne lichamelijke behoeften, wanneer gij helpt verschaffen, wat noodzakelijk is voor het leven des lichaams, of wanneer gij hun lichamelijke smarten en krankheden helpt verzachten en genezen; gij kunt hen dienen naar hun verstandelijke en geestelijke behoeften in de wetenschap, in de kerk. Welk een groote speelruimte voor alle soorten van beroep, elk op zijne wijze schoon en waardig, elk een rijke verscheidenheid van arbeid en dienstbetooning in zich sluitend! Zijt gij reeds tot een van deze soorten van beroep besloten, en op welken grond wilt gij uwe beslissing doen rusten?

»Beroep" is een schoon woord, maar het eischt ernstig nadenken. Want waar beroep is, moet ook iemand zijn, die beroept, en wanneer gij zegt: »dat is mijn beroep," dan betekent dit niets minder dan »daartoe ben ik geroepen." Hij, die beroept, is God, en daarom moet gij er bij de keuze van uw beroep zeker van zijn, dat het werkelijk een beroep van God is, wanneer gij u uitspreekt voor het een of ander arbeidsveld, en dat gij door zulk eene beslissing de goddelijke roeping niet tegenstreeft. Maar waaraan nu de goddelijke roeping te kennen? Zijn er bepaalde kenteekenen voor, en hoe kunnen deze nader omschreven worden?

Er zijn gelukkige jongelingen, wien de kweeling eener beroepskeuze geheel bespaard blijft. Aanleg, neiging, de wil der ouders, uiterlijke omstandigheden, alles werkt samen, om hen de een of andere loopbaan te doen kiezen. Op deze wijze is reeds menig predikantszoon weder een degelijk geestelijke, menig soldatenkind een flink officier, menig dokters-

kind een goed geneeshzer geworden. Bij anderen is, ook wanneer zij huns vaders beroep niet kiezen, hun eigen loopbaan door aanleg en neiging zoo ondubbelzinnig aangegeven, dat ook hier de keuze eenvoudig is, gesteld namelijk, dat de uiterlijke omstandigheden niet bepaald ongunstig zijn. Dat zijn menschen, wien het beroep om zoo te zeggen aangeboren en van kindsbeen af op het voorhoofd geschreven is. In zulke gevallen is, dunkt mij, ook de goddelijke roeping duidelijk. Want deze wordt gewoonlijk niet aangeduid door teekenen en wonderen en stemmen uit den hemel, maar door den natuurlijke gang van zaken, waar een vroom gemoed den weg van het goddelijk wereldbestuur en der Voorzienigheid even goed in herkent.

Er zijn, wanneer men het nauwkeuriger bezielt, drie dingen, op welke men daarbij het oog gevestigd moet houden. Uw eigen aanleg, de wensch en wil van hen, die onmiddellijk in Gods plaats boven u staan, en eindelijk de aard van de uiterlijke omstandigheden en betrekkingen. Komen deze drie lijnen allen in een bepaald punt tezamen, dan is, zooals wij zooveel gezien hebben, alles in orde. Maar hoe staat het, wanneer zij of in 't geheel niet op een bepaald punt uitloopen, of naar verschillende richtingen gaan, b. v. wanneer de aanleg en neiging van een jongeling op dit, de wil der ouders en de uiterlijke omstandigheden daarentegen op een geheel ander beroep heenwijzen?

Nemen wij eerst het geval, dat gij noch door aanleg en neiging, noch door den wil uwer naaste betrekkingen, noch door den overigen gang der zaken tot de een of andere loopbaan zijt geroepen. Nu, zoo geheel onbepaald zal de gesteldheid wel nooit zijn. Al is er geen bepaald beroep, dan zal er toch een zeker gebied zijn, dat u op deze of gene wijze aangeduid is. Of gij u aan den handel, de industrie of de wetenschap zult wijden, daarover zal zeker een der genoemde drie factoren u uitsluitel kunnen geven. Wanneer er niets anders is, kan b. v. de leermethode, die gij tot nog toe gevolgd hebt, de school, die gij bezocht, een zekere rich-

ting voorschrijven. Ga dan maar vooreerst nog zoo voort; de verdere loop der omstandigheden zal wel nadere en juistere aanduidingen geven, wanneer gij opmerkt en u gewent ook in het kleine Gods hand te erkennen. Botsing en innerlijke strijd zijn er slechts dan, wanneer de drie factoren niet overeenstemmen. Wie heeft dan recht? En waaraan moeten wij de roeping Gods herkennen?

Bijvoorbeeld: Uwe neiging en ook uw aanleg bestemmen u voor een wetenschappelijk beroep; uw vader is echter niet van dit gevoelen en wenscht, dat gij u aan den handel of de industrie wijdt. Wat nu? In één geval is ook hier de stand van zaken duidelijk genoeg, en wordt u dientengevolge een bepaalde weg gewezen, wanneer uw vader namelijk eenvoudig verklaart: »Ik geef u de middelen niet, die voor een wetenschappelijke opleiding noodig zijn, en wijs u eene plaats aan in deze of gene zaak.»

Weg te loopen van uw vader en op uw eigen hand te gaan studeeren, dat zult gij om allerlei goede redenen niet willen doen; er blijft dus niets anders over, dan u met gehoorzaamheid naar hem te voegen, al is het ook met een bezwaard hart, en het verdere aan God op te dragen, die ook den wil uws vaders veranderen en besturen kan, gesteld, dat uw beroep werkelijk in de door u gewenschte richting ligt. Toen Luther als Erfurter student de studie der rechten, waartoe zijn vader hem bestemd had, eigenmachtig opgaf, en zonder zijn vader er iets van te laten weten, in het Augustijner klooster ging, heeft God dit ongetwijfeld achteraf voor hem en het Duitsche volk tot een grooten zegen doen worden. Maar toen hij in het jaar 1507 zijn vader, die voor zijne priesterwijding overgekomen was, aan tafel vroeg: »Lieve vader, waarom hebt gij er u zoo hevig tegen verzet, en waart gij zoo vertoornd, dat gij mij niet gaarne een monnik liet worden, en het misschien ook nu nog niet gaarne ziet?» toen antwoordde de waardige vader in tegenwoordigheid van al de heeren, die aan tafel zaten: »Gij geleerden, hebt gij niet in de Heilige Schrift gelezen, dat men vader en moeder moet

eeren?" En Luther schrikte bij deze woorden en wist er niets op te zeggen.

Echter behoeft de zaak niet dadelijk tot zulke uitersten gedreven te worden, dat gij slechts te kiezen hebt tusschen weg te loopen of u te onderwerpen. Het gebeurt veel meer, dat tegenover uwe neiging slechts de duidelijk en bepaald uitgesproken wensch van uw vader staat, dien hij, wanneer gij volstrekt bij uwe keuze blijft, bereid is op te offeren, al is het met een bezwaard hart. Ik wil niet ontkennen, dat gij u op gevallen kunt beroepen, waarin de een of ander, door zich streng aan de keuze te houden, waartoe hij zich door aanleg en neiging geroepen achtte, zich een schitterende loopbaan heeft geopend. Maar laat mij u één ding verzoeken: Acht de wenschen van hen, die boven u staan, niet gering! Acht het niet gering uw vader leed te berokkenen. Vraag uzelf ernstig en oprecht voor God af, of de beweeggronden, die u tot dit beroep dringen, rein en of zij van genoeg gewicht zijn, om aan uws vaders wensch weerstand te bieden? Of hetgeen in u zijn wensch weêrstreeft, waarlijk een innerlijke roeping is, en of niet een verkeerde eierzucht, de lust tot een aangename en gemakkelijker leven, naar geldelijk voordeel, of ik weet niet welke andere bijbedoeling, daarbij ten grondslag ligt? Of het in uw geval goed gehandeld is, dat het beroep, dat toch een dienst der liefde jegens den naaste moet zijn, daarmee begint, dat gij jegens den aliernaaste den liefdeplicht verzaakt?

Het kan wel gebeuren, dat naderhand alles goed, en gij in het vasthouden aan uwe keus gerechtvaardigd wordt. Maar dit zijn toch altijd uitzonderingen, en zijt gij gerechtigd uw eigen geval als zulk een te beschouwen? Gewoonlijk kennen uwe ouders uwe gaven beter dan gijzelf, en in geen geval zullen zij u tot iets aanzetten, waarvoor gij volstrekt geen aanleg hebt. Er zijn er immers maar weinigen, die uitsluitend bestemd zijn voor een bepaald gebied, en slechts daarop iets eervols en lofwaardigs kunnen verrichten. Men mag dus onderstellen, dat ook uwe gaven niet zoo eenzijdig zijn, en dat

het u met eenige vlijt en een krachtigen wil gelukken zal, ook in het beroep, waartoe gij u voor het oogenblik minder voelt aangetrokken, tot goede resultaten te komen. Behoudt gij, ook op meer gevorderden leeftijd, de liefde voor het beroep, dat gij gaarne gekozen zoudt hebben, nu, dan zal het u een aangename bezigheid en uitspanning in uw vrije uren, of een liefelijke afwisseling van uw beroepsleven zijn, op de hoogte te blijven van uw lievelingsvak.

Ik herinner mij de geschiedenis van een jongeling, die naarden wil zijns vaders een handwerk moest leeren, maar die meende, dat hij voor schilder in de wieg was gelegd. Ongegaarne gaf de vader eindelijk toe aan de dringende beden van zijn zoon, zond hem naar de akademie en liet hem bovendien nog eene reis naar Italië doen. Maar met al zijne inspanning kwam hij toch niet op een goede hoogte. Hij schilderde er op los, historie en landschappen, genrestukken en portretten, maar niemand lette op zijne werken. Hij kwam tot de bitterste ellende, en was der wanhoop nabij. Toen kwam een reddende gedachte in hem op, en hij voerde haar uit. Hij keerde terug tot het handwerk zijns vaders, dat hij als leerling tamelijk goed geleerd had, maakte het zich met kracht en volharding geheel eigen, teekende tusschenbeiden een stukje, gebruikte het voor zijn handwerk, de boekbinderij, en zie het handwerk werd gezegend en de kunst, tot welker uitsluitende beoefening hij niet geroepen was, hoe stellig hij het ook had gemeend, vormde in verbinding met het handwerk een niet alleen aangename, maar ook voor zijne zaak voordeelige opluistering. Zoo heeft de vader toch ten laatste gelijk gehad.

Wanneer iemand zoo stellig van meening is, dat hij tot wat groots is geschapen, tegen God en menschen zijn wil doorzet, tot hij zich ten laatste geducht stoot, dan komt mij altijd eene plaat voor den geest, die ik eens gezien heb. Daar was een aardbol op geteekend, en iemand trad er op toe met jeugdige fierheid op het gelaat, met een trotsche houding, prachtig gekleed en versierd, en daaronder stond: »Zoo heb ik mij voor-

genomen, door de wereld te komen." Op de andere zijde echter komt hij er weder uit, gehavend en mishandeld, gebukt en vernederd, en daaronder staat: »Lieve vriend, het wou niet gelukken; wilde ik er door, dan moest ik bukken."

Dit »bukken" voor den wil des vaders, hoe trouw heeft Albrecht Dürer het gedaan. Hoelang heeft hij zich tegen den wensch van zijn hart, maar naar den wil des vaders, op diens werkplaats gevormd! Wel trok de schilderkunst hem sterk aan, maar uit kinderlijke gehoorzaamheid bedwong hij het verlangen van zijn hart. Aarzelend waagde hij het eindelijk zijn vader met zijne neiging tot de kunst bekend te maken; toen hij echter zag hoe onaangenaam deze er door getroffen werd, voegde hij zich er naar in alle stilte. Op zijn zestiende jaar stelde hij op zeer verdienstelijke wijze het lijden van Christus in gedreven zilver voor, en opnieuw drong hij er bij zijn vader op aan, dat deze hem verlof zou geven zich geheel aan de kunst te wijden. Ook nu waren er nog bezwaren, daar de vader spijt had over den tijd, dien hij aan het goudsmiden had besteed. Eindelijk kwam toch de inwilliging der ouders, en Albrecht Dürer is er geen minder kunstenaar om geweest, dat hij verscheidene jaren naar den wil zijns vaders in diens werkplaats gearbeid heeft.

Andere plichten en moeielijkheden komen er voor, wanneer de natuurlijke begaafdheid en neiging voor een beroep door den wensch en den wil der ouders ondersteund worden, maar de uitwendige omstandigheden de vervulling van dien wensch in den weg staan. Daar is b. v. een jongeling, die grooten lust en den besten aanleg voor een wetenschappelijk vak zou hebben, maar wien de middelen ontbreken, om zijn doel te bereiken en die ook geen mogelijkheid ziet ze te verkrijgen. Nu, wat allereerst de »mogelijkheid" betreft, het begrip er van is zeer rekbaar. Menigeen ziet slechts dan mogelijkheid voor iets, wanneer tevoren alles helder en juist afgebakend is en ook de moeielijkheden, die misschien voorkomen, van dien aard zijn, dat men dadelijk er overheen kan zien, en het zekere uitzicht heeft ze uit den weg te ruimen. Anderen daarentegen

willen van geen onmogelijkheid hooren, en zijn levendig overtuigd, dat er geen uiterlijke moeielijkheden bestaan, die niet door vlijt, geestkracht, volharding en geduld overwonnen kunnen worden. Jongelieden van de eerste soort zullen overal slechts dan vooruitkomen, wanneer zij door de omstandigheden zelve begunstigd en als het ware gedragen worden, en ook later, wanneer zij eens een bepaald beroep hebben, dan zullen zij niet licht iets meer dan het gewone tot stand brengen. Tot moeielijke ambten zullen zij zoo goed als nooit bekwaam zijn. Ondernemende lieden daarentegen, die elke uitwendige moeielijkheid op hun levensweg, zoolang zij geen duidelijke bewijzen van het tegendeel hebben, als een hun door God opgelegde taak beschouwen, welke zij vervullen en vermeesteren moeten, kunnen zich ook met geringe middelen den weg banen tot een groot en schoon arbeidsveld.

David Livingstone, de groote Schotsche reiziger, die het in dien tijd nog onbezochte vasteland van Afrika van het Oosten naar het Westen doorreisde heeft, was de zoon van een armen marskramer, en hij bezat de middelen niet om zelfs het eenvoudigste en meest alledaagsche te leeren. Reeds op zijn negende jaar moest de weetgierige knaap den geheelen dag op de fabriek werken, om zijne ouders van een deel hunner zorgen te ontlasten. 's Morgens om zes uur begon de fabrieksarbeid, en eerst om acht uur 's avonds kwam er een einde aan. Hoe moest hij nu tijd tot leeren vinden? De jonge Livingstone voorzag er in, door den tijd tusschen acht uur 's avonds en middernacht, of nog later, voor dat doel te gebruiken. Dikwijls sloeg de bezorgde moeder zijn boek toe, nam het van de tafel weg, en deed den onvermoeiden knaap naar bed gaan. Zijne boeken moest hij ook zelf verdienen. Toen hij zijn eerste weekloon ontvangen en een deel daarvan aan zijne ouders gegeven had, kocht hij zich van het overschot een Latijnsche spraak-kunst, die hij 's nachts doorstudeerde, met dit gevolg, dat hij op zijn zestiende jaar Virgilius en Horatius door dit leerboek had leeren begrijpen. Hij besloot nu geneesheer te worden, maar hoe zou hij de noodige opleiding daartoe ontvangen? De

avonduren waren al spoedig niet voldoende, en zijn vindingrijke geest peinsde op andere middelen. Wanneer hij aan zijne spin-machine werkte, legde hij er het boek op, zoodat hij onder den arbeid zin voor zin lezen kon, al raasden en dreunden de machines ook om hem heen. Wat hij op deze wijze leerde, vulde hij 's winters aan door colleges aan de akademie te Glasgow te bezoeken voor het op de fabriek verdiende geld. Zoo leidde hij zichzelf tot geneesheer en reiziger op, zonder ooit een penning onderstand van iemand ontvangen te hebben; en wanneer hij later in het binnenland van Afrika, in de wildernissen van het woud, onder alle mogelijke hindernissen zijn dagboek schrijven en zijne opmerkingen kon aantekenen, dan dankte hij dit aan de oefening, die hij in de spinnerij had verkregen, om temidden van het geraas en het geweld, zijne aandacht aan de studie te wijden.

Zoo was ook *Perthes*, de Duitsche boekhandelaar, er steeds op uit, aan te vullen wat aan zijne kennis tekort kwam, want in zijne jeugd was hij zeer arm en niet instaat het noodige te leeren. Hij greep zijn toekomstig beroep aan als een middel, om de menschheid te dienen en mede te werken tot haar welzijn. Maar tijd en geld waren hem spaarzaam toegemeten. Zijne moeder stond hem haar weduwpensioen af, tot een bedrag van 21 gulden, maar dat was juist voldoende om den boekhandelaarsleerling van schoenen te voorzien, want hij moest den geheelen dag loopen. Zijn oom schonk hem zijn afgelegde kleêren, en zijne tante zorgde voor zijn linnen, terwijl zijn patroon hem vier gulden zakgeld gaf voor het geheele jaar. Aan privaattlessen viel niet te denken. *Perthes* nam voor zich alleen de Fransche en Engelsche spraakkunst ter band, en menigmaal viel de vermoeide jongen, als hij 's avonds laat studeerde, over zijne boeken in slaap. Den volgende morgen echter ging hij weêr even trouw en flink aan zijn werk.

Een bekend spreekwoord luidt: »Help uzelf, en God zal u helpen.» Dikwijls wordt dat woord in een goddeloozen zin opgenomen, namelijk: gij moet uw eigen God zijn; Hij, die

daarboven in den hemel is, helpt u toch niet, en ziet niet naar u om. In deze beteekenis zou ik u het zooeven genoemde spreekwoord nooit willen aanbevelen. Echter wel in den zin van »bid en arbeid, dan helpt God altijd." Om Gods zegen en hulp te bidden, op deze hulp te vertrouwen, en in dit geloovig vertrouwen te handelen, ook wanneer allerlei moeielijkheden in den weg komen, dat betaamt een Christen. »Met mijn God spring ik over een muur," heeft David gezegd, maar daarmee heeft hij niet gemeend, dat het springen en worstelen hem zodoende bespaard zouden worden. En toen Jozua het volk Israel door de Jordaan voerde, hadden zij wel de belofte, dat God hen op wonderbare wijze over het water en door het water zou helpen, maar zoolang het volk slechts aan den oever stond, en de golven van den sterk gezwollen stroom zag voorbijtrekken, geschiedde er geen teeken en kwam er geen goddelijke hulp. Eerst toen de vorsten van den tocht, de priesters, op den stroom toetraden, en hunne voeten het water aanraakten, weken de golven achteruit; de wateren, die van boven afvloten, bleven staan, die van beneden liepen af, en er was een droge weg. Dus met moed aan den gang! Zijt gij werkelijk geroepen tot een beroep, dan zullen ook de uiterlijke omstandigheden, al zijn zij nog zoo moeielijk, effen gemaakt worden, zoodra gij uwe taak aandurft. Daartoe behoort slechts moed, vertrouwen op God en geduld.

In deze beteekenis komt ook een ander spreekwoord tot zijn recht, namelijk: »Ieder is de maker van zijn eigen fortuin." Niet alsof men naar Gods zegen niet behoefde te vragen, of zich met geweld een geluk zou kunnen toeëigenen, dat God niet wil toestaan. Wanneer de hoogste Bestuurder in den hemel eens Neen heeft gezegd, dan blijft het daarbij. Maar dat »maken" van zijn fortuin beteekent, dat men arbeiden en zich inspannen moet. Met slapen komt men niet tot een goed beroep, ook niet door op zijn gemak toe te zien wat anderen doen, of door zich met allerlei liefhebberijen bezig te houden, die van geen belang zijn voor de roeping des levens, maar

door flinken arbeid, en wanneer het zoo zijn moet, ook door den strijd met de tegenwerking van uiterlijke omstandigheden. Dat men daarbij nog altijd groote behoefte aan den goddelijken zegen heeft, en dat in honderd gevallen God den arbeid nog moet voorbereiden, eer de mensch iets tot stand kan brengen, daarvoor wordt steeds gezorgd, en dat weten ook zij het best, die zich met de meeste kracht op het maken van hun fortuin toeleggen.

Maar gelukt het dan altijd? Komt het niet dikwijls voor, dat de moeilijkheden, die in den weg staan, sterker zijn dan de tegenstand, dien men hun kan bieden, en dat ten laatste de volstreckte onmogelijkheid tevoorschijn treedt? Zeer zeker. Menigeen blijft door de macht der omstandigheden tot een lager beroepsgebied beperkt, en komt met al zijne inspanning, en strijd, en studeeren niet hooger op. Dan komt het eerst recht tepas: de goddelijke roeping te gehoorzamen, want dan is het duidelijk, dat hetgeen zich als beroep voordeed, toch in waarheid geen roeping was. Wacht u dan voor die ontevredenheid en bitterheid, die zoo gaarne het gevoel kweekt, dat men toch eigenlijk te goed, te beschaafd voor zijn beroep is. Beschouw liever het beroep, waarop gij u nu eenmaal moet toeleggen, als den post, die u door God is toevertrouwd, en arbeid uit alle macht, opdat gij hem met eere vervult. Bedenk dan, dat bij de beoordeeling van ieders ambtsvervulling niet de grootte van het hem toevertrouwde goed, niet de uitgestrektheid van zijn arbeidsveld in de eerste plaats geschat wordt, maar veel meer of hij trouw is bevonden. Toen Mozes aan het hof van Pharao in al de wijsheid der Egyptenaren onderwezen was, meende hij met recht tot groote dingen geroepen te zijn, viel met moed op zijne taak aan, en sloeg een Egyptenaar dood, om met deze daad zijn bevrijdingswerk te openen. Toen hij dientengevolge moest vluchten en in de woestijn kwam, bij Jethro bleef wonen, Zippora vond en de schapen van zijn schoonvader hoedde, heeft hij zich nooit over zijn lot beklaagd, dat hij nu van een Egyptischen vorst tot een Midianietischen schaapherder was vernederd, maar hij heeft getrouw zijn herdersambt vervuld, en

zou zijn leven lang deemoedig en geduldig daarbij gebleven zijn, wanneer God hem niet weder had geroepen.

Overigens geeft een oogenschijnlijk minder belangrijk beroep een leergierigen man gelegenheid genoeg, om, terwijl hij zijne taak met getrouwheid vervult, ook zijne liefde voor de wetenschap te bevredigen, al heeft hij deze studie niet tot zijne hoofdbezigheid kunnen maken. Menigeen wordt op deze wijze nog in zijn latere leven schadeloos gesteld voor hetgeen hij zich vroeger door den druk der omstandigheden moest ontzeggen. Zoo ontdekte niet lang geleden een Engelsch natuuronderzoeker op een wetenschappelijke reis in het hooge noorden van Schotland, te Thierso, een bakker, over wiens natuurkundige kennis hij vermeld was. Deze teekende met veel een geografische en geologische kaart van Schotland op den vloer, en maakte hem op verscheidene onnauwkeurigheden opmerkzaam, die hij op de in gebruik zijnde kaarten had gevonden. Behalve dat ontdekte de natuuronderzoeker in hem een beter botanist dan hijzelf was. Hij had eene plantenverzameling, die bijna compleet kon genoemd worden; alle exemplaren waren zeer goed gerangschikt en met hare wetenschappelijke benamingen voorzien. Daarbij schaamde hij zich in het geheel niet eenvoudig bakker te zijn, en hij dreef zijn handwerk met vlijt, met lust en bekwaamheid. Zijn geleerde vriend overtuigde zich hiervan door de proeven, die hem voorgezet werden.

Wanneer gij echter eens een beroep gekozen hebt, leg er u dan met vlijt op toe, oefen het *met getrouwheid* uit. Trouw is de hoofddeugd van het beroepsleven. Trouw zijn in het beroep beteekent er al zijne kracht aan geven, om aan de eischen van het beroep te voldoen, en dat niet alleen naar de letter, maar in geest en in waarheid. In dit opzicht zijn er drie soorten van menschen: ontrouwe, halftrouwe en trouwe. Er zijn er, die hun beroep slecht vervullen, zich niet bekommeren om hetgeen het eischt, en hun tijd in ledigheid of met allerlei liefhebberijen verkwisten. De bezigheden, die er aan verbonden zijn, laat men door anderen verrichten, of zij

blijven maar liggen. Dat is de *ontrouw* in het beroepsleven, die onvermijdelijk gevolgd wordt door een toenemend verval van de zaak, en het meer en meer ongeschikt worden van den ontrouwen waarnemer voor elken beroepsarbeid. Daarom zeide eens een man van zaken: Wanneer een koopman boeken begint te schrijven en voor auteur wil doorgaan, dan is de zaak failliet, of op het punt om failliet te worden; in alle geval staat het er niet goed mede. — Liefhebberijen en andere bijzaken, die in geen verband staan met het beroep, zijn als een geheime worm, die aan de vrucht van den arbeid knaagt. Vraag het slechts aan die menschen, wier vermogen te gronde gericht, wier grootheid vervallen is, aan hen, die zonder bijzondere uitspattingen of slecht gedrag, het ruime vaderlijke erfdeel verkwest, een bloeiende, door den vader nagelaten zaak in een jammerlijk verwaarloosden toestand gebracht hebben, welk een groot aandeel de ontrouw in hun beroep aan het ongeluk heeft. In vroegere jaren, toen de zaken nog eer vanzelf gingen, en ieder afzonderlijk in zijn beroep door vaste verordeningen beschermd en voor concurrentie gevrijwaard werd, kon zulk een vadsige en gemakkelijke opvatting van de zaak minder bedenkelijk zijn, ofschoon er ook uit de oudste tijden geen voorbeeld van bekend is, dat iemand door iets anders dan vlijt en getrouwe vervulling van zijne plichten tot iets waarlijk groots gekomen is. Zooveel te meer heden ten dage, in den tijd der vrije concurrentie, van den algemeenen strijd om het bestaan, nu het ambt den man niet meer maakt, maar de man het ambt moet maken, nu kan slechts hij, die zich vlijtig op zijn beroep voorbereidt en het trouw uitoefent, iets goeds tot stand brengen. — Naast deze ontrouwe arbeiders zijn er anderen, die hun beroep vervullen op zulk eene wijze, dat men hen met den naam van *halftrouwen* zou kunnen bestempelen. In dit geval ver-richt men, wat naar de overeenkomst, naar de letter ver-richt moet worden, wat voor de instandhouding der zaak, de uitoefening van het ambt volstrekt noodzakelijk is, maar geen tittel meer. Bij elken buitengewonen arbeid, al is hij

ook nog zoo noodzakelijk voor het geheel, vraagt men zichzelf af: »Kan dat van mij verlangd worden?» en wanneer het antwoord naar de letter der wet ontkennend uitvalt, dan steekt men ook geen hand uit, hoe dringend er ook behoefte aan zij. Dat is getrouwheid naar de letter, maar niet naar den geest der wet, en dus in den grond ook ontrouw; het is het standpunt van den huurling, maar niet van een rentmeester, die zijn beroep als een hem door God toevertrouwd post aanziet en dezen getrouwelijk wil waarnemen. Deze halve trouw zal juist daarom altijd ontmaskerd worden en niets anders blijken te zijn dan ontrouw. Zij leidt er toe om het gebied van hetgeen »verlangd kan worden» steeds meer te doen inkrimpen, zoodat zelfs het noodzakelijke en met recht geëischte steeds meer te veel wordt; voornamelijk heeft zij tengevolge, dat in buitengewone tijden, wanneer het beroep vanzelf buitengewone eischen stelt aan de krachten van ieder in het bijzonder, aan deze dringende eischen niet voldaan wordt, en er zodoende afbreuk aan de getrouwheid in het beroep gedaan en groot nadeel toegebracht wordt aan de hoogste belangen der geheele zaak.

Weg dus met de halve trouw, met de trouw eens huurlings, even goed als met de trouweloosheid! Als men zijn geheelen persoon, al zijne kracht geeft, dan is men eerst getrouw, en dat wordt door God in tijd en eeuwigheid gezegend. Deze trouw vraagt niet bij de gestelde eischen: »Kan men dat van mij verlangen?» maar: »Is het noodig?» en daarnaar handelt zij. Hij, die trouw is, weet dat hij aan zijn beroep is gebonden, niet slechts door de keten eener uiterlijke overeenkomst, maar door den vrijen band der liefde jegens den naaste en door het oude, den mensch tot eeuwige eer strekkende bevel Gods: Maakt u de aarde en hare krachten onderdanig. Door deze getrouwe beroepsvervulling is de doctor der Heilige Schrift, Martinus Luther, tot hervormer der Christelijke kerk, de leeraar in het Grieksch, Philippus Melancthon, tot Praeceptor Germaniae geworden. Hoe meer gij uw beroep ook als een dienst leert beschouwen, zooveel te gemakkelijker zal het

u vallen getrouw te zijn. Ook de winst, die uw arbeid u aanbrengt, hebt gij dan niet voor u alleen, maar zij is u gegeven om anderen nog op ruimer schaal uwe liefdediensten te kunnen bewijzen.

Twee voorbeelden van bijzondere getrouwheid in de uitoefening van het beroep, van welke in de laatste jaren de nieuwsbladen melding maakten, mogen hier nog eene plaats vinden.

Een baanwachter in Noord-Amerika wil juist de brug voor den naderenden trein neêrlaten, maar ziet, dat niet ver van hem zijn kind in het water valt en met hartverscheurende kreten zijn naam roept. Wat moet hij doen? Hier het met de golven worstelende kind, daar de voortstoomende trein met al die menschen er in. De vader strijdt een ontzettenden strijd, maar slechts een oogenblik. Met vaste hand laat hij de brug neêr, de spoortrein stoomt er over heen, maar het arme kind is verdronken. Dat is getrouwheid in het beroep. — Bij Baxaume zag een Duitsch bevelhebber in December 1870 hoe zijn regiment in de flank aangevallen werd, en kreeg tegelijkertijd een schot in de borst. Verlamd gaat hij nog naar zijn overste, en meldt, met de hand aan den helm: »Wij zijn in den vleugel aangevallen; ik ben zoo vrij te rapporteeren, dat ik doodelijk gewond ben.» Daarop stort hij neêr; hij stierf den volgende dag, getrouw tot den dood in zijn beroep.

Ik zou dit hoofdstuk over de getrouwheid in het beroep niet willen sluiten, zonder nog in het bijzonder over die deugd te spreken, welke wij *stiptheid* plegen te noemen. Stiptheid is eigenlijk niets anders dan *getrouwheid* in het *kleine*. Deze goede eigenschap is belangrijk genoeg, want wie in het geringste trouw is, die is het ook in het groote, en wie in het geringste verkeerd handelt, die doet het ook in het groote. Melanchton kon het niet uitstaan, wanneer iemand bij eene afspraak zeide, dat hij binnen zoo of zooveel dagen de zaak ten uitvoer zou brengen. Hij verlangde steeds een nauwkeuriger tijdsbepaling, en evenals hij deze zelf stipt hield, zoo wenschte hij het ook van anderen. En terecht —

want wie een werk, dat hij volgens zijn plicht en beroep heden gereed moet hebben, eerst morgen levert; wie om half vijf komt, daar waar hij om vier uur moest zijn, alleen omdat hij er niet vroeger »toe kwam,» zooals zoo dikwijls de uitvlucht der traagheid luidt; wie er verder bij zijn werk alleen op ziet, of het »in het algemeen» een bevredigenden indruk maakt en den oppervlakkigen beoordeelaar bevalt, van dien moet het zeer twijfelachtig zijn, of men hem iets groots kan toevertrouwen. Washington had een secretaris, die zich over zijn telaat komen verontschuldigde door te zeggen »dat zijn horloge achterliep.» »Dan staat er niets anders op,» antwoordde Washington, »dan dat gij een ander horloge koopt, of ik een anderen secretaris neem.»

Het hoogste voorbeeld van ons doen en handelen is toch altijd weder God zelf. En hoe schoon en goed is alles in zijne wereld tot op het kleinste toe; welk een volkomen en grondigen arbeid doet de geschiedenis ons zien; hoe juist geschiedt alles op zijn tijd, hoe nauwkeurig en stipt worden zijne beloften vervuld en komen zijne gerichten! En Christus, — hoe duidelijk wordt in zijn geheele werk en leven de *geheele* Schrift vervuld, zonder dat een jota of tittel ontbreekt! Daarom kon Hij ook ten laatste met een luid: »Het is volbracht» zijn hoofd buigen. Wees getrouw in het kleine, opdat gij ook eenmaal op een *volbrachte* levenstaak neêr kunt zien!

Bovendien zijn de begrippen »klein» en »groot» voor het leven in het algemeen en het beroepsleven in het bijzonder van zeer betrekkelijken aard. Een zandkorrel is iets kleins, maar naar gelang zij ergens komt te liggen, kan zij van grooten invloed zijn. Komt zij in uw oog, dan kan zij u van uw gezichtsvermogen, komt zij in uwe hersenen, dan kan dit u van het verstand of leven berooven. Eene schroef aan eene machine is iets kleins, maar onder bepaalde omstandigheden hangt de juiste gang der machine, de veiligheid van honderden menschen er van af. Zoo kan ook bij de zoogenaamde kleinigheden een zekere aaneenschakeling van om-

standigheden hun een groote beteekenis geven. Uit kleinigheden bestaat het leven; die dingen zijn zeldzaam, welke reeds op het eerste gezicht groot en belangrijk schijnen.

Juist de eischen der stiptheid brengen mij op iets anders, wat den jongeling wel op het hart gedrukt mag worden. Nauwkeurigheid moet er namelijk vooral zijn in het gebruik van tijd en geld, waarover wij in een volgend hoofdstuk zullen handelen.

VI.

TIJD EN GELD.

Deze twee dingen heeft een bekend spreekwoord in nauw verband met elkander gebracht: Tijd is geld. Dit woord is, voor zoover ik weet, uit de Engelsche taal afkomstig, en had zijn oorsprong in Amerika. Daar past het ook met het standpunt, dat het vertegenwoordigt, het best. Er is iets waars in. Hoe meer tijd, hoe meer mogelijkheid om geld te verdienen. Tijd gewonnen, geld gewonnen. Maar toch zou het treurig zijn, als tijd niet meer ware dan geld. Geld laat zich weder vergoeden; verkwiste tijd is onherstelbaar verloren; tijd is meer dan geld; tijd is kennis, tijd is beschaving, tijd is een deel van het leven, tijd is eeuwigheid. Het is met den tijd van het menschelijk leven een bijzonder geval. Het leven is lang of kort, al naardat men het beschouwt. Het kind en den jongeling lijkt het lang, maar kort schijnt het den grijsaard toe. Het is lang, want men kan er veel in arbeiden, veel liefde bewijzen, veel geluk en vreugde aanbrengen, veel haten, zichzelf en anderen veel smart veroorzaken, veel zondigen, zóoveel, dat men er in eeuwigheid voor boeten moet.

Het is kort, want het vliegt pijlsnel voorbij; nooit komen wij aan het einde van onzen dagelijkschen arbeid, en wij laten ook na het langste en werkzaamste leven slechts onvolkomen werk na. Het is kort in vergelijking van de taak, die ons gegeven is, kort in vergelijking van de lange eeuwigheid. Het duurt zeventig jaren, en wanneer het lang is tachtig, maar beide getallen worden door betrekkelijk weinigen bereikt. En hoeveel gaat er van een menschenleven af; hoe kort is de tijd, waarover de mensch vrij en zelfbewust beschikken kan! Wanneer gij tot uzelfen komt en over de waarde des tijds begint na te denken, dan is er reeds een tiental jaren verstreken, d. i. in het gunstigste geval reeds een zevende, misschien ook reeds een derde deel of de helft van uw leven. En hoeveel gaat er van de rest nog af, waarover de vrije beschikking u niet is toegestaan! Dagelijks zooveel uren slaap, deels omdat uwe natuur er behoefte aan heeft, deels omdat gij het u onnoodig hebt aangewend — dat maakt tezamen in een menschenleven een aanzienlijk aantal uren uit. Daarbij nog al die tijd, dien gij door ziekte, pijn en allerlei zwakheden niet tot uw vrije gebruik hebt — waarlijk, het korte menschenleven smelt op schrikbarende wijze ineen, wanneer men overlegt hoe weinig tijd men in den vollen zin des woords leeft, d. w. z. niet slechts bestaat en ademt, maar zijn tijd aan het eigenlijke levensdoel kan wijden.

Het verleden, het tegenwoordige en de toekomst — dat zijn de drie verschillende gestalten des tijds. Het snelst gaat het tegenwoordige voor ons voorbij. Streng genomen kan men het in het geheel niet vasthouden; het oogenblik, dat ik het tegenwoordige noem en met het woordje »nu” aanduid, is ook reeds voorbij. Zoo staan wij eigenlijk in het midden tusschen het verleden en de toekomst, en wij verkrijgen slechts dan iets, wat wij tegenwoordig noemen, wanneer wij bij het jongst verledene en de naaste toekomst ter leen gaan, en dit geleende met den naam van het tegenwoordige bestempelen. Uit dit verheven zijn boven den tijd blijkt ongetwijfeld, dat de geest aan God verwant, naar Gods beeld geschapen is, hij toont er door aan,

dat hij niet onverbrekkelijk aan den tijd gebonden is, doch er zich boven verheffen kan; maar aan den anderen kant treedt de snelle gang onzer dagen, het voortvliegen van den tijd zooveel te duidelijker aan het licht.

En de jongelingsjaren, deze belangrijke voorbereidingstijd, wat krimpen zij met zulke berekeningen ineen! Nemen wij er den tijd van het veertiende tot het twee en twintigste levensjaar voor, dat zijn dus acht jaren, of 2920 dagen, of 70080 uren. Een schoon getal! Maar hoeveel wordt daarvan verslapen? Met het »septem horas dormisse sat est" is menigeen het niet meer eens, hij heeft acht uren noodig, dus juist een derde gedeelte van den dag. Er blijven dus nog maar 46720 uren over. En hoeveel gaat hier nog om allerlei redenen van af? Nu is 40000 nog wel een schoon aantal uren, waarin men iets degelijks kan tot stand brengen. Jawel, maar vergeet niet, dat deze som met elke minuut, met elke seconde kleiner wordt. Want dat is ook nog een onderscheid tusschen tijd en geld: geld kunt gij bewaren, tijd niet. Het geld ligt in de kast en wordt niet minder, tenminste niet vanzelf. De tijd wordt echter vanzelf steeds minder en minder. En er iets mede te beginnen kan slechts onder ééne voorwaarde, namelijk wanneer de tijd vlijtig en nuttig besteed wordt. En goed besteed is alleen die tijd, welke, hetzij middellijk of onmiddellijk, dienstig is voor het tijdelijke en eeuwige, het aardsche en hemelsche levensdoel. Wanneer ik nu zie, dat ik van een kostbare zaak juist geen overvloed heb, wat doe ik dan? Antwoord: Ik tracht haar ordelijk en wijs te besteden, opdat dit altijd op de juiste wijze, de juiste plaats, den juisten tijd en tot de juiste doeleinden geschiede.

Deze *indeeling van den tijd* is van de grootste beteekenis voor het goede tijdsgebruik. Zooveel voor den arbeid, zooveel voor ontspanning, in gewone omstandigheden tenminste; het kan immers ook wel gebeuren dat aan den eenen of den anderen kant iets toegegeven moet worden. Maar hoeveel wordt ook in den arbeidstijd uitgewonnen door behoorlijke tijdsverdeeling.* Wanneer gij u voor eene reis gereed maakt en uw

koffer te pakken hebt, en gij werpt er uwe zaken wanordelijk in, dan moogt gij ten laatste nog zoo hard drukken en eindelijk op het deksel staan, om er alles in te krijgen — gij zult toch zelfs in een grooten koffer betrekkelijk weinig kunnen bergen, en bovendien bij het uitpakken nog het verdriet hebben van het een of ander geschonden te vinden. Wanneer gij echter tevoren de ruimte behoorlijk indeelt en elk stuk op zijn juiste plaats legt, zoodat alles goed op elkander past, dan zult gij niet alleen tweemaal zooveel kunnen bergen als met het orde-looze instoppen, maar nog de voldoening smaken aan het einddoel uwer reis alles in goeden toestand te vinden. Waarom? Omdat in het eerste geval veel ruimte ongebruikt verloren gaat, terwijl in het tweede elk plaatsje behoorlijk gevuld wordt. Wat van de ruimte geldt, geldt ook van den tijd. Wie zijn tijd goed weet te deelen, brengt meer tot stand, en maakt hetgeen hij tot stand brengt, beter, dan hij, die er slechts zonder plan op loswerkt. Hoe menig kwartier gaat op zulk eene wijze verloren, dat bij een goede indeeling voor den arbeid gebruikt zou kunnen worden! Hoeveel verdriet, dat men heden niet goed klaar heeft kunnen komen, zou bespaard blijven, als men gisteren wat aanhoudender of wat langer gewerkt en zoo de taak gelijkmatiger verdeeld had.

Voor een goede verdeling van den tijd moeten voorname-lijk twee voorschriften in acht genomen worden. De eerste is: *Stel nooit uit tot morgen, wat gij heden kunt doen.* Er zijn jongelieden, die den tegenovergestelden regel schijnen te eerbiedigen, namelijk om nooit heden te doen, wat tot morgen kan gelaten worden. Vooral laten zij zich hierdoor bij minder aangenaam werk leiden, terwijl toch een goede indeeling van tijd en arbeid er op uit moet zijn het onaangename altijd het eerst te doen. Anders komt men nooit klaar en heeft ook nooit het bevredigend gevoel van volbrachten arbeid. Hoe onaangener een werk voor ons is, zooveel te meer hebben wij, om het uit te voeren, het eerste krachtige besluit, de eerste frissche kracht noodig. Het aangename wordt altijd nog wel ten uitvoer gebracht, al is de kracht zoo frisch niet meer.

Het onaangename daarentegen schijnt ons, hoe langer de uitvoering uitgesteld wordt, des te moeilijker toe, en blijft eindelijk geheel achterwege, tot groote schade van ons beroep. Dikwijls verwondert men er zich over, wanneer men zulk een werk moedig en zonder aarzelen aanvat, hoeveel gemakkelijker het gegaan is, dan men dacht. Daarom: dadelijk doen, wat dadelijk gedaan kan worden, en het onaangenaamste altijd het eerst — dat is de eerste regel. Maar bij alle snelheid van handelen — geen overijling! Daarom luidt de andere regel: *doe het eene na het andere*. De haast, waarmede men dikwijls twee of drie dingen tegelijk begint, leidt tot niets goeds en kan licht veroorzaken, dat ze tenminste alle drie de sporen van overhaasting dragen. Er zijn wel menschen van bijzonderen aanleg en geestkracht, die met gemak verscheidene werken tegelijkertijd kunnen beginnen en voortzetten. Zoo kon Cesar, zooals men weet, altijd aan eenige schrijvers gelijk dicteeren en wist bij elk, die zich tot hem wendde, waar hij gebleven was en hoe hij vervolgen moest. Maar niet ieder is een Cesar — gelukkig, zeggen wij; en wij gewone menschenkinderen zijn dan toch zoo gemaakt, dat het eene noodzakelijkheid voor ons is, het eene na het andere te doen. Anders gaat het al licht gepaard met een verlies aan tijd, duidelijkheid en nauwkeurigheid, en daarom riep ook met het grootste recht een koopman zijn ijverigen, maar eenigszins haastigen bediende toe: »Iets langzamer, opdat wij spoediger het doel bereiken!»

Weet men echter zijn tijd goed te verdeelen, dan komt het er op aan den aldus geregelden tijd *goed te besteden* en er ook *spaarzaam* mede te zijn. Want, al regel ik mijne uitgaven nog zoo goed, en zij overtreffen toch ten laatste de inkomsten, dan beteekent mijne indeeling niets. In dit opzicht luidt het eenige en eenvoudige voorschrift: *Geen tijd verliezen!* De tijd is als een akker. Wordt hij flink bearbeid, dan draagt hij vruchten; laat men hem braak liggen, dan draagt hij onkruid, doornen en distelen. Ledigheid is des duivels oorkussen, en wanneer hij een ledig huis vindt, dat met bezemen gekeerd en

versierd is, dan neemt hij tot zich zeven andere geesten, die erger zijn dan hijzelf, en zij keeren bij dien mensch in en wonen aldaar. Hoe komt het dan, dat op het braakliggend land onkruid, doornen en distelen groeien? De geheele lucht is altijd vol van allerlei zaden en kiemen, die, naarmate de wind ze drijft, hier en daar neêrvallen, en waar niemand hun in den weg treedt, tot ontwikkeling komen. Een ledigganger gelijkt op zulk een akker; de geestelijke atmosfeer, die hem omgeeft, is vervuld met allerlei vergiftige kiemen van verzoeking en verleiding, en een ledig hart, een ongebruikte tijd is juist de ware grond, waarin zulke dingen zich ontwikkelen. In den oorlog is het eene zaak van het grootste gewicht om, bij de aanvoering van een leger, den soldaat ook dan bezig te houden, wanneer de vijand het niet bepaald noodzakelijk maakt. Dat houdt de krijgstuicht in stand, terwijl een werkeloos leger spoedig zijn zedelijke kracht begint te verliezen, en eindelijk geheel bandeloos en oproerig wordt.

Hiermede wordt niet bedoeld, dat alle tijd verloren en in ledigheid doorgebracht is, die niet bepaald aan den arbeid wordt besteed. Rust is niet noodzakelijk tijdverkwisting, uitspanning nog geen lediggang, maar eer een andere wijze van bezigheid; inplaats van te werken en te handelen naar buiten, worden dan de krachten van den geest geconcentreerd en tot het inwendige beperkt, of omgekeerd, in plaats van een voortdurende werkzaamheid van den geest treedt een flinke krachtsontwikkeling naar buiten. De geleerde rust uit van het lezen door tuinarbeid of houtzagen, de houthakker of tuinier vindt na het houtzagen en tuinieren uitspanning in het lezen. Wie veel met anderen moet omgaan rust uit, wanneer hij zich in eenzaamheid terugtrekt; wie door zijn beroep in de stilte leeft vindt uitspanning in het zien van andere menschen. De stadbewoner gaat voor zijne uitspanning naar buiten, de buitenman om dezelfde reden naar de stad. Altijd echter is het niet een werkeloos zijn, maar een veranderde wijze van werkzaamheid, wanneer het namelijk een goede soort van uitspanning is. Volmaakt werkeloos te zijn, is misschien bij zieken te rechtvaar-

digen, wanneer de zenuwen zoo zijn verzwakt, dat elke werkzaamheid vanzelf is verboden, of op reis, wanneer de trein te laat aankomt, en men zich in de wachtkamer verveelt, hoewel in deze beide gevallen nog niet geheel. Want de zieke heeft zijn arbeidsveld in zijn binnenste, en hij, die zich in de wachtkamer verveelt, kan ook in zichzelf keeren en vooral het geduld in zijn hart opwekken en versterken, of hij kan zich over zijne medereizigers ontfermen, en zoo zijn Christelijk liefdewerk verrichten, doordien hij zijnen naaste vriendelijk van zijne verveling verlost.

Rust en uitspanning worden eerst dan een ongeoorloofde ledigheid, wanneer zij niet meer als het middel tot voortbrenging van nieuwe en frissche arbeidskracht worden beschouwd, maar ter wille van zichzelf gezocht worden; wanneer men ze dus verder uitstrekt dan voor het herstel der kracht noodig en nuttig is, of wel, onder den naam van uitspanning, zich met dingen bezighoudt, die inderdaad niet tot uitspanning, maar tot zinnelijk genot dienen. Wat er voor verpoozing is, b.v. in het lezen van een de zenuwen spannenden roman, of in een spel, dat de hartstochten opwekt, of in een maaltijd van uitgezochte spijzen, of in een driftig dispuut met anderen, of in de deelneming aan een flauwe, beuzelachtige conversatie, kan ik niet goed begrijpen, en dikwijls leert de ondervinding, dat er groote behoefte bestaat, zich na zulke zoogenaamde verpoozingen van de verpoozing weder te verpoozen. De natuur zelve levert altijd de proef op de som. Was de uitspanning behoorlijk, dan voelt men zich naderhand frisch, versterkt en opgewekt tot nieuwen arbeid. Was zij echter niets dan ledigheid en tijdverkwisting, dan is men naderhand even lusteloos, of lustelooser dan tevoren. Dit valt ook dan op te merken, wanneer de tijd, dien men aan uitspanning besteedt, bovenmate wordt verlengd. Het gaat er mede als met het slapen. Wie daarin maat houdt, voelt zich naderhand versterkt en opgewekt, terwijl de langslaper in lang nog den slaap niet uit de oogen kan wrijven, en hoe langer hij zijn slechte gewoonte voortzet, zoo-veel te meer behoefte aan slaap krijgt.

Wanneer de uitspanning den arbeid ten doel heeft, en de arbeid zich ten doel stelt God en den naaste te dienen, dan is de tijd goed besteed. En bij zulk eene indeeling en zulk een gebruik van den tijd zullen ook de klachten niet gehoord worden, dat men voor dit of dat, wat gebeuren moest, geen tijd heeft. Ik denk hierbij aan vele dingen, maar vooral aan het hebben van tijd voor het kweken van den omgang met God, voor bijbel en gebed. Wie zich een goed begrip maakt van zijn tijd, wie hem goed gebruikt, die vindt ook op de werkdagen, en wel in het begin en aan het einde van elken dag, tijd genoeg om zijne werkzaamheid en zijne gedachten te bepalen tot inkeer in zichzelf en eene verheffing des harten naar boven. En wie zijn rusttijd goed begrijpt en gebruikt, die zal zeker b.v. ook op den Zondag »tijd hebben,” om lichaam en ziel te laten rusten in het element der ware en volmaakte rust, namelijk in hetgeen Godes is. Wie dit begrijpt en daarnaar handelt, die zal ondervinden, dat er geen rust is, waardoor de ziel in haar diepsten grond zoo verkwikt, gelaafd en versterkt wordt, als die, welke zij geniet, wanneer zij zich met vrome aanbidding opheft tot God, en zelfs het afgematte lichaam in deze rust deelt.

Maar wij zijn van eene vergelijking van tijd en geld uitgegaan, en gij zult tot de overtuiging gekomen zijn, dat tijd onder alle omstandigheden meer is dan geld, ja, dat het bijna onbillijk is tijd en geld op die wijze naast elkander te stellen, als het spreekwoord het doet. Tijd is edeler dan geld; het laatste wordt in het Nieuwe Testament eens de »onrechtvaardige mammon” genoemd, en er veel van te hebben geldt als gevaarlijk voor de ziel, terwijl ik mij in het geheel niet kan herinneren, dat over den tijd op dezelfde wijze gesproken wordt. Toch hebben zij dit met elkander gemeen, dat voor beiden een goede indeeling en een gepaste spaarzaamheid van het hoogste belang is, en dat om die reden zeer dikwijls zij, die goed met het eene kunnen omgaan, ook het andere goed besteden, en omgekeerd. Wat nu echter de uitdrukking »onrechtvaardige mammon” aangaat, hiermede wordt niet op

de wijze der communisten alle eigendom veroordeeld en als onrecht en diefstal gebrandmerkt; zij velt niet een afkeurend vonnis over de bezitting van ieder in het bijzonder, maar zij wil slechts aanduiden, dat er in het algemeen in de wereld aan niets zooveel onrecht is verbonden, dat niets tot zooveel zonde, onmeedoogendheid, strijd en twist, bedrog en ontrouw aanleiding geeft, en bij niets een rechtvaardige verdeeling, naar ieders gaven en verdiensten, zoo onmogelijk is, als bij het geld. De gemeenschap van goederen in de Christelijke gemeente te Jeruzalem was immers iets geheel vrijwilligs, en de apostel Paulus gebiedt den »rijken dezer aarde" niet, dat zij afstand doen van hun rijkdom, maar alleen dat zij er zich niet op verhoovaardigen, en hem goed gebruiken, tot eer van God, tot nut van den naaste en zichzelf tot heil. »Geld is slijk," zeggen velen, maar een koopman, die dit een weinig huishoudelijken vriend hoorde zeggen, antwoordde: »Ja, maar slijk is geen geld." Men mag niet vergeten, dat het onderscheid tusschen de rijken, die bezwaarlijk in het koninkrijk der hemelen komen, en tusschen de armen, wien het koninkrijk der hemelen wordt beloofd, minder in geld of goed, dan wel in het hart ligt. Ik meen dit reeds daarom, omdat er nergens gezegd wordt, hoeveel vermogen iemand hebben moet om rijk te zijn, en hoe weinig hij moet hebben om arm genaamd te worden. Menigeen wordt door hen, die in de maatschappij onder hem staan, voor een rijk man gehouden, terwijl hij zichzelf arm vindt, in vergelijking met hen, die boven hem staan en meer hebben dan hij; ja, hij heeft misschien meer moeite om aan den kost te komen, dan hij, die hem om zijn ruim inkomen benijdt. Arm en rijk zijn geen vaste grootheden, en juist daarom ligt het onderscheid tusschen de menschen niet in hun stoffelijke bezittingen, maar in hun gesteldheid van binnen. Of iemand tot een klomp gouds of tot een goudkorreltje zegt: »gij zijt mijn troost," of zijn hart hangt aan een prachtige villa of aan een ellendige hut, of hij op zijn goudstukken of op koper roem draagt, dat maakt geen eigenlijk verschil uit. Een zoogenaamde arme, die naar

goud dorst, en geen goudklomp of goudkorreltje heeft, waartegen hij zeggen kan: »Gij zijt mijn troost,» en daarom echter met begeerte den goudklomp van zijn buurman aanziet en denkt: »Ach, waart gij van mij, dan zoudt gij mijn troost zijn;» een arme, die met afgunst en haat tot den zoogenaamden rijke opziet en er al zijne gedachten op gericht heeft, om te trachten zijn geld en zijne bezittingen te vermeerderen, hij verdient den naam van »rijke» in den ongunstigen zin van het woord, meer dan hij, die tevreden is met wat hij heeft, aan anderen, welke meer hebben, het hunne gunt, en van hetgeen hem gegeven is een Godegevallig en voor den naaste nuttig gebruik maakt.

Wel is waar is de jeugd nog in den gelukkigen toestand, dat deze geld- en mammonsquaesties betrekkelijk ver verwijderd zijn. En dat is goed. Want het is geen goed teeken, wanneer een jongeling allereerst aan verdiensten en inkomen denkt. Maar dat de tegenstelling van rijk en arm hem ook in zijne jeugd reeds in het oog springt, dat hij misschien tusschen hen in staat en dagelijks het onderscheid gevoelt, dat kan hem niet bespaard blijven. Twee jongelieden bezoeken tezamen de een of andere inrichting — de een leeft tehuis in weelde, en kent de zorgen om aan den kost te komen slechts van hooren zeggen, de andere wordt door armoede gedrukt, ziet het zorgvolle gezicht van zijn vader, de bekommerde oogen zijner moeder. De een kan over een ruim zakgeld beschikken, de ander over een zeer gering of in het geheel geen. De een kan zich vele genoegens en genietingen veroorloven, de ander is gedwongen dat te ontberen. In de vacantie gaat de een naar Zwitserland, de ander is blij, wanneer hij de middelen bezit om een bescheiden bezoek bij zijne betrekkingen af te leggen. Gene spreekt vrijuit en zonder zorg over zijne plannen, want hij weet niet anders dan dat hij de akademie zal bezoeken, zich in zijn vak bekwamen en dan zijn intrede in de wereld doen. Deze ziet het eindexamen slechts met halve vreugde tegemoet, want zijn vader weet nog niet, hoe hij de middelen bij elkander zal krijgen om hem te laten studee-

ren. Zulke tegenstellingen doen zich ook in de jeugd gevoelen.

Voor hen, die reeds een beroep gekozen hebben, en op achttienjarigen leeftijd instaat zijn geld te verdienen, liggen die quaesties van bezitting en inkomen nog meer voor de hand. Dan geldt het voor jong zoowel als voor oud, dat zij hun vertrouwen niet op den rijkdom zetten. De rijken niet op den rijkdom, dien hunne ouders hebben en die eens vanzelf op hen zal overgaan, de armen niet op den rijkdom, dien zij zouden willen hebben en dien zij eens hopen te verkrijgen. Want hoe meer de zoon van den rijke op zijns vaders rijkdom pocht, des te zekerder zal hij eens ondervinden, dat deze onder zijne handen verdwijnt. En hoe meer de arme het rijk worden tot levensdoel maakt, des te ongelukkiger zal hij zich gevoelen, wanneer hij dit doel in het geheel niet, of tenminste niet in die mate bereikt, als hij had verwacht; zooveel te duidelijker zal het hem worden, dat niemand leeft, omdat hij vele goederen heeft, in zoover namelijk leven niet enkel bestaat uit eten en drinken, uit rijden gaan en feestvieren, maar uit het gevoel van waar geluk, van volkomen bevrediging in den diepsten grond der ziel. En wanneer den arme het leven dikwijls treurig toeschijnt, vergeet dan niet, dat uw Vader in den hemel beter voor u zorgt dan gijzelf kunt, dat Hij reeds van menigen armen en geringen knaap een uitstekenden man heeft gemaakt, wiens nagedachtenis nog heden gezegend wordt, ja, dat de grootste dingen, die in de wereld ten uitvoer worden gebracht, niet door rijken, maar meest door kinderen van arme ouders zijn gedaan, omdat in veel gevallen de rijkdom eer eene hindernis, dan eene aansporing tot krachtig handelen bleek te zijn. Om niet te spreken van de apostelen — Luther was b. v. de zoon van een armen landbouwer en bergwerker, Kepler bracht zijne dagen in armoede door, Schiller is met ontberingen opgegroeid, en het heeft hem juist in vergelijking met Goethe zijn leven lang goed gedaan, dat hij het juk in zijne jeugd leerde dragen. De groote keurvorst Friedrich Wilhelm van Brandenburg beleefde het in zijn moeielijke jeugd, dat aan zijne tafel dikwijls het

noodzakelijkste ontbrak, en toch is hij een groot keurvorst geworden.

Of het nu veel of weinig zij, waarover gij in uwe jeugd hebt te beschikken, het is altijd van belang, dat gij leert *goed* er over te beschikken, en ook hier getrouw zijt in het kleine, waardoor gij recht krijgt eenmaal ook naar grootere zaken uit te zien. Verkwisting, al gaat zij ook uit van een schatrijken jongeling, is verkeerd, en wanneer een rijke zoon vijf en veertig gulden zakgeld in de maand verbruikt, heeft hij slecht gehandeld, niettegenstaande zijn vader hem zooveel kon geven en ook werkelijk gaf. Niet alleen dat hij zich aan behoeften gewende, die bij een jongeling onuitstaanbaar zijn, en tegelijkertijd aan uitgaven, die, als zij worden voortgezet en met het klimmen der jaren nog aanmerkelijk toenemen, eindelijk toch boven zijne krachten gaan: maar het verteren van zooveel geld is uit zichzelf reeds iets onbehoorlijks. Wie veel heeft, heeft niettemin den plicht om maat te houden en spaarzaam te zijn, zoowel als hij, die weinig heeft. Toen Friedrich Wilhelm III van Pruisen nog een knaap van tien jaar was, bracht de tuinmansjongen op een kouden Januaridag een mandje met schoone, rijpe, in de broeikas gekweekte kersen. De prins wilde ze gaarne koopen en vroeg wat ze kostten. »Vijf thaler,” was het antwoord. Toen wendde de knaap zich met beslistheid af, en zeide: »Een hand vol kersen, vijf thaler? Weg er meê, ik neem ze niet.”

Zeër schandelijk is echter het gedrag van de jongelingen, die, ofschoon zij wel weten, hoe moeielijk het voor hunne ouders is, de kosten voor de opvoeding en ontwikkeling hunner kinderen te dragen, toch van hun kant niet daarnaar handelen, maar óf hun ouders het laatste geld afpersen, óf vele schulden maken, die de vader dan goed- of kwaadschiks moet betalen, opdat mijnheer zijn zoon den voornamen heer spele en zich niets ontzegge. Wacht u toch voor het maken van schulden, het neemt de vrijheid en den vrede weg, en omdat men het zoolang mogelijk tracht te verbergen, lijdt ook de kinderlijke openhartigheid er onder. En geen schulden-

maker weet hoe ver hij zal komen, wanneer hij eens begonnen is. Menigeen is in zijne jeugd langzamerhand zoo diep gezonken, dat hij, om er zich uit te helpen, een dief werd. Wie niet bijtijds leert naar zijne inkomsten te leven, en zich alles te ontfeggen, wat boven zijne krachten gaat, die zal er in het leven zwaar voor moeten boeten. De Engelschen zeggen: »Honderd pond inkomen, negen en negentig pond en negentien shilling verbruik — goede administratie. Honderd pond inkomen, honderd pond en één shilling verbruik — slechte administratie.» Daar ligt het verschil tusschen goede en slechte regeling in twee shillings.

Ik bedoel echter niet, dat men zich reeds dan naar zijn vermogen voegt, als men leert voor zichzelf niet meer te gebruiken dan men naar zijne omstandigheden kan, maar wanneer men zich ook bijtijds gewent iets voor anderen over te hebben. Dat is nog geen goede spaarzaamheid, die juist afgestemd de uitgaven voor eigen behoeften in overeenstemming brengt met de inkomsten. Maar de waarlijk spaarzame richt zijne uitgaven zoo in, dat hij ook nog iets goeds kan doen. Wie alles, wat hij ontvangt, voor zichzelf gebruikt, is een verkwister, al is er nog zulk eene overeenstemming tusschen uitgaven en inkomsten. In dit opzicht valt er iets schoons te leeren van den heer v. Pourtalés in Neurenburg. Twee collectanten voor een weldadig doel kwamen bij hem en hoorden, toen zij het huis binnentraden, hoe hij eene dienstbode berispte, omdat zij onnoodig een lucifer had weggeworpen.

»Dat begint goed,» dachten de collectanten. Ja, en het ging verder ook goed, want zij kregen een bijdrage van 900 francs. Toen zij niet nalaten konden hunne verwondering over deze rijke gift uit te spreken, werd hun geantwoord: »Juist omdat ik op een lucifer zie, kan ik groote bijdragen voor een goed doel geven.» Eene pen, die een zijner bedienden had weggeworpen, raapte hij op en gebruikte haar juist om een schuldenaar, die om uitstel had gevraagd, een toestemmend antwoord te geven. Iets dergelijks verhaalt Dr. Fliedner van Kaiserswerth:

»Op eene reis naar Holland, waar ik collecteeren moest, kwam

ik te Amsterdam bij een rijk koopman. Reeds in den gang hoorde ik hem zijne knechten beknorren, omdat zij zijne leidsels in den regen lieten bederven. Hij ontvangt mij tamelijk koel, laat zich mijne papieren geven en leest ze opmerkzaam door, zonder van gelaat te veranderen. Ik denk: O wee, wanneer ik hier vijf gulden ontvang, mag ik blij zijn.

»Eindelijk staat hij op, gaat naar zijn secretaire en haalt er een zakje met vijftig gulden uit, dat hij mij met liefderijken ernst geeft. Ik bedank hem met de grootste verrassing en sta op het punt weg te gaan, toen ik gewaar word dat hij met eene soort verlegen angstvalligheid het zakje naziet. Daar valt mij in, dat hij zeker wel het ledige zakje terug wil hebben. Ik zeide hem dus, dat, wanneer hij het wenschte, ik het hem dankbaar weér zou geven. Nu klaart zijn gelaat plotseling op, en hij zegt vriendelijk: »Jawel, mijnheer, jawel, de zakjes zijn geld waard.» Ik nam daarop mijn afscheid, hoorde echter nog hoe hij mij tot afscheid toeriep: »Maar, mijnheer, denk aan het zakje.»

Zeg niet dat het niet aangaat zoo iets van jongelieden te vergen, dat het eene zaak voor volwassenen en niet voor de jeugd is, om anderen iets te geven. Het weldoen is iets, waaraan men zich moet gewennen, en men kan er niet vroeg genoeg mede beginnen zich deze gewoonte eigen te maken. Wij moeten van jongsaf leeren, het als natuurlijk te beschouwen, dat tevoren een deel van datgene, waarover wij te verwoegen hebben, ten dienste van anderen zij, die er gebrek aan hebben. Hebt gij week- of maandgeld, dan begrijp ik niet, wat er ongerijmds in zou zijn, wanneer gij vooruit een zeker deel daarvan voor het een of ander weldadig doel afzondert, en er vrijwillig afstand van doet. De uitvlucht: »dat men het geld niet zelf verdient, en dat het belachlijk is ook daarvan nog weldaden te bewijzen, dat doet mijn vader wel» — die uitvlucht kan men dikwijls hooren, maar zij beteekent weder niets. Het komt er niet op aan vanwaar het geld wel komt, maar het is van belang of gij van datgene, waarover gij vrij beschikken, dat gij geheel voor uzelfen

besteden kunt, *vrijwillig* een deel aan anderen offert, en u zoo bijtijds aan het geven gewent. Menigeen leert het nooit, en wanneer zij voor de dwaasste voorwerpen van weelde honderden wegwerpen, gaat elke gulden, ja elke cent, dien zij aan anderen moeten geven, hun als van het hart. Dat komt omdat zij zich niet bijtijds gewend hebben het hunne als een goed aan te zien, dat zij niet voor zichzelf alleen hebben. Of wanneer gij het eerste zelfverdiende geld in de handen hebt — welk eene vreugde! Maar laat die vreugde niet zelfzuchtig, laat het geld niet tot een mammon, tot een afgod worden; breng er liever een deel van in de hemelsche spaarbank door wél te doen, want deze gaat nooit te niet en betaalt hare percenten niet alleen op haar tijd, maar ook rijkelijk. Als men zich verontschuldigt door te zeggen, dat men niets heeft, dan valt de verontschuldiging als beschuldiging op den persoon zelf terug, men heeft niets, omdat men niets geeft. Wie geven wil, moet hebben, jawel, maar wie hebben wil, moet ook geven. Leer dat in uwe jeugd, dan kunt gij het als gij oud zijt. Een door zijne weldadigheid bekend man, bij wien in den duren tijd dagelijks arme menschen kwamen eten, placht te zeggen, dat de armen eigenlijk niet bij hem aten, maar hij bij de armen. Hoe hij dat bedoeld heeft, is gemakkelijk te raden.

Friedrich Wilhelm III van Pruisen had als knaap ook zijn behoorlijk zakgeld, dat de koning hem liet uitbetalen. Toen hij echter eens hoorde, dat een arme man wegens eene som van ongeveer veertig gulden in den hoogsten nood was, vroeg hij naar den staat van zijne kas, en toen hij hoorde dat er nog negentig gulden in waren, gaf hij dadelijk bevel er den armen man veertig van te doen toekomen. Dat was ongetwijfeld slechts opgespaard zakgeld, maar het heeft waarlijk daardoor niet aan waarde verloren. Oberlin was predikant in een armoe-dige gemeente van het Steinthal en door zijne weldadigheid welbekend. Maar wie weet, of hij zooveel goed had gedaan, wanneer hij er zich niet reeds op jeugdigen leeftijd aan gewend had, niet alleen aan zich, maar ook aan anderen te

denken? Zijn vader had, als leeraar aan het gymnasium van Straatsburg, een schraal inkomen, waardoor hij van tijd tot tijd in groote verlegenheid was. Niettegenstaande dat, was hij er op gesteld aan elk zijner kinderen wekelijks een paar stuivers zakgeld te geven, opdat zij zouden leeren zelfstandig met hun geld om te gaan. De jonge Fritz Oberlin was gewoon zeer zuinig op zijn zakgeld te zijn. Deed het geval zich dan eens voor, dat de vader een inkomende schoenmakers- of kleermakersrekening niet dadelijk kon betalen, en kwamen er diengevolge diepe rimpels op zijn voorhoofd, dan haastte de knaap zich zijn spaarpot te halen, en schudde vol vreugde zijn kleinen schat in de handen zijns vaders uit. En toen hij eens op de markt zag, hoe verscheidene moedwillige knapen eene boerin zulk een stoot gaven, dat haar mand met eieren haar van het hoofd viel, vloog hij als een pijl uit den boog naar huis, haalde zijn goedgevulden spaarpot, gaf al zijn geld aan de verbaasde boerin, en ijlde toen weêr weg, zonder haar den tijd te laten om te bedanken.

Ga heen en doe desgelijks! Er zijn genoeg rimpels glad te maken en tranen te drogen.

VII.

DE ZONDAG.

Een geregeld terugkeerende rustdag is eene behoefte voor den mensch, en dat zooveel te meer naarmate hij meer beschaafd is, zijne behoeften veelvuldiger, de eischen, die hem gesteld worden, verscheidener zijn. Hoe men ook arbeidt, men moet zijn rustdag hebben, tot welken stand, tot welken leeftijd men ook behoore, tot welk beroep men zich ook voorbereide. De school, het kantoor, de werkplaats, de studeerkamer of wat het zij — het een zoowel als het ander verbruikt onze kracht, en maakt rust noodzakelijk, niet alleen door den slaap 'snachts, maar ook door een veranderde, rustiger wijze van leven gedurende een bepaalden dag. Iemand kan zich een tijdlang aan deze natuurwet onttrekken; hij kan dag op dag doorwerken, de werkdagen zoowel als den Zondag; hij kan hiermede verscheidene jaren voortgaan, maar zeker zal het oogenblik komen, dat de gevolgen van deze wijze van leven zichtbaar worden en de onafgebroken ingespannen kracht begint te verslappen.

Het *lichaam* heeft zulk een uitrusten noodig. Het is aan

slijten onderhevig, en hoe weldadig een vrij uurtje na den arbeid, een gezonde slaap gedurende den nacht ook werken, toch is dat niet voldoende om het slijten tegen te gaan. Dikwijls zijn er door geneeskundigen overtuigende bewijzen geleverd, dat het menschelijk lichaam, om niet te verslappen, behalve de dagelijksche rusturen, ook van tijd tot tijd een langere rust, een betere verpoizing en uitspanning der krachten noodig heeft. En hoe grooter en vermoeiender de arbeid is, die door de eischen van het tegenwoordige leven aan ieder in het bijzonder is opgelegd, zooveel te noodzakelijker is zulk een regelmatig terugkeerende deugdelijke ontspanning. Welke geheel andere eischen stelt reeds de school tegenwoordig in vergelijking met vroeger! Toen ging het in een matig tempo; het doel, waarnaar men streefde, was niet moeielijk te bereiken, het aantal vakken beperkt, en daarom de arbeid ook aangenamer. Nu gevoelt daarentegen elke arbeid, ook die, welke in de jeugd en door de jeugd geschiedt, den invloed van spoorweg en telegraaf. Juist nu zijn rustdagen, reeds uit het standpunt van lichamelijke ontwikkeling, onontbeerlijk. De grootsteedsche beambte, geestelijke, geneesheer, die zijn Zondag niet, zooals het behoort, aan de rust kan wijden, moet daarvoor elken zomer eenige weken lang naar buiten, naar de bergen, om van de twee en vijftig Zondagen, die hij in een jaar mist, er tenminste dertig in te halen. Hij bereikt er echter op verre na niet mede wat hij door een geregelden, wekelijkschen rustdag zou bereiken.

Als men meent, dat zulk een rustdag veel tijdverlies en eene vermindering van arbeidskrachten veroorzaakt, dan heeft men het mis. Een voorbeeld diene tot opheldering. Jaren geleden gingen eenige vrienden der zondagsrust met hunne tegenstanders de volgende weddenschap aan: Twee voerlieden met gelijke wagens, gelijke lading en gelijke bespanning zouden op een Maandagmorgen dezelfde reis aanvaarden, de Zondagsvriend zou met zijn span elken Zondag uitrusten, de andere echter elken Zondag doorrijden. Wat gebeurde er? Den eersten Zondag was de tegenstander drie of vier mijlen voor; langzamerhand werd

dit verschil minder; in de zesde week kwam de Zondagsvriend zijn tegenstander vooruit, en hij bereikte met zijne nog krachtige paarden bijtijds het doel, terwijl de dieren van den ander uitgeput en te laat aankwamen. Dat waren nu wel is waar paarden; maar ik denk dat de lichaamsbouw van den mensch in dit opzicht niet geheel daarvan afwijkt. Lord Palmerston, de bekende Engelsche staatsman, verheugde zich nog op hoogen leeftijd in een flinke gezondheid, en schreef dit geluk toe aan de omstandigheid, dat hij zijn beginsel om des Zondags niet te werken, gedurende zijn geheele leven trouw was gebleven.

Evenals het lichamelijk leven, heeft ook *het leven des ge-
moeds* zulk eene ontspanning noodig, en dit, zoo het mogelijk is, nog in hoogere mate. En dat weder in den tegenwoordigen tijd wel bijzonder sterk. De velerlei toestanden van het leven verteren niet alleen de krachten van het lichaam, maar ook die der ziel. Hoeveel angst en strijd, hoeveel onaangenaams en verrassends, hoeveel spanning en ontroering brengt eene week met zich mede! Waar moet de mensch al niet aan denken, voor hoeveel moet hij reeds in zijne jeugd zorgen! In welk een stoffelijke atmosfeer moet hij de geheele week door leven, met hoeveel stof komt hij in aanraking, totdat zijne ziel er geheel onder bedekt is! Wat zijn er veel dingen, die hem naar beneden trekken, die zijne vlucht verlammen en hem in den kring van het alledaagsche opsluiten! — Hoe moeilijk wordt het de liefelijker zijden van het leven niet te verwaarloozen, b.v. het familieleven! Daarom is het wel noodig dat men tenminste één dag in de week vaststelt, waarop de ziel het stof kunne afschudden, een andere lucht inademen, en zich in een vrijer, beter element bewegen.

En het in engeren zin geestelijke, namelijk het Christelijke leven — hoezeer heeft het behoefte aan een inkeer tot zichzelf en eene verfrissching! Als wij volmaakte heiligen waren, dan hadden wij den Zondag misschien niet noodig, tenminste niet om een inniger gemeenschap tusschen God en ons te doen ontstaan. Dan zou onze ziel rusten in God, zich onop-

houdelijk in zijn bestaan verlustigen, en al het aardse van het leven, al zijne wederwaardigheden en verstrooiingen zouden niet instaat zijn den geest af te trekken van zijn Maker en zijne rust te verstoren. Maar hier op aarde zijn wij geen volmaakte heiligen, en daarom heeft de Christelijke gemeente reeds in den tijd der apostelen, toen men nauwelijks begonnen was zich van den oudtestamentischen wettelijken sabbat los te maken, dadelijk den Zondag, als den dag van Christus' opstanding, tot een heiligen feestdag gewijd. Wij zijn niet instaat, bij al de onrust van het leven, bij al zijne moeilijkheden en zorgen en arbeid, onze betrekking tot God zoo ter harte te nemen, als het behoort, en de gemeenschap met Hem voortdurend en onafgebroken in stand te houden. Menige zaak treedt in den loop der dagen en der uren tusschen den menschelijken geest en zijn God, vele dingen houden hem er van af zijnen God zoo nabij te blijven als hij moest.

Dan komt de Zondag als een dag, die bijzonder aan God en aan de gemeenschap met Hem gewijd is. Dan komt de wel-aangename tijd, waarop God het heeft veroorloofd te rusten. De geest komt dan tot zijn Schepper en vindt rust in de bron van zijn bestaan. Waar de banden tusschen dezen en God losser zijn geworden, worden zij opnieuw aangetrokken, verbrokene weder vastgemaakt en de bestaande versterkt.

Hoe moeilijk komt menig goed Christen er toe gedurende de week een helder bewustzijn van zijn samenhang met de kerk en de Christelijke gemeenschap te erlangen. Hij leeft voor zichzelf, werkt in zijn beroep, heeft weinig tijd om met anderen om te gaan, en voor zoover hij door zijn ambt of zijne zaken in aanraking met zijne medechristenen komt, geschiedt dit niet naar de beteekenis en den geest van een inniger gemeenschap. En toch moet deze door elk Christen, onverschillig of hij jong of oud is, bevorderd worden. De Zondag komt, ontruikt ieder in het bijzonder aan de afzondering van zijn beroepsleven, en plaatst hem als lid der Christelijke gemeenschap temidden van de feestvierende menigte.

Wij willen niet van een wettelijken sabbat naar de voorschriften van het Oude Testament spreken. Wij vergeten niet dat de sabbat om den mensch is gemaakt en niet de mensch om den sabbat. Onze sabbat is niet een plicht, een juk, maar een recht, eene verademing in ons leven. Wij willen ook geen sabbat vieren, maar den Zondag. Met den sabbat heeft de kerk van het Nieuwe Testament reeds daardoor afgedaan, dat zij den Zaterdag heeft laten varen en den rustdag op den Zondag heeft verzet. Hiermeê is echter volstrekt niet gezegd, dat de Zondag niet moet worden *geheiligd*. Vergeet niet, dat alleen hij, die *met* Christus is opgestaan, de vrijheid mag genieten van Gods kinderen, en kan zeggen: »Alle dingen zijn mij geoorloofd.» Tot die vrijheid worden allen *geroepen*, maar het is er verre van, dat allen er toe zouden zijn *gekomen*. Kent gij iets van Christus' gemeenschap, misbruik toch uwe vrijheid niet, om het vleesch te behagen. Wees tegenover de wereld, ook op den Zondag, eer te schuchter dan te vrij. Stel er vooral geen behagen in uwe ouders of vrome menschen, die een meer gestrenge viering van den Zondag voorstaan, te ergeren, en voeg u onder het juk, dat altijd zachter is dan dat der wereld of der eigenwillige godsvrucht. »Hetzij dat gij eet, hetzij dat gij drinkt, doe het al ter eere Gods.» Maar ook hierdoor, ja juist daardoor zal uw Zondag helder en vriendelijk worden en blijven.

Hoe wilt gij echter nu uw Zondag vieren? Wanneer lichaam, ziel en geest hem noodig hebben, dan hebben alle drie er ook recht op, dat men hen bij de viering in aanmerking neme. Laat dus vrij *het lichaam* zijn deel van de Zondagsvreugde hebben! Het moet ook weten, dat het Zondag is. Maar zorg steeds dat gij, bij de lichamelijke ontspanning, die gij neemt, ook een goed geweten bewaart, uw binnenste rein houdt en met dankbaarheid geniet, en dat ook vooral uw lichamelijke ontspanning een Zondagsch karakter drage. Geschreeuw, rumoer en krakeelen passen des Zondags wel het minst; dat velen hun geschreeuw onder den naam van gezang laten doorgaan, verandert niets aan de zaak. Zondig en verkeerd wordt deze ten

behoefte van het lichaam genomen uitspanning, wanneer men doet alsof de Zondag daarvoor en voor niets anders ware, en eindelijk, wanneer zij in zulk eene mate genoten wordt, dat het lichaam niet verfrist en verkwikt, maar opnieuw ingespannen en vermoeid wordt. Wie 's Maandags morgens met een zwaar hoofd en afgemat lichaam ontwaakt, zoodanig, dat hij noodzakelijk van de uitspannende Zondagsvermaken moet uitrusten, heeft zijn rustdag slecht besteed.

Van veel meer gewicht dan de rust des lichaams is die van *de ziel en het gemoed*. Zij hebben de geheele week door veel te verdragen, en wie weet of het schrikbarende toenemen van ziekten van den geest en het gemoed onder de beschaafde volken niet ten deele ook daardoor veroorzaakt wordt, dat het gemoed niet genoeg tot zijn Zondag, dat is tot zijne rust komt. Op velerlei wijzen kunt gij uw zieleleven op den Zondag verkwikking en ontspanning verschaffen.

Een rustig en harmonisch *natuurgenot*, een liefelijk landschap, de stilte van het woud — hoe heerlijk kan de ziel daarin rust en verkwikking vinden van de woeling van het dagelijksche leven! De verstrooide en uiteenlopende gedachten verzamelen zich en worden opgelost in een minder klaar en bestemd, maar toch zeer weldadig gevoel! Ook *de kunst*, wanneer men er een goed en verstandig gebruik van maakt, dient tot uitspanning en verfrissing van het gemoedsleven, zoowel die, welke in klanken tot het hart spreekt en 'sleevens scherpe dissonanten in harmonische akkoorden oplost, als die, welke haar ideeën in woorden uitdrukt en als poëzie haar bloemen op den hobbeligen weg van het aardsche leven strooit. Of wel een *gezellig bij elkander zijn*, dat het gemoed aangenaam opwekt, en niet bestaat uit beuzelachtige, doellooze gesprekken, maar dat de ziel met die aangename rust vervult, welke men gevoelt, als men in den kring, waarin men zich beweegt, op zijne plaats is; eene gezelligheid, die u voert buiten uw dagelijkschen gedachtenloop, die u doet denken aan andere onderwerpen, andere belangen en zoodoende den horizon van uw geest uitbreidt en u een gevoel

van innerlijke bevrediging geeft — zij is ook eene gave, die de Zondag u schenkt. Maar wanneer er sprake is van bij elkander zijn, dan weet ik niet wat des Zondags beter geschikt is om het gemoed rust en uitspanning te geven, dan *het familieleven*, zij het in nauweren of wijderen kring. Hoe vreemd kunnen zij, die ons het naast bestaan, ons in den loop eener week worden, wanneer ieder zijn bijzonderen werkring heeft, waarin hij zich beweegt! Het is al veel, wanneer men elkander aan tafel geregeld ziet en spreekt. Dan zijn de Zondagen heerlijk, om weér eens gezellig bij elkander te zijn. Dan kunt gij over vele dingen met uw vader en uwe moeder spreken, waartoe in de week geen tijd en gelegenheid was; gij kunt in nauwer betrekking tot hen komen, u opnieuw van hunne liefde overtuigen, hun opnieuw liefde en vertrouwen bewijzen, en aldus de zegeningen van het familieleven, de zegeningen van een innige verhouding tot uwe ouders steeds weder nieuw ontvangen. Dat zal zeker gunstig werken op geheel uw verder leven en streven, op uw geheele toekomst. Laat u niet om den tuin leiden door hen, die u het familieleven, het samenzijn met vader en moeder op den Zondag als een lastigen band willen doen beschouwen! Hier is de bron van uwe kracht, hier liggen de kiemen van uwe toekomst en uw levensgeluk.

Deze verschillende wijzen om het lichamelijk en geestelijk leven des Zondags te verfrisschen, hebben elk haar recht en daarom ook haar zegen voor den in- en uitwendigen mensch. Maar zij moeten zich niet losmaken van hetgeen toch steeds de schoonste kroon en het hoogste doel van de Zondagsviering uitmaakt, zij moeten zich niet losmaken van *de gemeenschapsoefening met God*, maar daaraan dienstbaar zijn, daarop doelen. Wanneer de opwekking van het leven in God het vaste eeuwige middelpunt uitmaakt, waaromheen alles zich schaart, natuurgenoet en kunstgenoet, gezelligheid en familieleven, dan is het goed. Maar wanneer natuur, kunst, familie, gezelligheid *in de plaats* moeten komen van den omgang met God, dan ziet het er slecht mede uit. Zij kunnen

dat op den duur niet. Elke rust, elke ontspanning, die van het lichaam en het gemoed zoowel als die van den geest, moet toch in den grond een rusten in God zijn. Wanneer het lichaam zich met de ziel in den levenden God verheugt, wanneer het door de Zondagsrust Gods goedheid en liefde gevoelt, dan rust het waarlijk en wordt werkelijk verkwikt. Wanneer de ziel al haar zorgen en nooden, al haar onrust en kwelling, alles wat haar drijft en verstrooit, samenvat in de gedachte aan den trouwen God in den hemel, die barmhartig en genadig is en ten laatste alles goed maakt, dan rust zij inderdaad uit; wanneer zij de zonden en schulden der week kan dompelen in de zee der goddelijke genade, die in den Zoon ontsloten is, dan is er ware Zondagsvrede. Natuurgeneeskunde en kunst, poëzie en muziek zijn schoone gaven, en God heeft er vele vertroostende en versterkende krachten in gelegd. Doch zij bevredigen de diepste behoefte aan rust van het menschenhart niet; zij maken de oppervlakte effen, maar dringen niet door tot den grond. Doch Gods hand reikt zoover, en hij, die zijn Zondag gebruikt om haar opnieuw te vatten en vast te houden, is daardoor tot de ware bron gekomen, waaruit hij de geheele week door lavenis en verkwikking kan putten.

Daarom bereikt de Zondag eerst dan volkomen zijn doel bij u, wanneer de *opbouw van uw innerlijk, geestelijk leven* het resultaat, het eigenlijke hoogtepunt van uwe Zondagsviering is, wanneer het zich dieper grondvest in God, uw geestelijk eigendom werkelijk vermeerderd wordt en gij u hoe langer hoe meer losmaakt van uw aangeboren en aangewende gebreken, terwijl uw geheel innerlijk leven zich vaster hecht op het fundament van ware gemeenschap met God. Daartoe dienen twee genademiddelen: de Bijbel en het Avondmaal. Gebruik dus den Zondag om u behoorlijk met het Woord Gods bekend te maken. Gij komt er misschien in de week moeilijker toe; is er dan geen tijd om de Schrift rustig en geregeld te lezen en bij hare woorden stil te staan, welnu, gebruik dan den Zondag om u *in den Bijbel* te verdiepen.

Doch niet alleen voor uzelfen moet gij Gods Woord hebben, maar ook gemeenschappelijk met anderen. De Zondag is een dag van Christelijke *gemeenschap*, daarom is uwe plaats op dien dag niet alleen tehuis in de stilte, ook niet alleen buiten in het groene bosch, maar ook daar, waar de Christelijke gemeente bij elkander komt, *in het huis Gods*. Wat de »godsdienst-oefening in de natuur» aangaat, dat is nog een zeer twijfelachtige zaak. Zij doet denken aan den dienst op de hoogten, dien de Joden in het Oude Testament om niets ter wereld wilden nalaten, en waaraan zij altijd weér de voorkeur gaven boven de godsdienst-oefening in den tempel te Jeruzalem: vandaar dat ook van de beste koningen van Israel gezegd wordt: »Evenwel werden de hoogten niet weggenomen, het volk offerde en rookte nog op de hoogten.» Dat was ook zulk eene godsdienst-oefening „in de vrije natuur.” Nu leven wij wel is waar niet meer in den tijd van den tempel Salomo's, maar in den tijd van de aanbidding Gods in geest en in waarheid. Meestal is ook de godsdienst het minste bij zulk eene Zondagsviering in de natuur, en, al begint zij met een lofzang, van lieverlede komt er een geheel andere stemming voor den dag.

Maak het u dus tot een vasten regel, des Zondags, ook wanneer niemand u daartoe opwekt, de openbare godsdienst-oefening niet te verzuimen. Zelfs wanneer de preek u om de een of andere reden niet bijzonder aantrekt, — dan zullen toch de oude, in de school geleerde kerkliederen, de vanouds bekende bijbelteksten met hunne wonderlijke kracht, de tonen van het orgel en het gevoel van aan de Christelijke gemeente toe te behooren, een verheffenden, opbouwenden en weldoenden invloed op uwe ziel uitoefenen. Ten tijde van den Freiherr von Stein hoorde men van den kansel ook veel rationalistischen onzin. Toch verzuimde hij niet des Zondags om de beurt met zijne onderhoorigen de kerk te bezoeken, en wanneer hij onvoldaan tehuis kwam, kon hij wel eens scherp uitvallen over den predikant, die »meer over de ossen en ezels wist te praten, die de arke des

verbonds voorttrokken, dan over het heiligdom zelf." Maar hij voegde er dan bij: »Wij kunnen getroost zijn; al is de preek slecht, dan klinkt tusscherin toch een lied van Dr. Luther en Paul Gerhard, en wanneer men vroom wil zijn, dan gaat het toch."

En nu *het Avondmaal!* In de oudste Christelijke gemeenten heeft men eerst elken dag, daarna elken Zondag het heilig Avondmaal gevierd; tegenwoordig is de viering voor elk in het bijzonder zeldzamer geworden. Maar een goed Christen, een Christelijk jongeling zal vanzelf van tijd tot tijd de behoefte gevoelen om zich deze kostelijke gave, die de Zondag hem brengt, eigen te maken. Het is een maal des geloofs voor een ieder, die zich het in Christus aangeboden heil op grond der gegeven belofte persoonlijk toeëigent. Het is een maal der liefde, van innige gemeenschap met de heiligen, van vereffening van alles, wat als scheiding en stoornis optreedt tusschen den eenen mensch en den anderen. Het is een maal der hope op een toekomstige opstanding, op eene vereeniging van alle kinderen Gods aan de tafel huns Vaders in het rijk der hemelen. Word geen vreemdeling aan dezen maaltijd, zooals zoovelen doen, die er op den Zondag na hunne bevestiging voor het eerst en het laatst aan hebben deelgenomen, en zich dan in een ernstige en gevaarlijke krankheid tevergeefs aftobben om in de goede »stemming" te geraken. Neem het niet te lichtvaardig op, en wacht u het onwaardig en onvoorbereid, lichtzinnig en gedachteloos te ontvangen. Neem het ook niet te zwaar op. Het schijnt mij dikwijls toe, alsof ernstige jongelingen zich wel eens te hooge voorstellingen maken van de vereischten voor een goede avondmaalsviering. Gij moet niet medebrengen, maar ontvangen. Ontvankelijk en begeerig naar goddelijke sterking behoort gij te zijn, door drongen van uw eigen onwaardigheid en schuld, maar ook van Gods genade en lankmoedigheid. En wanneer gij u den vorigen Zaterdag hebt moeten afsloven op uw aardsche dagwerk en ter nauwernood tijd hebt gehad om u voor te bereiden, maar toch vurig naar eene verkwikking der ziel ver-

langt, kom dan gerust. Wie waarlijk verlangt, is ook goed voorbereid, zoo zeker als iemand, die hongerig of dorstig is, voor spijs en drank is voorbereid. »Maar ik heb geene behoefte,» zegt gij misschien, »het eene jaar voor, het andere na.» Leg u hier niet bij neder. Wanneer in het lichamelijk leven een mensch dagen, ja weken lang geene behoefte aan krachtige spijs of drank gevoelt, dan zeggen wij: hij is ziek, er is iets niet in orde. Zoo ook, wanneer een mensch jaar in jaar uit geene behoefte gevoelt aan de innigste vereeniging met zijn God en zijn Heiland, moet men zeggen: hij is inwendig ziek, er is iets niet in orde in zijn Christelijk leven. Let op, waar bij u het gebrek schuilt. Zie toe of gij niet heimelijk vreest tot uzelf in te keeren, uzelf te beproeven, waartoe gij door de voorbereiding tot het Avondmaal verplicht zijt. Zie toe, of uw hart niet aan vermaken, verstrooiingen, misschien aan zonden hangt, waarvan gij wel gevoelt, dat zij niet bij eene Avondmaalsviering passen, en waarvan gij toch geen afstand wilt doen. Zie toe of uw innerlijk leven ook op dwaalwegen is geraakt, waarvan gij in uw dagelijksche bezigheden geen bewustheid hebt, maar die u duidelijk worden, wanneer gij tot de deelneming aan het heilig Avondmaal uitgenoodigd wordt. De gedachte aan zulk een verkeerde richting ligt voor de hand. Beproof uzelf!

Tot zoover over den Zondag. Het gebied van ontspanning en verkwikking, dat hij voor ons opent, is uitgestrekt en kan alles bevatten wat eerbaar, wat billijk, wat kuisch, wat liefelijk is, wat wèl luidt; alles wat deugd en eer mag heeten. En hij, die den Zondag goed viert, geniet er de geheele week van. De Zondag is de eerste dag der week, als het ware de wortel van de wekdagen. Uit een gezonden wortel komen ook gezonde takken, bladeren, bloesems en vruchten voort. En een gezonde rustdag brengt gezonden arbeid voort. Een kerkvader heeft den Zondag den koning en vorst aller dagen genoemd; een ander zeide, dat een leven zonder Zondag als een lange tocht door de woestijn zonder rustplaats zou zijn. Een edele koning van Pruisen, Friedrich

Wilhelm III, zeide gewoonlijk: »De Zondag maakt de week.» Als hij de week maakt, dan maakt hij ook ten laatste het leven; want wat is het langste menschenleven anders dan een paar duizend weken, die aan elkander geschakeld zijn, en waarvan elke den stempel heeft ontvangen van den Zondag, waarmede zij begint?

VIII.

VERMAKEN.

Wij hebben vroeger voor de uitspanning eene plaats open-gelaten bij de indeeling van den tijd, en haar uitdrukkelijk van den lediggang onderscheiden; wij hebben zelfs voor de uitspanning van lichaam, ziel en geest een bijzonderen dag vrijgehouden. Daardoor heeft dan ook hetgeen wij onder vermaken verstaan, een recht van bestaan gekregen in het jongelingsleven. Nu moeten wij nog nauwkeuriger nagaan, welke vermaken het zijn, die een heiligen jongelingstijd kunnen veraangenamen, onder welke voorwaarden een ernstig jongeling er deel aan kan nemen. Hier is vooral de regel van toepassing: vermaken moeten verdiend zijn, namelijk verdiend door trouwen arbeid, door nauwgezette plichtsvervulling. Na den werkdag een Zondag, na arbeid rust, dat zegt reeds ons natuurlijk gevoel. Nooit is men 's avonds in den familie- of vriendenkring vroolijker, dan wanneer men den geheelen dag door gearbeid en zijn dagelijksch werk volbracht heeft. Daarentegen werpt slechte plichtsvervulling hare donkere schaduw ook op de uren, die aan vermaak en uitspanning gewijd

zijn, en waar dat niet meer het geval is, wanneer men na een gebrekkige vervulling van zijne plichten vroolijk en zelfs uitgelaten zijn kan, dan is of de vroolijkheid voorgewend, of zij is een bewijs, dat het geweten reeds zeer verhard is. Daarbij spreekt het vanzelf, dat de arbeid het grootste deel, het vermaak slechts een gering percent van onzen tijd mag innemen. Niet tevergeefs heeft God na zes werkdagen een rustdag voorgeschreven. Zij die, omdat zij rijk zijn en hun brood niet behoeven te verdienen, hun tijd met niets anders dan »genoegens» doorbrengen, komen door al die genoegens tot geen eigenlijk genoeg meer. Zij worden geblaseerd, niets kan hen meer verheugen. Zij spreken tot het lachen: Gij zijt uitzinnig, en tot de vreugde: Wat wilt gij? Wat uitspanning moest zijn, wordt op deze wijze arbeid, en wel tot een arbeid, waardoor de krachten nog veel meer uitgeput worden, dan door den hardsten arbeid van geest of lichaam. Vraag maar eens aan het eind van het seizoen aan een trouwen bezoeker van bals en soirées, hoe hij het gemaakt heeft, en hij zal u zuchtend verhalen aan hoeveel feestelijkheden, partijen en dergelijken hij den geheelen winter heeft moeten deelnemen. Waarom moeten al die menschen, bij wie arbeid het minste en vermaak het meeste is, noodzakelijk naar badplaatsen, om er hun zenuwgestel te ontspannen en te versterken? Is dat geen duidelijk bewijs welk een zwaren arbeid zulk een winter oplevert, een bewijs dat, wie het vermaak om het vermaak najaagt, er eindelijk geheel ongeschikt voor wordt? Dus elk genoeg moet verdiend zijn en met mate behoort er van genomen te worden.

Daarbij moeten uwe genoegens in overeenstemming zijn met uwe jeugd! Er moet een frisch, krachtig streven in liggen, dat eigen is aan de jeugd; genoegens, waaraan een zekere ideale kern niet ontbreekt, en die geenerlei verwantschap hebben met het gemeene. B. v. het kaartspel is toch eigenlijk gezegd een dor en geesteloos tijdverdrijf, hoezeer het ook tegenwoordig in vele kringen in de mode is; ook het voortdurend bezoek van schouwburg en bals en het lezen van gebla-

seerde romans. Daarentegen prijs ik als een zeer gepast vermaak een flinken tocht op schaatsen in den winter, een vroolijke zwemoefening in den zomer, een gezonden loop over berg en dal in al de vier jaargetijden, een goed boek, dat den geest aangenaam ontspant en de fantasie opwekt, een geestige vertelling, een onschadelijke gezelligheid en wel het liefst zulk eene, die zich aan den familiekring aansluit, onder diens onmiddellijke tucht staat, en als niets meer dan eene uitbreiding er van beschouwd kan worden. Maar vooral de voetreizen! Zelfs al is men het niet geheel eens met de lofredenaars van den goeden ouden tijd, dan kan men toch in zoover een tegenzin hebben tegen de spoorwegen, omdat door hen de voetreizen zeldzaam geworden zijn. Toch heeft men nog altijd den troost, dat zij, wien het werkelijk om het wandelen te doen is, ook nu nog niettegenstaande de spoorwegen en juist door middel van hen, hun plan kunnen volvoeren, daar de locomotief hen snel naar die punten voert, welke voor tochten te voet het schoonst zijn, zoodat zij frisch en krachtig aankomen, waar het ware genot begint.

Niettemin is het altijd iets genoegelijks, wanneer jongelieden eene voetreis ondernemen ook in de nabijheid van eene spoorweglijn. Het geeft een verheffend, trotsch gevoel, den spoorweg te kunnen missen en te denken: »Rijd maar door en fluit zoo hard ge kunt, ik bereik mijn doel ook zonder u." Maar wanneer gezonde, krachtige jongelingen hun uitstapje zoo inrichten, dat zij, per spoortrein in Zwitserland aangekomen, per trein naar den Rigi worden gebracht, per trein den top bereiken, den volgende dag op dezelfde wijze teruggaan en dan verder, te paard of in een rijtuig, op een ezel of per stoomboot — ach, dan hebben zij nog weinig begrip van het genoeg, dat het reizen kan geven, in weerwil van hun alpenstok met al de bergpassen en watervallen en toppen, die er in zijn gebrand!

Wie zegt ook, dat eene voetreis zich noodzakelijk zóover moet uitstrekken en altijd bergen en gletschers moet omvatten? »Wilt gij in den vreemde trekken? Zie, het goede is

zoo nabij," — aan hoeveel jongelingen moet dat steeds weder voorgehouden worden, wanneer zij reeds allerlei verre hoogten bestegen hebben, en hun eigen land niet kennen! Tegenwoordig durft men er nauwelijks voor uitkomen, waar men in de vacantie geweest is, als men niet tenminste van een uitstapje naar den Rijn of de Harz kan vertellen; voor velen is ook dat reeds te gering, en moet men naar Zwitserland of Italië geweest zijn, als men wil medespreken, wanneer er sprake is van reizen; en ten laatste zullen alleen nog maar de poolstreken als een waardig zomerverblijf genade in hun oogen vinden.

Dat brengt mij nog op iets anders. De genoegens der jeugd moeten, onder anderen, niet met overmatige kosten gepaard gaan. Het staat er meê als met het speelgoed van kinderen. Hoe duurder en kunstiger het speelgoed is, zooveel te minder zal het den smaak der kinderen op den duur bevredigen. Hoe eenvoudiger en goedkooper het is, zooveel te liever speelt het kind er mede; ja, het wordt eerst dan met vele kostbare voorwerpen eigen en vertrouwd, wanneer zij een vernielend en vereenvoudigend proces hebben ondergaan. Juist zoo is het met de genoegens der jeugd. Hoe gemakkelijker ze te bekomen zijn; hoe minder kosten, bezwaren en voorbereidende maatregelen zij met zich brengen, zooveel te beter zijn zij; en hoe omslachtiger, kostbaarder en ingewikkelder zij zijn, zooveel te minder deugen zij juist voor de jeugd, zooveel te spoediger heeft men er genoeg van. In dit opzicht zag koning Fredrich Wilhelm III van Pruisen altijd met bijzondere voldoening op de genoegens van zijn geboortedag terug. Wanneer zijne kinderen hun vermaak en hunne vreugde ver wilden zoeken, dan zeide hij hun: »Gij wilt altijd de hoogte in en bedenkt niet hoe het mij op uw leeftijd ging. Ik kreeg op mijn verjaardag een residaplantje, eenige stuivers waard, en wanneer mijn hofmeester mij eenig genoegen wilde verschaffen, dan bracht hij mij naar den tuin van de school, en liet mij daar voor een dubbeltje kersen geven." Waar is de jeugd, die heden ten dage door een residastekje of een pond kersen in een feestelijke stemming geraakt?

Vóór alle dingen moet een genoeg, wanneer het gepast wil wezen, onschuldig zijn. Waar tegen matigheid en orde, tegen tucht en goede zeden gezondigd wordt, waar genietingen opgezocht worden, die zijn verboden, hetzij omdat zij verkeerd, of tenminste ongeschikt zijn voor de jeugd, daar is het genoeg niet edel en gepast meer, daar werkt het ook niet meer verkwikkend, maar verslappend op den geest, niet meer als balsem, maar als vergift. Maar wat is nu in engeren zin onschuldig, en wat niet?

Er zijn genoegens, waarvan het niet twijfelachtig is of zij verkeerd, of wel geoorloofd zijn, b.v. een uitstapje in de vrije natuur aan den eenen, en een dronkenmanspartij aan den anderen kant. Maar behalve die dingen, welke stellig verkeerd en die welke prijzenswaardig zijn, bestaan er nog vele, waarover niet zoo gemakkelijk een oordeel is te vellen. Dit komt vooral uit, wanneer men, bij hetgeen men zich veroorlooft, niet alleen naar de menschen, maar ook naar God vraagt; wanneer men niet alleen het door de menschen geoorloofde, maar ook den wil en het gebod Gods tot richtsnoer van zijn handelen wil maken. Dan komen wij tot die dingen, welke als het ware op de grens staan, zooals het bezoek van schouwburg, van bals en andere vermakelijkheden, waarover ook onder ernstige Christenen verschil van meening is. Laat ons dus zien, wat men hiervan denken moet, en dat wel niet in het algemeen, maar in het bijzonder, en in hoever zulke genoegens op jeugdigen leeftijd gepast zijn.

Wat ten eerste het dansen betreft, dan is het zeker dat reeds zeer vele menschenkinderen een zeer gelukkige en vroolijke jeugd gehad hebben, zonder precies te weten wat eene polonaise en wat eene française is. Wederom is het zeker, dat zeer veel jongelieden, die dansles genomen hadden, en wat zij hadden geleerd, ook uitoefenden, toch een onschuldige en reine jeugd achter zich hebben. Dit bewijst nu vrij duidelijk, dat het schuldige of onschuldige van dit genoeg niet in de zaak zelve ligt, maar in den persoon, die zich dit genot veroorlooft en in de nadere omstandigheden, die het

vergezellen. En dat is het juist. Er is niets aardigers dan een troepje dansende kinderen, echter niet op een kinderbal, maar buiten op straat, of op de groene weide. David danste uit alle macht voor de ark des verbonds, en de dochter van Herodias danste ook; maar het was bij die twee toch iets zeer verschillends. De prediker Salomo geeft aan het dansen, zoowel als aan het klagen zijn tijd, ofschoon, voor zoover ik weet, het dansen der jonkvrouwen in het Oude Testament door deze alleen, en niet paar aan paar met jongelingen werd uitgevoerd.

Wat zou er ook in het dansen voor verkeerd zijn? Is het dan zoo erg, wanneer men zich op de maat der muziek, naar de wetten der schoonheid, bevallig en kunstvol, dan eens snel, dan weér langzamer voortbeweegt? Wel zeker, beste vriend, wanneer het u bij het dansen om niets anders te doen is, dan om goede houdingen en schoone, afgeronde, harmonische bewegingen — dans er dan maar op los zooveel gij wilt, naar hartelust. Wanneer het bij het dansen alleen daarop aankomt, dan had de oude Flattich geen ongelijk, die, toen zijne jongens hem verlof vroegen om te dansen, ten antwoord gaf: »Zoo, wilt gij zoo gaarne springen? Weet ge wat, daar is de Birkenische hoogte, springt eens naar boven en dan weér terug, dan kunt gij uw verlangen bevredigen en behoeft niemand om vergunning te vragen.» In de maat was dat misschien ook wel gegaan, en wat de bevalligheid der bewegingen aangaat, geloof ik zeker, dat ze niet minder geweest zou zijn, dan wanneer in de danszaal de paren wild ronddraaien.

Wel is waar heeft Flattich toen zijne jongelieden door het hun gegeven antwoord tevreden gesteld, maar menig jongeling is het met deze opvatting in 't geheel niet eens. Al legt hij eerst den meesten nadruk op de beweging, hij zal toch eindelijk antwoorden: »Jawel, maar het dansen is slechts half genoeg, wanneer het niet paarsgewijze geschiedt. Daarin ligt eigenlijk het aantrekkelijke.» Tegenover deze bewering zou men het voorbeeld van Friedrich Wilhelm I, den vader van Frederik den Groote, kunnen aanhalen. Deze placht elk jaar

op den 11^{den} September, den herinneringsdag aan den slag van Malplaquet, een eigenaardig feest te vieren. Het middagmaal was iets fijner dan anders. »Na hetzelfde begon Zijne Majesteit de koning ook te dansen, maar alleen met officieren en voornamelijk met oude generaals. Daaronder bevond zich de luitenant-generaal von Pannewitz, die in den slag van Malplaquet een geweldigen houw over het hoofd had ontvangen. Vrouwen waren niet bij dezen dans tegenwoordig, maar Hare Majesteit de koningin retireerde zich met de princessen en de dames, zoodra het middagmaal voorbij was en de dans begon.» Nu zal men zeggen: »Deze koning was geen ideaal van aesthetischen smaak en daarbij reeds een oud man, overigens heeft hij zeker nog andere danspartijen aan zijn hof gehad, waar paarsgewijze gedanst werd.» Dat is waar, maar even zeker is het, dat het dansen met »officieren en generaals» hem veel genot verschaft heeft. En waarom ligt juist het aantrekkelijke van het dansen daarin, dat het paar aan paar geschiedt? Komen wij hier niet op gevaarlijken grond? Daarop antwoordt men, dat het dansen de allerbeste gelegenheid aanbiedt, om zich aan een vrijen, onbevangen omgang met het andere geslacht te gewennen. Dit voordeel is mij niet geheel duidelijk. Want ten eerste meen ik, dat het zoo erg niet is, wanneer de omgang van een jongeling met het andere geslacht vooreerst nog een weinig onvrij en schroomvallig blijft. Die al te vroege gemakkelijkheid op dit punt, dat vrije en onbeschroomde optreden, dat men gaarne den naam geeft van »savoir-vivre,» zullen verstandige ouders gansch niet ongaarne bij hunne jongelieden missen. Daarbij valt het nog te betwijfelen, of het dansen waarlijk aan de uitgesproken bedoeling beantwoordt. Of zouden de gesprekken op bals, die om hun lafheid en onbeduidenheid tot een spreekwoord zijn geworden, het ware verbindingsmiddel, de juiste wijze van omgang zijn? Men kan honderd andere gelegenheden opsommen, waarbij een verstandige, binnen de noodige perken blijvende omgang veel gemakkelijker tot stand komt, dan onder het dansen, dat reeds daarom geen verheven soort van gezelligheid mede-

brengt, omdat het 't woord niet tot zijn recht laat komen. Want terwijl men zich tot den dans gereed maakt, of in den dans rondzweeft, of van den dans uitrust, kan men eigenlijk geen verstandig gesprek voeren. Wel is waar is het nog altijd even verstandig als b.v. menig pandspel of gekeuvel, dat toch ook zeer onbeduidend kan zijn, zonder dat men juist danst. Het is ook, Gode zij dank, ongetwijfeld waar dat menige jongeling en jonge dochter in de onschuld des harten vermaak schept in het dansen en toch rein en zedig blijft. Immers de jonge Perthes in Hamburg heeft zich in zijn tijd met zulk een heilig, ernstig streven op het dansen toegelegd, dat hij het op zijn »innerlijke volmaking toepaste." Hem heeft het zeker geen nadeel gedaan. Maar even zeker is het ook, dat bij het harts-tochtelijk dansen ook nog iets anders in het spel is, wat men niet zou willen zeggen, wat men misschien zichzelf niet eens bekent, en wat zich toch in den diepsten grond des harten roert. En daarom blijft er hier niets anders over, dan een ieder, die het dansen als een onschuldig vermaak aanprijst, te vermanen, dat hij zich naar zijn geweten oprecht en waar afvraagt: Word ik daardoor naar omhoog, of naar omlaag gevoerd? Worden mijn edele of onedele neigingen er door gebaat? Gevoel ik mij na zulk een genoegten dichter bij God of verder van Hem? Word ik er door opgewekt om de plichten van mijn beroep goed te vervullen, of maakt het mij verstrooid en traag? Hoe werkt het op mijn gedachtenleven? Worden daardoor niet gedachten in mij opgewekt, die liever in 't geheel niet in mijne ziel moesten opkomen? Men kan deze vragen niet altijd dadelijk beantwoorden, maar zeker kan men na verloop van eenigen tijd zichzelf genoeg kennen op dit punt. En wanneer op deze vragen niet met een goed geweten een gunstig antwoord gegeven kan worden, dan is het een duidelijk bewijs, dat het genoegten voor den persoon in kwestie niet onschuldig is, maar dat het gevaarlijk is voor zijne ziel en daarom moet worden vermeden, zelfs al veroorzaakt het hem evenveel pijn er afstand van te doen, als wanneer hij een hand afhieuw of een oog uitrukke. In elk geval is het opmerkenswaardig

dat, van alle vrije kunsten, het dansen de eenige is, die bij den Christelijken eeredienst nooit toegepast geworden is.

Bij deze overwegingen, die op ieders persoonlijk leven betrekking hebben, zou men nog een meer algemeene kunnen voegen. Het is mogelijk, dat iets voor een enkelen persoon tot op een zekere hoogte onschuldig en niet gevaarlijk is, maar toch in het algemeen een karakter heeft aangenomen, dat met een ernstige levensopvatting en de plichten der jeugd niet samengaat. Wanneer een zoogenaamd genoeg van dien aard is, dat het, zooals iedereen weet, reeds veel schade heeft aangericht, veel onheil veroorzaakt; wanneer het eene gestalte heeft verkregen, waardoor het naar de gesteldheid van het menschelijk hart zeer voor de hand ligt dat het altijd meer schade, meer onheil zal berokkenen aan onervaren, jeugdige gemoederen, dan behoort het niet op het gebied van een heiligen jongelingstijd. En de ondervinding leert zeer bepaald, dat daartoe de openbare dansgelegenheden te rekenen zijn, die buiten den kring van het familieleven treden, en dientengevolge niet meer onder de tucht en het toezicht van anderen staan. Blijven zij binnen den kring der familie, dan hebben zij reeds dadelijk een ander karakter, ofschoon het ook daar ieders plicht is, een vaste overtuiging te krijgen, of hij er met een goed geweten aan mag deelnemen of niet. Maar in alle geval is het een onloochenbare zaak, dat door zulke publieke bals reeds menig jeugdig hart vergiftigd en in een maalstroom van genotzucht, ijdelheid en zinnelijke genietingen gesleurd is, die hem verderfelijk is geworden, waaruit hij zich althans slechts onder veel smart en bittere ondervindingen heeft kunnen werken. Zulke feiten moeten dan toch op de beoordeeling der genoegens, waarmede zij gepaard gaan, en op den lust om er aan deel te nemen eenigen invloed uitoefenen. Is er sprake van een »bal ten voordeele der armen," of voor een ander weldadig doel, dan verandert dat niets aan de zaak. Deze manier van weldoen schijnt mij meer dan zonderling toe, en altijd herinnert het mij aan die dame, welke, toen zij naar een bal ging en door een bedelaar werd aangesproken, uitriep:

»Lieve hemel, wat wilt gij dan? Ik dans immers heden voor u.»

Wanneer eene stoombootmaatschappij verscheidene schepen na elkander tengevolge van het een of ander ongeval verliest, dan bezint ieder zich nog eens vóór hij zich aan een schip van deze maatschappij toevertrouwt. Wanneer op een spoorweglijn dikwijls botsingen of andere ongelukken voorkomen, dan dalen de aandeelen in waarde en het voorzichtige publiek verliest het vertrouwen. Wanneer eene plaats, waar gebaad wordt, blijkt gevaarlijk te zijn en er 'szomers een of meer personen verdrinken, dan kiest men een andere. Zou het dan na zulke voorbeelden niet te verwachten zijn, dat die genoegens, welke voor velen het zedelijk bederf zijn geweest, langzamerhand aan crediet verliezen? Wie in zijn Onze Vader de zesde bede met ernst bidt, mag zich ook niet onnoodig op plaatsen begeven, die zeer waarschijnlijk gevaarlijk voor hem zullen worden. Want het is ongerijmd, te bidden: »Leid ons niet in verzoeking,» en ze zelf op te zoeken.

Tot besluit moge dienen wat een ervaren onderwijzer van een publiek bal zegt, dat hij als jongeling bijwoonde. »Wat zag ik? Ik zag menschen, die bij de tonen van een viool, een bas en een klarinet in een kring ronddraaiden, terwijl zij de dikke stoffige lucht inademden en de zweetdruppels langs hun gelaat liepen. Ik zag karikaturen, die zelf vol afgunst om andere karikaturen lachten; ik zag zinnelijke menschen, onbetekenende dwazen, die hun ijdel geklap aan hunne dames verwistten en haar toch niet bevielen. Ik zag verwaande pronkers vol zelfbehagen rondwandelen, anderen het loon van hun arbeid van een gansche week verdansen en verteren, en anderen hetzelfde doen met het geld, dat zij van anderen geleend hadden. Terwijl ik uitwendig vroolijk en belangstellend scheen, walgde ik inwendig, en ik voelde mij vreemd en niet op mijn gemak; loodzwaar drukte de gedachte op mijne ziel: O hoe ijdel is dit jagen naar zinnelijk genot, hoe koud zijn deze woelige feesten!»

Wat nu verder den schouwburg aangaat, deze staat in den

rang der genoegers reeds een trap hooger dan het dansen. Want het dansen is niets dan gebaar, en het zwaartepunt der dramatische kunst ligt juist in het vrije woord, en het gebaar is slechts bijzaak. In de klassieke oudheid nam zij, zooals bekend is, een hoogen rang onder de publieke volksvermaken in, waaraan de jeugd ook zonder bedenken deelnam. De eerste Christelijke kerk was er tegen, eensdeels omdat de voorstellingen in zulk een nauw verband stonden met den heidenschen godsdienst, en ook om de onzedelijkheid, welke er in dien tijd van wanorde en ongebondenheid onafscheidelijk mede verbonden was. Later, toen de kerk een universeeler gestalte aannam, heeft zij vooral te Konstantinopel aan het Bijzantijsche hof het schouwspel geduld, en de middeleeuwen hebben juist een soort Christelijk tooneel tevoorschijn geroepen. Dat waren de zoogenaamde »mysteriën,” dramatische voorstellingen uit de lijdensgeschiedenis, waarvan wij nog de eerwaardigē overblijfselen in de passiespelen van Oberammergau zien.

Wel is waar ontvaardden ook de mysteriën zeer spoedig. Men trachtte den ernst der lijdensgeschiedenis door ingevoegde kluchten en grappige tooneelen te verminderen. De tocht der Emmausgangers en hun samenzijn met den Heer in de herberg werd als een vroolijke drinkpartij voorgesteld; de Heer maant tot ernst, de discipelen worden steeds vroolijker en uitgelatener, totdat Jezus heengaat en de discipelen door den waard weggejaagd worden, omdat zij niet kunnen betalen. Dit geestelijke schouwspel echter is de moeder van het wereldsche; de kerk de moeder van den schouwburg. Nog in den tijd der Hervorming heeft niet alleen de vrome en edele Hans Sachs zijn vastenavondspelen gedicht, maar de volgelingen der humanisten plachten ook stukken van Plautus en Terentius op te voeren, of wel voor dit doel nieuwe stukken te dichten. Melanchton trad bij gelegenheden op. Luther hechtte aan dit spelen zijn volste goedkeuring: »Comedies te spelen moet men met het oog op de knapen in de school niet weren, maar vergunnen en toestaan; ten eerste, opdat zij zich oefenen in de Latijnsche

taal, ten tweede omdat in de comedies op kunstige wijze personen worden afgeschilderd en voorgesteld, waardoor den menschen wordt geleerd en voorgehouden wat een knecht, een heer, een jongeling en een grijsaard betaamt. Daarenboven worden ook beschreven en aangetoond de listige aanslagen en het bedrog der kwaaddoeners."

Dat klinkt ongeveer hetzelfde als de verhandeling van Schiller over »de schouwburg als een moreele instelling," waarin hij met veel nadruk op de betrekking tusschen schouwburg en kerk gewezen heeft. In vollen ernst zegt Schiller: »Hij, die het eerst de opmerking maakte, dat de hechtste steun voor een staat de godsdienst is, heeft, misschien zonder het te weten of te willen, het tooneel van zijn edelste zijde verdedigd. Juist deze ontoereikendheid, deze wankelende kracht der politieke wetten, die den godsdienst onontbeerlijk maken voor den staat, bepalen ook den zedelijken invloed van het tooneel."

Verder wijst Schiller er op, dat voor het grootste deel der menschheid de godsdienst zijne kracht verliest, wanneer hunne beelden, hunne symbolen, hunne schilderijen van hemel en hel vernietigd worden, en dat daarom voor staat en kerk het tooneel een zeer te waardeeren bondgenoot is, want het geeft aanschouwelijke voorstellingen, tastbare werkelijkheid, het voert deugd en ondeugd, gebrek en ellende, dwaasheid en wijsheid in duizend beelden bevattelijk en waar voor de menschen op. »Wanneer er geen moraal meer geleerd wordt, wanneer geen godsdienst meer geloof vindt, dan zal toch somtijds een heilzame beving de menschheid overvallen, en in stilte zal ieder zijn goed geweten prijzen, wanneer Lady Macbeth als vreeselijke slaapwandelaarster hare handen wast en alle welriekende geuren van Arabië beproeft om de afschuwelijke moordlucht te verdrijven. Even zeker als de zichtbare voorstelling krachtiger werkt dan de doode letter, evenzoo zeker werkt het tooneel dieper en duurzamer dan zedeleer en wet." Voorts verwacht Schiller van het tooneel, dat het door de voorstelling van diep menschelijk lijden berusting in het eigen lot, door het openleggen van de diepste beweeggronden van den men-

schelijken wil toegevendheid in het oordeel over misdadigers zal teweeg brengen, dat het eene gelegenheid zal zijn — de eenige misschien — om ook den grooten dezer wereld de waarheid te zeggen. En dit geldt natuurlijk niet alleen van het treurspel, maar ook van het blijspel. Want terwijl dit de menschelijke gebreken en zwakheden aan de bespotting prijs geeft, tuchtigt het deze nog gevoeliger dan door de verschrikkingen der tragische vergelding.

Het is zeker een groote en schoone taak, die Schiller hier aan het tooneel stelt. En wanneer wij Schillers eigen drama's nemen, dan zullen wij niet tegenspreken, dat hij van zijn kant alles gedaan heeft, wat de dichter kan doen, om het tooneel op de hoogte van de hem gestelde taak te houden. Zijne drama's zijn veredelend voor de zeden, zonder dat het woord er toepassing op vindt, dat hij eens over een zeker soort would-be moreele stukken uitgesproken heeft: »Wanneer het kwaad uitbreekt, zet de deugd zich aan tafel." Ook de hoogere wijding van godsdienstig geloof ontbreekt evenmin aan de in Schillers beste drama's voorgestelde deugd. Maar zelfs wanneer de litteratuur geen andere, of bijna geen andere drama's had voortgebracht, dan die van zulk een zedelijk gehalte zijn, dan zouden wij toch de gedachte niet van ons kunnen weren, dat Schiller in deze verhandeling de beteekenis van het tooneel voor het zedelijke volksleven te hoog gesteld heeft. Wanneer hij met zulk een stellig vertrouwen verwacht, dat de zedelijke ideeën, die op het tooneel zichtbaar voorgesteld worden, duurzaam en krachtig werken op het zedelijk bewustzijn des volks, dan wordt deze verwachting door de ondervinding niet bevestigd. De werking is een zinnelijke, en daarom misschien voor het oogenblik tamelijk sterk en krachtig, maar niet voortwerkend en duurzaam, evenmin als de afschrikkende werking, die b.v. door eene terechtstelling wordt uitgeoefend op hen, die mede toeschouwen. Wie Lady Macbeth gezien heeft, zooals zij haar handen wast, die zal wel in het diepst zijner ziel een afgrijzen gevoeld hebben; maar of deze aanblik alleen sterk genoeg is, om hem van een soortgelijke misdaad terug te

houden, dat is nog de vraag. De beteekenis en het gewicht van het zien met de oogen in tegenstelling van het enkele lezen en hooren vertellen, mag niet al te hoog geschat worden. Het tegenovergestelde geval kan zich ook voordoen, dat namelijk een stuk, dat alleen gelezen of gehoord is, meer op den geest, en dus reiner en duurzamer werkt, dan wanneer men het stuk op het tooneel ziet voorgesteld, waar het oog en de belangstelling dikwijls zoo door decoraties en costumes worden geboeid, dat er geene geestkracht genoeg overblijft, om de diepere beteekenis van het stuk te leeren kennen. De vraag: Hoe is er gespeeld? staat juist bij de ijverigste schouwburgbezoekers zoo op den voorgrond, dat voor de door Schiller verwachte zedelijke werking niet veel belangstelling meer overblijft.

Bovendien, wanneer het publiek reeds tevoren weet, dat het verdichte gebeurtenissen zijn, die het op het tooneel ziet voorgesteld, dan is de zedelijke invloed reeds zeer verzwakt. Wat men op het tooneel ziet, is in het oog der menschen eene wereld op zichzelve, aan wier invloed zij hun privaat leven niet onderwerpen.

Wij willen na dit alles in het geheel niet ontkennen, dat een tooneel in den idealen toestand, zooals Schiller het geschilderd heeft, veel voor de zedelijke opvoeding van het volk, voor de verscherping van het geweten, tot verhooging van liefde tot het goede en den afschuw van het kwade zou kunnen doen. Wij willen ook de hoop niet opgeven, dat het nog eens in den loop des tijds aan de eischen voldoen zal, welke zijn edelste en ernstigste vrienden er aan gesteld hebben. Maar daarbij moeten wij toch vooral niet uit het oog verliezen, dat het tooneel slechts in zeer beperkten zin zulk een zedelijke instelling zou kunnen zijn, en dat het zich, wat zijne belangrijkheid betreft, nooit in de verste verte met de Kerk zou kunnen meten, noch met de zedelijke kracht, die deze ten dienste staat.

Maar nu komt nog de hoofdzak: De geheele dramatische litteratuur is volstrekt niet, zooals Schiller haar zich heeft voorgesteld; zij is van dien aard, dat de moreele invloed, dien zij op de toeschouwers uitoefent, haar of onverschillig

of eene bijzaak is; dat zij zelfs voor een gedeelte den arbeid der zedelijke opvoeding geheel tegenwerkt. De tooncelschrijvers zijn dun gezaaid, die bij hunne voortbrengselen de zedelijke behoeften van het volk in het oog houden. Integendeel, wanneer men hen hieromtrent op het een of ander opmerkzaam maakt, spreken zij zeer wijsgeerig over het onverstandige en ongepaste moraliseeren op aesthetisch gebied, en zeggen vrijuit, dat hunne kunst niet het goede, maar het schoone moet dienen. Daarom zijn ook de tooneelstukken dun gezaaid, waarvan men verwachten kan, dat zij het zedelijk leven zullen bevorderen; men mag reeds blij zijn, wanneer zij niet juist verderfelijk zijn voor de goede zeden. Die stukken, welke de meeste menschen »trekken,” beantwoorden gewoonlijk het minst aan het ideaal, dat Schiller zich stelde. Het is waar, dat ook die schouwburgbezoekers dun gezaaid zijn, namelijk onder hen, die er geregeld komen, welke met het doel gaan om zich zedelijk te verbeteren. Integendeel zij spreken het openlijk uit: »Wanneer ik naar den schouwburg ga, wil ik niet opgevoed, maar geamuseerd worden, hetzij door tragische verschrikkingen, of door kluchtige scherts.” De verslagen van het tooneel klagen er dikwijls over, dat de beste klassieke stukken voor een slecht bezette zaal gespeeld worden, terwijl er bij nietsbeteekenende, ja zelfs slechte en onkiesche kluchtspelen geen plaats ledig blijft.

Wat volgt hieruit? Dat de toestand van ons tooneel, over het geheel genomen, niet van dien aard is, dat men heden ten dage het bezoek van den schouwburg een jongeling zonder aarzelen zou kunnen aanbevelen. Rechtschapen en verstandige mannen hebben reeds beproefd het dichter te brengen bij Schillers ideaal, maar hunne pogingen zijn mislukt. J. F. v. Meijer, bekend door zijne bijbelvertaling en andere voortreffelijke geschriften, liet zich door zijne vrienden bewegen, in het jaar 1803 de leiding van het Frankforter tooneel op zich te nemen. De overwegende aesthetische richting van dien tijd, de nieuwe vlucht, waarin de dramatische dichtkunst zich sedert eenige tientallen van jaren verheugde, de voornamelijk

door Schiller bevorderde en aanbevolen invoering van hogere zedelijk-godsdienstige ideeën in het drama, de dorheid en verveling van de toenmalige kanselredenen, die verlicht en verstandig wilden zijn en aan geen beschaafd mensch konden behagen: deze en andere oorzaken deden hem met Schiller de hoop koesteren, dat het tooneel van gedaante veranderd en met een nieuw leven beziel zou kunnen worden. Maar hoe meer v. Meijer toen reeds zijn geest had laten doordringen van den ernst des Christelijken levens, zooveel te meer moeilijkheden ontmoette hij overal, waar hij flink wilde doortasten en hervormend optreden. In dezen strijd met hindernissen verloor hij allengs moed en kracht, en nadat hij drie jaar lang als een man had gekampt, gaf hij zijne betrekking weder op, en keerde tot zijn eigenlijk beroep van rechter terug.

Zijn wij nu tot de slotsom gekomen, dat, ten eerste, het tooneel, ook onder de beste omstandigheden, slechts een zeer beperkte waarde voor de zedelijke vorming heeft, en ten tweede, dat feitelijk de toestand van het tooneel in het algemeen niet aan zijn grootsche taak beantwoordt, dan kunnen hieruit gemakkelijk gevolgtrekkingen gemaakt worden. Uit het resultaat n^o. 2 blijkt zeer duidelijk, dat een goed Christen niet best een geregeld en vast theaterganger kan zijn. Daartoe is zijn tijd hem te kostbaar, en zijne gedachten en begeerten strekken zich te ver en te hoog uit, dan dat zij bevrediging zouden kunnen vinden in den schouwburg. Wanneer wij dan volgens resultaat n^o. 1 niet kunnen gelooven, dat de zedelijke waarde van een in den schouwburg gezien goed stuk veel grooter is, dan wanneer datzelfde stuk afzonderlijk of in een kring van vrienden gelezen wordt, dan willen wij daardoor het zien van goede klassieke stukken niet verwerpen, maar alleen, wat zijn zedelijke waarde betreft, binnen zijn juiste grenzen terugvoeren. Wat zou er ook van onze buitenlieden worden, als de mensch zijn diepste en duurzaamste zedelijke indrukken in den schouwburg moest ontvangen? Wij weten toch ook als Christenen, dat er eene kracht des Geestes bestaat, die het hardste menschenhart geweldig aangrijpen, krach-

tiger bewegen en schokken kan, dan de sterkste tooneeleffecten.

Overigens hebben wij reeds dadelijk den schouwburg niet zoozeer met het oog op de zedelijke vorming, maar veelmeer als een vermaak beschouwd, en dat verlangen ook inderdaad de meesten, die den schouwburg bezoeken. En er gaat ook werkelijk een aangename opwekking der phantasie met de ontwikkeling van een tooneelstuk gepaard; het opkomen en de oplossing der intrigue, de overgang van de verwikkeling tot de catastrophie; de bevrediging, die het gemoed bij de slotscène ondervindt, dat alles tezamen, gevoegd bij het genot, dat oog en oor heeft, wekt den geest aangenaam op, houdt hem bezig en ontspant hem ook in zekeren zin. En wanneer een jongeling van tijd tot tijd, natuurlijk met vergunning van hen, aan wier gezag hij zich te onderwerpen heeft, een goed stuk, zooals wij het gekenschetst hebben, of een klassieke opera of tragedie ziet opvoeren, dan zou ik niet weten wat op zichzelf hiertegen zou zijn. Wel kan het voor u bedenkelijk zijn, b. v. wanneer uw geest door hetgeen gij ziet, meer opgewonden dan opgewekt wordt, of wanneer de zinnelijke zijde van uw gemoed meer opwekking ondervindt dan de geestelijke, wanneer gij verstrooid en lusteloos bij uw arbeid, of de gedachte aan God u daardoor onaangenaam en lastig wordt. Maar dit zijn bedenkingen, welker bestaan niet door algemeene wetten kan bepaald worden, maar welker beantwoording, evenals bij het dansen, aan een nauwgezette voor Gods aangezicht gehouden zelfbeproeving moet worden overgelaten. In elk geval behoeft gij u niet verdrietig te maken, wanneer om de een of andere oorzaak, om uiterlijke omstandigheden of anderzins, het bezoek van schouwburgen u voorloopig geweigerd wordt. Wanneer b. v. uwe ouders het beter vinden, dat gij vooralsnog het theater niet bezoekt, meen dan niet, dat gij zoo heel veel mist. Daar is zooveel haast niet bij, en zelfs wanneer u zoo iets vreeselijks overkwam, dat gij uw leven lang in geen schouwburg kwaamt, en in het graf moest dalen zonder Wilhelm Tell of Maria Stuart op het tooneel gezien, of de opvoering van een klucht-

spel bijgewoond te hebben, dan zou dat, eigenlijk gezegd, geen leemte in uw zedelijke, wetenschappelijke, aesthetische of maatschappelijke vorming zijn. Ook anderen, met wie gij misschien omgaat, zullen zulk een gemis ternauwernood bemerken, en indien zij er u op aanzien, dat gij nooit in den schouwburg zijt geweest, laat hen dan stil begaan. Gij zijt toch zeker in uwe jeugd niet minder vroolijk dan zij, met al hun bals en theaters.

Op zekeren dag komt er iemand bij een beroemd Engelsch geneesheer voor krankzinnigen, en vraagt hem om een middel, dat hem van diepe zwaarmoedigheid zou kunnen genezen. »Wel,” zeide de dokter, »ga naar de komedie en hoor er den komiek N., dan zult gij zeker vroolijk gestemd worden.” »Dokter,” antwoordde de zieke zuchtend, »die komiek N. — ben ikzelf.” Terwijl hij dus bij anderen een uitbundige vroolijkheid opwekte, was er ellende in zijn eigen hart. Blijkt het, dat de kunst zulke slechte resultaten heeft voor hen, die haar zelf uitoefenen — hoe zou zij dan instaat zijn anderen krachtdadig te steunen in de smarten des levens, en hun ook slechts eenigermate te vergoeden, wat een Christen aan kracht en troost bezit? Geneesheer, genees uzelfen!

Tot zoover over de vermaken in het algemeen, en over het dansen en het bezoek van schouwburgen in het bijzonder. Al kunt gij nog zoo goed bij een genoeg zeggen: »Ik mag toch,” of: »Dat kan niemand mij verhinderen,” dan is dat toch niet genoeg. »Alles is mij geoorloofd, maar niet alles is mij nuttig.” En ik geloof dat jongelieden, waar het op genoegens aankomt, zich er veel te spoedig bij neêrleggen, dat zij dit of dat doen »mogen” en te weinig vragen, of het waarlijk goed en nuttig voor hen is. Wanneer het alleen op het mogen aankwam, — ja dan mag men veel dingen in de wereld. Men mag zijn tuin zonder hek laten, of 's nachts de deur open laten staan; men mag zijn goud en zilver op de straat of buiten op het veld laten liggen; men mag nog veel andere dingen, maar men doet het daarom toch niet, om de eenvoudige reden, dat het niet tepas komt, d. w. z.

dat het nadeelig en schadelijk is. Dit moet ook bij de onderscheiding der onschuldige en laakbare genoegens onze maatstaf zijn. Aan het slot van dit hoofdstuk mogen echter nog de woorden van een man van veel ondervinding hier eene plaats vinden, die na een leven vol vreugde en leed, als grijsaard op zijne jongelingsjaren terugzag: »Verblijd u, o jongeling! in uwe jeugd, en laat uw hart zich vermaken in de dagen uwer jongelingschap en wandel in de wegen uws harten en in de aanschouwing uwer oogen; maar weet, dat God om al deze dingen u zal doen komen in het gericht.» (Pred. 11: 9.)

IX.

GEVOEL VAN EER EN EERZUCHT.

Van de genoegens tot het gevoel van eer is de overgang schijnbaar groot. Dit laatste schijnt eer in het hoofdstuk over arbeid en beroep thuis te behooren, dan in dat over het genoegen; want voor een nauwgezette vervulling van het beroep kan het gevoel van eer als een belangrijke drijfveer dienen, terwijl het met vermaak en genot weinig te doen heeft. Maar niet zoo haastig geoordeeld! Waar het gevoel van eer alleen den arbeid beheerscht, en *alleen* hier als werkende kracht voorkomt, daar ziet het er reeds bedenkelijk uit; dan ligt het vermoeden voor de hand, of het doel, waarnaar men met zijn gevoel van eer jaagt, niet juist is om eer te verkrijgen, lof in te oogsten, zoodat op die wijze het *gevoel* van eer langzamerhand in *zucht* naar eer is overgegaan. Waar het daarentegen van de rechte soort is, daar worden vermaak en uitspanning er niet minder door beheerscht dan de arbeid voor het beroep; het is een zuurdeesem, dat het wezen en werken der menschen, ook daar, waar het oordeel van anderen in het geheel niet in aanmerking komt, met een vasten, edelen geest doordringt.

Welk een grenzenlooze verwarring er in de hoofden van vele jongelieden heerscht ten opzichte van de eischen, die hun door het gevoel van eer gesteld worden, kan men het best waarnemen, wanneer men oplet, waarin de een en ander zijn eer stelt. Daar is b. v. de jonge A.; die rekent het zich tot eene eer in den trein een sigaar op te steken en te rooken als een Turk. Zijn buurman B. heeft het er op gezet het eerst onder zijne vrienden van gelijken leeftijd als hij, de sporen van een baard te vertoonen en te kweeken. Vriend C., een fatje, vindt het een groote eer naar de nieuwste mode en het elegantste snit gekleed te zijn. De rijke bankierszoon D. vindt het zeer vleierend voor zijn eergevoel, wanneer hij op een gemeenschappelijken tocht zijnen wijn drinkt, terwijl zijne vrienden zich met bier moeten vergenoegen. En ginds beroemt de liefvallige E. er zich op, dat hij gisteren avond een ongehoord aantal glazen bier heeft gedronken, een behoorlijken roes had, en zich nu nog zeer onwel gevoelt. Ziet gij daar dat troepje winkeljongens, die juist van hun Zondagsche wandeling thuiskeeren? Eenigen hunner waggelen op bedenkelijke wijze; zij konden nog heel goed rechtop gaan, maar het prikkelt hun gevoel van eer om dronken te schijnen. Het strijdt bepaald met zijn gevoel van eer, wanneer F. bij het onderzoek naar een gemeen schelmstuk, dat in de school is uitgevoerd, iets zegt, wat tot de openbaring der waarheid zou kunnen bijdragen. Maar het strijdt er niet tegen, wanneer hijzelf iets heeft gedaan en de dader niet gevonden wordt, dat hij de geheele klasse om zijnentwil laat straffen. Datzelfde, op andere punten zoo sijne gevoel van eer, verhindert hem niet het schriftelijk werk van anderen af te schrijven, of van andere ongeoorloofde hulpmiddelen gebruik te maken, dus op bedriegelijke wijze met vreemde veëren te pronken en onbillijke voordeelen op zijne medeleerlingen te behalen. Ook de leugen zelfs geldt onder zekere omstandigheden als iets eervols, als namelijk de bedrogene een leeraar of patroon, en geen collega of makker is. In het laatste geval is het natuurlijk »heel wat anders.” Doch hiervan nog meer in het hoofdstuk

over waarheidsliefde. Middelerwyl mogen deze voorbeelden voldoende zijn.

Welke hand brengt orde in dien chaos van begrippen en leidt zodoende het in zijn recht herstelde gevoel van eer op den goeden weg? Zoo snel zal er wel moeielijk een omkeer in deze wereld van begrippen tot stand komen. Maar toch is het misschien goed, wanneer wij tot opheldering van den stand van zaken en tot wegneming van eenige duisterheden tenminste op een paar punten opmerkzaam maken.

Waar het gevoel van eer rechtmatig is, daar moet toch noodzakelijk de eer voorhanden zijn. Hebt gij haar? Ja zeker. Gij hebt haar als mensch, die naar Gods beeld geschapen, door Gods Zoon verlost, tot kind van God gewijd en tot een eeuwige heerlijkheid geroepen is. Dat is de hoogste eer, die aan uw persoon is geschonken. Gij hebt verder de eer van tot een volk te behoorren, dat een roemrijk verleden achter zich heeft en veel schoons en nuttigs heeft voortgebracht. Het is eene eer voor u tot deze of gene stad te behoorren, die onder hare zusters een loffelijke plaats inneemt, menig beroemd man binnen haar muren geboren zag worden en menig nuttig werk tot stand heeft gebracht. Het is eervol voor u, wanneer gij tot dezen of genen stand behoort, welks diensten voor het uiterlijk en innerlijk welzijn des volks, voor zijne veiligheid en welvaart nuttig en gezegend zijn. En zijt gij van dezen stand ook nog geen werkzaam lid, maar slechts bezig er u toe voor te bereiden, dan rekent gij er u toch reeds in stilte toe, en gevoelt zeer goed mede, wat tot eer of oncer van dien stand strekken kan. Gij bezit ook eer als lid eener familie, die misschien aan vaderland, staat of kerk den een of anderen uitstekenden man heeft geleverd, of zich, wanneer dit het geval niet is, den naam eener recht-schapen, soliede en goede familie verworven heeft. Gij hebt eindelijk misschien voor uw eigen persoon de eer dat, in den beperkten kring uwer bezigheden, uwe taak, door Gods hulp, wel gelukt is, dat uwe ouders, superieuren of onderwijzers om uw bekwaamheid, waarheidsliefde, voorzichtigheid,

vertrouwen in u stellen, dat zij u misschien den voorrang hebben gegeven boven anderen, die er in andere opzichten meer recht op hadden dan gij.

In deze en andere dingen ligt uwe eer, en wanneer gij hiervan gevoel en bewustheid hebt, dan is dat niet meer dan billijk en goed. Maar hier loopen nu de wegen uiteen. Nu komt het er op aan, of iemand zijne eer als lid der menschheid, der Christenheid, van het volk, van een stand, eener familie en die, welke hem zelf toekomt, als eene bron van *rechten* of als eene bron van *plichten* aanziet; eischt hij daardoor van anderen, dat zij hem hulde bieden, of eischt hij van zichzelf, dat hij het noodige doe, om zich die eer waardig te maken? In het kort: er is een gevoel van eer der *zelfzucht*, en dat is verwerpelijk; er is echter ook een gevoel van eer der *liefde*, en dat is goed. In het eerste geval geraakt het gevoel van eer op de zoeven afgeschilderde dwaalwegen, in het laatste geval komt het op het rechte spoor. Wij zullen dat nog verder in bijzonderheden ontwikkelen. Iemand is op een kantoor altijd nog de laatste geweest, omdat hij de jongste was. Nu komt een ander, die jonger is dan hij, en schiet op. Als hij nu de eer, die hij daardoor verkrijgt, hoofdzakelijk of uitsluitend als eene bron van allerlei rechten en privilegiën beschouwt, dan zal zijn gevoel van eer zich spoedig in de belachelijkste en verkeerdste dingen uiten, zoo zelfs, dat verstandige menschen een lichten graad van krankzinnigheid zouden onderstellen. En dit is nog het gunstigste geval. In het ergste geval kan het zelfs zoover komen, dat hij tegenover zijn jongeren en onervaren collega zijn eer in dingen zoekt, die waarlijk schandelijk zijn. Beschouwt hij daarentegen zijne verhooging als eene bron van nieuwe plichten, die hem nu opgelegd worden, dan zal hij zijn best doen, zijn nieuwe plaats waardig te vervullen, door zooveel te ijveriger, getrouwer en nauwgezetter het zijne te doen en den jongere met een goed voorbeeld voor te gaan. Of de scholier wordt bevorderd tot student. Leidt hij daaruit niets dan nieuwe rechten en aanspraken af, dan zal hij spoedig tot die muzenzonen behooren, die alleen in ruwe manieren, in onmatig rooken, in

drinken en krakeelen, in het houden van groote honden en het ergeren der politie hun eer zoeken. Leidt hij er daarentegen nieuwe en hoogere plichten uit af, dan zal hij er zijne eer in zoeken als vrij student met nog grooter getrouwheid en nauwgezetheid dan vroeger het zijne te doen, en zijne zelfstandigheid onder anderen ook daarin te toonen, dat hij de heilzame perken, die hem tot nog toe door ouders of leermeesters gesteld waren, nu zichzelve stelt. Of bepalen wij ons tot de nationale eer! Die bestaat niet daarin, dat men zich allerlei rechten toeëigent, omdat men tot het een of ander volk behoort, en met verachting neêrzielt op andere natiën; hij, die weet, dat zijn nationale eer hem nieuwe plichten oplegt, zoekt er zijne eer in, om de deugden, waardoor zijn volk groot geworden is, met zooveel te meer ijver uit te oefenen, de ondeugden daarentegen, die het van tijd tot tijd hebben doen teruggaan en zinken, zooveel te ernstiger te vermijden. Hij rust niet op de lauweren, die zijne vaders in het vuur van het gevecht en met moeitevollen arbeid voor hem geplukt hebben, maar wat zij hem nagelaten hebben, dat tracht hij te verwerven, om het ook te bezitten. En zob willen wij dan met één woord zeggen: Gevoel van eer hebben, is: zich bewust te zijn van de zedelijke plichten, die de eer der menschheid, van het volk, van den stand en de familie ons oplegt, en er ernstig naar te trachten deze plichten trouw te vervullen. Met het persoonlijk gevoel van eer is dit hetzelfde geval. Wanneer iemand, nadat hem een groote of kleine zaak goed gelukt is, zich neêrzet en wierook en loftuitingen afwacht, dan ziet het er slecht uit met zijn gevoel van eer. Wanneer hij de zaak goed begrijpt, dan is alles, wat hem gelukt, slechts eene aansporing tot nieuwen, getrouwen arbeid, dan is het vertrouwen, dat hem geschonken wordt, eene drijfveer om het zich in ieder opzicht waardig te maken. Het gevoel van eer, dat slechts op werkelijke of denkbeeldige rechten pocht, is toch in den grond niets anders dan hoogmoed en ijdelheid.

Wordt op deze wijze het gevoel van eer niet door zelfzucht, maar door liefde en plichtgevoel geleid, dan zal het ook geen

gevaar loopen in die belachelijke overgevoeligheid te ont-aarden, welke maakt, dat men zich niets wil laten gezeggen, noch in scherts, noch in ernst, en zich dadelijk gekrenkt en beleedigd gevoelt. Wanneer vader of moeder, onderwijzer of chef u iets onder het oog brengt, of u om de een of andere oorzaak streng berispt, dan kunt gij er zeker van zijn, dat het uwe eer in het geheel niet schaadt, wanneer gij de berisping stil en nederig draagt; en wie u iets anders raadt, u aanspoort en zegt: »Dat behoeft gij u op uw leeftijd niet te laten welgevallen, spreek maar flink tegen,» die raadt u tot het kwade en niet ten goede. Want het strekt den jongeling tot eer, wanneer hij zich laat gezeggen door hen, die het beter weten dan hij, en den mensch strekt het tot eer, wanneer hij in den omgang met anderen de plaats inneemt, die hem toekomt. Liever plaatst hij zich nog een weinig lager; dan zegt men naderhand: Vriend, ga hooger op; alsdan zal het u eer zijn voor hen, die met u aanzitten. Wie echter tegenover hen, naar wie hij zich moest voegen, den beleedigde speelt, die zorgt slecht voor zijne eer, want hij maakt aanspraak op een hogere plaats, dan hem eigenlijk toekomt, en moet het zich laten welgevallen, dat men hem met een zacht of onzacht: »Vriend, zet u lager!» weder daar plaatst, waar hij behoort, hetgeen noch aangenaam, noch eervol is. Dit geldt niet alleen tegenover hooger en in rang of ouderdom, maar ook in den omgang met jongelieden van gelijken leeftijd. Het is mij nog nooit voorgekomen, dat iemand, die iedere grap, welke zijne kameraden zich veroorloofden, elke terechtwijzing, die zij hem gaven, verkeerd opnam en dadelijk den beleedigde speelde, daarmede veel eer inlegde. Integendeel, hoe meer hij dit doet, zooveel te bespottelijker zal hij zich maken in het oog van anderen; terwijl hij voor zijne eer meent te strijden, wordt hij voortdurend uitgelachen, en hoe vuriger hij zich inspant om in aanzien te stijgen, zooveel te onverbiddelijker klinkt hem tegen: »Vriend, zet u lager.» Wie er daarentegen zijne eer in zoekt, niet door elke kleinigheid, die anderen hem in woorden of daden, in doen of laten toevoegen, van streek

gebracht te worden, wie eerst dan van leer trekt — en dan ook krachtig — wanneer hij in aanraking komt met iets, dat werkelijk gemeen is, vooral wanneer hijzelf in verzoeking komt eene laagheid te begaan: die is een trouw bewaker van zijne eer.

Wat is echter *gemeenheid*? Men hoort het woord dikwijls, gebruikt het ook menigmaal zelf, zonder dat men er altijd een juist begrip van heeft. Gemeen is, in het algemeen genomen, alles wat zich alleen op het gebied van het gewone, zinnelijke, zichtbare beweegt, zonder dat het op iets hoogers betrekking heeft, en met een dieperen, edeler geest vervuld is. Er bestaat b.v. een zekere *gemeenheid* in het eten, welke zelfs aan den voornaamsten, fijnsten maaltijd gevonden kan worden. Zij bestaat daarin, dat men alleen eet om te eten, dat het eten zelf het doel is, en niet strekt om nieuwe kracht te geven, opdat de arbeid gedaan worde, zooals het behoort. Als lekkerbekkerij tot eene gewoonte is geworden, dan is zij eene laagheid. Voor een Christen is het eten reeds daarom niets gemeens meer, omdat hij het met dankzegging aan God als eene gave Gods gebruikt. Verder is er eene *gemeenheid* in het werken, die zoowel in de armste hut als op het rijkste kantoor te vinden is. Zij bestaat daarin, dat men arbeid en beroep niet anders beschouwt, dan als middelen, om zich zinnelijk genot te verschaffen, inplaats van den arbeid aan te zien als den post, waar God u gezet heeft, als een middel om anderen te dienen, en het geld als een goed, waarover God u als rentmeester gesteld heeft. In deze beteekenis treedt het gemeene hoofdzakelijk voor ons op in de gedaante van hebzucht, genotzucht, gierigheid, winstbejag, terwijl een Christelijk jongeling en man zich daardoor onderscheidt, dat er bij hem niets laags te vinden is, maar dat hij alle dingen, zoowel groote als kleine, gewone en ongewone, met het oog op God en tot zijne eer verricht. Daarom komt ook uit den Christelijken geest het ware gevoel van eer voort, door welks kracht men zichzelve te goed acht, om zich tot het gemeene en verachtelijke te verlagen, het gevoel van eer, dat op het be-

wustzijn rust van die eeuwige, goddelijke bestemming, waarvan elke menselijke persoonlijkheid door de schepping en de verlossing het merk draagt.

Dit is slechts de eerste trap der gemeenheid, wanneer men zich om het hogere niet meer bekommert en doet alsof het niet bestaat. Op den *tweeden* trap is men *dán*, wanneer men bepaald tegen het hogere en goddelijke zondigt, het zelfs onder de voeten treedt. Dit kan geschieden door de *daad*, wanneer men in zijne handelwijze alle hogere eischen van godsdienstzin, zielenadel, dankbaarheid, barmhartigheid, zedelijkheid voorbijziet, en zich alleen door de grove zinnelijkheid en zelfzucht laat leiden. Dit zijn uitingen van gemeenheid, die wij het meest met dezen naam bestempelen. Zij kan zich echter ook in *woorden* openbaren. Waar gij menschen ontmoet, die desbewust en vol behagen de spreuk uiten: »Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij, en al het overige is onzin,» dan kunt gij er zeker van wezen, dat het lage karakters zijn, waarmede gij in aanraking zijt gekomen. Waar men er behagen in schept, te bespotten wat anderen heilig is, en het te doen zinken in het slijk; waar men gelukkig is met elke ontdekking, die de afstamming des menschen van de apen en zijn dierlijk karakter opnieuw schijnt te bevestigen; waar men niet kan afwachten, tot de wetenschap ten laatste nog de eenige overblijfselen der heerlijkheid van den menschelijken geest dood heeft verklaard, daar is het de laagheid, die zich in zulk eene vernielingszucht verlustigt. En waar gij met menschen in aanraking komt, die zich reeds op jeugdigen leeftijd op hunne schande en losbandigheid beroemen, en schandelijke dingen spreken over schaamte en schroomvalligheid, wend u dan zoo spoedig mogelijk van hen af, en maak dat uw gevoel van eer niet door zulke gemeenheid besmet wordt.

De *derde* en hoogste trap van gemeenheid is die, welke het hogere, goddelijke, eeuwige noch openlijk verwaarloost, noch op ruwe wijze veracht, maar het schijnbaar tot zijn recht laat komen, terwijl men er zich in werkelijkheid als dekmantel van bedient, om zijn onheilige belangen zooveel te ongestoorder

te kunnen najagen. Wie op dezen trap staat acht niet alleen de gaven des geestes gering en treedt ze met voeten, maar hij maakt ze juist dienstbaar aan zijne laagheden. Daarom is ook deze trap de afschrikwekkendste. Hij komt, Gode zij dank, betrekkelijk weinig bij de jeugd voor, want hier heeft de gemeenheid een graad van geslepenheid en geraffineerdheid bereikt, welke gelukkig meestal eerst op lateren leeftijd verkregen wordt. Dan maakt men gebruik van de edele gave der vriendschap, om onervaren gemoederen te verleiden en in het verderf te lokken. Dan dringt men zich in het vertrouwen van anderen in, om er op schandelijke wijze voordeel van te trekken. Onder het voorwendsel van de geestelijke belangen, de beschaving, de innerlijke opgewektheid van een jongeling te bevorderen, wekt en voedt men allerlei booze lusten in hem. Men lokt hem ongemerkt in zonde en verkeerdheid, tot hij zich in het net verstrikt en men hem geheel in zijne macht heeft, om óf naar welgevallen nut van hem te trekken, óf hem met honend gelach aan zijn lot over te laten. Hier neemt de laagheid een duivelsch karakter aan. Haar onovertroffen type is de kus, met welken Judas zijn Vriend en Meester verraaft, om in het bezit der zilverlingen te komen.

Dit zijn nu de eigenlijke laagheden, waartegen uw gevoel van eer in opstand moet komen, wanneer het door den waren geest geleid wordt. Dan moet het zwaard getrokken en den indringer de deur gewezen worden. Daar is gevoeligheid op haar plaats; maar zich te laten gezeggen, zich nederig te houden, gaarne te dienen, inplaats van zich als een heer aan te stellen — dat heeft nog nooit de eer eens jongelings benadeeld; integendeel.

Een op deze wijze geleid en ontwikkeld gevoel van eer zal u ook het best tegen den vijand beschermen, die in hooge mate de eigenschappen bezit, om u tot oneer te brengen, en dat is de dwaze menschenvrees, dat wil zeggen de lafheid, welke alleen uit angst voor hetgeen anderen zouden zeggen of denken, tegen beter weten in, het goede nalaat en het kwade doet. Deze schandelijke lafheid behoort tot de ergste vijanden der jeugd. Eerzame jongelingen hooren de gemeenste, lichtzinnigste

gesprekken van anderen stilzwijgend aan, laten in hunne tegenwoordigheid het heiligste bespotten en belasteren, onkiesche taal gebruiken, en zij komen er niet tegen op — waarom? Omdat zij vreezen als strenge zederechters en zwartgallige vitters uitgelachen te worden. Zij doen met een slecht geweten mede in de uitspattingen van anderen — en waarom? Om niet den naam te krijgen van zonderlingen, die iets anders en beter willen zijn dan de overigen. Maar, mijn goede vriend, dan zorgt gij slecht voor uwe eer. Denkt gij dat die slechtgeaarde jongelingen zelven er u om eeren, wanneer gij uit angst voor hen uw heiligste en beste overtuigingen verloochent? In het geheel niet, zij verachten er u om. En laat mij u één ding zeggen: *Wie zich niet kan laten uillachen, van hem komt niets terecht*; op zijn hoogst een jammerlijk, karakterloos mensch, een riet, dat de wind heen en weêr drijft, nooit een man, die vast en trouw in zijne overtuiging staat. Ik ben er zeker van, dat, als men onze gevangenissen en werkhuizen bezoekt en er op let, wat het begin is geweest van zoo menige loopbaan, die met misdaad is geëindigd, het dikwijls zal zijn, dat iemand den moed niet had op een beslissend oogenblik neen! te zeggen. Doe uwe eer niet tekort door zulk eene lafheid, die erger is dan elke andere lafheid! Bescherm en bewaar uwe eer door den zedelijken moed, die beter is dan hetgeen men dwaselijk »courage” noemt.

Terwijl het gevoel van eer berust op hetgeen men *is* en *heeft*, heeft de eerezucht betrekking op hetgeen men zou willen worden en verkrijgen. Iets degelijks te worden, eenmaal een nuttig. geacht lid der maatschappij te zijn, dat is een doel, dat ieder normaal ontwikkeld jongeling voorzweeft, een krachtige drijfveêr in zijne studiën, zijn streven en zijn arbeiden. Maar het is met de eerezucht hetzelfde geval als met het gevoel van eer: er is eene eerezucht der liefde en eene eerezucht der zelfzucht. Deze tegenstelling komt reeds zeer vroeg aan den dag. In een school wedijveren twee jongens met elkaar om de eerste plaats. De een zou de eerste willen zijn, om dan te genieten van het trotsche gevoel, dat hij al de anderen

onder zich heeft, en er zich dan ook behoorlijk op te verheffen: dat is de eerezucht der zelfzucht. De ander zou de eerste willen zijn, en denkt dan aan de vreugde, die hij daardoor zijn vader verschaft, aan het vooruitzicht, dat hem daardoor geopend wordt, om eens iets degelijks te worden en zijne plaats naar behooren te vervullen — dat is de eerezucht der liefde. Als het den eerste mislukt, wordt hij ongelukkig, hatelijk, verbitterd, knorrig, terwijl de ander zich gemakkelijk troost en tevreden stelt, zich niet ongelukkig voelt, en nog minder onvriendelijk jegens anderen is dan vroeger! Twee anderen solliciteeren tezamen om eene betrekking. De eene denkt aan de eer, die er aan verbonden is, aan den voornamen rang, dien hij daardoor bekleedt, aan de gemakkelijke leefwijze, die hem daardoor mogelijk wordt gemaakt, aan den triomf van een zegepraal over zijn minder gelukkige mede-sollicitanten — dat is de eerezucht der zelfzucht. De andere denkt aan het goede, dat hij in zijne betrekking doen kan, aan de vreugde, die hij zal smaken, wanneer hij haar nauwgezet en trouw waarneemt, aan de vele gelegenheden, die zij hem biedt, om zijne gaven en krachten ten dienste van anderen te gebruiken — dat is de eerezucht der liefde. Voor den een is de eer zelve het doel, een genot, waarin hij alleen zich verlustigt, niet vragende of de eer verdiend is, of niet; of men er door eerlijke middelen toe gekomen is, of niet. Voor den ander is de eer, waarnaar hij dingt, slechts het middel tot een hooger doel, namelijk van een krachtiger, veelomvattender en rijker arbeid. Zoo heeft Paulus met ijver voor zijne eer gewaakt (Verg. I Cor. 9); het was, om zoo te zeggen, het doel van zijne eerezucht, om het Evangelie voor niet te prediken, daarbij door het werk zijner handen zijn brood te verdienen, en zijne gemeente niet tot last te zijn. Hieraan hield hij zich zoo streng, dat hij zelfs zeide: »Want het ware mij beter te sterven, dan dat iemand dezen mijnen roem ijdel zou maken." Maar met deze eerezucht wilde hij niet zichzelf op een voetstuk stellen en lof inoogsten, maar hij wilde het Evangelie een weg banen, en aan hen, die het vijandig waren, elk voorwendsel, ontnemen, alsof hij daarbij

zijn eigen voordeel bedoelde; de eer, waarnaar hij streefde, was hem slechts het middel om de uitbreiding van het Evangelie te bevorderen en gemakkelijk te maken. En toen hij zich te Philippi, nadat hij zonder vonnis en zonder recht gegeeseld en gevangen genomen was, op zijn Romeinsch burgerrecht beriep, en zich door den achtbaren raad van Philippi buiten de stad liet geleiden, was het hem niet om zijn eigen persoon te doen — hij heeft genoeg bewezen, dat hij dezen zoo hoog niet stelde, — maar hij hoopte, en met het volste recht, dat zulk eene voldoening de zaak van het Evangelie ten nutte zou komen.

Over de gevaren, waarin een jongeling door zelfzuchtige eerezucht vervallen kan, heeft een degelijk en ervaren Christelijk opvoedkundige, de oude predikant Flattich, het volgende gezegd: »Waar het gemoed een verkeerden plooi heeft aangenomen en er eerezucht bij komt, daar zoeken de jongelieden eer te behalen, niet door hetgeen betaamt, maar door hetgeen geld kost. Zij maken veel drukte van rijden, het bezoeken van koffiehuisen en partijen, en schamen zich niet bij minderen schulden te maken en door hen voorbijgestreefd te worden. Zij willen gaarne geëerd zijn, en stellen zich toch grof en ongemanierd aan; zij willen gaarne geprezen worden, en doen niet de minste moeite om beminnelijk te zijn; zij zouden gaarne bemind wezen, en zij doen wat anderen onaangenaam en lastig is, en men zou hen alleen moeten eeren, omdat zij een groote inbeelding van zichzelf hebben en geëerd willen zijn.»

Het is alsof men hen voor zich ziet, die jongelieden, aan welke Flattich bij deze beschrijving dacht. Hij zegt verder: »Terwijl de ware eer alles zoekt, wat loffelijk is, legt de ambitie zich slechts op enkele dingen toe. Wie eerezuchtig is, wijdt zich met al zijne krachten aan eenige zaken, waarin hij zijne eer zoekt, en kan op andere punten zeer goed eervergeten zijn; vandaar dat de eerezuchtigste menschen dikwijls tot de schandelijkste ondeugden vervallen.» En wat komt er van een jongeling terecht, die zich alleen door eerezucht tot het goede

laat aansporen, wanneer de eer achterwege blijft? Wanneer hetgeen hij erlangt, ver beneden zijne verwachtingen blijft, en de menschheid zich ook niet haast de nieuw opkomende zon te bewonderen en het nieuwe genie te bewierooken? Hij wordt ontzenuwd en mismoedig, klaagt over levenszathheid en miskennis; zijn energie is gebroken; zijn hart is moede, wanneer de verwachte openlijke onderscheiding niet komt; verbitterd en afgunstig ziet hij op anderen, die minder jacht op eer hebben gemaakt, en toch meer geëerd zijn geworden; de liefde voor zijn werk gaat te niet, en het einde is, dat zoo iemand ook niet meer ten uitvoer brengt, wat hij krachtens zijne gaven en bekwaamheden zou kunnen en moeten doen. Zoo kan zelfzuchtige eerezucht een vuur worden, waarin alles verteerd wordt: geluk, liefde, vriendschap, hoop, kracht en bewustheid van kracht, gaven en lust tot arbeid.

Waar gevoel van eer en liefde tot de eer bestaan en goed geleid worden, daar is een beschermende wal om hart en leven gelegd, die tegen alles wat onedel is waakt en alleen het goede en edele binnenlaat. Maar wij willen hetgeen in deze hoofdstukken over zelfbewaking en zelfveredeling gezegd is, niet besluiten, zonder er nog eens uitdrukkelijk op gewezen te hebben, vanwaar de kracht om het goede te doen en het slechte te vermijden, moet komen. Dat slot moet met het begin overeenstemmen. Van den beginne af hebben wij op het geloof aan God en zijn Woord gewezen, en nu zullen wij ook hetgeen over zelfbewaking en zelfveredeling te zeggen is, met de gedachte aan God besluiten. Want alles samengevat: een goede behartiging van het lichamelijk leven, een goede uitoefening van het beroep en een waardig gebruik van tijd en geld, matigheid in de genoegens en een waar gevoel van eer, dat alles vereenigt zich toch ten laatste in en loopt uit op de tucht, die God zelf in de harten uitoefent en onder welke een ieder staat, die steeds als in Gods tegenwoordigheid wandelt.

X.

HET GEBED.

Laat dus een woord over het gebed tot besluit dienen van al die dingen, welke tot zelfbewaking en veredeling dienen.

Met het volste recht heeft men het gebed het ademen van den inwendigen mensch genoemd. Het ademen is even zoo goed een zeker bewijs van een voorhanden zijnd leven, als het onontbeerlijke middel, om het bloed frisch en krachtig te houden.

Evenzoo is het gebed het zekere bewijs van een aanwezig inwendig leven, en ook het onmisbare middel, om de krachten van het geestelijk leven steeds te vernieuwen, en het noodige voedsel uit hoogere sferen te verschaffen. Men kan zich geen levend geloof aan God, geen waarachtige vroomheid voorstellen zonder gebed. Want waar men aan een God gelooft, die nabij is, daar bestaat ook zeker de behoefte om met Hem in aanraking te komen, persoonlijken omgang met Hem te hebben; en deze omgang met God is juist het gebed. Daarom is ook het gebed zoo oud als de godsdienst zelf, ja, er is eigenlijk geen godsdienst zonder gebed. En hoe vol-

maakter de godsdienst is, zooveel te schooner vindt men er het leven des gebeds in ontwikkeld. Het gebed der fetischdienaars bestaat in een wensch, dien zij aan den een of anderen fetisch voordragen. Als de wensch niet vervuld wordt, dan werpt hij den fetisch weg en neemt er een ander voor in de plaats. Een gebedsleven, of zelfs maar een geregeld verkeer met de Godheid komt op dezen laagsten trap niet voor. Hooger staat b. v. reeds het polytheïsme der Grieken, daarom wordt ook daar meer gebeden. Homerus beschrijft ons gaarne zijne helden, zooals zij hunne handen ophieven tot de beschermende goden, in het gebed hunne aangelegenheden voordragen, of voor een verhoorde bede danken. Maar het veelgodendom laat ook hier geen aanhoudend gebedsleven toe. De bede om enkele gaven komt het meest voor, het dankgebed is reeds veel zeldzamer. En de beden, die den goden opgedragen worden, hebben in werkelijkheid slechts betrekking op uiterlijke gaven, op bescherming en zegepraal, gezondheid en redding van den dood. Daarom komt het ook niet tot een persoonlijke gemeenschap in het gebed; want om geestelijke en zedelijke gaven wordt niet gebeden, die ontleent de mensch doorgaans aan zichzelf. De goden zijn voor hem hogere, rijker begaafde en sterker wezens, tot wie de mensch zich in bijzondere gevallen wendt, maar zij zijn niet de bron, waaruit elke goede en volkomen gave ieder oogenblik voortkomt, en zij kunnen het ook niet zijn, omdat hun aantal zoo groot is. Daarentegen bewijst ons Christelijk geloof dat het de volmaking is van alle geloof en elken godsdienst ook daardoor, dat het 't gebed tot zijn volle ontwikkeling laat komen. Onze God woont in de hoogte en in zijn heilighdom, heilig en hoog verheven, en toch is Hij een ieder van ons nabij. In Hem leven en zijn wij, van Hem ontvangen wij elk oogenblik leven en kracht, Hij is het ware voedsel voor onzen geest, dat deze in het gebed tot zich neemt; en niet eer vindt de onrustige menschelijke ziel rust, dan wanneer zij rust vindt in God.

Daarom, wanneer gij uw geest goed wilt verzorgen, voed

hem dan met de goddelijke krachten, die gij in den persoonlijken omgang met God verkrijgt. Er zijn vele trappen, waarlangs gij langzamerhand kunt opstijgen tot op de eigenlijke hoogte van het gebedsleven. Op den ondersten trap staat het gebed in nood. Dikwijls scheurt het zich los uit het lijdende en angstige hart, zonder dat gij er uzelfen helder bewust van zijt. Menigmaal stijgt het als een verborgen verzuchting uit een hart op, dat reeds lang met het geloof aan God afgedaan meende te hebben. Nood leert bidden, is een bekend spreekwoord. Wij willen zulk een noodkreet tot God niet verachten, al zijn ook de lippen, waaraan hij ontsnapt, meer gewoon te vloeken dan te bidden. Het is toch een aanknoopingspunt, dat het angstige hart weder met de onzichtbare wereld verbindt, een noodsein, dat in doodsgevaar zoekend ten hemel stijgt. Wie weet, of misschien niet daardoor de band wordt gelegd, die een verloren zoon weder tot den Vader brengt. Schaam u dus niet over een gebed in nood, al moet gij bekennen, dat gij uw God reeds lang hadt vergeten. Hij zendt u juist daarom dien nood, opdat Hij u een noodkreet afperse, die naar den hemel opklimt. Maar laat het dan niet bij dezen noodkreet blijven. Houd de in den nood aangeknoopte betrekking met God ook in stand, wanneer de nood voorbij is. Maak u tegenover God niet schuldig aan iets, wat bij de menschen ongetwijfeld als een onedele handelwijze zou gelden, namelijk dat gij u tot iemand om hulp wendt in den nood, en wanneer de nood voorbij is, hem niet meer wilt kennen. »Roep Mij aan in den dag der benauwdheid, en Ik zal u uithelpen,» dat is eene belofte, die onwankelbaar vaststaat. Maar onmiddellijk sluit zich hierbij de eisch aan: »En gij zult Mij eeren.» Vergeet dus het danken niet. Laat echter het danken onder anderen ook daarin bestaan, dat gij voortaan meermalen komt, en gij tenminste van het gebed in nood opklimt tot het smeekgebed.

Het smeekgebed onderscheidt zich hierin van het gebed in nood, dat het zich in alle mogelijke aangelegenheden, groote en kleine, en niet alleen in zulke, waar groot gevaar aan

verbonden is, tot God wendt. Gewen u er aan, den God, die in nood helpt, niet als een God aan te zien, alleen goed genoeg om u te helpen, want dan zoudt gij afdalen tot het standpunt van het polytheïsme, of zelfs van het fetichisme. Wanneer Hij u zoo machtig en zoo volkomen kan helpen, dan is Hij toch te groot en te goed, om slechts als aanvulling te dienen, waar uw eigen kracht en kunst tekort schieten. En omgekeerd, wanneer uwe kracht en uwe kunst u in den nood zoo onbarmhartig in den steek laten, dan moogt gij gevoegelijk vragen, of zij in het geheel wel toereikende zijn, en gij ook in gewone gevallen niet behoefte hebt aan uw God. Gij moet alles uit zijne hand ontvangen, alles als eene gave van Hem aanzien, Hem om alles leeren bidden, ook daar waar het niet op leven en sterven, op goed en bloed aankomt. Wie niet bidt, lijdt groot gebrek, waar het op de gaven van het innerlijk, geestelijk leven aankomt; uiterlijk is hij misschien zeer rijk, ja beter bedeed dan menig ander, maar dat is ook alles, en wat hij bezit, heeft toch nooit meer dan een uiterlijke, tijdelijke waarde. Waar zij daarentegen in het gebed verkregen werden, daar zijn ook uiterlijke, aardsche gaven zegeningen van boven, waardoor het hart van hem, die ze ontvangt, naar boven getrokken en nauwer met den hemelschen Gever verbonden wordt. En dat is juist de oorzaak, waarom onze hemelsche Vader, ofschoon Hij weet wat wij behoeven, nog voordat wij het Hem vragen, toch om elke goede gave gebeden wil worden. Ook een aardsch vader kent misschien zeer goed het verlangen, waarmee het hart van zijn zoon vervuld is. Maar hij wacht tot zijn zoon er hem om bidt. Waarom? Omdat dit veel meer in overeenstemming is met de plaats van den zoon tegenover den vader, dan wanneer hem alles als vanzelf in den schoot viel. Daarom erkent ook de mensch door het smeekgebed, dat hij afhankelijk is van God; hij erkent, dat het niet een plicht, maar vrije genade van God is, wanneer Hij den mensch allerlei goede gaven geeft.

Wel is waar hebben verscheiden geleerde en ongeleerde menschen ons willen bewijzen, dat het smeekgebed slechts een

beperkte kracht heeft. Dat het goddelijke wereldbestuur van den beginne af alles vast geregeld had, en dat het eene vermetelheid zou zijn, wanneer de mensch wilde verwachten, dat hij door zijn gebed iets zou veranderen in den vastgestelden loop der dingen. Dat dus het smeekgebed onder alle omstandigheden slechts een innerlijke waarde kon hebben, namelijk dat het 't hart stil, kalm en onderworpen maken kan.

Verre zij het van ons, deze vrucht van het gebed tot God gering te achten; de hoogste kunst in het bidden is toch altijd het: »Niet mijn wil, maar uw wil geschiede.» Maar inderdaad, wanneer alleen de rust en de bevrediging der ziel bedoeld wordt, kan die desnoods ook niet zonder gebed verkregen worden, als men zich, daar het nu eenmaal toch niet anders gaat, in het onveranderlijke schikt? Hij, die de mogelijkheid ontkent, dat wij door ons gebed iets verkrijgen, wat wij zonder gebed niet verkregen zouden hebben, neemt alle kracht en leven uit het gebed weg. Hij is dan in tegenspraak met de duidelijke getuigenissen van den Heer zelf, die geheel iets anders belooft aan hen, die bidden, dan onderworpenheid en vrede, evenals met de eenstemmige ondervinding van allen, die op hun gebed allerlei goede gaven, ook voor het aardse leven, ontvangen hebben. Welk eene voorstelling maken zulke menschen zich dan van het goddelijk wereldbestuur? Als een noodlot, dat onverbiddelijk en vast zijn weg vervolgt, en overal, evenals in de oude tragedie, den mensch daardoor verheft, dat het hem vernietigt? Natuurlijk wordt daarmee niet bedoeld, dat alles, ook het onverstandigste en verderfelijste, geheel in tegenspraak met Gods wil, op het gebed der menschen toegestaan zou worden. Zoo vast is het samenstel der goddelijke wereldorde wel, dat het aan de verhooring van menschenlijke beden bepaalde perken stelt. Maar zoo onverzettelijk is het niet, dat de mazen van het net niet rekbaar zouden zijn, dat niet op een gegeven punt de loop iets veranderd, en daarna toch weder in de aanvankelijke richting teruggebracht zou kunnen worden.

Of doet niet ook de mensch door zijn vrijen wil vele dingen,

door welke hij op den loop van zaken invloed oefent en verschijningen en gebeurtenissen tevoorschijn roept, die zonder hem niet geweest zouden zijn? De kunst en de grootheid van het goddelijk wereldbestuur bestaan niet daarin, dat het den vrijen wil des menschen onderdrukt, maar dat het hem vrij laat handelen, en hetgeen hij gedaan heeft, bij het geheel inweeft en dienstbaar maakt aan de goddelijke doeleinden. Juist zóo staat het met het smeekgebed en den invloed, dien het op den loop der dingen uitoefent. Indien het goddelijke wereldplan geen plaats overliet voor gebedsverhooring, dan zou het ook de vrije handelingen der menschen buitensluiten. Want die regeling is de beste niet, welke noodig heeft dat men zich streng tot in de kleinste bijzonderheden aan haar programma vasthoudt, maar die, van welke men hier en daar wat kan weglaten, zonder dat zij in hoofdzaak van haar richting en doel afgebracht wordt.

De treffendste bewijzen tegen alle bezwaren ten opzichte van de gebedsverhooring zijn altijd weder de feitelijke gebedsverhooringen, die de ondervinding ons leert kennen. Zulke ondervindingen zouden nog veel meer opgedaan worden, en veel minder menschen zouden meenen met alle recht over niet verhoorde gebeden te mogen klagen, indien de verhooring niet dikwijls op zulk een geheel andere wijze geschiedde, dan wij hadden gedacht, zoodat velen door hunne verblindheid en stomphed van zinnen in het geheel niet bemerken, dat hunne bede verhoord is. Ik weet niet of het volgende verhaal historisch waar is, in elk geval kenschetst het op voortreffelijke wijze het menschelijk hart. Een schipper valt in het water en is in gevaar van te verdrinken. Nu roept zijne ziel tot God: »Help mij uit, red mij!» Op dit oogenblik grijpt hij een touw, dat zijne kameraden hem tot redding toegeworpen hadden. »Het is al in orde,» roept hij tot den hemel, terwijl hij het touw grijpt, »het is niet noodig meer, ik heb mijzelf al geholpen!» Dat de gebedsverhooring juist in het toewerpen van het touw bestond, daaraan dacht hij niet.

Het smeekgebed staat hooger dan het gebed in nood. Het

wendt zich niet alleen in de dringendste, moeielijkste aangelegenheden tot God, maar onder alle omstandigheden. Het brengt den mensch daardoor nader tot God, en is reeds de uitdrukking van een inniger persoonlijke betrekking tot Hem. Het breidt zich uit tot de voorbede, neemt ook de aangelegenheden van den naaste in zich op, en verheft zich daardoor tot een priesterlijk karakter. En hoe schoon is het niet, wanneer men zich reeds in de jeugd op de priesterlijke voorbede toegelegd heeft, en het hart zich gewent met waarachtig medelijden deel te nemen aan anderer lief en leed! Maar hierbij moet uw hart niet blijven stilstaan. Het moet zich gewennen tot God te komen, ook al heeft het om geen bijzondere zaak te bidden, al wordt het niet bewogen door bijzondere aangelegenheden van zichzelf of van anderen.

De bede moet zich verder ontwikkelen tot het eigenlijke *gebed*, tot het eenvoudige gesprek en verkeer met God. Nu zijn wij weder een trap hooger gestegen. De bede heeft een bepaalde, afzonderlijke gave op het oog; het gebed, het gesprek des harten met God wil slechts den Gever en den omgang met Hem. Ginds is God als het ware het middel om tot het doel, namelijk de gave te komen; hier is God zelf het doel. Evenals het eene behoefte voor het kind is, met zijne moeder te spreken, ook wanneer het niets bijzonders op het hart heeft; evenals het den vriend eene behoefte is bij zijn vriend te zijn en met hem een woord te wisselen, al valt er geen bijzondere zaak te behandelen: evenzoo is het eene behoefte voor elk vroom gemoed, om bij God te zijn, innerlijken omgang met Hem te hebben, zijne stem te hooren, zijne hand te voelen, ook wanneer er geen bijzondere bede tot Hem opgezonden behoeft te worden. Daarom kan ook het gebed in deze beteekenis, »zonder ophouden» geschieden; het is niet noodig dat het altijd met stem en gebaar gepaard gaat; het is met elken arbeid te vereenigen, en bij uitspanning en genoegten is het een onbedriegelijke maatstaf, naarmate het gebed er beter of slechter bij past, of het een geoorloofd genoegten is, of niet. Als een heilige melodie begeleidt het de bezigheden van den dag, zijn lief en leed,

zijn last en lust; wat de ademhaling is voor het lichaam, dat is het gebed voor den geest, wanneer het voortdurend een hemelschen levensadem in den mensch doet neerdalen.

Wanneer echter de geest geheel in zijn God opgaat, wanneer het menschelijk ik, in het gevoel van zijn eigen nietigheid en Gods onmetelijkheid, op den achtergrond treedt, en niet meer met God spreekt, maar slechts met zich laat spreken, Hem hoort, zijn algenoegzaam en volkomen wezen in zich opneemt en daarvan geniet, dan klimmen wij tot een nog hooger trap op, namelijk tot dien der *aanbidding*. En wanneer het voorwerp van deze aanbidding de heerlijkheid, de grootheid, de welgelukzaligheid Gods is, en de mensch, zichzelf vergetend, met blijde verwondering deze goddelijke grootheid aanschouwt en tot in zijn binnenste wordt bewogen, dan komt daaruit voort het loven en prijzen van God, dat wij met recht als den hoogsten trap des gebeds kunnen aanduiden. Gebed in nood, smeek- en dankgebed, dat is menschenwerk; aanbidding en lof — dat is het werk van engelen. Ginds de aardsche werkdag, hier de hemelsche sabbat; ginds de strijd met 'slevens moeite en ellende, hier een voorsmaak van de toekomstige volmaking. Gelukkig hij, die in dagen van nood tot God roept, tot Hem kan bidden onder alle omstandigheden. Maar gelukkiger nog hij, die kan aanbidden, loven en prijzen, en het gelukkigst hij, die ook in angst en ellende nog loven en prijzen kan. Voor hem hebben angst en ellende hun scherpsten prikkel verloren.

Deze opklimming in het gebed sluit zich in zekeren zin aan het klimmen der jaren aan. Men kan de verschillende trappen als de kindsheid, de jeugd en den rijpen mannelijken leeftijd van het gebed beschouwen. Maar wie zal het bij den jongeling weren, wanneer hij zich reeds op zijn leeftijd tot het volmaakte gebed, tot lof en aanbidding verheft, vooral omdat de geest juist in die jaren gaarne de hoogste vlucht neemt? Wanneer David, de herdersknaap, in de aanschouwing van de heerlijkheden van den dag, of de majesteit van den nacht, eene opwekking vindt om te aanbidden, te prijzen en te loven;

wanneer al het geschapene bij hem samenstemt tot een koor, waarvan zonder ophouden een machtige lofpsalm opstijgt; of wanneer Paulus, de diepzinnige denker, bij de beschouwing der wonderbare wegen, die God in de geschiedenis der volken beschikt heeft en ook nu nog beschikt, zijn aangezicht bedekt en met lof en aanbidding voor de voeten nederzinkt van den God, uit wien en door wien en tot wien alle dingen zijn: zoo is ook het eene zoowel als het andere gebied, natuur en geschiedenis, voor uw oog ontsloten, en zij kunnen de ladder worden, waarlangs uwe ziel zich verheft en verdiept in de aanbidding en den lof van de grootheid en heerlijkheid Gods. Laat zoo uw gebedsleven steeds meer een afdruk worden van die heerlijke verzameling gebeden, het boek der Psalmen, dat door menigen noodkreet, door menige klacht, door vele groote en kleine gebeden zich heenworstelt tot lof en aanbidding, totdat in de laatste Psalmen alle zuchten en smeekingen opgelost worden in een heerlijk Halleluja; tot een afbeelding van dat schoone, volmaakte en voortreffelijke gebed, dat Christus de Heer zelf aan zijne jongeren geleerd heeft, dat alle belangen van het rijk Gods en van den mensch, bedreven zonden en toekomstige verzoeken en rampen doet wegsmelten in den lof, den prijs en de aanbidding van Hem, wien het rijk en de kracht en de heerlijkheid is tot in eeuwigheid.

Onze vaders hebben echter, waar van gebed sprake was, aan ouden en jongen een belangrijk onderscheid ingeprint tusschen dat, wat men in het latijn *oratio mentalis* en *oratio oralis* noemt. Met het eerste meende men het gebed in gedachten, dat zich niet uitdrukt in bepaalde woorden en gebaren, en met het tweede het gebed, dat ook een uiterlijken vorm verkrijgt door gebaren en woorden. Doch onze vaders maakten hier slechts een *onderscheid*, geen *scheiding*, want beiden, het gebed des harten en het gebed in woorden zijn op het nauwst verbonden, en men zou ze niet dan met groote schade van elkander kunnen scheiden. Een gebed in woorden, zonder dat het een gebed des harten is, zou spoedig niets

zijn dan holle klanken. Want, wie alleen op bepaalde tijden van den dag, bijv. des morgens of des avonds zijne handen vouwt en bidt, maar nooit in dien tusschentijd gedurende zijn arbeid of zijne uitspanning zijn hart tot God verheft, en onbemerkt en onbeluisterd in de stilte zijns harten tot God spreekt, dien zal het niet gelukken op vastgestelde bede-uren oplettend te zijn en zijne wijd en zijd verspreide gedachten alle bijeen te verzamelen. Veeleer wordt het hem iets ongewoons met God te spreken, en langzamerhand zal hij het of geheel nalaten, of het blijft geen spreken tot God meer, maar wordt eene phrase uit gewoonte. Wat van deze beide zaken het ergst is, valt moeilijk te zeggen.

Maar het zou ook moeilijk zijn het gebed des harten alleen op den duur vol te houden, zonder bepaalde uren, waarin men de handen vouwt en woorden tot God spreekt. »Ik bid nooit, omdat ik altijd bid,» is een grootsch en stoutmoedig gezegde. Het wil zeggen: ik heb geen gebed met woorden noodig en geen bepaalde tijden om te bidden, daar mijn hart gedurig spreekt tot God. Wie dat zeggen kan, is een volmaakt heilige, of met zijn bidden is het niet bijzonder goed gesteld. En van de honderd gevallen komt het laatste zeker negen en negentig maal voor. Onze gedachten dwalen soms wonderlijk af. Met den besten wil om ze bij God te bepalen, zwerven zij toch zoo licht rond en vestigen zich op andere dingen, wanneer haar richting naar God niet van tijd tot tijd een bepaalden uiterlijken vorm, een tastbare verwezenlijking ontvangt in woord en gebaren. Evenals het woord, dat men spreekt, een uitvloeisel is der gedachten, zoo dient het ook wederom als steun en uitgangspunt van den gedachtengang, en geeft dien een bepaalde richting, duidelijkheid en beslistheid. Hoe merkwaardig vormen zich soms onze gedachten over de een of andere zaak! Men peinst er lang over, en geeft zich veel moeite om tot het ware begrip er van te komen, of de rechte uitdrukking te vinden, en men vordert maar niet, totdat men er den een of anderen vriend over spreekt, en door dat gesproken woord verkrijgt opeens die innerlijke gedachten-

gang een groote nauwkeurigheid en duidelijkheid. Ja, zelfs zonder mondeling gesprek, als men de pen ter hand neemt en op papier zoekt te brengen, wat ons innerlijk bezighoudt — hoe veranderen langzamerhand die onbestemde beelden in ons in bepaalde gedaanten met scherpe omtrekken! Dit is de beteekenis van het woord, dat gesproken of geschreven wordt, en dit is ook van toepassing op het bidden. Een innerlijk gebed alleen, dat zich niet in woord of gebaar uitdrukt, moet onvermijdelijk uit de sfeer der gedachten terugzinken tot het gebied van onbestemde gevoelens en gewaarwordingen, en deze zullen in rook en damp verdwijnen, of zoo zij al een schijnleven blijven leiden, zijn zij toch niet meer in staat invloed te oefenen op de gedachten en den wil.

Dus behooren het gebed des harten en het gebed der lippen waarlijk bij elkander. Dit laatste vormt als het ware de stel-lage, het eerste het binnenwerk; het gebed des harten alleen verdwijnt en lost zich op, het gebed der lippen alleen wordt doodsch; ginds mist men helderheid, beslistheid en vastheid; hier warmte en leven; ginds de stevige beenderen, hier het warme vleesch en bloed.

Het is niet alleen van gewicht, dat uw innerlijk gebedsleven nu en dan een uiterlijken vorm krijgt, 'maar het is noodzakelijk dat gij hiervoor een bepaalden tijd en een vast uur afzondert, en naar algemeene ervaring zijn hiervoor de uren bij het begin en einde van den dag de meest geschikte. Denk niet dat het vaststellen van zulk een bepaalden tijd een zichzelf opgelegde, wettelijke, onevangelische slavernij is, en men hier slechts met zijne behoefte moet te rade gaan. De beste en uitstekendste mannen der Christelijke kerk, wien zonder twijfel hunne vrijheid naar het Evangelie even dierbaar was als aan u, hebben, zonder schade te doen aan hun gebedsleven, hiervoor bepaalde oogenblikken afgezonderd. Van Luther en anderen is dit immers bekend, maar ook Freiherr von Stein bijv. had het zich tot een regel gemaakt, iederen morgen na het aankleeden een kwartier of half uur te wijden aan een stil gebed. Ook verzocht hij een vriend,

dien hij bij zich had genoodigd, niet op Goeden Vrijdag te komen, daar hij dien ganschen dag voor overpeinzing en gebed bestemd had.

Hij, die het vlijtigst is, zou een leeglooper worden, wanneer hij, inplaats van zich aan vaste werkaren te houden, alleen dan wilde arbeiden, als hij er juist bijzonderen aandrang toe gevoelde, of er bijzonder voor gestemd zou zijn. Die uiterlijke aandrang en die innerlijke lust tot werken vertoonen zich menigmaal eerst dan, wanneer men zonder aandrang of geneigdheid is begonnen. Dan bemerkt men, hoeveel er te doen is, dan gevoelt men, hoe gaarne men werkt. Het gaat evenzoo met het gebed; en hier ziet men wederom hoe nauw *labora* met *ora* verbonden is. Als twee vrienden in een groote stad wonen en beiden veel te doen hebben, zijn zij er op gesteld van tijd tot tijd persoonlijk bij elkaër te zijn, en het is hun niet voldoende, het te laten aankomen op de een of andere aanleiding of aandrang van binnen. Maar om zeker van hunne zaak te zijn, stellen zij een avond in de week vast, en bepalen dat zij, onder welke omstandigheden ook, elkander tenminste eens in de week moeten zien. En nu, uw hart leeft ook in eene omgeving vol afwisseling, hetzij dat gij in een groote of kleine stad woont; en daarom, als gij er aan hecht om geregeld uwen Heer en God te ontmoeten, is het niet voldoende dit aan het toeval over te laten, en het daarvan te laten afhangen, of gij er toe gedrongen wordt door eene aanleiding van buiten of van binnen. Maar gij moet den tijd vaststellen, die eens voor altijd gewijd is aan den omgang met uw Vader in de hemelen. En zonder deze oogenblikken af aan het begin en einde van den dag. Zijt gij dan op het bepaalde uur soms niet in eene stemming om te bidden, dan moet dit u er niet van afhouden, maar integendeel eene aansporing zijn tot het gebed; want hoe minder lust gij er toe gevoelt, hoe meer het een teeken is, dat gij er groote behoefte aan hebt.

En als er niets bijzonders is voorgevallen, dat gij tot een onderwerp van uw gebed zoudt kunnen maken, zoo mag ook dit u niet terughouden. Wie waarlijk bidt zal nooit in dit

geval komen, want hij zal wel dikwijls te veel, maar nooit te weinig stof hebben. Gebeurt het echter werkelijk bij u, denk dan aan die schoone reeks van gebeden, die wij hierboven bespraken; neem daaruit het een of ander motief; begin bijv. eens met te danken, dat God u oogen en ooren en al uwe ledematen schonk, dat Hij u verstand en zintuigen heeft gegeven en nog onderhoudt, enz.; — aan stof tot bidden zal het u nooit meer ontbreken. En vooral dan niet, wanneer gij u reeds in uwe jeugd hebt gewend, om in uwe gebeden niet alleen aan uzelf te denken, maar het »onze'' en »ons'' van het Onze Vader in ernst opvat en ook in het belang van anderen tot God gaat. Want het algemeen priesterschap van het Nieuwe Testament is niet alleen niet meer beperkt tot een enkelen stam, maar ook niet tot zekeren ouderdom, en ongetwijfeld past de priesterlijke voorbede voor anderen ook aan de jeugd.

Niet minder krachtig dan tegen die innerlijke hinderpalen zult gij tegen allerlei uiterlijke zwarigheden moeten strijden. »Ik heb vandaag nog geen tijd gehad om te bidden,» of »ik kan er tegenwoordig geen tijd meer voor vinden zooals vroeger,» hoe dikwijls hoort men zoo iets zeggen; nu eens met opricht leedwezen, dan met onverschillig schouderophalen. Daar is een jonge klerk, die 's morgens reeds zoo vroeg naar het kantoor moet, of zooveel moet studeeren, dat hem geen tijd overblijft voor iets anders. Hier is een milicien, en deze is overtuigd, dat van zoo iets bij hem geen sprake zijn kan. Daar een toekomstig student, die zich op een examen voorbereidt, en van den vroegen morgen tot den laten avond zoo onder het werk is begraven, dat voor hem naast *labora* geen plaats voor *ora* is overgebleven. Nu, mijn vriend, het kan wel zijn, dat gij zeer veel te doen hebt, en bijna niet tot uzelf komt; het tegenwoordige leven en streven der jeugd brengt dat met zich. Maar is niet juist dat jagen in het leven een sterke aansporing, om, voordat men zich des morgens in dien stroom werpt, en nadat men er zich des avonds aan onttrokken heeft, een kleine spanne tijds te be-

houden, om zijne gedachten te verzamelen en tot zichzelf in te keeren? En zou het dan waarlijk zoo onmogelijk zijn, een oogenblik te vinden, wanneer men het ernstig wil? Beken het maar, gij hebt bij al uw werk en uw haasten en jagen toch nog wel tijd voor het een en ander, dat gij als liefhebberij bijhoudt, en gij kunt, wanneer gij waarlijk wilt, zeer goed bij het aanbreken en het einde van den dag een oogenblik overhouden, om uw hart voor God tot rust en stilte te brengen. Ondanks alle haast neemt men toch den tijd om te eten — moet gij dan aan uwen geest den tijd niet gunnen, zich te doordringen met de eeuwigheid, waaruit hij zijn voedsel ontvangt? Een beroemd evangelisch dienaar der kerk kwam op eene inspectiereis bij een geestelijke, die niet naleefde, wat hij zijne gemeente predikte. Op de vraag, of hij ook in huis godsdienstoefening hield, antwoordde hij verlegen, dat hij daarvoor geen tijd had. »Broeder,” zeide toen zijn geestelijke voorganger, »gij hebt wel tijd, maar geen eeuwigheid.” — Zorg dan, mijn vriend, bijtijds, dat gij de eeuwigheid niet mist!

Dat een gebedenboek door ons niet geteld wordt onder de noodzakelijke vereischten voor het Christelijk leven der jeugd, kan men uit het voorgaande genoegzaam opmaken. Gebedenboeken zijn op hunne plaats, waar hetgeen de harten eener kleine of grootere vergadering beweegt, gezamenlijk wordt uitgedrukt. Gebedenboeken dienen ook als steun en staf, waar iemand in het bidden de eerste wankelende schreden doet. Maar evenals men den staf en den steun gebruikt met het doel en de hoop ze langzamerhand te kunnen ontberen, zoo is dit ook het geval met de gebedenboeken. Zij kunnen wel in gegeven omstandigheden eene weldaad zijn voor hem, die heeft leeren bidden, wanneer om de een of andere reden zijne ziel moede en terneérgeslagen is, en zij geen gedachten en woorden meer kan vinden. Toch zijn in zulke gevallen woorden en gedachten van anderen meestal ontoereikend, en troost men zich liever daarmee, dat God ook de onuitgesproken verzuchtingen in het diepst van het gemoed kent en

hoort. Maar in elk geval moet gij met uw gansche bidden niet van een gebedenboek afhankelijk zijn, doch u oefenen om zonder vreemde hulp met uwen God en Heer te spreken en al uwe bekommernissen op Hem te werpen. Velen worden eigenlijk nooit los van het gebedenboek, omdat zij steeds in den waan verkeeren, dat een gebed altijd bestaan moet uit fraaie woorden, een goeden gedachtengang en een zekere volledigheid. Maar een gebed is geen kunstige aanspraak, en God, tot wien gij bidt, is geen criticus; want voor Hem is het gekras der raven een gebed en het juichen der kleine kinderen een lofzang. Laat u daarom door zulke oppervlakkige bedenkingen niet terughouden, met uwen God en Heer zoo te spreken, als het u temoede is, in schoone taal, zooals de Psalmen, of in kinderlijk stamelen; goed gerangschikt of een weinig verward — de hoofdzaak is toch altijd, *dat* gij bidt, en wel van harte bidt, dat gij alle gebeden leert opzenden, van den noodkreet af tot de aanbidding met lof en dank, zoowel in uw binnenste, zonder ophouden, als uitwendig met woorden en gebaren op bepaalden tijd. Zoo zal het leven uws gebeds een heilige keten zijn, die u steeds nauwer aan God verbindt, een goede schutsmuur, die u tegen uw gevaarlijkste vijanden beschermt, krachtige vleugelen, waarmede gij u verheft boven zoo menig bezwaar, zoo menigen last, die aan anderen hunne geestkracht ontnemt — eene bron van ware, duurzame kracht voor het hemelsch en aardsch leven.

Dan zal uw innerlijk leven de gestalte aannemen en altijd meer verkrijgen, die aan God en menschen behaagt, wanneer het rust op den grond van het geloof en het zich volmaakt in Gods gemeenschap, lichaam en geest versterkt en bewaart, beroep en vermogen, tijd en geld recht gebruikt en naar de ware grootheid streeft. Dan zal ook uw eigen bestaan, dat op vaste grondslagen is opgebouwd, uit zichzelf de ware plaats innemen tegenover anderen. Hiermede naderen wij tot een tweede reeks van deugden, die als een schoone krans het hoofd van den jongeling moeten versieren, namelijk tot die, waarbij niet meer in de eerste plaats sprake is van zelfvol-

making en zelfbewaking, maar van het innemen en bewaren der juiste betrekking tegenover anderen.

Het eerste, dat gij aan een ander verschuldigd zijt, en waarop gij even goed voor uzelfven aanspraak maakt, is, dat gij *achting voor hem koestert*. Doch daarover in een nieuw hoofdstuk.

XI.

DE ACHTING VOOR ANDEREN.

Wij bedoelen hier niet die achting, welke wij schuldig zijn aan hen, die hooger geplaatst zijn en boven ons staan; ook niet die, welke wij onwillekeurig aan iedereen betuigen, die zich door de een of andere bijzondere daad heeft onderscheiden. Wij spreken hier van den eerbied, dien wij tegenover een ieder moeten in achtaemen, wie en wat hij ook zijn moge, die onafhankelijk is van rijkdom, begaafdheid, stand of verdienste, en die den mensch alleen daarom toekomt, omdat hij mensch is. Waarop berust deze eerbied, dien wij een ieder, zonder onderscheid, verschuldigd zijn?

Voor den Christen berust hij ten eerste op hetgeen de mensch is volgens zijn oorspronkelijke natuur en zijn aanleg: geschapen naar Gods beeld, door den Schepper kunstig geformeerd en heerlijk toegerust, begaafd met geest en verstand, bestemd om te leven in gemeenschap met den hoogen God. Van God komen, God toebehooren, tot God wederkeeren — dat is zeker aller eerbied waardig. Het is waar, als men den mensch in 't algemeen beschouwt, zooals

wij hem ontmoeten, dan zou men kunnen zeggen, dat er van deze heerlijkheid, die hem tot een voorwerp van eerbied moest maken, niet veel te bespeuren is. Het ontbreekt ook niet aan menschenhaters en verachters, die ongeloovig het hoofd schudden, waar van menschenwaarde gesproken wordt en van den eerbied, dien men haar is verschuldigd. »Gods evenbeeld? Jawel, een afstammeling van een gorilla. Verstand, begaafdheid? Dat kan wel zijn, maar waartoe gebruikt hij zijn verstand? Om moordwerktuigen uit te vinden, de meest geslepen misdaden te bedenken, boosheid en bedrog te plegen. Hoe meer men de menschen en hunne geschiedenis leert kennen, hoe meer de verachting van menschen de plaats inneemt van den eerbied. Alles is leugen en bedrog, zelfzucht, leedvermaak, laagheid en gemeenheid. De mensch is zoo laag, dat hij iets van vreugde in zich voelt bij het ongeluk van zijn besten vriend, en dat hij daarover in een verborgen hoekje van zijn hart een zekere voldoening smaakt.»

Zoo heeft reeds menigeen gesproken en gewanhoopt aan de menschheid en ze veracht, behalve natuurlijk het eigen Ik, waarvoor altijd de diepste eerbied werd gekoesterd. Zeker, als men jong is, zal men niet zoo licht tot zulk eene verachting der menschen vervallen. Dit zou ook bovenmate droevig zijn, tienmaal droeviger, dan wanneer een oude knorrepot zulke ideeën krijgt. Toch ligt er een zeer ernstige waarheid ten grondslag aan de redeneeringen der menschenverachters. Altijd en altijd weêr treft het ons, dat de natuur des menschen, die oorspronkelijk zoo heerlijk was, slechter is geworden, niet alleen aan haar oppervlakte, maar in de diepte des harten, vanwaar 's levens uitgangen zijn. Het is ook niet voldoende menschenhaters te wijzen op het tegenovergestelde, op zooveel goeds, dat er nog over is in de menschelijke natuur, op zooveel edele menschen, die er in de wereld geweest zijn en nog steeds zijn. Want het zal hun niet moeielijk vallen ook in het zogenaamde goede, dat de menschelijke natuur nog heeft bewaard, allerlei vlekken en smetten aan te toonen, vele dingen weder terug te leiden tot zelfzuchtige beweeggronden, en in elk

geval te bewijzen, hoe in de meeste lofwaardige daden de ijdelheid en zelfzucht tevoorschijn treden en het goede der handelingen wegnemen. Heinrich Heine heeft er een zeker demonisch genoeg in, om vele zijner schoonste en aangrijpendste gedichten onverwacht cynisch, verachtelijk en spottend te laten eindigen; en dit laatste bederft dan geheel en al den indruk van het geheel. Dit gebeurt ook menigmaal bij de goede daden der menschen. Zij beginnen prachtig en komen ook soms tot een voorbeeldig einde; maar dan treedt eensklaps het ware Ik op den voorgrond, en de zelfzucht en zelfvoldaanheid werpen donkere schaduwen over hetgeen goed was begonnen en voortgezet. En wat al die edele menschen betreft — van hen zegt de menschenhater, dat hij er niet velen ziet, en de weinigen, die hij kent, moest hij op klaarlichten dag met een lantaarn zoeken. Dat zijn uitzonderingen, waardoor het verachtelijk oordeel over den mensch in het algemeen evenmin kan worden omvergeworpen, als de bekende valsheid der katten daardoor, dat er nu en dan eenige exemplaren voorkwamen, die minder valsch waren.

Neen, hetgeen men in de menschelijke natuur moet eerbiedigen, is voor den Christen eene zaak van *geloof*. Omdat de mensch oorspronkelijk naar Gods beeld is geschapen, houdt het geloof staande, dat zulk een beeld van God niet eenvoudig kan worden uitgewischt, zooals men met een spons het schrift van een leerling van de lei wegveegt, maar dat toch iets van dat Godsbeeld in ieder hart overblijft, zij het dan ook bedorven en misvormd. Dat gij echter een recht hebt, om aan zulk een overblijfsel te gelooven, dat onder de grofste zonden bewaard blijft evenals een goudstuk, dat men in het slijk heeft verloren, dat waarborgt u het bestuur van God, die zich immers van de zondige menschheid nog niet heeft afgewend, maar van den beginne aan een plan heeft gemaakt om haar te verlossen. Met andere woorden: de achting van een Christen voor zijn naaste berust, behalve op de schepping naar Gods beeld, ook nog op het feit van de verlossing door Christus. Daaraan herinnert ons Paulus: «Geliefden, veracht

dien niet, voor wien Christus gestorven is." De verlossing heeft niet alleen betrekking op de massa, maar op ieder persoonlijk. Elke ziel op zichzelf heeft God zoo duur gekocht, dat de geheele wereld met haar in waarde niet gelijk staat. Voor ieder persoonlijk is Christus mensch geworden en gestorven. Ieder persoonlijk is hierdoor in zijne menschheid geadeld, dat Gods Zoon de menschenlijke natuur heeft aangenomen. Iedereen, hij moge nog zoo slecht en diep gezonken zijn, is geroepen tot eene heerlijkheid, tegenover welke het heerlijkste en edelste, dat de wereld aanbiedt, in het niet verdwijnt. Ieder is geroepen om als kroondrager in het rijk des Vaders te blinken als de zon, hoe slecht het hier met hem moge gesteld zijn door zonde en schuld. Antistes Spleiss, die in 1854 stierf, sprak eens te Schaffhausen over de heerlijkheid der Christenen. Een slaperige en havelooze knaap zat naast hem, hij pakte hem bij den arm, schudde hem flink, en zeide: »Hans Adam, de herdersjongen hier, zal een koning en priester worden; denk toch eens wat dat is en word wakker, anders wordt een ander het in uwe plaats."

Dus is de waarde, die elke ziel, elke persoonlijkheid voor God heeft, krachtens de schepping en de verlossing, de grondslag van den eerbied, dien wij aan den mensch als mensch zijn verschuldigd. Wij moeten daarom niet alleen daaraan denken en daarop letten, wat hij nu is, maar ook op hetgeen hij door de kracht der genade kan worden. Daarom is het ook niet goed tot iemand te zeggen: »Ik veracht u!" Dat beteekent toch: Ik erken in u niets meer, wat mijne achting waard is. En toch is er nog iets in ieder, zelfs in den diepst gezonken mensch, een aanknoopingspunt voor het betere, eene herinnering aan iets hooger, een lichtstraal van Gods heerlijkheid, die onze achting waardig is. Een zucht van den diepst gezonken mensch, die bijna ondergegaan is in de zonde, één zucht van ontwakende erkenning van zijne ellende, één zucht van een donker voorgevoel van iets beters, waartoe hij zou kunnen geraken, verheft hem verre boven het redelooze schepsel, maakt hem den eerbied

der menschen waardig. Gij moogt wel zeggen: Ik veracht die *daad*, zij is voor mij een voorwerp van afschuw en verontwaardiging, maar gij hebt geen recht den *persoon* te verachten. God veracht hem immers ook niet, anders zou Hij niet voor hem laten regenen en zijne zon over hem doen opgaan. Dus moet gij aan uw naaste, hij zij dan goed of slecht, alles achten, wat God aan hem heeft geformeerd. Acht zijn leven, brengt daaraan geen stoornis of schade toe, brengt het niet moedwillig in gevaar. Acht nog meer zijne ziel, als iets, dat uit Gods adem is geboren, door Christus is gekocht en tot heerlijkheid is geroepen. Doet haar geen nadeel door een slecht voorbeeld, dat gij misschien onwillekeurig geeft, nog minder door opzettelijke, duivelsche verleiding, door met bewustheid ergernis te geven. Dan zou het u beter zijn, zoo een molensteen om uw hals ware gedaan en gij geworpen waart in het diepste der zee. Verleiding is diefstal, ja een moord, gepleegd onder de meest verzwarende omstandigheden aan een kostbaar leven, dat door drievoudig eigendomsrecht God toebehoort. Het is erger dan de vernieling van het kostbaarste kunstwerk, want geen kunstwerk komt in de verste verte de waarde nabij van eene menschenziel. Wij staan hier voor iets, dat bijzonder van gewicht is bij den omgang van jongelieden, die in jaren verschillen. Overal waar jonge menschen van ongelijken leeftijd samenzijn, op kantoren, in kazernen, in scholen, in gestichten, daar oefenen vanzelf de ouderen een zekeren invloed uit op de jongeren. En de jongeren, ook al willen zij het niet bekennen, zien op de ouderen en zijn licht geneigd na te doen, wat zij van hen zien. Hierin ligt voor de ouderen een zware en ernstige verantwoordelijkheid. Dan moet men bedenken, dat er gevaar bestaat voor zielen, die door het geringste slechte voorbeeld, de meest onbeduidende verzoeking tot het verderf kunnen worden geleid. Menigeen meent het niet slecht, als hij een jongere er toe brengt om kwaad te doen; hij doet het meer uit overmoed en onbezonnenheid. Maar de gevolgen zijn toch slecht, en de wrange vruchten blijven niet uit; de verzoeking heeft een

aanvang genomen; de verteerende vonk is ontvlamd, het gif is in de ziel uitgestort — wie zal het weder wegnemen? Wie zal den loop van het kwade stuiten?

Voor verleiders is het een vreeselijk woord, wat Joh. Heermann, de bekende Evangelische dichter uit den dertigjarigen oorlog, eens naar Breslau aan zijn zoon schreef, die het rechte pad had verlaten: »Zoodra God mijne ziel opeischt, zal ik voor zijn zetel nedervallen en zal hen, uwe verleiders, binnen het jaar voor zijn rechterstoel dagen, en gij ook, wanneer gij u niet bekeert, zult u voor God en mij moeten verantwoorden.» De zoon werd hierdoor in het geweten getroffen en bekeerde zich, maar op de verleiders bleef toch de zware verantwoording rusten.

Heb eerbied voor de ziel van een ander, maar heb ook eerbied voor zijn geweten en voor zijne overtuiging. Wanneer gij uzelf een vermaak veroorlooft met een gerust geweten, maar een ander gevoelt zich verplicht om het zich te onzeggen, laat hem dan met rust en beproef liever uzelf, of de gronden, waarop gij het u vergunt wel vast zijn, en of niet eer de bedenkingen, die hem verbieden mede te doen, ook voor u van kracht moesten wezen. Het is een groote onverdraagzaamheid, iemand van gelijken leeftijd, die zich ter zake van het geweten en om een goed voorbeeld te geven, onthoudt van het bezoeken van schouwburgen en van andere dingen, er op aan te zien, hem lastig te vallen, te trachten hem zijne overtuiging te ontnemen, en om tot dit doel te geraken, de toevlucht te nemen tot lagen spot. Juist zij, die altijd den mond vol hebben van vrijheid, verdraagzaamheid enz. zijn soms de grootste tirannen voor de gewetens van anderen. Maar hetzelfde geldt ook voor het tegenovergestelde. Als uw geweten u verbiedt aan iets deel te nemen, en u een genoeg onzegt, maar een ander geniet er van met een goed geweten en een vrolijk hart, omdat het op zichzelf niet slecht is, maar slechts door misbruik schadelijk kan worden, dan moet gij ook in dit geval zijn geweten en overtuiging eerbiedigen en u er voor in acht nemen hem te bestraffen en te veroordeelen. God

heeft allerlei wegen, waarop Hij de menschen leidt. Den een houdt Hij streng in toom en veroorlooft hem in geringe mate wat men gewoonlijk genietingen en vrijheid noemt; aan een ander geeft Hij meer speelruimte en staat hem het een en ander toe, zonder hem evenwel buiten het bereik zijner tucht te laten komen.

Menigmaal wordt bij den omgang der jeugd de achting, die men den mensch schuldig is, gekwetst door allerlei *scheldwoorden*, waarop men elkander wederzijds onthaalt, en waarin de een den ander zoekt te overtreffen. Dikwijls deelt men ze uit in alle vriendschap en vroolijkheid, of tenminste zoo, dat men niets kwaads bedoelt, en niet meent, dat het gebruikte scheldwoord in zijn ganschen inhoud en omvang op hem moet worden toegepast, wien men het toevoegt. In zulk een geval zegt men later gewoonlijk, dat het niet ernstig gemeend was. Maar ook in deze schijnbaar onschuldige gevallen zijn de scheldwoorden toch een gevaarlijk iets, zij kwetsen den eerbied, dien men aan anderen schuldig is, en dat ziet men het beste aan de slechte gevolgen, die ook het gebruik in scherts somtijds na zich sleept, en aan de wonderbare gemakkelijheid, waarmede scherts in ernst, blijspel in drama overgaat. In de Bergrede worden de scheldwoorden gerangschikt onder het zondigen tegen het vijfde gebod, en is het »dwaas" noemen geacht als eene soort van moord, waardoor men strafbaar wordt voor het helsche vuur. Door zulke woorden ontnemt men aan de persoonlijkheid des menschen zijne waarde; iets, wat God geadeld en hoog geplaatst heeft, wordt naar beneden in het stof gerukt, het beeld van God wordt veranderd in een dwaas, ja zelfs in een onredelijk en onrein dier.

De gewone benaming, waarmee wij onze achting voor anderen uitdrukken, is *beleeftheid*. Zij is volstrekt niet iets onverschilligs, maar eenvoudig het erkennen van de waarde, welke de mensch als mensch voor ons heeft. Haar vorm moge veranderen in den loop der tijden, zij moge onderscheiden zijn bij verschillende volken onder verschillende hemelstreken,

op verschillenden trap van beschaving, maar overal vinden wij een algemeene uitdrukking voor de hoogachting, die wij voor den mensch gevoelen. De Indiaan of Kaffer hecht evenveel aan beleefdheid als de Europeaan, de boer evenveel als de beschaafde wereldling der stad. Ook de koningen hebben hunne soort van beleefdheid, want: »stiptheid is de beleefdheid der koningen." Wanneer gij een onbekende beleefd bejegt, zegt gij hem als het ware: ik ken u nog niet, ik weet nog niets van u, maar als mensch zijt gij voor mij achtenswaardig." Bij beleefdheid is er dus niet alleen sprake van uiterlijke vormen, die men even goed zou kunnen nalaten, maar zij is een zedelijke plicht. Onbeleefdheid is niet alleen een aesthetisch, maar ook een zedelijk gebrek, een gebrek in het karakter, en zoo wordt het ook door de wereld beoordeeld. De heerlijkste gaven, de grootste kennis, ja zelfs goede eigenschappen, die hij bezit, zijn dikwijls niet bij machte voor een jongen man een weg door het leven te banen, wanneer hij zich onbeleefd en ongemanierd gedraagt. En daarentegen heeft menig vriendelijk, beleefd en gediensstig gedrag bijgedragen om niet onbeteekenende leemten in gaven en kennis aan te vullen en deuren te openen, die van groote beteekenis waren om vooruit te komen.

Behalve dat zulke beleefdheid een algemeen bewijs van achting is, geeft zij ook aan hem, die haar uitoefent, eene zeer veilige stelling tegenover anderen. Ten eerste dwingt men door een beleefd gedrag hem, met wien men te doen heeft, ook tot beleefdheid, wat in zekere gevallen een zeer groot voordeel is en aan onaangename verklaringen dadelijk een groot deel van haar heftigheid en scherpte ontnemt. Men wordt het toch eerder eens, als men beleefd met elkander omgaat, dan wanneer men dadelijk met geschreeuw en grofheden begint. Ook wordt het beleefd tegemoetkomen soms eene brug, waardoor langzamerhand een betere wederzijdsche kennismaking en inniger verkeer, en misschien een voor beide partijen rijke en gezegende vriendschap tot stand komt. In verdichte verhalen gebeurt het wel eens, dat duurzame vriend-

schap haar ontstaan te danken heeft aan de grootste grofheden, en dat de harten eerst onder krachtige scheldwoorden elkander hebben gevonden. Maar in werkelijkheid is de zaak toch anders. Met harpoenen, die in het vleesch dringen en wonden slaan, vangt men walvisschen, maar gewoonlijk geen vrienden. Wilt gij echter met iemand, dien gij toevallig leert kennen, in geen nadere betrekking komen, omdat u dit volstrekt niet wenschelijk toeschijnt, dan is dit een derde voordeel van de beleefdheid. Zooals zij eene brug worden kan van den een tot den ander, zoo kan zij ook, als het noodig is, uitstekend dienst doen als verhindering en scheidsmuur, om gevaarlijke en zich indringende lieden op betamelijken afstand te houden. Zij onderscheidt zich in dezen ook zeer tot haar voordeel van de grofheid en afstootende ruwheid. In grofheid ligt altijd eene uitdaging, en zij geeft hem, tot wien zij gericht is, een recht om te antwoorden; afgemeten beleefdheid daarentegen laat geen dergelijk antwoord toe, maar trekt tusschen de personen eene grenslijn, die niet zoo licht overschreden wordt. Zoo hebt gij, terwijl gij den naaste de eer en de achting bewijst, die hem toekomen, tegelijk daarin een wapen, waarmee gij uzelf dien eerbied verschaft, die noodzakelijk is, wanneer men jong of oud zijnde, met de gaven, die men heeft ontvangen, anderen werkzaam wil dienen en iets in de wereld wil ten uitvoer brengen.

Maar met den eerbied voor den naaste is eene deugd onafscheidelijk verbonden, en hoe meer men tegen haar zondigt, hoe grooter recht wij hebben hier over haar te spreken, wij bedoelen de *waarheidsliefde*.

XII.

DE WAARHEIDSLIEFDE.

Waarheid is een plicht van eerbied jegens den naaste, en alle leugen is een bewijs, dat men anderen minacht. Waarheid is een liefdeplicht, want zij is een vereischte voor iederen omgang en de leugen snijdt alle onderlinge gemeenschap af. Wij moeten de waarheid spreken, omdat wij allen leden zijn van één lichaam, en omdat zonder haar de Christelijke gemeenschap niet bestaan kan, evenmin als elke andere. Waarheid is een plicht van vertrouwen, want ik misbruik op schandelijke wijze het vertrouwen van hem, dien ik bedrieg. Waarheid is een plicht van ware vroomheid, want hij, die liegt, verandert hetgeen is, komt daardoor in opstand tegen de verordeningen Gods en geeft in hare plaats een andere, verkeerde regeling. Leugen is dus opstand tegen God, weêrstreven tegen Gods bestel. De duivel is de leugenaar van den beginne, omdat hij van den beginne opstond tegen God, en op de leugen is het zegel van de duivelsche herkomst bijzonder duidelijk gedrukt, daar zij God weêrstaat, een eerlijk en open vertrouwen schandelijk misbruikt en den band der

gemeenschap tusschen de menschen lossen maakt, ja geheel ontbindt. Zij treft aan alle zijden, boven en beneden, rechts en links, zij vernietigt de heiligste banden, vergiftigt de innigste betrekking. De leugenaar onteert niet alleen God en den naaste, maar ook zichzelf, en daarin ligt de laagheid van de leugen. Daarom is zij niet alleen een gebrek, eene zonde, maar een schandelijk kwaad. Dit is het onderscheid tusschen zonde en laster, dat de laatste tegelijkertijd hem schandvlekt, die hem bedriift, hij is niet alleen slecht, maar afschuwelijk en terugstootend. De meeste gebreken kunnen als overdreven deugden worden beschouwd: gierigheid als overgrootte spaarzaamheid, verkwisting als overdreven vrijgevigheid, eerzucht als overdreven eergevoel. Maar enkele zijn er, die zulk eene keerzijde niet hebben, en onder deze weinige behoort de leugen. Zij schandvlekt den mensch, daar zij hem ongeschikt voor den omgang met anderen en hun vertrouwen onwaardig maakt; omdat door haar een der edelste en meest verheven voorrechten van den mensch, de spraak, verminkt, misbruikt en vernederd wordt. Want God heeft de spraak gegeven, opdat men zijn innigste gedachten zou kunnen mededeelen, zijn gansche hart voor elkander zou kunnen uitstorten, en opdat langs dien weg de geesten der menschen gemeenschap zouden oefenen. En juist onze taal moet door allen, die haar kennen en liefhebben, worden beschouwd als zulk eene, die bijzonder voor waarheid spreken, voor trouwen en eerlijken omgang geschikt is, en waardoor men, als in geen andere, het binnenste zijns gemoeds en zijn innigste gevoelens kan openbaren. Geen landgenoot heeft dat schandelijk woord uitgevonden, dat de spraak gegeven is om de gedachten te verbergen. En daarom begint een Nederlander, die zijne spraak tot leugen misbruikt, een dubbele zonde, een verraad aan een kleinood van zijn volk. De leugenaar gebruikt de spraak juist om zijne gedachten te verbergen en anderen omtrent zijne plannen te misleiden; wat den omgang moest bevorderen maakt hij tot een muur, tot een blinddoek voor de oogen van anderen en tot een valstrik voor hun voet.

In oude tijden verhaalde men, dat een vader eens drie slechte zonen had: een dief, een dronkaard en een leugenaar. Dat maakte hem zeer bedroefd en hij klaagde zijn nood aan een edelman. Deze riep de drie zonen tot zich, en zeide in zichzelf: Als men de kat op de kaas vastbindt, eet zij die niet op. Hij stelde dus den dronkaard over zijn wijnkelder en den dief over zijn geld, en waarlijk, beiden hadden genoeg van hun oude gewoonte en kwamen gelukkig weder op den goeden weg. De leugenaar alleen was voor niets te gebruiken, hij sprak onwaarheid, niet tot eigen voordeel, maar uit louter vermaak; zoo bracht hij het gansche huis in de war, schandvlekte den goeden naam van zijn meester, en wist steeds, als het er op aan kwam, de schuld op anderen te schuiven. Toen zond de edelman hem eindelijk aan zijn vader terug, en liet dezen zeggen: »De dronkaard en de dief zijn met Gods hulp brave mannen geworden, maar bij den leugenaar is het boter aan de galg, die zal het teeken des duivels tot zijn einde dragen.»

Ik zou niet gaarne de verantwoordelijkheid op mij nemen voor de kuur, die de edelman den dronkaard en den dief deed ondergaan; maar deze anecdote uit den ouden tijd leert ons toch, dat de leugen een vreeselijk kwaad is, waartegen men bijna niets kan doen, dat zij vaster wortel schiet dan eenige andere zonde, en dat zij iemand ongeschikt maakt voor een eerlijk beroep. Een leugenaar kan men nergens gebruiken, noch als man van zaken, noch als beambte, noch als boekhouder, en ook niet als correspondent, bij het leger of bij het onderwijs. Vroeger zou voor iemand, die talent had om te liegen, de diplomatie hebben opengestaan, in den tijd toen de Franschman Talleyrand het bovengenoemde beruchte woord uitsprak: »De spraak is gegeven om de gedachte te verbergen, niet om ze te openbaren.» Daarom heeft de eerlijke Blücher hem uitgenoodigd op de brug van Jena plaats te nemen, voordat hij haar in de lucht deed springen. Maar onlangs is het er ook in dit vak slecht voor den leugenaar uit gaan zien, sedert de Duitsche rijkskanselier de meest ongedwongen openhartigheid

ook in de taal der diplomatie heeft ingevoerd. Maar ik behoef het immers niet met nadruk te zeggen, hoe schandelijk de leugen is. Gij en andere jongelieden, voor zooveel gij nog hecht aan eer en goeden naam, zijt zoo volmaakt van de laagheid der leugen overtuigd, dat gij allen het verwijt van een leugenaar te zijn, als een der zwaarste beledigingen beschouwt, en hem, die systematisch leugen spreekt, de benaming van eerlijk en braaf niet waardig keurt. En al is het niet altijd een streng zedelijke verontwaardiging, die gij over de leugen gevoelt, dan is het toch een aesthetische, als ik het zoo noemen mag, die ontstaat uit het gevoel, dat gemeenheid en laagheid aan de leugen ten grondslag liggen. Bijv.: In eene zaak is iets gebeurd, dat voor hem, die het gedaan heeft, zeker geen aangename gevolgen zal hebben. »Wie heeft het gedaan?» vraagt de patroon. Geen antwoord. »Die het gedaan heeft, moet het zeggen.» Niemand spreekt. »Als de dader niet tevoorschijn komt, zullen allen verantwoordelijk worden gesteld en de gevolgen moeten dragen.» Ieder zwijgt, er volgt geen antwoord. En zoo gebeurt het, dat allen moeten boeten voor iets, dat één gedaan heeft. De dader, die zijn naam niet genoemd heeft, voelt geen bijzondere onrust; hij is zelfs instaat boos te worden, als hij later, nadat zijne daad op een andere wijze ontdekt is, van leugen wordt beschuldigd. En toch heeft hij gelogen, want zijn zwijgen sprak tegenover de gedane vraag en het antwoord luidde: »Ik heb het niet gedaan.» Bij de leugen voegde hij nog een tweede onedele handeling, daar hij door te zwijgen anderen mede de onaangename gevolgen zijner daad deed gevoelen. Zeldzame dwaling van zijn eergevoel! Zijn trots verbiedt hem op te staan, zijn naam te noemen en de gevolgen zijner daad te dragen. Maar dat anderen, onschuldigen, van medewerking worden verdacht, onder de gevolgen lijden en om zijnentwil uit een verkeerd oogpunt worden beschouwd — daartegen komt zijn eergevoel volstrekt niet op.

Bovendien is het een vreemde dwaling, die men dikwijls genoeg ontmoet, namelijk dat men tegenover hen, die hooger

en boven ons geplaatst zijn, niet denzelfden plicht der waarheid behoeft uit te oefenen, als tegenover zijns gelijke. Dezelfde jongeling, die zich diep beleedigd gevoelt, wanneer hij bedrogen wordt door een makker, door iemand van zijne jaren, en niet alleen wanneer hij de lijdende partij is, maar ook wanneer hij iets dergelijks hoort verhalen — vindt het in zekeren zin een gerechtvaardigde verdediging, de waarheid te verbergen voor zijne chefs of meesters, wanneer deze haar trachten te weten te komen, om orde en goede zeden te bewaren. En zoo krijgen mannen van zaken en andere lieden, die zich anders streng houden aan eerlijkheid en bezorgd zijn voor hun goeden naam, plotseling een merkwaardig ruim geweten, als er spraak is van betaling aan den Staat, bijv. van de opgave van hun inkomen voor de belasting. Zij beschouwen in dit geval den Staat als hun vijand, die er op uit is hen te berooven van hetgeen hun toebehoort, tegenover wien men zich dus in een toestand van zelfverdediging bevindt, zoodat men het recht heeft van elk voordeel gebruik te maken. En het zijn er niet slechts weinigen, die zich veroorloven in zulke omstandigheden de waarheid te verbloemen, maar velen vereenigen zich soms en spreken af, wat het antwoord van allen zal zijn. Zijn dit dan jongelieden met onedele bedoelingen? Zijn het leugenaars? Volstrekt niet, en wee hem, die dat zou durven zeggen. Neen, het zijn eerlijke en volgens hun eigen overtuiging betrouwbare, waarheidlievende menschen. Zij gevoelen evenmin dat in hun gedrag iets oneerlijks ligt, als een soldaat, die in oorlog zijne toevlucht neemt tot eene krijgslist. Maar, mijn vriend, als gij u teweer stelt tegen orde en goede zeden, dan is dat reeds een slecht teeken, want het bewijst, dat gij u schaaft aan de zijde van wanorde en oneerlijkheid. En is de leugen tegenover uwe meerderen iets anders dan een leugen tegen uwe gelijken? Ik zie daarin geen verschil. Wat u laag toeschijnt tegenover een makker van denzelfden leeftijd, dat is waarlijk niets minder tegenover een chef, en de wet straft hem, die zijne belasting ontduikt even goed als bedrieger, als hem, die in bijzondere aangelegenheden oneerlijk is geweest.

En toch, ook in den omgang met makkers wordt oprechtheid niet altijd als een vereischte beschouwd. Men maakt hierin ook een onderscheid. Eene leugen, om een materieel voordeel te verkrijgen boven anderen, ja, dat is natuurlijk gemeen! Maar liegen »voor de grap,” een ander iets op de mouw spelden, en dan, als het geloofd wordt, hem duchtig uitlachen, daarin steekt niets kwaads, integendeel, dat is een aangename uitspanning. Nu, het kan zijn dat er veel bij te lachen valt. Maar gesteld dat hij, dien men bedriegt, jonger is, een nieuweling, een onervaren knaap, is het dan zoo aardig, kunstig of vermakelijk, om hem iets wijs te maken, en dan nog wel iets, dat zeer goed mogelijk kan zijn? En als gij nu iemand, die niet goed zijn verstand heeft, iets wijs maakt, dat een meer begaafde dadelijk zou bemerken dat bedriegerij was, is het dan grappig of kunstig met de onnoozelheid van zulk een armen jongen te spotten? En zullen die menschen, hetzij dan dat zij zwak van verstand of onervaren nieuwelingen zijn, op het gebied, waarop gij hen ontmoet, zullen zij door die bedriegerijen niet reeds van den aanvang af verlegen of afgeschrikt, of ook wel verbitterd worden? En gij loopt gevaar om iemand, die u met kinderlijk vertrouwen en onbevooroordeeld tegemoet komt, door zulk een gedrag eens voor altijd te kwetsen, zoodat gij nooit weér zijn gansche vertrouwen kunt winnen. Ik heb innig medelijden met een ieder, die zoo kinderlijk, moedig en onbezorgd een kring binnentreedt, en ieder het beste toevertrouwt, en nu plotseling moet erkennen, dat men zijn vertrouwen misbruikt, en dat het veel beter is de menschen te wantrouwen, dan zich geheel aan hen te geven.

Het is toch altijd een onwaardige plaats, die men den mensch aanwijst, wanneer men hem slechts beschouwt en gebruikt als een voorwerp om zich mede te vermaken. In geen geval hebben wij recht onzen naaste als het middel te gebruiken om ons doel te bereiken, dat doel moge dan eigen voordeel, of aangename onderhouding zijn. Men verhaalt tot eer van een held uit de oude Grieksche geschiedenis, dat hij

nooit, zelfs niet uit scherts, had gelogen. Zou men als Christen minder prijs mogen stellen op de waarheid? — Iets anders is de dichtelijke, vrije omwerking van een gegeven onderwerp, de poëtische verdichting van gebeurtenissen, waarin men het leven en het hart der menschen wil schetsen. Iets kan waar zijn, zonder dat het waarlijk geschied is, d. w. z. de teekening van hart en leven in verhaal kan volkomen waar zijn, al is de vorm vrij gevonden. In dit geval is het volkomen onverschillig of de geschiedenis juist op die wijze heeft plaatsgegrepen of niet. Maar wij spreken hier niet van dergelijke vindingen en vormen, maar van den dagelijkschen gemeenzamen omgang, waarin ieder moet kunnen onderstellen, dat hetgeen een ander hem zegt, met de waarheid overeenkomt.

In vollen ernst worden echter niet alleen door jonge en lichtvaardige, maar ook door bezadigde, ernstige en waardige mannen twee soorten van leugen verdedigd, namelijk de zogenaamde noodleugen en de leugen uit beleefdheid. Twee vreemde gedaanten, die de vastgestelde grens der waarheid zoeken te overschrijden! Laat ons haar wat nauwkeuriger beschouwen!

Wat is eene »noodleugen?” De naam is reeds slecht gekozen. Als een kind voor zijn vader staat met het vooruitzicht van straf te verkrijgen, omdat het kwaad heeft gedaan, maar vrij kan heengaan als hij het met slimheid loochent, dan bevindt dat kind zich klaarblijkelijk in nood, en als het zich daarom achter eene onwaarheid zoekt te verschuilen, is het een noodleugen. Hij liegt niet uit lichtzinnigheid, niet om zich bezig te houden, niet omdat hij in het liegen zelfs vermaak schept, maar alleen uit nood. Waar moet het heen, als wij de noodleugen zoo ver wilden uitbreiden? Maar reeds protesteeren de verdedigers van de noodleugen. Zóo is het niet gemeend. Eene noodleugen is eene onwaarheid, waartoe men de toevlucht neemt, om daardoor een veel grooter kwaad en onheil af te wenden, dan de onwaarheid op zichzelf is, en dan wordt zij begaan, niet tot eigen voordeel, maar voor het nut en welzijn van anderen. Als iemand door een woedenden moor-

denaar wordt vervolgd, en in mijn huis vlucht, en de moordenaar komt na eene poos bij mij en vraagt, of de vervolgde binnen is gegaan, is het dan niet een geoorloofde leugen, wanneer ik door een krachtig: neen! den ander red? Of als iemand, die doodziek is, naar iets vraagt, dat, naar waarheid beantwoord, hem den dood zou aandoen — mag daar geen liefderijke misleiding plaats vinden? Men heeft nog vele zulke voorbeelden verzonnen, meest zulke, die in het leven volstrekt niet voorkomen, en men heeft kort en goed gezegd: Er zijn gevallen, waarin leugen geen zonde, maar plicht is. Zelfs den aartsvader Abraham haalt men aan als voorstander van de noodleugen, want hij heeft toch zijne vrouw uitgegeven voor zijne zuster, opdat koning Pharao haar niet tot vrouw zou nemen en hem dooden.

Maar laat ons deze ware en verdichte gevallen van moordenaars, vervolgd, zieken enz. laten rusten. Gij wilt het goede, de liefde dienen door de leugen. Dat is: gij wilt kwaad doen, opdat er goed uit voortkome. Gij zijt een verklaard vijand van alle Jezuiten, vooral om het schandelijke grondbeginsel, dat het doel de middelen heiligt. En ziet, gijzelf huldigt dit beginsel. Het verhoeden van een onheil is het goede doel, de leugen het slechte middel. Gij verplaatst de scherpe grenslijn tusschen goed en slecht, tusschen waarheid en onwaarheid. Gij zegt dat in sommige gevallen de onwaarheid beter en loffelijker is dan de waarheid. Dat is gevaarlijk. Grenssteen verplaatsen heeft men van oudsher als eene misdaad beschouwd, en in oude tijden moesten zij, die dit gedaan hadden, na hun dood als geesten rondzwerven. Zou het dan anders zijn op moreel gebied? Waar zult gij ophouden als gij eenmaal de zoogenaamde noodleugen volgens beginsel hebt toegelaten? Zal het hart des menschen, die doortrapte sophist, niet spoedig aan deze of gene leugen iets ontdekken, waardoor zij onder de afdeeling van de noodleugen valt, en waardoor een kwaad zou kunnen worden voorkomen, dat veel grooter was dan die kleine onwaarheid? Ik hoorde onlangs van een kleinen jongen, die een zeer slechte daad had bedreven,

waardoor hij op een gevoelige straf kon rekenen. Hij loochende alles standvastig, maar tevergeefs; de zaak kwam toch aan het licht. Toen werd de straf verdubbeld. Hiertegen protesteerde de kleine sophist hevig: »Ik heb alleen gejoekt, opdat mama niet bedroefd zou zijn, dat ik zoo ondeugend was!» De echte, ware noodleugen!

Ja, maar nu de vervolgte, de moordenaar, de zieke? Die komen altijd weêr tevoorschijn en zullen de noodleugen bedekken met den mantel der liefde. Het is waar, niemand zal beweren dat hij, die in genoemde gevallen tot eene onwaarheid de toevlucht neemt, een leugenaar moet genoemd worden in de gewone beteekenis van het woord. Het is toch iets anders of men onwaarheid spreekt om anderen te sparen, of om eigen voordeel. Daarom moeten zulke gevallen altijd zacht worden beoordeeld. Maar het is toch weder iets anders, zulk eene handelwijze voor de juiste en ware te doen doorgaan. De genoemde gevallen zullen zich, daar waar zij zich voordoen, meestal gemakkelijker laten oplossen zonder de waarheid te beleedigen, dan men van uit de verte zou meenen. Tusschen een ruw voor den dag komen met de waarheid en eene noodleugen zullen vele middenwegen zijn, en door deze te bewandelen dient men even goed zijn eigen geweten als het voordeel van anderen, en in het ergste geval, als er een beslissend ja of neen vereischt wordt, — dan mag ik toch ook waarlijk wel aan een goddelijk wereldbestuur en eene Voorzienigheid gelooven, die er voor zorgen, dat de waarheid geen onheil maar geluk teweeg brengt. In zulke twijfelachtige gevallen moeten wij ons houden aan hetgeen een duidelijk en uitdrukkelijk bevel van God is. En zulk een duidelijk gebod is: de verplichting steeds en in alle omstandigheden de waarheid te spreken. En het is Gods gebod niet, dat wij in zoo vele gevallen onwaar zijn. Blijf ik dus der waarheid getrouw, dan sta ik op een vast punt, en voor de gevolgen, die het waarheidspreken met zich brengt, ben niet ik verantwoordelijk, maar die God, die ons het gebod van waarheid zonder grenzen of uitzonderingen gegeven heeft. Wanneer ik daarentegen met

de onwaarheid gemeene zaak maak, dan komen de slechte gevolgen voor mijn eigen rekening. En hoe licht kan dat gebeuren! De zieke, dien gij door eene onwaarheid tot bedaren zoekt te brengen, heeft toch iets bemerkt, hij doet meer vragen, eischt nadere verklaring, gij moet de eerste onwaarheid steunen door een gansche reeks van andere, en eindelijk valt het kunstig gebouw toch ineen, en de schade, daardoor veroorzaakt, is grooter dan die, welke te vreezen was, wanneer men waarheid had gesproken.

En al heeft de aartsvader Abraham ook bedrogen — hem is zijne noodleugen slecht genoeg bekomen. Zij had tengevolge dat het geen haar verscheelde of er was gebeurd, wat hij door zijne onwaarheid hoopte te verhinderen. Gij kunt dat nalezen in Gen. 12 : 10—20. Dat het nog goed afliep was niet de verdienste van Abraham, maar de genadige bestiering Gods. En hoe denkt gij, dat de aartsvader, de vriend van den waren God, voor den heidenschen Pharao zal gestaan hebben, toen deze achter de onwaarheid kwam en hem vroeg: »Wat is dit, dat gij mij gedaan hebt?»

Houden wij ons daarmee niet verder op; laat ons afstand doen van de zoogenaamde noodleugen en ons houden aan de waarheid, door welker schild wij toch altijd het best worden beschermd. Voor de zoogenaamde beleefdheidsleugen weet ik geen plaatsje, waar men haar zou kunnen verbergen voor het onderzoekend oog der waarheid, of haar zou kunnen wikkelen in de plooien van haar helder rein gewaad. Gij krijgt bezoek op een oogenblik, dat het u bijzonder slecht gelegen komt. «Het verheugt mij zeer u te zien,» spreekt uw mond, maar uw hart denkt: «Hoe vervelend, dat hij juist nu aankomt. Ik wilde, dat hij op de Mookerhei zat.» Maar verlangt dan de beleefdheid niet, dat ik mijn genoegen over elk bezoek te kennen geef, om het even of het mij verheugt of verveelt? Volstrekt niet. Gij behoeft hem niet zóo aan te zien, dat hij gaarne weder weg zou gaan; maar gij behoeft u ook niet te houden alsof gij opgetogen van blijdschap zijt, en als gij door dringende zaken verhinderd zijt, u aan hem

te wijden, dan zal hij dit als een verstandig mensch ook niet kwalijk nemen, als gij het hem openhartig en eerlijk zegt. Maar is uwe verhindering niet dringend en zou het u alleen aangenamer zijn ongestoord te wezen, welnu, zoek dan een weinigje Christelijke liefde bij elkaër, wees tenminste vriendelijk en beleefd, ook al kunt ge niet zeggen: »Het doet mij genoegen;» zoek het onaangename gevoel te overwinnen, en als gij er toe komen kunt, bij het afscheid van harte te zeggen: »Nu, het is mij aangenaam geweest, u weder te zien,» dan hebt gij een meesterstuk volbracht, een meesterstuk van waarheid en nog bovendien van liefde.

De andere leugens uit beleefdheid zijn nog minder te verontschuldigen. Wanneer een pedante makker u zijne gedichten voorleest, zoo is het volstrekt niet de plicht der beleefdheid te zeggen, dat ze prachtig zijn, maar het is voldoende als gij het eene of andere noemt, dat prijzenswaardig is; voor het overige echter op zachter of krachtiger toon ook de keerzijde van de medaille te aanschouwen geeft, al naardat uwe verhouding tegenover hem en zijn karakter is. Koning Lodewijk XIV, bedwelmd door het gevoel zijner grootheid en gaven, had het ongelukkige denkbeeld zich ook op het dichten toe te leggen; hij droeg zijn hofdichter Boileau eenige verzen voor en vroeg toen zijn oordeel er over. De dichter boog diep en zeide: »Ik verbaas mij er over, dat Uwer Majesteit niets onmogelijk is. Uwe Majesteit wilde ditmaal slechte verzen maken en zie, zelfs dit is Haar gelukt.» Of zijn allerchristelijkste Majesteit na dit compliment nog langer dichter heeft willen zijn, meldt het verhaal niet.

Moet ik nu nog spreken over die bekende leugen uit beleefdheid, dat men zich als «niet thuis» laat verontschuldigen, wanneer men geen bezoek kan afwachten? Het kan geen kwaad als wij er kort over spreken, daar menigeen zich reeds in zijne jeugd met zulke praktijken ophoudt. Men verontschuldigt zich gewoonlijk door te zeggen: ieder weet toch, dat deze formule niets anders is dan een beleefde wijze om te zeggen, dat het op dit oogenblik niet gelegen komt, bezoek

te ontvangen. Het gezegde: »niet thuis" is gelijk aan een geldstuk, waarop wel een zekere waarde staat, maar waarvan ieder weet, dat de eigenlijke waarde geheel anders is. Niemand wordt er dus door bedrogen, ieder weet wat hij van deze verontschuldiging moet denken. Dat is waarlijk een zeldzame beleefdheid, bij welke het beter is iets te zeggen in den vorm eener onwaarheid, dan in den vorm der waarheid! Als ieder een weet wat die phrase beduidt, waarom zegt men het dan niet met ronde woorden, overeenkomstig de waarheid? Maar in dit »iedereen weet het" zit juist de kneep. Volstrekt niet iedereen weet het, dat dit geldstuk zooveel minder waarde heeft dan de stempel aanwijst. Er zijn eerlijke mannen genoeg, die dat »niet thuis" voor goede munt aannemen, en zeer in hun vertrouwen worden geschokt, als het later blijkt eene onwaarheid te zijn. En ook tegenover hen, die beter zijn ingelicht, ligt de bedoelde beleefdheid dier onware verontschuldiging daarin, dat zij toch misschien gelooven aan een waarlijk niet tehuis zijn. Als op uw bevel een bezoek met de boodschap is afgewezen, dat gij niet tehuis zijt, en men u later aan het venster ziet, dan is u dat toch niet aangenaam, en de ander zal ook niet tevreden zijn. Daaruit blijkt duidelijk, dat het niet zoo vanzelf spreekt, dat dit »niet thuis" wordt verstaan in den vorm van »ik kan geen bezoek afwachten."

Bovendien pleegt men door deze onware spreekwijze een onrecht tegenover hen, die ook in het maatschappelijk leven nauwkeurig de waarheid betrachten. Wat zij zeggen wordt dan ook minder waard, en wanneer zij waarlijk niet tehuis zijn, gelooft men het niet. Toch zijn hunne woorden zooveel waard als zij uitdrukken — een man een man, een woord een woord! Ja, is bij hen ja, en neen, neen. Zoo moet het zijn. Als uit de taal der beleefdheid de leugen gebannen is, wanneer die leugenachtige »onderdanige dienaars" en »toegenegen vrienden" wegblijven uit den dagelijkschen omgang, dan zal de wereld er zeker niet onbeleefder door worden, de onderdanigheid en het dienen, de genegenheid en de vriendschap zullen op aarde niet minderen, maar het zal der

beschaafde wereld tot eer verstrekken, dat, als een gevolg daarvan, de woorden, die men tot elkander spreekt, in waarde stijgen, en eindelijk weder verstaan moeten worden volgens hetgeen zij meenen en zeggen.

De Romeinen hadden veel op met vormen en beleefdheid, maar hoeveel eenvoudiger en daarom ook meer overeenkomstig de waarheid was bijv. de stijl hunner brieven! Wanneer men bedenkt, hoeveel bij ons gelogen wordt door het opschrift »waarde" of »geachte" enz., en in de onderteekening »met hoogachting" of »met verschuldigden eerbied" enz., dan moet men den Romeinschen briefstijl bewonderen en bijna benijden, die zoo eenvoudig alles samenvat: *Cicero Attico salutem*. Cicero groet Atticus. Misschien bevatte dat »salutem" ook wel een leugen, maar dan moet het al zeer ver gekomen zijn, en in elk geval was bij dezen eenvoudigen groet de mogelijkheid van onwaar te zijn veel zeldzamer dan bij ons.

Tot de waarheid moet ook nog bijzonder worden gerekend het trouw zijn aan het gegeven woord. Eigenlijk moest het niet noodig wezen, dat daarover werd gesproken en moest dat: een man een man, een woord een woord, ook in dit opzicht vanzelf spreken en overal geldig zijn. In 't algemeen beschouwt ieder eerlijk mensch zich gebonden door eene belofte. Maar in het dagelijksche leven, vooral in kleinigheden, veroorlooft menigeen het zich, om dat niet zoo nauw te nemen. Hij heeft beloofd eene kennis op dit of dat uur te ontmoeten. Daar komt iets in den weg, eene omstandigheid van buiten, of hij heeft er geen lust in en hij komt een kwartier, een half uur te laat, of in het geheel niet. Er zijn wel zwaarigheden, die het iemand onmogelijk maken eene belofte te houden — daarvan spreken wij nu niet. Maar er zijn ook verhinderingen, die best uit den weg konden geruimd worden, wanneer men ernstig wilde en men er op gesteld was zijn woord te houden. Toen Blücher van Ligny naar Waterloo trok, waren de wegen onbegaanbaar, en viel de regen in stroomen neder. Blücher had echter aan Wellington beloofd den 18^{en} Juni bij hem te zijn. Hier en daar zuchtte een doodmoede soldaat:

het gaat niet, en voor Blücher zelf was niet alleen het slechte weder, maar ook zijn gekwetste voet een voldoende uitvlucht geweest om te laat te komen. Maar wat zeide hij? »Kinderen, het *moet* gaan, ik heb het immers mijn broeder Wellington beloofd. Wilt gij dat ik mijn woord breek?" Iets van dat stipte woordhouden wenschen wij jong en oud toe, ook al is er geen sprake van een beslissenden veldslag. Want woordhouden moet in kleine zaken worden geleerd en geoefend.

Hoe meer wij leeren ons in alle opzichten streng te houden aan de waarheid, in ernst en scherts, in moeilijke gevallen en in het dagelijksch verkeer, in hetgeen behoort tot de beleefdheid en de kunst van den beschaafden omgang met anderen, des te meer zullen die betuigingen verdwijnen, waarmede zoo-velen hunne gezegden meenen te moeten steunen en versterken, en die of als onnutte woorden, of als ontheiliging van heilige namen zondig zijn. Eigenlijk moet reeds de achting voor zichzelf een jongeling weerhouden, aan zijne woorden op die wijze kracht bij te zetten. Want als iemand alles, wat over zijne lippen komt, met een »zeker waar, op mijn woord van eer, zoo waar als ik hier sta" en dergelijke, meent te moeten opsieren, dan geeft hij hierdoor een slecht en treurig getuigenis van zichzelf. Hij zegt als het ware: »ik kan niemand aanraden en ook van de menschen niet verwachten, dat zij mij op mijn woord gelooven. Ik moet eerst nog eenige kunstige gewichten daaraan hangen, zoodat het meer waard is en zwaarder in de weegschaal valt." Een ieder moest zich toch eerst ernstig bedenken, eer hij zulk een getuigenis gaf van zichzelf. Het spreekwoord luidt: »de waarheid spreekt weinig, de leugen veel," en »hoe duurder eed, hoe grooter leugen." Maar het is toch zoo waar, dat ons gezellig verkeer in zoo hooge mate doordrongen en doortrokken is met onwaarheid, dat de leugen als het ware burgerrecht verkrijgt in den onderlingen omgang, dat het geen wonder is, wanneer de gevolgen langzamerhand tevoorschijn treden en men zich eindelijk gewent alleen dan een woord te gelooven, wanneer er verschillende verzekeringen aan verbonden worden, dat het geen scherts is, maar

volle ernst, niet alleen beleefdheid, maar de uitdrukking van eene overtuiging en van een innerlijk gevoelen.

En deze verzekeringen worden nog erger, wanneer heilige namen er bij worden gebruikt, hetzij dan de namen van God en Christus, of andere, die nauw daaraan verbonden zijn. Christus vermaant zijne jongeren in de Bergrede, dat zij niet bij alles moeten zweren, niet alleen niet bij den naam van God, maar ook niet bij den hemel, bij de aarde, bij Jeruzalem, omdat al deze dingen slechts als bevestiging gebruikt worden wegens hunne betrekking tot God, en dus de verachting, die hen treft, in den grond aan God tebeurt valt. Met dit verbod om te zweren heeft natuurlijk de eed, dien de overheid eischt, niets te maken. Want de overheid heeft onvoorwaardelijk zulk een aanroepen van het hoogste en heiligste, dat er voor den mensch bestaat, zulk een majestueusen met het hoogste gezag bekleeden eisch tot het spreken der waarheid van noode. Hierdoor getuigt zij meteen ten duidelijkste, dat zij hare taak niet kan vervullen, wanneer zij bij hare onderdanen geen geloof aan God en zijne vreeze kan onderstellen. Den Christen betamen dus die onnoodige verzekeringen in het privaat leven volstrekt niet, en vooral niet, wanneer zij direkt of indirekt in betrekking staan tot God. Het hooge en hoogste aanroepen, om de eene of andere nietswaardige bewering te staven en te versterken, bewijst, dat men hetgeen groot en heilig is geringschat en profaneert. Ja nog meer, men doet daardoor afbreuk aan het recht en de macht van den hoogen God zelf. Want als ik iets betuig bij God, bij den hemel, Bijbel enz., dan ligt in dit »bij" toch opgesloten, dat ik God, hemel, Bijbel enz. als onderpand geef voor de waarheid van mijn gezegde. Hoe kan ik mij echter vermeten het bestaan Gods, of zijn hemelsche woning, of zijn heilig woord en getuigenis tot onderpand te geven voor mijne woorden? Hoe kan ik iets als onderpand geven, dat mij volstrekt niet toebehoort, waarover ik niet heb te beschikken? Hieruit ziet men duidelijk het overmoedige, zondige ingrijpen in Gods recht en eigendom.

Daarom wordt er in de Bergrede nog meer bijgevoegd, waarbij men niet zweren mag: het eigen hoofd, het leven; en als grond is aangevoerd: gij kunt niet één haar wit of zwart maken, m. a. w.: ook uw hoofd, uw leven behoort niet u, maar Gode. En gij bemerkt het best daaraan, dat gij geen recht hebt er over te beschikken, omdat gij niet instaat zijt het geringste te doen, de kleur van één haar te veranderen. Hoe kunt gij dan zweren bij uw hoofd? Hoe kunt gij uw leven tot onderpand geven? Bedenkt gij niet, dat gij daardoor aan God ontnemt, wat Hem toebehoort? Als iemand u een kostbaar kleinood ter bewaring heeft gegeven, en gij geeft het als pand voor een ellendige zaak, die uzelfen betreft, dan begaat gij een groot onrecht tegen hem, die het u heeft toevertrouwd. En dit is ook het geval, wanneer men van zijn leven of van zijne ziel een eedsformulier maakt.

Ik zou hier ook liever die treurige gewoonte met stilzwijgen voorbijgaan, dat de naam van God en heilige dingen, behalve bij betuigingen, nog gebruikt wordt als eene uitdrukking van gemaaktheid of gemoedsaandoening. Daar het nu, helaas, volgens de ervaring een feit is, dat zelfs jongelieden, en volstrekt niet alleen zij, welke tot de zoogenaamde lagere volksklasse behooren, met vloeken zijn begonnen en dat trouw volhouden, zoo mag ik toch niet verzuimen tenminste met eenige woorden er tegen te waarschuwen. Indien het reeds lichtzinnig en een onteeren van het heiligste en ingrijpen in Gods oppermacht is, wanneer men heilige namen als pand geeft voor ondoordachte verzekeringen, dan is het, zoo mogelijk, nog zondiger, wanneer men heilige namen en voorwerpen op eene wijze behandelt, als waren zij juist goed genoeg om zijn toorn, zijne vreugde, zijne bewondering of verrassing er aan te koelen. De naam van God, die hemel en aarde gemaakt heeft, de naam van het kruis, waaraan de grootste daad der wereld-geschiedenis zich vasthecht, de naam van Gods Zoon, die de beste, edelste en reinste was onder de kinderen der menschen — zulke namen als het ware te gebruiken als vaten, waarin men het bezoedelde en onreine water zijner gevoelens giet, dat is

zeker eene gedachte, waardoor elk hart, waarin nog eenige godsvrucht, eenige vrees voor het heilige woont, met schrik en afkeer moet vervuld worden! Maar, zegt gij misschien, het zijn toch niet altijd heilige namen, die op deze wijze worden gebruikt, of eigenlijk misbruikt. Men kan bij zijne uitroepingen ook andere dingen nemen, natuurverschijnselen, als bliksem, donder enz., dat is toch geen kwaad? — Dat kan wel zijn, dat het niet zoo erg is als hetgeen waarvan wij spraken. Maar ik zou hier gaarne de woorden der Bergrede over het onnoodig zweren weder te binnen willen brengen. Deze natuurverschijnselen loopen toch steeds op God uit, zooals bij Mattheus V hemel, aarde en Jeruzalem. Waarom gebruikt men zulke uitroepingen, zooals men bij aandoeningen pleegt te doen? Omdat zij indrukwekkend zijn. En waaraan ontleenen zij die eigenschap? Zij is eene openbaring van Gods majesteit. God is het, die met zijne hand den bliksem slingert en den weg wijst. Gods stem is het, die in den donder door de hemelen weerklinkt en de aarde doet sidderen. En de onweerswolken zijn zijne wagenen, waarop Hij in nacht gehuld voortrijdt door het uitpansel boven de aarde. Denk daaraan en vraag u dan af: zijn ook deze natuurverschijnselen niet te groot, te heerlijk, te goddelijk en indrukwekkend, dan dat ik ze zou mogen gebruiken om mijn nietigen toorn, mijn kinderlijke vreugde, mijn dwaze bewondering en verrassing er door aan te duiden? Hoe klein is de mensch tegenover zulke natuurmachten, en hoe dwaas staat het, wanneer hij zijn spel met hen drijft en ze als in overmoed of onverstand aanroept! Wees op uwe hoede, dat zij niet na lang en geduldig wachten eenmaal opstaan en verpletterend neerkomen op u en alles, wat u toebehoort.

XIII.

DANKBAARHEID.

»Ondank is 'swerelds loon!» zegt het spreekwoord, en het spreekwoord heeft, helaas, gelijk. Maar als ieder nu meent daaruit de gevolgtrekking te mogen maken, dat men van hem niets anders behoeft te verwachten dan ondank, dan vergist hij zich zeer. Een kwaad wordt daardoor niet verontschuldigd, dat het door velen, misschien zelfs door de meesten wordt bedreven, laat staan dan dat het in eene deugd verandert. En toch heeft het listige menschenhart middelen en namen gevonden, om ook dit groote kwaad der ondankbaarheid te verbergen onder den dekmantel der deugd. »Omdat iemand mij eens heeft welgedaan, mij eene weldaad heeft bewezen, volgt daaruit niet, dat ik voor hem mijne zelfstandigheid mag opofferen, of wel verplicht ben, die aan hem te geven. Het zou laf zijn, zich door zulke verplichtingen te laten binden en in zijn vrije beweging te doen belemmeren, en mijn wel-doener zal, als hij een edel mensch is, dit zelf het minst van allen wenschen.» Nu, mijn waarde vriend, wij hebben allen eerbeid voor uwe zelfstandigheid, maar al beroept gij u op

haar, daarom is de plicht der dankbaarheid u nog niet kwijtscholden.

Waarom komt de ondank zoo menigvuldig voor? Waarom valt het den mensch zoo moeilijk dankbaar te zijn? Omdat men hierdoor erkent verplichtingen te hebben tegenover anderen, en die bekentenis heeft voor den menschelijken hoogmoed altijd iets drukkends en daarom iets onaangenaams. Deze hoogmoed is een ding vol tegenstrijdigheden. Men is spoedig besloten de hulp van anderen aan te nemen of in te roepen. Maar later dat te erkennen en zich tegenover den ander ook uiterlijk volgens deze verplichting te gedragen, dat gedooft de hoogmoed niet. Maar juist die tegenstrijdigheid ontdekt ons het diepste wezen der ondankbaarheid. In den grond is zij niets anders dan schandelijk loochenen van eene vroeger aangegane schuld, dus oneerlijkheid, leugen. Dat men haar niet met woorden, maar met daden loochent, verandert niets aan de zaak. Want daden spreken ook, zoo goed als woorden, en of gij een plicht door woorden loochent, of door uwe handelwijs hem loochent, het komt eigenlijk op hetzelfde neêr. Als ik aan een buurman eene som gelds heb geleend, en hij heeft beloofd het op een bepaalden dag terug te geven, maar hij laat den termijn verstrijken zonder een woord te zeggen en vele andere termijnen bovendien, ziet mij bijna niet aan, gaat kalm zijns weegs en neemt het zeer kwalijk als ik hem een zachte aanmaning doe toekomen, dan weet ik inderdaad niet, waarom zulk een gedrag edeler of eerlijker zou zijn, dan het eenvoudig ontkennen der geleende som. Evenzoo handelt nu de ondankbaarheid. Zij is eene zuster der leugen, zooals de dankbaarheid eene zuster is der waarheid. En dat de ondankbaarheid in haar innerlijk wezen eene leugen, eene oneerlijkheid is, dat juist drukt op haar den stempel van het kwade en de laagheid.

Schiller laat ons in zijn Wilhelm Tell een blik slaan in de leugen der ondankbaarheid, wat zeer overeenkomstig de werkelijkheid is, maar niet eervol voor de menschelijke natuur. Tell wil naar Altdorf gaan; zijne vrouw Hedwig raadt het

hem af, omdat de landvoogd daar is. Tell stelt haar gerust, de landvoogd zal hem zeker in vrede laten. Eens had de landvoogd hem ontmoet op een eenzaam bergpad, rechts de loodrechte rotswanden, links de gapende afgrond, terwijl deze hem kort tevoren voor eene kleinigheid zwaar gestraft had. Ontzetting greep den tiran aan, hij verbleekte en zijne knieën sidderden. Toen trad Tell vreedzaam en bescheiden op zijde en sprak: »Ik ben het, heer landvoogd!» en liet hem ongehinderd voorbijgaan. Tell hoopte nu, dat zulk een edelmoe-digheid het hart van den dwingeland zachter voor hem had gestemd. Maar zijne vrouw Hedwig kende dit hart beter:

Dat hij eens voor u beefde is uw dood,
Want nooit vergeeft hij, dat gij zwak hem zaagt.

De loop van het verhaal geeft haar gelijk. En juist daarin maakt de ondankbaarheid haar afschuwelijke gezindheid openbaar, dat de weldaad in zekere omstandigheden op haar dezelfde nitwerking heeft als een doodelijke belediging. Is het niet zoo? De toevallige ontmoeting met iemand, aan wien gij verplichting hebt, of ook wel alleen de herinnering aan hem, wekt in u onaangename gewaarwordingen op, omdat de verplichting u middelerwijl lastig geworden is, of gij uzelfen moet bekennen, dat gij u in dien tijd niet zoo jegens uw weldoener hebt gedragen, als hij het recht had te verwachten. Inplaats van dit onaangename schaamtegevoel, dat in u opkomt, wanneer gij hem ontmoet, aan uzelfen toe te schrijven en te erkennen, dat gij gefaald hebt, brengt gij het terug op hem, aan wien gij verplichting hebt, als had hij een groot onrecht begaan door u wel te doen, en eene onbescheidenheid met u door zijn bestaan gedurig daaraan te herinneren. Zoo verandert de ontvangen weldaad in gal en venijn in het booze en ondankbare hart des menschen; de weldoener wordt voor den ondankbare niet alleen onverschillig, maar lastig en terugstootend.

Ondankbaarheid was het begin van het heidendom, van de

schepselvergoding, zooals ten duidelijkste wordt aangetoond in het eerste hoofdstuk van den brief van Paulus aan de Romeinen. Reeds daaruit kunt gij zien, dat ondankbaarheid volstrekt niet zulk een klein en onschuldig vergrijp is, als jeugdige lichtzinnigheid wel denkt. »Zij, God kennende, hebben Hem als God niet verheerlijkt of gedankt, maar zijn verijdeld geworden in hunne overleggingen, en hun onverstandig hart is verduisterd geworden." Zij hebben Gods werk gezien en het zich ten nutte gemaakt, Gods gaven aangenomen en genoten, maar zij hebben zich niet van de gaven gericht tot den Gever, van het werk tot den Schepper; ondankbaar bleven zij met hunne gedachten en gevoelens hangen aan het werk en aan de gave. Zoo kwamen zij door ondank tot de vergoding van het schepsel en werden heidenen. Hier is allereerst sprake van ondank tegen God en niet tegen de menschen. Maar hetzij hij begaan wordt tegen God of tegen menschen — hij blijft toch altijd dezelfde, altijd is hij eene leugen, een loochenen door daden van ontvangen weldaden, en men mag wel zeggen: als ondank tegen God zulke ernstige gevolgen voor de ontwikkeling van den menschelijken geest heeft gehad, dan kunnen de gevolgen van ondank tegen menschen niet anders dan nadeelig zijn.

En zij zijn het. Reeds in het dagelijksch leven; want met welk recht mag de ondankbare in 't vervolg op weldaden en hulp rekenen? Vooral zijn zij het voor den innerlijken mensch. Ondank werkt even schadelijk op het karakter als de leugen; hij maakt den mensch langzamerhand ongevoelig voor alles, wat anderen aan hem doen; ja nog meer, hij maakt hem laag en verachtelijk, vernietigt in hem alle fijngevoeligheid en zin voor het edele en brengt de zelfzucht, de innerlijke ruwheid tot de grootste en meest schaamteloze ontwikkeling. De man, die in de bloedige dagen der Fransche revolutie het eerst de sabel ophief tegen de ongelukkige, edele en schoone prinses Lambelle, was een mulat, die de ongelukkige bijzonder haatte, omdat zij hem eens met weldaden had overladen. Hoe is in de geschiedenis de naam der familie Frangipani

onteerd! Het huis der Hohenstaufen had hen tot aanzien en invloed in Italië gebracht. En wat was de dank? Dat Conradin, de laatste der Hohenstaufen, toen hij na den noodlottigen slag van Skurkola tot een Frangipani de toevlucht nam, door dezen werd verraden en op het schavot gebracht. De vertaling van den naam Frangipani herinnert levendig aan het woord: die mijn brood eet, treedt mij met voeten, en ook aan het toppunt van den zwartsten ondank eens menschen, dat wij vinden in den persoon van Judas den verrader. Hoe gansch anders gedraagt zich de dankbaarheid! Waar de ondank vervreemdt, daar vereenigt zij, en elke onderonden weldaad, elk liefdeblijk wordt tot een band, die den dankbare verbindt met den weldoener. De ondank ontwikkelt de zelfzucht, de dankbaarheid hartelijke liefde tot den naaste. Ondank maakt arm, dankbaarheid rijk. De ondank roept alle booze geesten op en opent voor hen de deur des harten; de dankbaarheid doet als koesterende zonnescijn de edelste kieren en bloesems van het hart ontluiken. Kortom, op de dankbaarheid ligt de zegen der waarheid, op den ondank de vloek der leugen.

Merk echter wel op: gij moet u niet daarom dankbaar toonen, om op die wijze zoo spoedig mogelijk met uwen naaste te hebben afgedaan, hem het ontvangene terug te geven en dan te zeggen: het is alles weër in orde, wij hebben met elkaar afgerekend, en de een heeft den ander niets meer te verwijten. Dat is geen dankbaarheid; want de grondtoon van zulk eene gezindheid is geen liefde, maar onverschilligheid of afkeer. Men verlaagt zoodoende de bewijzen der liefde en de dankbare beantwoording er van tot een rechtsgeding en eene handelszaak, hoewel ware liefde toch nooit betaald kan worden. De liefde is het eenige, waarin ook een Christen met goed geweten de schuldenaar van een ander mag zijn en blijven, waarom Paulus vermaant: zijt niemand iets schuldig dan elkander lief te hebben. En de eenvoudige oorzaak hiervan is, dat men in de liefde evenals in de dankbare beantwoording ervan nooit genoeg kan doen, laat staan dan te veel. Be-

schouwt men daarentegen een liefdeblijk als eene zaak, welker waarde men kan bepalen, die men moet vereffenen door iets van dezelfde waarde terug te geven, dan is dit evenmin dankbaarheid, als dat een winkelier mij voor het geld, dat ik op de toonbank leg, een overeenkomstig deel zijner waren overreikt. Zulk een zakelijke opvatting zou de dood zijn van alle dankbaarheid. Ja, zeer vaak is zulk een danken niets dan een huichelachtig masker van den snoodsten ondank. Men denkt: ik wil hem niets schuldig blijven; ik wil aan hem geen verplichting hebben, ik zal hem spoedig iets teruggeven, dan staan wij weder gelijk. Zulk eene gedachte zou alleen dan gerechtvaardigd zijn, wanneer gij eene gave niet kondt afwijzen, en toch wist dat zij met slechte bedoeling gegeven was. Maar dit behoort dan niet meer tot de dankbaarheid. Ware dankbaarheid is van langen duur; zij wordt volstrekt niet uitgewischt door teruggave of tegenbewijs. Het doet haar genoeg en het is haar eene behoefte zich bij elke gelegenheid opnieuw te toonen, niet altijd door gaven en geschenken, maar wel door hartelijkheid en vriendelijkheid. Vandaar komt het, dat dankbare lieden meestal vroolijk en vriendelijk zijn. Bij allerlei personen, die zij ontmoeten, komen hun aangename herinneringen voor den geest van deze of die vriendelijkheid, die zij van hem hadden genoten, al is het dan ook iets gerings of onbeduidends. De dankbaarheid vergeet zulke kleinigheden niet, integendeel zij grift het goede, dat zij ontvangt, in marmer. Ondankbare menschen zijn daarentegen dikwijls ook de meest ontevredene en terugstootende, omdat zij eene hoofdbron der vreugde, de vriendelijke herinnering aan ontvangen liefdeblijken dwaselijk en met bewustzijn afsluiten.

Maar, zegt misschien een ondankbare, die met God en menschen ontevreden is, ik heb waarlijk geen reden om iemand dankbaar te zijn, want niemand heeft mij ooit bijzonder veel liefde betoond. Ja, beste vriend, als gij er op wacht, dat men u een groote som gelds aanbiedt, of een prachtig en kostbaar geschenk geeft, of dat gij uwe dankbaarheid bewaren

wilt tot ge eens door de hulp van anderen uit levensgevaar gered wordt, of uw huis in brand staat en goede vrienden en trouwe bureu zich bij het blusschen zeer verdienstelijk maken jegens u en het uwe, dan hebt gij misschien gedurende uw gansche leven geen waardig voorwerp voor uwe dankbaarheid. Maar dat is juist ondank, dat gij oog noch oor hebt voor die duizend kleine en groote vriendschapsbewijzen, die gij reeds op uwen levensweg ondervonden hebt en zeker dagelijks nog ondervindt, zoo gij niet reeds lang de menschen van u hebt vervreemd door uwe gemelijkheid en ondankbaarheid. Open uwe oogen en ooren, neem elk vriendelijk woord, elk klein hulpbetoon, een hartelijk goeden morgen of goeden avond niet aan als blijken van eerbied, die vanzelf spreken, maar als bewijzen van liefde, die dank waardig zijn — en het zou wel wonder wezen, als de ijskorst om uw zelfzuchtig hart niet eindelijk ontdooide en een gevoel van dankbaarheid uwe ziel vervulde. Een mensch, die waarlijk heeft geleerd te danken, kan er niet meer mede ophouden; nooit ontbreekt het hem aan aanleiding tegenover God en menschen, en zoo dikwijls hij met anderen samenkomt, wordt hij opnieuw tot dankbaarheid bewogen. Wie daarentegen niet dankbaar kan zijn voor kleinigheden, van hem is het zeer twijfelachtig of hij in gewichtige gevallen den plicht der dankbaarheid wel vervullen zal.

Het is waar, een nederige en bescheiden zin moet als grondslag aanwezig zijn, indien de dankbaarheid wil bloeien en vruchten dragen. Als gij temidden van uwe broeders en zusters zit als een pacha van drie paardenstaarten, uwe zuster commandeert, u door de dienstboden laat bedienen en bij gelegenheid de hulde ontvangt van eenige tantes, die over u zijn opgetogen — ja, dan moet dit alles wel zoo gaan, alle diensten en vriendelijkheid zijn slechts schuldige verplichting tegenover den voornamen jongenheer, met zijne buitengewone gaven en deugden, en waar zulk een hoogmoedige en met zichzelf ingenomen gezindheid regeert, daar wordt de dankbaarheid verstikt. Als deze heerschen wil, dan moet gij bij hetgeen anderen voor u doen, een gevoel hebben, dat men onge-

veer zóó zou kunnen omschrijven: Het is toch vreemd en wonderlijk, dat de menschen, die ik ontmoet, mij zooveel liefde en vriendschap bewijzen. Als ik mijzelven onbevooroordeeld beschouw, dan moet ik bekennen, dat ik over 't algemeen dikwijls geen beleefde jongen ben, en dan verwondert het mij, dat men toch zoo goed voor mij is.

Een bijzondere vorm der dankbaarheid is hetgeen wij *piëteit* plegen te noemen. En hoe meer er over geklaagd wordt dat onze hedendaagsche jeugd zich niet om piëteit bekommert, des te noodiger is het, dat wij dezen edelen tak der dankbaarheid nauwkeuriger beschouwen. Piëteit is nauw verwant met dankbaarheid, daar zij evenals deze gegrond is op iets, dan men tevoren heeft ontvangen. Maar zij is toch iets anders. Een gevoel van dankbaarheid komt reeds voort uit een voorbijgaande aanraking met iemand, of doordat men een oogenblik met hem in betrekking staat. Maar piëteit wordt eerst gevoeld na een lang en aanhoudend geven en ontvangen, dat berust in de betrekking, waarin beide partijen tot elkander staan, zooals bijv. tusschen vader en kind, onderwijzers en leerlingen, vaderland en burgers. Dus volgt uit den aard der zaak, dat hetgeen ik als piëteit beschouw en behandel, voor mij iets *eerwaardigs* is, wat bij dankbaarheid alleen volstrekt niet het geval behoeft te zijn. Piëteit dringt in dit opzicht verder en dieper door dan de dankbaarheid, en daarom is zij ook onderscheiden door een naam, die eigenlijk vroomheid, godsdienstzin beteekent. En waarlijk, wie piëteit voelt jegens menschen, die zal zeker niet verre zijn van de godsvrucht; wie echter onder de aardsche betrekkingen niets als eerwaardig en heilig erkent, die zal er moeielijk toe te brengen zijn Gode de eer te geven, die Hem toekomt.

Zoo eischt de piëteit van u, dat gij zulke personen, vereenigingen of inrichtingen, die door hun ouderdom, hunne positie of hunne beteekenis voor 't algemeen of voor u in het bijzonder eerbiedwaardig zijn, hiermede overeenkomstig beschouwt en behandelt, als bijv. ouders, familie, school en onderwijzers, chefs, geboortestad, vaderland, kerk enz.; en

zelfs dan, wanneer gij niet direkt van hen afhankelijk zijt, maar tegenover hen kunt staan met een zekere zelfstandigheid in oordeel en betrekking. In die oogenblikken staat men op het beslissende keerpunt, waar het openbaar wordt of men piëteit heeft of niet, wanneer men voor de eerste maal met eigen denken, beproeven en oordeelen optreedt tegen inrichtingen en personen, die men tot nog toe als onomstootelijke autoriteiten heeft erkend. Het kleine kind is nog niet in staat piëteit te toonen jegens zijne ouders, maar wel de jongeling, die langzamerhand zelfstandig wordt, en de man, wiens karakter is gevormd. Bij een knaap, die voor het eerst met zijn tasch op den rug de school binnentreedt, kan in de gewone omstandigheden geen sprake zijn van piëteit jegens den onderwijzer, maar wel bij den leerling, wien langzamerhand de oogen zijn geopend, zoodat hij ziet en onderzoekt. Zoo zal de piëteit jegens het vaderland en zijne instellingen dan eerst recht van kracht en werkzaam zijn, wanneer men zijn eigen gedachten begint te krijgen over politiek, zijn eigen voorstellingen maakt, hoe men gaarne de maatschappij zou inrichten, als men door studie der geschiedenis, of door verblijf in den vreemde in staat is gesteld, andere toestanden en inrichtingen te vergelijken met die in het vaderland. Met andere woorden, de jaren der jongelingschap zijn juist die, waarin de piëteit in de harten ontkiemt, opgroeit en haar eerste proef moet doorstaan.

Bij dat ontwakend zelfstandig oordeel ontdekt het oog ook wel zwakheden en schaduwzijden in personen en inrichtingen, waartegen men tot nog toe met kinderlijk, eenvoudig onzag heeft opgezien. Dit is nu het eerste, waarin de piëteit zich vertoont. Toen Noach wijn gedronken had, lag hij ontkleed in zijne tent. Zijn jongste zoon Cham komt, ziet het en loopt snel naar zijne broeders, om hun lachend te toonen, wat er geschied is. Sem en Japhet echter nemen een kleed, leggen het op hunne schouders, gaan achterwaarts, om de naaktheid huns vaders niet te zien, en bedekken hem. Daar hebt gij in dit kleine beeld de gansche tegenstelling van piëteit en

verachting. Nu komt het er op aan, of gij evenals Cham de gebreken en zwakheden, die gij bij ouders en onderwijzers, vaderland en kerk ontdekt, gaarne en met leedvermaak beschouwt, of spottend oververtelt en aan de groote klok hangt, of dat gij ze met fijn gevoel voor uzelf en anderen bedekt, zelf er niet over spreekt en niet duldt, dat anderen er liefdeloos over spreken. Hij is een slechte jongen, die zich niet schaamt het huis, waarin hij is opgegroeid, de inrichting, aan welke hij zijne vorming te danken heeft, de zaak, waarin hij zich voorbereidt voor zijn beroep, de gemeente, onder wier bescherming hij leeft, de kerk, die zijn geestelijke moeder is, of zelf te schandvlekken of kalm toe te zien dat anderen het doen. Oneerbiedigheid is laagheid, want wie hen veracht, aan' wie hij zijn ontstaan te danken heeft, veracht en onteert zichzelf. Ook dienstboden moesten een aandeel hebben in de achting, die de piëteit voorschrijft. Béranger, de bekende Fransche dichter, had eene huishoudster, die de leelijke gewoonte had in 't geheim zijn wijn op te drinken, maar anders was zij trouw. Hij liet haar dus uit oude gehechtheid hare betrekking behouden tot zij stierf, en was de eenige, die bij hare begrafenis achter de kist ging.

En hoe is het heden ten dage in dit opzicht met de jeugd gesteld? Is de klacht gegrond, dat haar meer de piëteit ontbreekt dan aan vroegere geslachten? Beproefde opvoeders, grondige kenners der jeugd, die volstrekt geen blinde lofredenaars zijn van vervlogen tijden, doen eenparig deze klacht hooren, en wie zelf ervaring wil opdoen, heeft daartoe, helaas, overal gelegenheid. Oneerbiedige opmerkingen over ouders, klagen en redeneeren over onderwijzers, over de school en hare gebreken, hoogmoedig critiseeren van hetgeen hunne meerderen doen, uit de hoogte de gemeente veroordeelen, waartoe men behoort, dat alles kan men dezer dagen bijna overal hooren, waar jongelieden samenkomen. En dan de kerk, waarin zij zijn gedoopt, opgevoed en aangenomen! Zij is voor velen vogelvrij verklaard, en er is geen sprake van, dat eenige verplichting jegens haar erkend wordt. Gedwongen voegen zij zich naar

de wetten en bepalingen, waaronder zij op dit oogenblik staan, en naar de personen, van wier oordeel het nu afhangt, of zij in hunne betrekking zullen vooruitkomen; maar zoo ras die afhankelijkheid is opgeheven, bekommert men zich niet meer om hen, en ziet hen zelfs niet aan, wanneer men hen op straat ontmoet. Wij weten niet juist hoe het vroeger was, maar het is een feit, dat het er slecht mede uitziet, zooals het nu is.

Vanwaar komt het? Iets er van komt wel voor rekening van de jonge jaren. Het eerste ontwaken van het bewustzijn, dat men zelf ook iets is en iets kan, is een groot genot, en men begrijpt het, dat een jongeling geneigd is zich bovenmatig aan dit genot over te geven. De eerste uitoefening van een aangeboren recht des menschen — en dat is de echte kritiek — voert licht tot overdreven gebruik er van. Tegenover personen, inrichtingen en toestanden, waarin men zich tot nog toe eenvoudig schikte en die men nam zooals zij waren, nu te staan met een eigen oordeel, zich als zelfdenkende persoonlijkheid te plaatsen tegenover alles, wat leeft en werkt, kruipt en vliegt, nu dat is eene hoogte die, wanneer men haar voor het eerst beklimt, zooals de jongelingsjaren dat met zich brengen, wel het hoofd een weinig doet duizelen. Dan gaat het daar in het klein zooals bij de nieuwere filosofie in het groot, die toen zij tot zichzelf kwam, zoo met zichzelf was ingenomen, dat zij straks het »Ik" als het eenig waarlijk bestaande op den voorgrond plaatste, en tot heer der wereld maakte. Wat Paulus zegt van hen, die met Gods Geest waren vervuld: dat de heiligen de wereld oordeelen zullen, dat past de jeugdige geest gaarne op zichzelf toe, al is hij geenszins doordrongen en vervuld van Gods Geest.

Daardoor wordt *iets* verklaard van het betreurde en beklagenswaardige gebrek aan piëteit, maar nog lang niet alles. En het is niet te loochenen, dat, al brengt men nog andere factoren in rekening, toch het feit blijft bestaan, dat de hendaagsche tijdgeest bijzonder gunstig is voor de ontwikkeling der oneerbiedigheid. Onze tijd heeft een buitengewoon

krachtig bewustzijn van hetgeen hij kan voortbrengen; de materiele krachten ontwikkelen zich op wonderbare wijze, de eene uitvinding volgt op de andere, politieke vraagstukken, die lang de volkeren in beweging hebben gebracht, naderen tot een crisis en dringen tot eene beslissing, en op kerkelijk gebied worden de meest ingrijpende vragen van den geest des menschen besproken in koffiehuzen en op straat. Een ieder heeft het gevoel van te kunnen handelen, en hoe minder hij inderdaad bijgedragen heeft tot den vooruitgang van den tijd, met des te meer zelfvoldoening spreekt hij van onzen tijd en neemt zijn deel aan den roem zijner scheppingen. Zoo komt het dat een geest de overhand verkrijgt, die het gezag veracht en er zich boven verheft. Met de kerk en het geloof is het begonnen en vandaar heeft het zich uitgebreid naar alle zijden. De Christelijke kerk, die toch inderdaad, menschelijker wijze beschouwd, zeer eerbiedwaardig en voor de geestelijke ontwikkeling der menschheid van bijzonder veel beteekenis en zegen is, wordt als oud en zwak van geest op zijde gezet, om daar rustig te sterven. Het geloof der vaders, niet alleen eerbiedwaardig door zijn ouderdom, maar ook door de kracht, die duizenden en millioenen in leven en sterven daarin hebben gevonden, wordt voor dwaasheid, krankzinnigheid, ja zelfs onredelijkheid uitgemaakt. Toestanden van ouds beproefd bevonden, worden met één slag omvergeworpen, afgeschaft en met stille trom ten grave gedragen. Wat geworden is in de geschiedenis ontzegt men alle recht, slechts de luim van het oogenblik mag gebieden. De levende heeft gelijk. Wij, het tegenwoordige geslacht, zijn de verlichten, de verstandigen, de beschaafden, wij hebben het ver gebracht, voor ons zijn de kunstige werktuigen, de reusachtige verdedigingsmiddelen, de groote oorlogen en overwinningen; de ouden waren wel goede lieden, maar toch wel wat kleingeestig en bekrompen. Dat is de taal, die in onzen tijd gevoerd wordt door de pers en ook menigmaal door de lieve jeugd. Zooals de ouden zongen, piepen de jongen. Het jongste geslacht is altijd het verstandigste, dat volgt uit het moderne begrip van

voortgang. De ouderen van dagen en alles wat tot hen behoort, worden natuurlijk met hunne zienswijzen en begrippen beschouwd als oud ijzer, en worden door het opkomende geslacht dienovereenkomstig behandeld. Zoo is gebrek aan eerbied waarlijk een product van den tijdgeest, die een geest der ontkenning, van hoogmoed, van terzijdestellen en opstand is tegen het gezag, dat door de geschiedenis is gegeven. Het socialisme, die stelselmatige ontkenning van alle piëteit, is de laatste en bitterste vrucht van den tijdgeest.

Moet daarom een ieder voor zich worden verontschuldigd, wanneer hij geen piëteit heeft of oefent? Wordt hem hierdoor de uitvlucht aan de hand gedaan: »Men kan van mij geen piëteit verwachten, ik ben een kind mijner eeuw?» Volstrekt niet. Wee hem, die alleen een kind zijner eeuw is en niets anders, die niet ook een deel der eeuwigheid in zich gevoelt, dat hem verheft *boven* zijn tijd! Wee hem, wiens innerlijk wezen en karakter een product is der verschillende stroomingen zijner eeuw, die de kracht niet heeft zichzelven te besturen en des noods tengevolge van een genomen besluit zich tegen dezen maalstroom verzet. Wie dat niet vermag, kan nooit de taak vervullen, hem door God in deze wereld opgelegd. Want God heeft karakters en geen nietsbeduidende wezens noodig om in de wereld te arbeiden. Hij bouwt zijn huis uit vaste steenen, niet uit opgewaaid zand. Hij maakt de pilaren van zijn tempel, die de gansche wereld omvat, uit eiken en niet uit riet, dat door den wind heen en weder bewogen wordt.

En juist de jeugd is er het allerminst toe geroepen, om zich door den wind als een lichte veder te laten slingeren en voortjagen. Hoe trotscher zij is op haar vrije idealen, hoe minder zij den geesten dienstbaar wil zijn, die de menigte beheerschen, maar den edelen drang van haar eigen geest wil volgen, hoe meer zij de verplichting heeft niet blindelings met de dwaasheid van haar tijd mede te doen, zich niet te werpen in den draaikolk, waarin de dolzinnige menigte danst rondom hare afgoden, maar haar eigen leven te vormen naar

de eenige blijvende idealen en te leven naar de wetten van het waarlijk schoone, groote, edele en verhevene. En al is er in onze dagen weinig zin voor piëteit — toch zij het verre, dat een edele jongeling met deze lichtzinnige tonen instemme. Deze verkeerde invloeden moeten hem te meer aansporen, om er zich met grooten ernst tegen te verzetten en in gezindheid, woord en daad en gansche gedrag de piëteit te eeren en te beoefenen, wat de voornaamste grondslag is van ons huiselijk, maatschappelijk en kerkelijk leven. Dat hij echter met de piëteit daar beginne, waar de naam hem heenwijst, namelijk bij het hoogste gezag, bij dien God, die Heer is over allen, en bij het geloof aan Hem, die onze vaders heeft gesterkt. Dan zal bij den jongeling dat lichtvaardige critiseeren vanzelf ophouden, voor hetwelk niets heilig en eerbiedwaardig is, en in dezen tijd, die niets heilig acht en alles wil verwoesten, zullen jongelingen opgroeien, die door hunne piëteit de hoop op betere tijden doen herleven.

XIX.

VREDE EN ONVREDE.

Niet altijd komt gij op zulk eene wijze in aanraking met anderen, dat uw innerlijk of uitwendig leven er voordeel van heeft, of dat gij gedrongen wordt om piëteit en dankbaarheid te beoefenen. Soms heeft het tegendeel plaats. Uw goede verstandhouding met anderen dreigt op te houden, en dat moet men vermijden, anders ontstaan er weder storingen, die vereffend moeten worden. De kunst om dreigende vredebreuken te vermijden, noemen wij *vreedzaamheid*. De kunst om den verstoorden vrede weder te herstellen noemen wij *verzoening*. Dit zijn twee deugden, die zoowel het leven van den jongeling moeten versieren, als dat van den mensch en den Christen.

Vrede maakt rijk, twist maakt arm, zegt het spreekwoord, dat niet slechts geldt voor het algemeen, maar ook voor ieder in 't bijzonder, en niet alleen voor ouden, die in een proces zijn gewikkeld, maar ook voor jongeren, wier twist meer een eigen aangelegenheid is en zeker ook over minder gewichtige zaken handelt. Vrede maakt rijk, vroolijk en tevreden, geeft ons lust in het werk en geschiktheid om het te voltooien;

twist verteert, maakt verdrietig en ontevreden, afgetrokken bij ons werk en slecht gestemd bij onze ontspanning. Altijd weérklinkt in ons hart het laatste, harde woord, dat wij van den ander hoorden, altijd zijn de gedachten bezig met hetgeen men toen zelf zeide, of gezegd zou hebben, als men er maar dadelijk aan had gedacht, en dat men niet wil verzuimen bij de eerste gelegenheid de beste aan den man te brengen. Hoe nauwer twee jongelieden vroeger verbonden waren, hoe ontevredener zij zijn, wanneer zoo iets tusschen hen is gekomen. En men moet niet vergeten, dat de omgang met God dan ook niet gemakkelijk valt, als het hart vol bitterheid is tegen den broeder. Ja, twist verteert, uit en inwendig, naar lichaam, ziel en geest.

Daarom benaarstig u vreedzaam te wezen. En dit geschiedt op tweeërlei wijze. Vooreerst daardoor, dat gij u er voor wacht, ooit den vrede te verstoren, en dan dat gij, als anderen zijn begonnen, niet door »antwoorden" het kwaad verergert en vergroot, maar liever als het mogelijk is het in stilte verdraagt en alzoo onschadelijk maakt. Over de eerste soort van vreedzaamheid behoef ik niet verder te spreken, naar ik meen. Men moet wel een twistziek karakter hebben, om zonder oorzaak anderen tot hatelijkheden en strijd te prikkelen. Maar neem dit toch in 't voorbijgaan ter harte: men kan reden tot twist geven, al is het niet kwaad gemeend. Als de een gaarne plaagt en door woorden en daden zich eene grap met een ander veroorlooft, dan kan het licht gebeuren, dat de scherts slecht wordt opgenomen en in bitteren ernst ont-aardt. Wees dus dubbel voorzichtig, als gij van nature tot plagen geneigd zijt; iedereen kan het niet verdragen, al vinden zij, die er niet in betrokken zijn, het ook nog zoo aardig. Om des vredes wil moet men eene aardigheid voor zich kunnen houden, en niet de slaaf worden van zijne geestigheid. Of iemand bemoeit zich met goede bedoeling, maar wat onhandig met de aangelegenheden van zijn naaste, en dit kan ook tot onaangename verwickelingen en groote ontevredenheid aanleiding geven, ook al was men niet voornemens te twisten.

Het is waar, men kan zich niet voor alles in acht nemen, en menigmaal moet men het er op wagen den ander te onstemmen, terwille van recht en waarheid. Maar voor zoover het u betreft, zooveel u mogelijk is, houd vrede met alle menschen, en geef geen aanleiding om dien te verstoren. Spreek niet ondoordacht of onbezonnen, opdat uw woord niet een vonk worde, die een hevigen brand ontsteekt in het hart van een ander.

Doet echter de andere iets, dat den vrede verstoren kan, dan is het uwe taak, niet kwaad met kwaad te vergelden, maar het in orde te brengen en te vereffenen. Misschien is het volstrekt niet zoo kwaad gemeend als het wel lijkt. Misschien heeft uwe tegenpartij, toen hij het woord uitsprak, volstrekt geen beleediging bedoeld. En eindelijk, wanneer hij eene beleefdheid heeft verzuimd, die gij van hem mocht verwachten, dan is het kinderachtig, beleedigd te zijn; in zulk een geval moet men kunnen zien, zonder te zien, en men moet instaat zijn iets niet op te merken, ook al heeft men het gemerkt. Kunt gij dat echter niet zoo laten voorbijgaan, spreek dan openhartig met hem, vraag hem hoe het gekomen is, wie weet of alles niet goed afloopt en een misverstand schuld was van alles.

Maar als er nu sprake is van eene beleediging, die een ander opzettelijk heeft begaan? Dan eerst hebt gij waarlijk gelegenheid uwe vredetaak te vervullen. De mogelijkheid bestaat nog, dat de beleedigende woorden of daden niet met voordacht zijn geschied, maar in eene opwelling van het oogenblik, dat zij dus niet de uitdrukking zijn van zijn ware gezindheid, maar slechts het gevolg eener aandoening, die hem als een vreemde macht heeft overmeesterd. Verstandige vreedzaamheid stelt zulke woorden en daden, welke voortkomen uit een oogenblikkelijke opwelling, gelijk met hetgeen een koortslidder doet. Die kan zijne hand tegen u opheffen — gij weet dat hij het eigenlijk niet doet, maar de koorts. Hij zal u de grootste scheldwoorden naar het hoofd werpen, gij blijft bedaard, want *hij* is het niet, die spreekt,

maar zijne tong wordt door een vreemde macht bestuurd, die op dit oogenblik zijn organisme beheerscht. Zoo kunt gij bij al het fraaie, dat iemand in opgewondenheid en drift tot u zegt, kalm denken: dat zegt niet hijzelf, zijne ziel, zijn hart, maar die klanken zijn daardoor ontstaan, dat een booze vreemde macht over hem is gekomen en zich op dit oogenblik van zijne spraakorganen heeft meester gemaakt. Wacht het rustig af, tot de aanval voorbij is, de zon zal wel weder door de wolken heenbreken. *Nubicola est, transibit.* Het is een wolkje, het zal voorbijgaan.

Indien mij nu echter ook deze geruststelling wordt ontnomen? Als ik moet aannemen dat de ander, voorbedacht en met overleg, in koelen bloede zijne pijlen tegen mij richt? Nu, in uwe jeugd zal dat geval zich niet dikwijls voordoen. Dan ontstaat twist toch meestal uit opvliegendheid. Ontmoet gij echter werkelijk eens zulk een koelbloedigen beleediger, dan zou het een slechte verdediging zijn, als gijzelf het harnas wildet aantrekken en driftig en blindelings er op losgaan. Het is moeielijk strijden als men met onrustige, gejaagde bewegingen en onzekeren blik staat tegenover een kalme wederpartij, die elken slag en stoot berekent. Wanneer gij kunt, houd hem dan bedaard zijn onrecht voor, evenals Christus met kalmte tot den dienstknecht sprak: Waarom slaat gij Mij? Maar kunt gij het niet bedaard doen, zwijg dan liever stil. Want hoe driftiger gij wordt, hoe meer de ander tracht kalm te zijn, en hoe bedaarder hij is, hoe meer uw toorn zal ontvlammen, tot gij niet meer meester zijt over uzelf, niet meer weet wat gij doet, en dientengevolge woorden zegt en dingen doet, die u vernederen. Dan zijt gij waarlijk door het kwade overwonnen en hebt een nederlaag geleden, zij het ook niet uiterlijk, dan toch inwendig. En zoodra uwe drift voorbij is, kenmerkt een levendig gevoel van beschaming deze nederlaag in een gemoed, dat nog niet verstompt is. Naarmate een aanval boosaardiger is, moogt gij u minder laten medeslepen tot dien toon, dien de beleediger heeft aangeslagen. Kunt gij dit niet anders vermijden dan door zwijgen

en heengaan, nu zoo zwijg in 's vredes naam en pak u weg. In zulke gevallen is de vlucht geene lafhartigheid, maar eene daad van waren moed. Want wie zijne tong bedwingt, is sterker dan die eene stad inneemt.

Het »betaald zetten» van beleedigende gezegden of daden is een gevaarlijk werk. Een onvermijdelijk gevolg er van is, dat de strijd der hartstochten heviger wordt. Want als B. er zich op toelegt A. alles betaald te zetten, dan zal hij het niet zoo inrichten, dat hij met de grootste nauwkeurigheid juist zoo-veel teruggeeft als hij heeft ontvangen. Veeleer krijgt A. bij de betaling zijner rekening een grooter of kleiner overwinst. Dat bemerkt A. dadelijk, en dit geeft hem aanleiding om er bedacht op te zijn, deze winst te vereffenen. Ook hij is wederom niet zoo bijzonder nauwgezet; B. voelt zich dus ook verplicht het verschil aan te vullen, en zoo verbittert de een den ander, en in korten tijd worden woorden geuit, die hevig en beleedigend genoeg zijn om voor lang, misschien voor altijd als scheidsmuur te staan tusschen twee harten, die vroeger elkaër trouw waren. Wie kwaad met kwaad, scheldwoord met scheldwoord vergeldt en alzoo vijandschap veroorzaakt, die is door het kwade overwonnen, daar hij zich dóór de booze macht, welke hem overviel, heeft laten verleiden zelf kwaad te doen. Want het kwade wordt niet goed, omdat het eene vergelding is. Als men kwaad met kwaad vermenigvuldigt of bij elkaër optelt — krijgt men dan goed? Dit zou een vreemde rekening zijn. Neen, men heeft dan vele verkeerde daden in plaats van éene enkele, de som van het kwade in de wereld is vermeerderd, zijne macht versterkt. Wie echter niet buiten zichzelf geraakt door het kwade, dat hem wedervaart; wie rustig kan blijven, zwijgen of heengaan, die heeft den aanval afgeslagen en kwaad door goed overwonnen, vooreerst voor zichzelf, verder misschien ook in zijne tegenpartij, als deze er toe komt zijn ongelijk te bekennen, wat zeker nooit gebeurd zou zijn, als kwaad met kwaad vergolden was.

Het is hier nu de plaats, om eenige woorden te spreken over een vreemde gedragslijn, die men volgt na een ont-

vangen beleediging, namelijk de uitdaging tot een *duel*. Men prijst het duel als een betamelijke wijze, om zich recht te verschaffen, in tegenstelling van het blinde er op los slaan. De voldoening is dan niet zoozeer het gevolg van wilde hartstocht, maar is gebracht onder tucht, orde en regelmaat. Dat is dan veel edeler en ridderlijker; de woede verandert op deze wijze in bedaarden moed, men valt den tegenstander niet onbezonnen aan met mes of dolk, zooals een boerenjongen zou doen, maar men laat het hem vooruit weten en geeft hem gelegenheid zich volgens de regelen der kunst te verdedigen. Dat kan wel waar zijn. Maar in dat licht beschouwd, is het duel toch niet anders dan een overblijfsel van middeneeuwsche barbaarschheid, eene herinnering aan den tijd van het vuistrecht. Er was een tijd, dat het er met de bescherming door de overheid slecht uitzag, daar den menschen of geen recht werd gedaan, of zij er zeer lang op moesten wachten. Deze tijd was tegelijk wild en bloedig; toen was de persoonlijke, ridderlijke moed alles waard en bedekte alle andere gebreken. Het was natuurlijk en verklaarbaar, dat mannen van het zwaard, die iets met elkaër hadden, het naar vastgestelde regels en bepalingen met elkaër uitmaakten, en iemand, wiens eergevoel beleedigd was, door eene daad van persoonlijken moed zijne eer, die in gevaar was gebracht, kon herstellen.

Maar die beide gevallen, waardoor de tweestrijd toen nuttig was, zijn heden ten dage van geene waarde. Wij leven in eene maatschappij, die zoo geregeld is, dat ieder recht kan verkrijgen als hij waarlijk beleedigd is, en op fatsoenlijke wijze in zijne eer kan worden hersteld. En wat het andere geval betreft, zoo wordt ook heden nog de manhaftigheid naar waarde in eere gehouden, namelijk in de weerbaarheid, waarvan zij een der steunpilaren is; maar men acht daarom toch niet meer, dat iemand, door een strijd te wagen, die persoonlijken moed vordert, alle mogelijke vlekken van zijn wapenschild kan afwisschen. Iemand wordt leugenaar genoemd, wij laten hier in het midden of het verdiend is of niet. Dat is eene beleediging, die moet worden uitgewischt. Hij daagt

den beleediger uit, zij kruisen hunne degens, of richten hunne pistolen op elkaâr; een wordt gewond of misschien beiden, misschien ook niemand — wat is er dan uitgemaakt? Welk mensch met gezond verstand zal de gevolgtrekking maken: omdat de beleedigde den ander heeft uitgedaagd en op dood en leven met hem heeft gestreden, is het nu uitgemaakt dat hij geen leugenaar is? Daar is niets bewezen, dan dat hij moed genoeg had, om een duel aan te gaan, misschien ook wel, dat hij *geen* moed genoeg had, om zich te verzetten tegen sommige dwaze vooroordeelen en valsche begrippen van eer. En dat hij geen leugenaar, maar een waarheidlievend mensch is, bewijst hij noch door het ontvangen, noch door het uitdeelen van wonden.

Van uit een verstandelijk oogpunt, zonder er den godsdienst mede te moeien, zou ik dus reeds zeggen: gij zijt nooit verplicht iemand eene uitdaging te zenden, noch die van een ander aan te nemen. Het eerste behoeft niet, omdat men volgens geen enkele wet der logica bewijzen kan, dat uwe eer ongeschonden blijft, wanneer gij een ander uitnoodigt te beproeven of hij u een kogel in het lijf jagen, of uw gelaat met een degen verminken kan. En evenmin zijt gij gedwongen eene uitdaging aan te nemen. Want gij hebt dan zeker den ander onrecht gedaan, of u een beleedigende uitdrukking tegen hem veroorloofd, en dan is het waarlijk geen schande, maar eervol, wanneer gij de beleediging herroept en om vergeving vraagt. Als iemand u daarom minacht, bewijst dit slechts, dat zijne begrippen van eer geheel en al in de war zijn, en gij behoeft u volstrekt niet te bekommeren om hetgeen hij van u denkt. Het kan ook zijn, dat gij gelijk hebt en der waarheid getrouw zijt gebleven; het zal u dan ook niet moeilijk vallen de bewijzen te leveren en als uw tegenpartij daarmede geen genoegen neemt, verwijs hem dan gerust naar het gerecht.

Maar nu nog wat anders! Het is waar, het leven is niet het hoogste goed, maar toch een goed, dat men alleen dan in de waagschaal mag stellen, wanneer hoogere belangen dan

die van het dagelijksch leven op het spel staan. Bij de zoo-genaamde »zaak van eer" is dat gewoonlijk niet het geval; integendeel, het is soms verwonderlijk voor welke beuzelingen twee menschenlevens op het spel worden gezet. En daar, waar de eer beleedigd is — wij zagen immers zooeven, dat de logica nog moet gevonden worden, die bewijst, dat men geschonden eer door pistool of degen kan herstellen. Daarom heeft geen mensch het recht, om zulke oorzaken zijn leven en het leven van een ander in de waagschaal te stellen. Als hij het toch doet, dan bezondigt hij zich aan een goed, dat hem van God is toevertrouwd, speelt lichtzinnig met een edele zaak, verkort voor zich en een ander den tijd tot voorbereiding voor de eeuwigheid, die waarlijk reeds kort genoeg is, begaat een roof aan hetgeen Godes is; kortom, vereenigt doodslag en zelfmoord in éene daad. Bij het duel is er dus niet alleen sprake van verstand, maar ook van geweten, niet slechts van een zondigen tegen de logica, maar van een misdrijf tegen God.

Deze waarheid blijft van kracht, ook al neemt God bij een jongeling de tijden der onbezonnenheid in aanmerking en al laat Hij alles tot een goed einde komen. Op een Duitsche hoogeschool gebeurde het eens, dat een student door zijne vrienden en bekenden zoolang bepraat werd, tot hij zelf geloofde dat eene zaak van eer, waarin hij betrokken was, slechts door een duel uit de wereld kon gebracht worden. Hij was weinig, zijne tegenpartij daarentegen zeer in den wapenhandel geoefend. Vol bange verwachting betrad hij het strijdperk. Maar toen zijne tegenpartij voor hem stond, kwam een bovenmenschenlijke kracht in hem. »Help mij nu, Heer Jezus Christus!" riep hij met luider stem, zwaaide zijn degen en drong in strijd met alle regelen der kunst, maar met zooveel geweld op zijne tegenpartij in, dat deze geheel in verwarring werd gebracht en de strijd eindelijk zonder bloedvergieten werd bijgelegd. Als iemand nu onder het aanroepen van den naam van Christus een duel begint, dan is, wat hem betreft, dit wel goed, maar daarmee is hij toch nog niet gerechtvaardigd.

Gustaaf Adolf, de koning der Zweden, wien zeker niemand den roem der grootste dapperheid betwisten zal, was uit beginsel een tegenstander van het duel en duldde het ook niet onder zijne officieren. Wie bloed vergiet in een duel, zeide hij, moet daarvoor zijn eigen bloed geven. En eens liet hij, nadat hij in schijn in een duel tusschen twee officieren had toegestemd, dadelijk een galg oprichten voor den overwinnaar. Dus bleef de strijd achterwege.

Indien echter, ondanks alle pogingen om den vrede te bewaren, deze gedurig en op ernstige wijze verstoord wordt, dan moet de vreedzaamheid hare plaats inruimen voor hare zuster de *vergevingsgezindheid*.

De vergevingsgezindheid eischt twee dingen van u. Ten *eerste* dat gij alle pogingen van den ander om den gestoorden vrede weder te herstellen, met alle bereidwilligheid en van ganscher harte tegemoet komt. Ten *tweede*, dat gij in het geheel niet wacht tot de andere komt, maar bereid zijt, zelf den eersten stap tot verzoening te doen. Wij willen den eersten eisch, als den gemakkelijksten, het eerst bespreken. Dat het schandelijk is, iemand, die iets tegen een ander heeft misdreven en nu tot hem komt en zegt: »Het spijt mij, ik heb slecht gehandeld, vergeef het mij,» hard en ruw af te wijzen, dat zegt reeds het natuurlijk gevoel. Wanneer de beleediger niet alleen zijn onrecht innerlijk gevoelt, maar zich ook tegenover den beleedigde zoo vernedert, dan is alle voldoening gegeven, die men van hem kan verwachten. Iemand moet al zeer met zichzelf zijn ingenomen en eene onoplettendheid voor zijn eigen persoon als een soort hoogverraad, een misdrijf tegen het hoogste en edelste beschouwen, als hij zich in zulk een geval ruw en kortaf afwendt. Hij zou dan moeten denken, dat hij nooit in het geval was geweest of kon komen, dat hij bij menschen of bij God om vergeving en geduld moest vragen. Anders zou ook wel de gedachte bij hem opkomen: »Met welk oordeel gij oordeelt, zult ook gij geoordeeld worden, en met welke mate gij meet, zult ook gij gemeten worden.» Wie niet vergeven wil, plaatst zich op het

harde, strenge, koude en terugstootende standpunt van het recht. Hij huldigt de stelling dat het recht de grond en bodem is, die hij als de ware beschouwt voor het verkeer der menschen onder elkaër. Verder zegt hij er mede, dat ook de verhouding van den mensch tegenover God uitsluitend volgens het strengste recht moet worden geregeld. Hij laat van zijn kant alle aanspraak varen op vergeving en genade bij God en menschen. Dat is de zin van de bede van het Onze Vader, evenals van de bekende gelijkenis van den barmhartigen meester en den onbarmhartigen dienstknecht.

Toen de oude Ziethen eens door zijn koninklijken meester zwaar beleedigd en teruggezet was, vroeg hij met korte woorden zijn afscheid, en dacht zeker in zijn hart evenals Jona: Billijk is mijn toorn ontstoken ter dood toe. Maar toen hij op een avond alleen in zijne kamer was, trad koning Frederik binnen, stak hem de hand toe, en zeide: »Ziethen, gij zijt boos op mij? Gij hebt mij vele dingen kwalijk genomen;» en toen de groote koning met bewogen stem voortging: »Als ik in het vervolg met het leger uittrek en de soldaten vragen: waar is vader Ziethen? — wat moet ik dan zeggen? Moet ik zeggen: vader Ziethen is knorrig en neemt mij iets kwalijk?» — Toen sprongen den ouden Ziethen de tranen uit de oogen, zijn toorn verdween en de Oostenrijkers voelden het dat Ziethen er bij was. Wie verdient hier meer bewonderd te worden, de smeekende koning of de vergevende Ziethen?

Maar dat vergeven moet toch een grens hebben? Eens ja; ook twee- of driemaal. Maar dan moet men toch zeggen: »nu mag het niet meer gebeuren.» En als het dan toch weer gebeurt, dan is het met het vergeven gedaan en heeft het strenge recht zijn loop. Evenzoo dacht Petrus ook, ongeveer achttienhonderd veertig jaar geleden, en hij vroeg daarom aan zijn Meester: »Heer, hoe menigmaal zal mijn broeder tegen mij zondigen en ik hem vergeven?» En daar hij zeer edelmoedig wilde zijn, voegde hij er bij: »zevenmaal?» Hij dacht dat dit ruim gerekend was en dat het voor de achtste keer niet noodig was vergiffenis te schenken. Maar hoe luidde het ant-

woord? »Ik zeg u, niet zevenmaal maar zeventigmaal zevenmaal.» Dat beteekent niet: 490 maal, en bij de 491^{ste} gelegenheid behoeft het niet meer. Er is hier geen sprake van een mathematisch getal, maar het is zinnebeeldig. De beteekenis is: gij moet niet tellen hoeveel keeren gij vergeeft. Wie het zijn buurman narekent, dat hij heden en gisteren en eergisteren geduld met hem moest hebben, die staat reeds op een verkeerd standpunt. Hij toont daarmede, dat zijne vergeving niet uit liefde voortvloeit, want de liefde telt en rekent niet. Bedenk hoeveel geduld uwe omgeving den ganschen dag met u hebben moet, en regel daarnaar uw gedrag jegens anderen. Bedenk hoeveel overtredingen God u elken dag vergeeft en behandel anderen evenzoo. Als uw ergste vijand het er op toelegde u te ergeren en uw geduld te oefenen, dan zou het hem toch niet mogelijk zijn gedurende een ganschen dag zoo diep en zoo dikwijls tegen u te zondigen, als gij het in gewone tijden, zonder bijzondere misdaden, in uwe beste en braafste dagen doet tegenover God. Gij hoopt dat dit zal vergeven worden. Goed, maar blijf dan zelf ook niet achter. Dat narekenen en bij gelegenheid een ander voorhouden hoe menigmaal men reeds vergiffenis heeft geschonken is kleingeestig, bekrompen en schandelijk; hem altijd weder vergeven, zoo menigmaal er om gevraagd wordt, is grootmoedig, vrijgevig, edel, koninklijk, goddelijk. En nog meer, die narekent, heeft nog niet vergeven, anders zou hij er niet als iets bijzonders gedurig aan denken. En wie een ander gedurig voorhoudt: dat en dat en dat heb ik u edelmoedig vergeven, die bewijst, dat in hem toch nog een »maar,» eene ontevredenheid is achtergebleven, en dat zijne vergiffenis meer bestond in woorden dan inderdaad.

Maar als nu de ander niet den eersten stap doet tot verzoening? Dan geldt voor u die andere, zwaarder eisch der vergevensgezindheid, dat gij besluit den eersten stap te doen en niet te lang te wachten, zoo mogelijk nog vóór de zon is ondergegaan. Want als de dag en het dagwerk is geëindigd, moet ook deze twist voorbij zijn; wat men eens een nacht

lang laat hangen, dat hecht zoo licht aan hart en gemoed vast, en het wordt iederen dag moeilijker het te verwijderen. Dus nog vóór zonsondergang den eersten stap tot verzoening gedaan! Maar wie moet hem doen? »Wie de meeste schuld heeft,” zegt gij. Ja, als dat maar zoo spoedig bepaald was! Maar meestal verwijt de een den ander, dat hij het eerst is begonnen. En wat het wonderlijkste is, ieder heeft gelijk. Want zelden ontstaat een twist zóo, dat men een scherpe lijn kan trekken, den grenssteen kan plaatsen en zeggen: tot hiertoe was alles vrede en harmonie, maar met het éene woord, dat deze of die heeft gesproken, begon de twist. Ongemerkt begint het gesprek scherper te worden, een ontevreden toon mengt zich er tusschen, eerst onduidelijk, dan altijd klaarder, scherper en sterker, en ongemerkt zit men midden in de geschiedenis. Zoo hebben meestal beide partijen evenveel schuld. Als de een scherp en grof geweest is, heeft de ander zijn aandeel geleverd door prikkelbaarheid en kwalijknemendheid.

Nu en dan is de schuld minder gelijk verdeeld. Gij zijt minder de oorzaak van den twist geweest dan wel uwe tegenpartij. Maar wie moet en kan dat beslissen? Gij zelf? Neen, dan zoudt gij rechter zijn in uw eigen zaak. Of anderen, die tegenwoordig waren? Ik vrees, dat hunne opinies ook verdeeld zouden zijn, want het oordeel der jeugd over recht of onrecht vormt zich gaarne volgens persoonlijke genegenheid of afkeer. Maar al zoudt gij op schrift kunnen bewijzen, dat gij de minste schuld hebt, dan zoudt gij hierdoor toch niet van den plicht ontslagen zijn, om het eerst de hand ter verzoening te reiken. Want gij hebt *minder* schuld, maar zijt niet *zonder* schuld, en uw persoonlijk aandeel, al is het nog zoo gering, moet gij daardoor erkennen, dat gij het eerst de hand aanbiedt. Hoe ernstiger gij zulk eene schuld opvat, hoe minder gij u met anderen zult vergelijken, wier overtredingen gij voor nog grooter houdt dan de uwe, maar gij zult hooren naar uw geweten en uwen God, en het zal u meer en meer eene behoefte worden, eene verzoening tot stand te brengen en er uw deel toe bij te dragen.

In de kanselarij van den heer von Stein gebeurde het eens, dat een bediende over eene pas onderteevende, gewichtige oorkonde in verstrooidheid den inktkoker uitgoot inplaats van zand. Toornig sprong Stein op, rukte den man het papier uit de hand en wreef hem den inkt in het gezicht. Den volgende dag, toen de man terugkwam, liep Stein hem tegemoet, greep zijne beide handen, was buitengewoon vriendelijk en drukte hem bij het afscheid een zwaar goudstuk in de hand. Stein had dat niet behoeven te doen. Hij was president, de ander zijn bediende, die voor en na met hem verkeerren moest, hetzij gaarne of ongaarne. Waarom was de man zoo verstrooid geweest? Hij had de fout begaan. Zoo had Stein kunnen denken. Maar hij dacht anders, hij dacht als Christen en gedroeg zich als een waar edelman.

Gij moet niet vergeten, dat in Gods oog een *deel* der schuld toch *geheel en al* schuld is, eene daad op zichzelf, die Hij ook als zoodanig beoordeelt. Een *aandeel* in de schuld bestaat slechts volgens de menschelijke beoordeeling, niet volgens de goddelijke. En aangenomen, dat gij geen schuld hadt voor God en menschen — gij hebt toch altijd eene schuld tegenover anderen, en dat is de schuld der *liefde*, die niet vraagt: wat komt mij toe? maar: wat is nuttig voor den naaste? wat kan hem helpen?

Denk aan uw eigen verlossing. De zonde is een strijd tusschen God en menschen, en bij dezen strijd is zoo volkomen als nooit bij een strijd van menschen onder elkaër het geval is, alle schuld aan den eenen, alle onschuld aan den anderen kant. Aan God is niets, aan den mensch is alles te wijten. En deze God, die geene schaduw van schuld heeft, wil zonder tegemoetkoming, ja buiten weten van den mensch verzoening en verlossing tot stand brengen, en reikt vriendelijk de hand aan den mensch, die nog niets van Hem wil weten en zich van Hem afwendt. Als Hij dat niet gedaan had, zou de wereld tot op den huidigen dag zonder verzoening en verlossing gebleven zijn. En gij behoort ook tot de menschheid, die op deze wijze is verlost. En wat u tebeurt

is gevallen, een vergevende hand van de zijde van Hem, die geen de minste schuld had — zoudt gij dat weigeren aan den broeder, die tegen u heeft gezondigd?

Gij weet niet, of de dood niet den een of ander van u wegrukt, terwijl hij in strijd en tweedracht met u leeft. En hoe vreeselijk zou het zijn, zelf onverzoend de wereld te verlaten, of den ander de eeuwigheid te zien ingaan, zonder nog een blik, een woord, een handdruk der verzoening te hebben gewisseld. Wij kunnen toch alleen krachtens vrije genade en vergeving hopen op een genadig oordeel hiernamaals. En hoe kunnen wij daarop hopen, wanneer wijzelven niet de hand willen reiken tot vergeving en verzoening?

O, heb ze lief, die God u heeft gegeven,
 Zoolang u God met hen vereent!
 Het uur zal slaan, het uur zal zeker komen,
 Dat ge aan hun groeve treurt en weent.

En zet een wacht bestendig voor uw lippen,
 Zoo licht ontglipt een bitter woord.
 Bij God! gij hadt volstrekt geen boos bedoelen,
 Maar 't heeft uw naaste 't hart doorboord.

Dan 't weenend oog in 't kerkhofgras verborgen,
 Van tranen nat, knielt gij ter neêr
 Bij 't somber graf, de rustplaats van uw doode;
 Maar ach! gij ziet hem nimmer weêr.

Helaas! hij ziet noch hoort; hij zal niet komen,
 Opdat gij weêr hem welkom heet;
 De mond die vaak u kuste, kan niet spreken:
 „'t Is al vergeven, wat gij deedt.”

Zoo schildert E. Freiligrath het zelfverwijt, dat een hart gevoelt, dat van geene verzoening heeft willen weten. Maar met nog veel meer kracht, als met de bazuin van het laatste oordeel, spreekt Christus zelf tot de onverzoenlijke menschen-

harten en brengt hun de tijdelijke en eeuwige gevolgen van hun gedrag onder het oog. Lees daaromtrent Matth. 5 vers 25 en 26.

En wanneer niets helpt; als uw uitgestrekte hand spottend of toornig wordt teruggestooten, dan zijt gij nog niet waar gij wezen moet. De vergevensgezindheid moet liefde worden tot den vijand, en wacht totdat zich eene gelegenheid voordoet, om een goed woord te zeggen, of een hulpvaardige daad te verrichten. Het is waar, men moet de gelegenheid afwachten. In zulk een geval is het niet verstandig en geen plicht der liefde, om zijne opmerksaamheden en diensten op te dringen. Als uwen vijand *hongert*, spijzig hem, als hem *dorst*, geef hem te drinken. Maar de gelegenheid zal gevonden worden, en de ware liefde heeft geopende oogen, om die gelegenheden op te merken. Deze liefde tot vijanden is reeds in de wetten der schepping gegrondvest, daar regen en zonneschijn zonder onderscheid van gezindheid en gedrag worden uitgedeeld. Onder de oud-testamentische wetten was het gebod gegeven om, wanneer men den os of ezel van zijnen vijand zag verdwalen, of onder zijn last bezwijken, men hem dadelijk moest helpen, zelfs al verzuimde men zijn eigen zaken. Hoe hoog staat hier de moraal der Mozaïsche wet boven de beste vertegenwoordigers der heidensche zedeleer, welke zich, bij de vraag, wat tot het gedrag jegens anderen behoorde, toch niet boven het gevoelen konden verheffen, dat men zijne vrienden goed en zijne vijanden kwaad moest doen! Maar in den ruimsten en hoogsten zin wordt de liefde tot vijanden en de vergevensgezindheid ons voorgesteld in de verlossing en verzoening door Christus. God heeft ons verzoend door den dood zijns Zoons, toen wij nog vijanden waren. Hij heeft, toen de menscheit nog afkeerig was, alles gedaan om haar te redden, en het liefste daarvoor opgeofferd. Hier ziet gij meteen, hoe nauw geloofsleer en moraal in het Christendom vereenigd zijn, en hoe verkeerd het is, de geloofswaarheden prijs te geven en alleen de zedeleer van het Christendom te willen behouden. Dat beteekent met andere woorden: de boom mag

blijven staan, want zijne vruchten zijn goed; maar de wortel moet weg.

Het is bekend, hoe rijk de laatste Fransch-Duitsche oorlog is aan voorbeelden van Christelijke liefde tot vijanden, die door beide natiën werden gegeven. Het is minder bekend, wat ten tijde van den Noord-Amerikaanschen burgeroorlog een officier van het noordelijk leger in een dagblad mededeelt, en wat ik hier bijvoeg. Hij moest als ordonnance-officier in gloeiende zomerhitte een rit maken, zoodat zijne tong aan het verhemelte kleefde. Bijna versmachtend van dorst kwam hij aan eene bron en wilde afstijgen, om zijne veldflesch te vullen, maar zijn paard, dat zeer wild was, maakte zulke sprongen, dat de anders zoo bekwame ruiter niet afstijgen kon. Hij gaf daarom zijne flesch aan een naast hem staanden soldaat, met het verzoek die te vullen. Deze sprak een vreeselijke verwensching uit en zeide: »Vul zelf je flesch!» Deze woorden deden den toorn van den officier ontbranden. »God geve, ellendeling, dat ik u eens moge aantreffen, als ge van dorst versmachtend bidt om een glas water, opdat ik het genoegens moge smaken, het u te weigeren!» Twee jaar later kwam hij licht gewond in het hospitaal te Washington; en spoedig was hij zoo ver genezen, dat hij aan zijne lotgenooten kleine diensten kon bewijzen. »Op een zeer warmen dag, toen de zalen tot stikkens toe vol waren, nam ik een glas en een kruik met ijs-water en reikte iederen gewonde een dronk toe. Plotseling richtte een man zich van zijn bed op, en riep met holle stem: »Water, om Gods wil, water!» Ik stond als versteend — het was dezelfde, die mij een teug koud water had geweigerd. Hij herkende mij niet dadelijk. In mijn binnenste zeide iets: Ga heen, laat hem het gerinkel van het ijs hooren, ga nog eens en nog eens langs hem heen, geef aan allen wat, alleen aan hem niet; dit is de dag der wrake! Maar een andere stem zeide: Vriend, het is heden de welaangename dag, vergeef, zooals uw Verlosser u heeft vergeven! Een onweerstaanbare aandrang bracht mij aan zijn bed, ik stak mijn arm onder zijn hoofd en tracht den beker aan zijn verdroogde

lippen, O, hoe dronk hij! — Nooit zal ik den blik vergeten, waarmede hij mij aanzag." Later verhaalde de man aan den officier, dien hij eerst onder het drinken herkende, dat hij toenmaals wegens een andere oorzaak geheel buiten zichzelf was, zich dadelijk daarop over zijn gedrag had geschaamd, en sedert twee jaren hem gezocht had met het doel, om hem vergeving te vragen.

XV.

VRIENDSCHAP.

Niets behaagt den mensch zoozeer,
In dit aardsche leven,
Dan dat hij een trouwen vriend
Heel zijn hart kan geven;

zingt Simon Dach, die dan ook in zijn leven den zegen van echte vriendschap rijkelijk heeft genoten en doen genieten. De naam »vriend" lijdt in deze dagen aan een zekere onbestemdheid, daar nu zoovele dingen er onder doorgaan. Als iemand met een ander elke week eens in een grooten gezelligen kring samenkomt, dan spreekt hij bij gelegenheid van hem als »een vriend van mij," vooral wanneer »de vriend" door rang en verdiensten eene plaats inneemt, die op hen, die nu en dan hem ontmoeten, een zekeren glans doet vallen. Menigeen heeft zich reeds kunnen verwonderen, hoeveel menschen zijne »vrienden" zijn, die zich bij gelegenheid op hem beroepen — personen, van wie hijzelf niets naders weet. Van deze vriendschap in ruimeren en den ruimsten zin, die eigenlijk »bekendheid" of »kennis" moest heeten, spreken wij niet. Zulke »goede vrienden" te hebben is geen kunst, zoodra men

slechts zijne vier wanden verlaat en den een of anderen gezelschapskring binnentreedt. Maar van gezelligheid moeten wij de vriendschap bepaald onderscheiden. De eerste heeft slechts betrekking op bepaalde uren en oogenblikken, de vriendschap omvat alle tijden van den dag. Gene dient voornamelijk voor de conversatie, of een ander bepaald doel, deze heeft niet zulk een bepaald oogmerk, zij heeft haar doel in zichzelf. Schiller's dichtregel:

*Hebt gij iets, geef het mij dan, naar de waarde zal ik u betalen,
Zijt gij iets, o dat dan onze zielen elkander verstaan —*

kenmerkt op treffende en schoone wijze het onderscheid tusschen kennissen en vrienden. Daarom kan het gezellige leven een onbepaald getal menschen samenbrengen, terwijl de vriendschap zich bepaalt tot de keuze van enkelen. Beiden zijn dus geroepen, elkander aan te vullen. Vriendschap zonder gezelligheid wordt licht eenzijdig en eentonig, gezelligheid zonder vriendschap heeft licht tengevolge, dat iemand eene menigte bekenden en kameraden heeft, maar geen vriend, die nauw met hem is verbonden, met wien hij een vertrouwelijk woord kan spreken en wien hij de innigste en gewichtigste gebeurtenissen kan openbaren. Daarom zegt Ruckert: »Die man is dwaas, die de *menigte* der vrienden telt; een bundel riet zal u niet helpen, waar een staf u ontbreekt.» Niet iedereen zonder onderscheid heeft die behoefte aan innige vriendschap. Daar zijn er, die liefst alleen hun weg gaan, en zich wel aansluiten aan een ruimer kring, die geen verdere aanspraak maakt op hun persoon, maar die niets willen weten van een nauwer aansluiten aan enkelen. Zoo ver het gaat, kunnen zij zich daarmee tevreden stellen, maar inderdaad ontbreekt hun toch iets, voornamelijk in de dagen der jeugd. Als eindelijk de nood aan den man komt, dan hebben zij het nog het beste, die zich gaarne en geheel-en-al aan weinigen of aan een enkele gegeven hebben, ook al ontbrak hun de gave zich in een ruimen gezelschapskring op hun gemak te gevoelen.

Dat de vriendschap bijzonder in de dagen der jeugd bloeit, is natuurlijk volmaakt zooals 't behoort. De persoonlijkheid, die nog gevormd moet worden, sluit zich gemakkelijker en nauwer aan een andere aan, dan zij, die reeds haar vollen wasdom heeft bereikt; zij heeft ook veel meer behoefte aan zulk een verbond. Dat heeft God wijselijk zoo beschikt. En daar bovendien bij de jeugd de indrukken levendiger en warmer zijn dan later, zoo wordt de vriendschap vanzelf ook levendiger en warmer gekleurd. Zij kan zelfs dweepend worden, en dat is ook nog niet af te keuren. Wat den man naderhand meer op zichzelf plaatst en ook een rustiger tint geeft aan den omgang met zijne vrienden, zijn eigen zaak of beroep, zijn eigen gezin, waarvan hij het hoofd is, dat houdt den jongeling niet zoo bezig. Hij heeft wel zijn gezin, maar hij is daarvan geen heer en meester — tenminste niet onder gewone omstandigheden — maar een, misschien zeer ondergeschikt lid; het is een geschenk, waarin hij zonder zijn toedoen geboren en opgegroeid is, terwijl hij den vriend vrij kan kiezen en met hem op gelijken voet staat. Daar komt voor menigen jongeling eene periode, waarin de vriend hem nader aan het hart ligt en meer bezighoudt dan zijne familie.

Wat is nu echter de grondslag, waarop de ware vriendschap moet rusten? Vooreerst moet er zijn een zekere *verscheidenheid* en ook *gelijkheid* in hetgeen het persoonlijke leven van den mensch uitmaakt. Een zekere verscheidenheid, omdat anders dat elkaër aanvullen niet mogelijk is, zonder hetwelk men zich geen blijvende en vruchtdragende vriendschap kan voorstellen. Dat twee jongelingen, die hetzelfde karakter, dezelfde begaafdheid, dezelfde liefhebberijen, gedachten en gevoelens over enkele zaken hebben, dat zij vrienden zullen worden en blijven en behagen in elkander zullen vinden, dat is niet goed denkbaar. Onder die vriendschapsverbanden, die in de geschiedenis bekend en beroemd geworden zijn, weet ik er ook geene, die op den grondslag van zulk eene overeenstemming is ontstaan en opgebouwd. Vooral het verschil van temperament weegt hier zwaar. Twee personen van een

flegmatisch gestel verkeeren in groot gevaar om elkander te vervelen; zijn zij sanguinisch, dan zullen zij veel twisten, vele tooneelen van verzoening opvoeren en eindelijk, hetzij eensklaps of langzamerhand, van elkaër gaan. Twee cholerische temperamenten zullen in hetzelfde geval zijn, alleen zullen bij hen niet vele twisten en verzoeningen voorkomen, dadelijk bij de eerste maal zullen zij gevoelen dat het goed is, wanneer een groote afstand tusschen hen ligt. Twee melancholische menschen komen of in het geheel niet samen, daar geen van beiden zich bij den ander aansluit, of zij geven zich niet geheel en al aan elkander, daar geen van hen de gave heeft, hetgeen bij den ander diep is verborgen, tevoorschijn te roepen en voor zichzelf toegankelijk te maken. Maar als het melancholisch gestel een sanguinisch, en een cholerisch een flegmatisch ontmoet, dan gaat het goed samen.

Maar is ware vriendschap niet denkbaar zonder een zekere *verscheidenheid* van karakters, nog minder is zij het zonder punten van *overeenkomst*. Gelijkheid van leeftijd en van beschaving is niet te ontberen. De een moet belang kunnen stellen in hetgeen den ander vervult, anders ontbreekt het der vriendschap aan voedsel en zij kwijnt weg. Hieruit moet niet worden afgeleid, dat de vriendschap tot een zeker gebied wordt beperkt, en dienen moet om een zeker doel te bevorderen, zooals men bijv. spreekt van vriendschap met een aesthetisch, poëtisch, litterarisch of politiek doel en dergelijke. Streng beschouwd is het met het wezen der vriendschap in strijd, wanneer men zich eenzijdig op dit of dat gebied begeeft, omdat kunst en wetenschap niet haar doel is, maar dit in haar zelve ligt, en omdat zij eene verbinding der geheele persoonlijkheid zijn wil, en niet alleen een verdrag om eenige belangen te bevorderen. De ervaring leert ook, dat zulk eene vriendschap dikwijls van korten duur is, omdat bij eene beperking tot een enkel gebied, elk verschil van gevoelen scherp uitkomt en gemakkelijk een gewichtige zaak wordt, waarbij het bestaan of het afbreken der vriendschap ter sprake komt. Hoe menigmaal gebeurt het niet bij de

jeugd, dat alle ijver voor aethetica of letterkunde langzamerhand verdwijnt, en dat dan ook het vonnis geveld is over de vriendschap, die op dezen grondslag rustte. Liefhebberijen veranderen immers zoo spoedig, moet dan de vriendschap rusten op die veranderlijke grondvesten? Wees tevreden als uw vriend tenminste een gevoel en begrip heeft voor hetgeen uwe ziel beweegt, en open gij ook wederom uw hart voor hetgeen zijne ziel vervult, dan zal die wederzijdsche belangstelling, die uit *liefde* voortvloeit, een hechter grondslag zijn, dan die kunstmatige en gezochte verbonden, die ontstaan uit het beoefenen der aethetica en dergelijke dingen.

Verder spreekt het vanzelf, dat vriendschap niet kan bestaan tusschen een slecht mensch en iemand, die het edele en goede najaagt. Al is het volstrekt niet noodzakelijk, ja niet begeerlijk, dat beide vrienden denzelfden trap van ontwikkeling in hun zedelijk en godsdienstig leven hebben bereikt, zoo is het toch noodig, dat beiden tenminste zich trachten te ontwikkelen en het met elkander eens zijn, om hetgeen goed en Gode welgevallig is tot regel en richtsnoer van hun leven te maken.

Maar hoe staat het nu met de wereld- en levensbeschouwing? Moet ook hierin overeenstemming tusschen de vrienden heerschen? Het lijdt geen twijfel, dat zelfs de beste vrienden over vele gewichtige of eenvoudige dingen zeer verschillend kunnen denken, zonder dat de vriendschap daaronder lijdt. In dit opzicht heeft de jongeling veel voor boven den man. Want terwijl de man in het geval komt, dat hij bijv. voor zijn politieke gevoelens openlijk moet uitkomen, en geroepen is zijne overtuiging te doen blijken in handel en wandel, zoo wordt verschil van gevoelen daar eerder een scheidsmuur tusschen de vrienden, dan bij den jongeling, voor wien al deze dingen slechts privaat-aangelegenheden zijn. Maar hoe staat het met hetgeen het middelpunt der overtuiging, de grondslag der wereldbeschouwing en de bron van allen twist op aarde is, namelijk met *het geloof*? Kan de vriendschap verdragen, dat er in deze

heiligste zaken een wezenlijk verschil is van opvatting? Wij bedoelen niet alleen een verschillend beschouwen van sommige geloofspunten, maar een volstrekte tegenstrijdigheid in de beantwoording der hoogste en ernstigste vragen? Is bijv. vriendschap tusschen een waar Christen en een ongeloofige bestaanbaar?

Indien ik met een man sprak, dan zou ik onvoorwaardelijk Neen! zeggen. Twee mannen, die op een zoo verschillend standpunt staan, kunnen elkaër wederkeerig dulden, zij kunnen vriendelijk met elkander omgaan, zij kunnen elkaër achten, als ieder overtuigd is, dat de ander het waarlijk ernstig meent, maar vrienden in die innige beteekenis, waarin wij vriendschap in tegenstelling met maatschappelijk verkeer opvatten, kunnen zij niet zijn. Daartoe ontbreekt hun te veel gemeenschappelijke grond en bodem. »Geestdrift voor de waarheid», »arbeiten voor het welzijn der menschheid» en dergelijke algemeene belangen kunnen wel op een ruimen kring, waarvan de leden elkander overigens vreemd zijn, een zekere kracht tot samenwerking uitoefenen, maar zij zijn te onbestemd en te kleurloos, om de harten in vriendschap te doen ontbranden.

Dus volstrekt *Neen!* bij mannen met een vaste, bepaalde overtuiging! Maar daar deze bladen niet zoozeer moeten spreken tot mannen als wel tot jongelingen, hebben wij met dit eenvoudig Neen nog niet zoo spoedig afgehandeld, en wel daarom dat, Gode zij dank, zulk een jeugdig ongelooft gewoonlijk niet zoo beslist is en nog steeds bezig is met zoeken, wanneer maar een greintje ernst en waarheid daaraan ten grondslag ligt. Daarom zou ik de gevolgtrekking niet willen maken, dat geen innige vriendschap *ontstaan* kan tusschen twee jongelingen, als de een aan het geloof vasthoudt en de ander er van is vervreemd. Het is mogelijk, dank zij een zekere jeugdige onbepaaldheid, die minder acht slaat op duidelijke, afgeronde meeningen dan op ideale gevoelens en wenschen, en waar deze zijn, daar gaat dadelijk het hart open. Men dweept samen met het ideaal, in het algemeen,

met het ware en goede en schoone, en geheel en al geeft men zich aan deze verheven denkbeelden over.

Het is waar, men kan niet aannemen, dat dit eene vriendschap van zeer langen duur zal zijn. Want met die idealen heeft men ook eens afgedaan; bepaalde vragen plaatsen zich op den voorgrond, en in den loop der jaren wordt het geloof bij den een en het ongeloof bij den ander meer beslist en vaster. Dit eerste tenminste dan, wanneer het u met uw geloof waarlijk ernst is, als het niet in een hoekje van uw hart een treurig leven leidt, maar wanneer het daarin heerscht en regeert. Het is mogelijk, dat het geloof een tijdlang wordt verdrongen door die idealen, maar als het toch eenige kracht heeft, moet het na langer of korter tijd zich weder verheffen, en dan zult gij inzien, dat zulk eene vriendschap u niet bevredigt. Trekt niet een ander juk aan met de ongeloovigen, is een apostolische vermaning, die op waarheid berust en die ook u toonen zal dat zij het goed voor heeft.

Indien dit niet het geval is, dan is het, naar ik vrees, geen goed teeken, en het plaatst den ernst van uw geloof in geen voordeelig licht. Of schaamt gij u om tegenover uw vriend daarmede voor den dag te komen? Dan is hij reeds niet meer uw vriend, maar een heer en meester over u, en wel juist op een punt, waarin gij van Gods- en rechtswege de meeste vrijheid moet genieten. Maar dan is ook zijne vriendschap gevaarlijk voor uw innerlijk leven. En dit is ook het geval, als hij in zijn ongeloof niet meer zoekt, maar gereed is en het toepast in zijn leven, wanneer hij op een afstand blijft van alles, waarin Christelijk leven werkzaam is en gekweekt wordt, als hij begint u te bewerken en u zijn onchristelijke denkwijze aanprijst, of wanneer hij spot met Christelijk geloof en leven. Dan heet het: »Welzalig is de man, die niet zit in het gestoelte der spotters;» — een woord, dat niet alleen voor ouden van dagen, maar ook voor de jeugd is geschreven. Daar kan ook de vriend het oog zijn, dat men moet uitrukken, de hand, de voet, die men moet afhouden, opdat men niet geërgerd worde. De gedachte, dat gij hem misschien nog

kunt winnen, moge goed en loffelijk zijn, maar of het dikwijls geschiedt in het leven, dat is een andere vraag. Want alle ervaring leert, dat in negen en negentig gevallen van de honderd juist het tegendeel plaats grijpt, en dat »gewonnen worden» eerder van toepassing is op u dan op uw vriend. Als men een gezond mensch brengt bij iemand, die een overerfelijke ziekte heeft — wat is waarschijnlijker, dat de gezonde den zieke gezond, of dat de zieke den gezonde ziek maakt?

Te Göttingen maakten eens twee jongelingen kennis, toen zij even twintig jaren oud waren, die later zeer verschillende wegen bewandelden: de geestelijke dichter Spitta en de heerlijk begaafde, maar zeer lichtzinnige Heinrich Heine. De laatste werd reeds op de hoogeschool buiten den kring der studenten gesloten, en toen hij zijn vroegeren vriend Spitta, die inmiddels gouverneur was geworden, in Luneburg opzocht, en met al wat heilig was begon te spotten, vroeg Spitta: »Wilt gij mij een genoegen doen?" »Gaarne wanneer ik kan." »Nu dan verzoek u, niet weder hier te komen." Dreigend ging Heine weg. »Gij hebt het recht der gastvrijheid geschonden, daar zult gij voor boeten." Dat »boeten" bestond daarin, dat Spitta in Heine's *Reisebilder* belachelijk werd gemaakt. Dat heeft hem zeker geen kwaad gedaan.

Al breidt gij nu den kring uwer kennissen uit, en al stelt gij er belang in, die personen en hunne begrippen te leeren kennen, welke in de hoofdzaken gansch en al met u verschillen — zoo moet gij als *vriend* alleen hem kiezen, van wien gij niet slechts een aangenaam gesprek of eene aanmoediging op het een of ander gebied verwacht, maar met wien gij in waarheid één kunt zijn, wel niet in alle mogelijke zaken, maar in hetgeen betrekking heeft op uwe ziel en uwe zaligheid. Anders rust uwe vriendschap niet op het middelpunt des levens, zooals het behoort, maar op den dagelijkschen omgang evenals alle kennissen, en de ware wijding der vriendschap ontbreekt. Als deze wil bestaan, dan moeten de levenspaden van twee vrienden zich niet alleen kruisen of

snijden, maar het doel en het punt van uitgang moet hetzelfde zijn.

Reeds in de oudheid wijdde de jongelingen hunne vriendschap aan de goden en plaatsten haar onder hunne bescherming. En hoe nuttig en verkwikkend zijn die verbonden, waarvan de Bijbel en de kerkgeschiedenis ons verhalen! Hoe edel staan David en Jonathan naast elkander; hoe liefelijk is hun leven, dat gescheiden door den toorn des vaders, toch innerlijk vereenigd blijft, tot de achtergebleven David aan Jonathan, die in den slag is gesneuveld, die woorden naroept, welke zoozeer getuigen van de teederste, innigste vriendschap: »Ik ben benauwd om uwentwil, mijn broeder Jonathan! gij waart mij zeer liefelijk, uwe liefde was mij wonderlijker dan liefde der vrouwen!» Maar hunne vriendschap had ook een vasten grond. »Hetgeen wij beiden in den naam des Heeren gezworen hebben, zeggende: De Heer zij tusschen mij en tusschen u, zij tot in eeuwigheid!» Hoe is het verbond van die twaalfen, die zich om den Heer schaarden, een zegen geworden voor de geheele wereld! Hoe innig en hartelijk spreekt Paulus van Timotheus, die met hem van één zin en gevoelen was, en hoe is deze vriendschap bewaard tot in den dood. De laatste regelen, die wij van Paulus hebben, waren aan Timotheus gericht, en hoe getuigt deze brief van edele, warme vriendschap. Basilius, de Groote bijgenaamd, en zijn landsman Gregorius van Nazianzus, leefden in het midden der vierde eeuw als vrienden op de hoogeschool te Athene, en de een hielp den ander, om in deze groote stad vol verzoeken en zedenbederf hart en geweten rein te bewaren. »Wij schenen éene ziel in twee lichamen te zijn,» schrijft Gregorius. »Wij kenden slechts twee straten in de stad, de eene naar de kerk en de bedienaars van het altaar, de andere naar de openbare scholen en de leeraars der wetenschap. Ons eenig doel was Christen te heeten en het te zijn.» Wie weet of deze beide mannen voor de kerk en de Christenheid zouden geworden zijn, wat zij waren, als de een den ander niet tot boezemvriend gehad had! Hoe schoon is het wat Augustinus

aan zijn vriend schrijft, nadat deze waarlijk Christen was geworden en daardoor met Augustinus één geworden was in zijn innerlijk leven: »Hoe verheug ik mij nu over u; met welke woorden moet ik uitdrukken, dat hij, dien ik lang in *zekeren* zin tot vriend had, nu een *waar* vriend is geworden. Want nu heerscht er ook overeenstemming in goddelijke zaken, gij zijt begonnen één met mij te zijn in de hoop op den Eeuwige. *Ontbreekt het vrienden aan overeenstemming in het goddelijke, dan kan de vriendschap in wereldsche zaken ook niet waarlijk bestaan.* Dus waart gij ook in wereldsche zaken vroeger nog niet mijn ware vriend, want gij waart nog geen deelgenoot in die goddelijke dingen, waarnaar de aardsche moeten worden geschat. Nu is onze vriendschap waar en eeuwig, want wij zijn niet alleen met elkander, maar ook met den Heer vereenigd.»

Het is iedereen bekend, hoe de Hervorming het werk was van een verbond van vrienden. De ernstige, strenge en strijd-lustige natuur van den Noordduitscher, die Luther eigen was, moest zich verbinden met het zachtere, vertrouwelijke gemoed van den Zuidduitscher, zooals Melanchton het bezat; en evenals Melanchton alléén zeker nooit hervormer zou geworden zijn, zoo had Luther alléén het groote werk zeker niet met zooveel takt en gematigdheid volbracht, als het nu geschiedde door de hulp van den magister Philippus.

Hoewel het de sporen draagt van de toenmalige sentimentaliteit, zoo is het toch treffend wat Christiaan Heinrich Zeller schrijft over de stichting van een vriendschapsverbond, waartoe ook hij behoorde. Op den 4^{en} Juni 1801 nam hij van zijne vier vrienden in Tübingen afscheid. »'s Avonds na vijf uur maakten wij eene wandeling in het dal van Wankheim. De regen noodzaakte ons in het bosch onder een prachtige beuk te schuilen. De regen in het bosch, de donkere toppen boven onze hoofden, de glans der avondzon, die de druppels om ons deed schitteren — alles bracht ons in een plechtige stemming. Wij zongen langzaam eenige liederen. Ik opferde het plan, hier op dit oogenblik ons verbond te

hernieuwen. Met groote aandoening trad ik in den kring, gaf de een na den ander de hand, en beloofde met luider stem aan mijne vrienden, dat ik nooit van het pad der deugd zou wijken. Ik wilde u deze belofte op deze plaats, als in Gods tegenwoordigheid geven, zeide ik, opdat ik moge terugschrikken als ik ooit in den afgrond van het kwade zou vallen. Donkere beelden van gevaar, verzoeking en verleiding deden zich aan mij voor. Al mijne vrienden omhelsden mij, ik weende luid. Nadat ik bedaard was, zeide ik tot P.: »Geliefde vriend, gij hebt den grootsten invloed op mij, verlaat mij nooit!» Hij beloofde het en drukte mij krachtig de hand. Toen wij naast elkaar stonden en zwijgend nadachten over Gods beschikkingen, zagen wij boven ons een schoonen regenboog. Wij dachten aan Noach en werden langzamerhand opgewekter. Ik stelde toen voor, op elken 4 Juni en 19 September, waar wij ook mochten zijn, bijzonder voor elkander te bidden. Dit voorstel werd met vreugde aangenomen. Wij besloten ook, dat wij, waar wij mochten zijn, tenminste eenmaal in het jaar elkander zouden schrijven, zoo openhartig mogelijk, en niemand zou den ander eene vermaning ten kwade duiden, ook al was het eene vergissing. Eindelijk verlieten wij de plek en gingen stil naar huis."

Wie twijfelt er aan, dat een verbond, in dien geest gesloten, voor allen, die er aan deelnemen, een zegen is voor het leven, al is er ook in den vorm veel, dat een jongeling uit dezen tijd vreemd toeschijnt. En hoe dit verbond werkte, toont het verdere leven van Zeller. Want toen hij in het volgende jaar in een schitterende omgeving was, en deze op den jongen man, die tot nog toe zeer ingetogen geleefd had, een hoogst gevaarlijken invloed had, toen de geloofswaarheden voor hem duister werden en ook zinnelijke hartstochten in hem ontwaakten, waardoor hij waarlijk in oproer geraakte — toen waren het de waarschuwende brieven zijner vrienden uit de verte, hun hartelijke toespraak, de levendige herinnering aan het toen gesloten verbond, waardoor Gods hand hem van den afgrond terugbracht. Waarlijk, die vriendschap is toch iets

anders, dan zulk een „aesthetische” of „litterarische”, waarbij de vrienden bedaard toezien, wanneer een jongeling zich in het verderf stort.

Hoe het met deze soort van vriendschap vóór ongeveer honderd jaren geschapen stond, verhaalt ons de Wandsbecker Bode. „Als gij hoort dat Piet zijn vriend Jan prijst, dan hoort gij ook spoedig den lof van Piet door Jan uitbazuinen, en dat noemen wij dan vriendschap. En verder hebben zij volstrekt geen betrekking op elkander dan dat de een den ander ophemelt en zij elkaër bedriegen, want ieder is eigenlijk slechts zijn eigen vriend en niet die van den ander.” Daarom worden die verbonden zoo dikwijls opgelost, omdat de vriend niet den lof toebracht, dien men verwachtte. En is niet een dertigjarige vriendschap tusschen Goethe en Herder daarom geëindigd, omdat Herder een werk van zijn grooten vriend oprecht critiseerde? Waarlijk, het is niet onverschillig, wien gij tot vriend kiest. Gij kent het oude gezegde: „Zeg mij met wien gij verkeert en ik zal u zeggen wie gij zijt.” En een van onze dichters herinnert ons: „Een regendroppel viel op gloeiend ijzer, en was niet meer. Hij viel op eene bloem, en glinsterde als een parel en bleef een dauwdroppel. Hij zonk in een schelp op een gezegend oogenblik, en werd een parel.” Zoo kunt gij een vriend krijgen, die u in 't verderf stort, of een, die u laat zooals gij zijt, of een, die u edeler, beter en vromer maakt. Kies voorzichtig, kies met God.

Maar hebt gij gekozen, en zooals wij hopen, goed gekozen, behoud hem dan ook als uw vriend, en beoefen die twee grootste deugden der vriendschap: *trouw* en *oprechtheid*. Trouw is een veelgeprezen deugd der Germaansche volken van oudsher. Maar trouw komt van vertrouwen. Hij is trouw, die zijn vriend vertrouwt en dien zijn vriend vertrouwen kan. Tot trouw behoort standvastigheid, die niet van vrienden verwisselt als zomer- en winterkleederen, maar die vriendschap blijft houden met den uitverkoren vriend. Onstandvastigheid is de dood der vriendschap, en leidt er eindelijk toe, dat men een menigte zoogenaamde „goede vrienden” heeft, maar eigenlijk

geen goeden vriend bezit. Trouw zijn is het woord en de daad van den vriend, ook al komt het ons vreemd voor, te rechtvaardigen en te vertrouwen, dat hij het toch goed meent. Trouw zijn is ook de zwakheden en onvriendelijkheid van den vriend verdragen, zonder dat daardoor aan de vriendschap wordt afbreuk gedaan. En hier vooral moet van kracht zijn, wat vroeger gezegd is over de vreedzaamheid, verdraagzaamheid en vergevensgezindheid. Tot de trouw behoort, den vriend voorstaan tegenover anderen, een onverdiende veroordeeling van hem afweren, dat wat anderen in hem berispen in een gunstig daglicht stellen, en zoover gij dit naar waarheid doen kunt, moedig voor hem in de bres springen, wanneer men liefdeloos over hem spreekt. Vooral in nood wordt de trouw aan den vriend beproefd. Als de vriend niet meer instaat is, u in iets te helpen, of van nut te zijn; als hij u niet meer geven kan wat men in het dagelijksche leven het *genot* der vriendschap noemt; als hij ongelukkig is en slechts kan ontvangen, niet geven, dan blijkt het wat hijzelf voor u is, afgescheiden van uitwendige zaken, die in zijn persoon u genot en voordeel verschaffen; dan blijkt het of gij een *waar* vriend zijt, of slechts een „tafelvriend” zooals Sirach zegt, die niet trouw blijft in het ongeluk. Tafelvrienden zijn allen, wien het niet te doen is om wat de vriend waarlijk *is*, maar alleen om wat hij hun verschaft.

De edelste bloesem en kroon der vriendentrouw is den vriend aan God op te dragen, en in uwe voorbede zijn uit- en inwendige belangen te gedenken. En evenals dit de edelste bloem der trouw is, zoo is het ook de duurzaamste keten voor de harten en tevens de levendigste en krachtigste aansporing om er voor te zorgen, dat alles tusschen u en uw vriend in 't reine is. Want is dit niet het geval, dan valt het moeilijk voor hem te bidden.

Maar alles moet met zout gezouten worden, en het zout der vriendschap is *oprechtheid*, waarheid en openhartigheid. Het oog van den vriend kan zien, wat het scherpste oog van zichzelf niet opmerkt, en het is een liefdedienst den vriend

op zoo iets opmerkzaam te maken. Doe dat bij uwen vriend, hij zal u danken, en neem gij het ook dankbaar aan, dat hij dit doet. Doe het niet in den geest van hoogmoedige vitterij, niet op ruwe, onhandige, onverstandige wijze. „Wacht broeder, ik zal dien splinter uit uw oog doen,” alsof dat de gemakkelijkste en eenvoudigste zaak ter wereld ware, die men even in het voorbijgaan verricht. Doe het eerder in den geest der zachtheid en liefde; doe het voorzichtig, zooals het zoo waar in die woorden uitgedrukt is: „En dan zult gij bezien, om den splinter uit uws broeders oog uit te doen.” Doe het op zulk eene wijze, dat hij gevoelt, dat gij u niet boven, maar onder hem wilt plaatsen, hem niet veroordeelen, maar hem liefde betoonen, niet over hem heerschen, maar onder hem dienen. Als gij iets slechts van uw vriend ziet, het lang voor u houdt, in stilte er met weinig liefde over denkt, of met vreemden er over spreekt, vóór gij het hem zelf zegt, dan handelt gij niet als vriend en plaatst een scheidsmuur tusschen u en hem, die uw verbond tot eene onwaarheid maakt. En wat kunt gij groote diensten bewijzen tegenover anderen door liefderijke openhartigheid! De gansche stad kan roepen over een onzer gebreken, zonder dat het ons ter ooren komt. Hoe liefelijk is het, wanneer de woorden onzer vijanden, als zij waarheid behelzen, door den mond van den vriend tot ons komen, en wij er door kunnen leeren. Maar hoe menigmaal durft ook een Christenvriend de waarheid niet zeggen? Dan hoort men: als hij het maar niet ten kwade duidt, als hij maar niet beleedigd is. Wie door eene bestrafing uit den mond van zijn vriend beleedigd wordt, die is zeker nooit door den Heiligen Geest bestraft; bij hem is de akker nog niet toebereid. Neen, dat is zeker het hoofdvereischte in alle Christelijke vriendschap, dat men zoo tegenover elkander staat, dat men elkaër in liefde, zonder vrees en bezorgdheid bestraft, en dat men verzekerd is nooit anders dan hartelijken dank daarvoor terug te ontvangen. Beoefen daarom de oprechtheid in de vriendschap. En verdraag ze ook van een ander. Dat zal de proef zijn, dat uwe oprecht-

heid tegenover de zwakheden en gebreken van uwen vriend niet voortkomt uit eigengerechtigheid en zelfverheffing, maar uit ware liefde. Want „een waar vriend ziet uwe gebreken en helpt u ze te bestrijden eer een ander ze heeft ontdekt.”

Dus is de eene vriend het geweten van den ander, en zoo wordt ware vriendschap iets, dat ons verder brengt, reinigt en opbouwt, en met hare vruchten en haren zegen reikt tot in het eeuwige leven. Zoo verhaalt Antistes Spleiss, nadat hij een boezemvriend gevonden had: „Door de kennis met dezen vriend werd ik waarlijk goed, en veel beter, dan ik vroeger was. Mijn kortstondig, maar krachtig verkeer met hem heeft slechts goede voornemens en gedachten in mij opgewekt. Overal staat hij voor mij als een beeld van strenge, trouwe en liefelijke deugd.” Toen hij student in Schaffhausen was, ging hij dikwijls Zaterdagsavonds op het pad, wandelde in den nacht naar zijn vriend te Zürich, bleef daar den Zondag over, en wandelde in den nacht van Zondag op Maandag weder naar huis, om 's morgens zijn college te kunnen bijwonen.

Indien wij nu van den nauweren vriendenkring overgaan tot den ruimen kring van hen, met wie wij omgaan, herinneren wij vroeger reeds te hebben opgemerkt, dat iemand zeer geschikt voor innige vriendschap kan zijn, en toch zoo weinig zin kan hebben voor gezellig verkeer, dat hij zich in iederen grooteren kring niet op zijn gemak gevoelt. Dit berust niet altijd op een onveranderlijken, natuurlijken aanleg; het kan ook veel gewoonte zijn, of verlegenheid, die langzamerhand overwonnen kan worden, en menigeen, die in het begin gedrukt en stil was in een groot gezelschap, is zich daarin langzamerhand tehuis gaan gevoelen, en verheugde zich eindelijk op het uur, dat aan gezellig samenzijn gewijd was. Maar anderen zijn wederom door de natuur minder voor een grooten kring geschikt gemaakt, dan voor een vriendschappelijk verkeer met enkelen. En ook als zij toevallig in een groot gezelschap zijn, nemen zij ongaarne deel aan een algemeen gesprek, en behandelen liever zaken met hen, die het dichtst bij hen geplaatst zijn. Zulke lieden moet men niet met

geweld in het gezellige leven brengen, maar recht laten wervaren aan hunne eigenaardigheid. Alleen als iemand zich geheel en al afzondert, en geen zin heeft voor gezelligheid, noch vriendschap, dan is dat een gebrek, dat aantoonst hoe er iets in zijn karakter niet goed is.

Al heeft nu gezelschap op een ruimer kring betrekking dan vriendschap, en al is hier uit den aard der zaak de betrekking van den een tot den ander minder innig, zoo is het toch volstrekt niet onverschillig, in welken gezelschapskring gij u beweegt. Ondanks uzelfen oefent hij grooten invloed op uw denken en gevoelen, en het kan niet anders, of er gaat iets van den geest, die daar heerscht, op uzelf over. Zelfs bij mannen, die angstig waken over hunne vrijheid en zelfstandigheid, ziet men het, dat de gedachte en het oordeel van een gezelschap, waarin zij misschien tweemaal in de week komen, hen formeel in bedwang houdt, of dat zij zich door de gedachte: „wat zal men er van zeggen?” er van laten afhouden, om hunne overtuiging standvastig te handhaven in hun leven en werken. Zoo groot is de macht van het gezellig verkeer bij den man — hoeveel te meer bij den jongeling! Men zou wenschen, dat men zich in de eerste jaren der jeugd beperkte tot de grenzen van een uitgebreide familie, en dat alle gezelligheid van het gezin uitging en onder zijn invloed stond. Maar ook later, wanneer de jongeling gaarne zelf zijne makkers kiest, zonder dat het gezin ze hem geeft, of voor hem bepaalt, moet toch het opzicht der ouders van kracht blijven en het aansluiten aan den een of anderen kring, of het deelnemen aan gezellig onderhoud en uitspanningen steeds afhankelijk blijven van hunne toestemming. Sluit gij u aan, buiten weten uwer ouders, of tegen hun wil, dan ontbreekt de hoofdvoorwaarde van elken goeden invloed, die dit gezelschap op uw innerlijke ontwikkeling kan hebben; de onoprechtheid en de ongehoorzaamheid vernietigen reeds tevoren alle winst, zelfs al is de zaak op zichzelf volstrekt niet gevaarlijk of slecht.

Wel is waar ligt het niet in de macht van één persoon om

te bepalen, wat in een grooten gezelschapskring moet behandeld en besproken worden. Soms maakt het juist de eigenaardige aantrekkelijkheid van den omgang met velen in tegenstelling met de vriendschap uit, dat de verschillende meeningen hier en daar duchtig in botsing komen en de zaken van uit de meest verschillende oogpunten worden behandeld. Men komt later weder tot kalmte, blijft zich wederzijds eerbiedigen en men kan elkaër later weder ongedwongen ontmoeten en zeggen, zooals die timmermansknecht tegen zijn baas: „daarom geen vijandschap niet.” Maar dit heeft ook zijne grenzen. Gij zijt niet verantwoordelijk voor elk woord, dat in uwen kring wordt gesproken, maar wel voor den toon, die er heerscht. Gij kunt het bijvoorbeeld niet verhinderen, dat de een of de ander van hen beslist ongeloovig is; maar gij kunt hem verzoeken zijne meening niet op lichtzinnige wijze te uiten, of met zijne ideeën den toon aan te geven in het gezelschap. Gebeurt dit toch en kunt gij dit niet verhinderen, dan kunt gij daar niet blijven, indien gij uw geweten rein bewaren wilt en u niet medeplichtig aan dien toon wilt maken. Bovendien mag men onderstellen, dat in een kring, waartoe, ik wil niet zeggen een geloovig, maar een eerbaar en fatsoenlijk jong mensch behoort, alles wat gemeen en onzedelijk is volstrekt is verboden, en zelfs toespelingen er op niet worden geduld. Hoort gij voor de eerste maal zoo iets, en ziet gij, dat er niet dadelijk tegen wordt geprotesteerd, en wel met zooveel kracht, dat den ander het zwijgen is opgelegd, dan is uw weg duidelijk voor u afgebakend: weg uit dit gezelschap, want daar is elke ademhaling vergift en elke schrede eene schrede nader tot den afgrond! Toespelingen zijn dikwijls erger dan openlijke zedeloosheid, omdat zij aan de verbeelding grootere speelruimte laten, en daarom grooter aantrekkelijkheid uitoefenen.

De Duitscher, van wien in deze bladen reeds meermalen sprake was, Freiherr von Stein, was eens in gezelschap met den toenmaligen groothertog van Weimar, die een aantal gemeene verhalen mededeelde, en zich eindelijk ook met een

dubbelzinnige aardigheid tot Stein wendde. Toen zeide deze ernstig: „Ik heb steeds een afschuw gehad van gemeene verhalen, en ik vind het niet passend, dat een vorst zoo spreekt in tegenwoordigheid van jonge officieren.” De groothertog zweeg. Het werd doodstil in den kring. Na een paar minuten streek de vorst met de hand over zijn gelaat en vervolgde het gesprek. Zij, die getuigen waren, waren heet en koud geworden, en een overste bekende later, dat hij liever eene batterij bestormde, dan dat hij zulk een tooneel bijwoonde. Maar Steins woorden hadden een krachtige uitwerking.

Doch afgezien van dit alles, er bestaat nog altijd een groot verschil tusschen de verschillende kringen van het gezelschapsleven. Een gezelschap, dat zich nooit boven het gewone peil verheft, zich alleen met beuzelachtige praatjes bezighoudt, of met kaart- of pandspel ternauwernood op de been wordt gehouden, kan den geest niet verheffen, en is dan ook onwaardig en niet voor de jeugd geschikt; of waar grappenmakers van beroep het woord voeren, flauwe aardigheden oververtellen of zelve maken, waar kaf gedorscht wordt en men er zich slechts op toelegt den tijd te dooden, daar wordt uw geest niet verfrist, daar voelt gij u later ledig en onvoldaan, en daarom past dit ook niet voor u. Wil de geest uitrusten, dan kan hij dat niet doen in hetgeen geesteloos is, dit zal hem juist afmatten evenals een mensch door gebrek aan lucht, of tenminste aan versche lucht wordt uitgeput. Moet de geest iets hebben — en hij *wil* wat hebben, ook in gewone gesprekken — dan moet er ook geest zijn in het onderhoud, dan moet het „liefelijk zijn en met zout gekruid.” Ook waar men zich geheel aan het gesprek overgeeft, en zich laat medevoeren door de golven der conversatie, daar is een onderscheid tusschen geestig en geesteloos, tusschen zout en lafheid. En als gij niet bij machte zijt uit eigen krachten uw gezelschap in ernst of scherts op een zekere hoogte te houden, lees dan wat met elkander, een goed verhaal of een stuk van de klassieken, of iets anders, dat leerrijk is en van algemeen belang. Dat geeft stof tot gesprek,

waardoor gij u toch eenigszins boven den alledaagschen sleur verheft. Waarlijk, een ruim veld doet zich voor u open; en de apostel Paulus wijst u in dit gebied nog den ruimsten kring: „Al wat waarachtig is, al wat eerlijk is, al wat rechtvaardig is, al wat rein is, al wat liefelijk is, al wat wel-luidt, zoo er eenige deugd is en zoo er eenige lof is, bedenkt dat.” En hoe gaat ons hart open, als men denkt aan alles wat waar, eerlijk en liefelijk is! Welk een prachtige, breede stroom voor het scheepje der gezellige samenleving, en hoe veel aangenamer is het daar te varen dan in de poelen der laffe alledaagschheid en grappigheid.

Vele Deutsche jongelingsvereeningen zijn in den vorm, dien zij vooral in de steden hebben verkregen, van alle zijden bezien een uitmuntende gelegenheid om het samenzijn der jeugd te bevorderen. Vooral geven zij hetgeen wij als de kroon van ware gezelligheid moeten beschouwen: wederzijdsche opbouwning door gebed en het lezen der Heilige Schrift. Niet elke kring is voor dezen hoogsten en edelsten vorm van verkeer geschikt, en het zou dwaasheid zijn om hem daar met geweld te willen invoeren, waar de geschikte personen niet voorhanden zijn. Maar gelukkig is eene vereeniging van jongelieden, waarin deze hoogste wijding van samenzijn, dit zich vinden in Gods heiligdom vanzelf geschiedt en door allen als natuurlijk wordt beschouwd. Dit is de bodem, waarop men van *kennis* op de gemakkelijkste en meest ongezochte wijze *vrienden* wordt. Hier wordt het innerlijke leven waarlijk verkwikt en versterkt, hier ontvangt gij de beste krachten en aansporingen, om in oprechtheid een afschuw te hebben van alles wat slecht en gemeen is, en ernstig te streven naar het goede en heilige.

Maar wat nu uw samenzijn beoogt, eenvoudige gesprekken, leering of opwekking, het is altijd noodzakelijk, dat gij u toelegt op het verkrijgen dier *deugden der gezelligheid*, zonder welke gij voor de samenleving onbruikbaar zijt, of niet dat kunt ontvangen en geven, waartoe gij eigenlijk instaat moest zijn. Ook Rückert maakt hierop eene toespeling, wanneer hij zegt:

Elke steen, dien men gebruikt
Om een huis te bouwen,
Moet zijn lot eerst ondergaan,
Moet eerst zijn behouwen.

Dit »behouwen” is een der grootste zegeningen van het gezellig verkeer, en daarom, wie dat niet kan verdragen, die blijve weg en wachte tot hij door zulke personen „behouwen” is, met wie hij niet in gezelschap, maar voor zaken in aanraking komt. Men kan hem echter verzekeren, dat het voor den steen een veel harder zaak is, dan wanneer hij in den gezelligen kring behouwen wordt. Laat daarom vóór alle dingen, lichtgeraaktheid en kwalijknemendheid tehuis, wanneer gij bruikbaar wilt zijn voor den omgang met anderen. Het is een pijnlijk gevoel voor de anderen, wanneer zij weten dat er één onder hen is, die steeds op het punt is zich beleedigd te voelen en gekrenkt te zijn. Ook voor kwalijknemende lieden is het volstrekt niet aangenaam om bij elke kleinigheid beleedigd te moeten wezen. Gij moet kunnen medelachen als men om u lacht — dat behoort waarlijk tot de humor, en door deze soort van humor kan men evenveel tot de gezelligheid bijdragen als een ander door humoristische gezegden. Soms moet men ook kunnen doen alsof men niets merkte, zelfs al voelt men den steek wel. „’t Is een steek, maar het bloedt niet,” zegt Hebel, en Saul, die als pas gekozen koning nog in het volle gevoel zijner waardigheid was, deed alsof hij het niet merkte, toen enkelen spraken: „Wat, zal deze ons helpen?” en hem verachtten en geen geschenk brachten.

Maar wanneer de omgang iets goeds wil opleveren, dan is het volstrekt noodzakelijk, dat niet ieder zich verlate op hetgeen anderen ten beste zullen geven, maar dat ieder zelf tot dit doel doe wat hij kan. In dit opzicht zijn, wel is waar, de gaven verscheiden. Niet ieder heeft de gave van een onderhoudend gesprek te voeren, wat ook niet voor iedereen te wenschen is, daar men licht wordt verleid om onnoodig veel te spreken. Wat zou er van onze gezelschappen worden als de

gave van onderhoudend te kunnen spreken plotseling algemeen werd? Mogen wij daarvoor bewaard blijven! En niet ieder heeft ook de gave een gezelschapskring te kunnen opwekken. Velen, die misschien die gave hebben, willen niet voor den dag komen met hetgeen zij bezitten. Maar niemand mag zich van de verplichting ontslagen achten, om ook zijnerzijds er toe bij te dragen, om het gezellig verkeer schooner, verhevener en rijker te doen zijn. Al is het niet veel, dan toch iets, al is het niet dikwijls, dan toch somtijds. Het is onnatuurlijk om nooit te geven en steeds te ontvangen. Het is een verdacht gezegde, wanneer iemand bijv. van eene jongelingsvereeniging of een anderen kring tehuis komt met de woorden: „Vandaag was er nu niets te doen; het was er vandaag gruwelijk vervelend, ik ga er nooit meer naar toe,” enz. Beste vriend, zijt gijzelf daar geweest? Ja. Maar dan geeft gij met uwe klachten over de verveling van het gezelschap een bewijs van uw eigen armoede. Als gij daar waart — waarom hebt gij dan niet voor iets beters gezorgd? Niet waar, gij hebt daar gezeten en afgewacht wat anderen op het tapijt brachten, dat hebt gij in stilte gecritiseerd, zonder zelf eene poging te doen, om iets bij te dragen, en eindelijk zijt gij, na lange redeneeringen, in uzelfen tot het resultaat gekomen, dat het er vandaag zeer vervelend was? Schaamt u! „Het was er vervelend” beduidt altijd met andere woorden: ik ben vervelend geweest. Weg met al die kritiek, die niet instaat is zelf iets beters te leveren. Redeneeren is gemakkelijk, maar gij toont een man te zijn door frisch aan te pakken en beter te maken.

Maar al is de hardnekkige *zwijger* een genre, dat in een gezelschap niet te sterk moet zijn vertegenwoordigd, zoo is zijn tegenvoeter, de *schreeuwer*, een last voor allen, al komt er slechts één van deze soort in een gezelschap voor. Het is hem niet mogelijk een buurman behoorlijk te laten uitspreken, — hij moet hem altijd in de rede vallen. Het is van het hoogste gewicht dat het gezelschap geen oogenblik twijfele aan zijne meening omtrent een besproken onderwerp. Zijne

stem hoort men altijd; daar zij altijd gelijk wil hebben, is zij langzamerhand zoo luid geworden, dat zij boven alles uitklinkt. Het is onmogelijk in zijne nabijheid met een buurman een ander gesprek te voeren; men hoort altijd hem alléén; bovendien spreekt hij nooit tot één persoon, maar altijd tot velen, als het mogelijk is tot allen. Want wat hij weet, is waardig door allen te worden vernomen; een of twee zijn daarvoor een te klein publiek. Daarom kan men er op rekenen, dat in een kring, waarin hem niemand gelijkkomt aan stem en gevoel van eigenwaarde, op een gegeven oogenblik elk ander gesprek zwijgt en men alleen den schreeuwer hoort. Op zijn hoogst komt er hier of daar een aan met een bescheiden vraag, of een bedeesd „maar.” Dan krijgt de schreeuwer eerst recht zijn genoegen, dan gevoelt hij zich in zijn element. En als hij 's avonds tehuis komt, is hij opgetogen over de heerlijke oogenblikken, die hij in gezelschap heeft doorgebracht, en hij vermoedt niet, dat de slachtoffers van zijn schreeuwen tehuis geeuwend hun laarzen uittrekken en zeggen: „Die N. N. was vandaag weder onuitstaanbaar vervelend.” Nog merkwaardiger is het geval, wanneer in een gezelschap twee zulke schreeuwers elkander ontmoeten. Langzamerhand lost elk gesprek zich op in een tweegesprek tusschen die beiden, en naar gelang van omstandigheden krijgt dit een vreedzaam of krijgsvuchtig aanzien. Dat iedereen hun onderhoud zeer interessant vindt, spreekt voor hen vanzelf. Mijne lezers, neemt u voor zulk schreeuwen in acht. Daar zijn bedorven jongelieden, die gewoon zijn t'huis onder hunne jongere familieleden, vooral onder bewonderende zusters en misschien onder eenige toegeevende tantes het hoogste woord te hebben, en dan, wanneer zij andere lieden in een grooter gezelschap ontmoeten, meenen dat men hetzelfde van hen verwacht. Dezulken zijn op den besten weg om de schreeuwers te worden van het gezelschap. Het is gelukkig wanneer zij personen ontmoeten, die hun den liefdedienst bewijzen, hen bij gelegenheid binnen de grenzen terug te brengen, en het is dubbel gelukkig, wanneer zij die wenken ter harte nemen.

Wanneer wij alles samenvatten, dan zal wel de gronddeugd der gezellige samenleving, het beste voorbehoedmiddel voor die ondeugden, die *ware vorming van het karakter* zijn, waar men zich in Gods kracht er op toelegt, om de zelfzucht, dien wortel van alle kwaad, te bestrijden en den waren deemoed te beoefenen. Uit dien deemoed komt ook de ware moed voort, om daar, waar men eenmaal is, het zijne tot stichting en verrijking van het geheel bij te dragen, en niet in dat hardnekkig zwijgen te vervallen; evenals die bescheidenheid, die zich niet opdringt en daarom er ons voor bewaart, dat wij ons het hoogste woord zouden aanmatigen. Christus heeft op de bruiloft te Kana in alle stilte het water in zes steenen vaten in wijn veranderd, en zoo ongemerkt, zonder de aandacht bijzonder tot zich te trekken, den bruiloftsgasten den edelsten drank voorgezet, dien zij bij dat feest ontvingen. Dit is het ideaal van gezelschapsdeugd, dat gij moet nastreven, het gemoed der anderen door edele opwekking en kostelijke lafenis te verlevendigen, zoodat het hun vroolijk en aangenaam temoede is, evenals de wijn het hart des menschen verheugt, en het toch bijna ongemerkt doen, zonder het eigen Ik op den voorgrond te plaatsen; gaarne het beste geven, wat men heeft, maar het niet geven ter wille van zichzelf, uit zelfzucht, maar ter wille van anderen, uit liefde.

XVI.

FAMILIELEVEN EN HUISGENOOTEN.

Het gezin is de oudste en eerwaardigste instelling van God op aarde, ouder dan gemeente, staat en kerk. Vóór er koningen en keizers waren, waren er ouders; eer men onderdanen had, bezat men kinderen; vóór nog éene vriendschap was gesloten, bestond de broederband. Daarom is en blijft het gezin de grondslag voor alle openbare orde en welvaart; en de vijanden van alle orde, zij, die alles willen vernietigen en omverwerpen, weten zeer goed, waarom zij het familieleven, zooals het heden bestaat, bovenaan op hunne lijst hebben geplaatst. Valt dat, dan zal al het andere ook vallen; blijft het bestaan, dan mag de boom der openbare orde worden omgehouden, maar de wortels blijven in den bodem, en uit hen kan en zal de orde weder opnieuw ontluiken.

Er zijn twee grondbetrekkingen, die in het familieleven ontstaan en worden gegeven: eene *boven- en ondergeschiedheid*, door de natuur gegeven in de wederzijdsche verhouding van ouders tot kinderen, en een toestand van gelijkheid, die gevonden wordt in de betrekking der ouders tot elkaër

en der kinderen onder elkander. Daaruit ontstaan die voornaamste deugden, die het gezin steunen: *gehoorzaamheid* en *liefde*, waarvan de eerste betrekking heeft op de ondergeschiktheid, de tweede op de gelijkheid. En rust niet juist de openbare welvaart op deze beide verhoudingen, op deze beide deugden? Rust de gansche bloei van een volk niet daarop, dat zij, die moeten bevelen en regeeren, weten te bevelen, en zij, die moeten gehoorzamen en dienen, weten te gehoorzamen, en dat doen? Dat de een met den ander samenwoont in liefde en eendracht, en dat allen, zij, die heerschen, en zij, die gehoorzamen, ouden en jongen, hooggeplaatsten en nederigen, door den band der trouw zijn verbonden? Wie als kind geleerd heeft zijne ouders te gehoorzamen, dien zal in later jaren gehoorzaamheid aan wet en overheid niet moeielijk vallen; wie het tehuis niet geleerd heeft, die zal ook steeds met wet en overheid in een gespannen verhouding staan. Wie in het gezin geleerd heeft met zijne broeders en zusters in liefde en vrede te leven, die zal ook in later jaren een goed kameraad, buurman, compagnon of huisgenoot zijn; en die onder zijne broeders de gewoonte heeft aangenomen steeds gelijk te hebben en nooit toe te geven, die zal later ook met iedereen in strijd en tweedracht leven. Daarom liggen in het gezin de wortels der kracht en de wortels der zwakheid van den staat. Waar het beschouwd wordt als eene instelling Gods, en ieder in huis de les leert, hem door God aangewezen, daar is het eene bron van zegen zoowel voor ieder afzonderlijk als voor het algemeen; waar men zondigt tegen de verordeningen, die God in de familie heeft nedergelegd, daar verandert de zegen in vloek.

Daarom leert ons de geschiedenis van den ouden en nieuwen tijd, dat de welvaart van een volk met het familieleven stijgt en zinkt, staat en valt. Griekenland en Rome getuigen het en de nieuwere volken niet minder. Wat de Germaansche volken, de Duitschers, Engelschen en Skandinaviërs nog heden ten dage aan zedelijkheid en kracht vóór hebben boven de Romaansche stammen, dat putten zij uit het familieleven, dat, God zij gedankt, nog op gezonde grondslagen rust. De overoude

Chineesche godsdienst zou met den op hem rustenden staat reeds lang vervallen zijn, wanneer niet het familieleven, de gehoorzaamheid van kinderen aan hunne ouders en de piëteit een zijner vaste zuilen waren. Welk een merkwaardige beteekenis hebben die paar millioen Israëlieten onder de volken verkregen! Welk een onuitputtelijke kracht ligt in dezen stam! Vanwaar komt dat? Zeker is dit een voorname grond, dat de waarde van het familieleven, de zorg voor de teederste en innigste betrekkingen bij hem als een zorgvuldig bewaard erfdeel der vaderen tot op den huidigen dag onverzwakt blijft bestaan. Dat weet men niet alleen door algemeene en onbestemde waarnemingen, maar het is reeds meer dan eens door de statistiek bewezen. Volken met een gezond familieleven zullen altijd en overal den voorrang verkrijgen boven volkeren, waar het familieleven in verval is geraakt. En het behoort waarlijk niet tot de geringste verdiensten der Kerkhervorming, dat zij het familieleven weder in eere heeft gebracht als eene regeling door God ingesteld en Hem welgevallig, nadat de middeleeuwen de monniken en kloosters ten koste van het gezin hadden verpleegd en opgebouwd, alsof daaraan iets bijzonder heiligs en verdienstelijks was. Daardoor komt het, dat bij de volkeren van Romaansche afkomst, die op het standpunt der middeleeuwen bleven staan, en de Hervorming van zich weren, het gezin tot nu toe niet waarlijk gelukkig kan zijn, en dat tengevolge daarvan de volken zelf niet kunnen bloeien. Het tehuis, dat Luther heeft aangeprezen en waarvan hijzelf in zijne familie een waardig voorbeeld gaf, is een der edelste goederen, die ons door de beweging der zestiende eeuw werden teruggegeven. Daarom heeft ook E. M. Arndt gezegd: „In de stille huishouding van Adam en Eva, in elk huis of huisje, is in het gesloten gezin al het goede menschelijke en goddelijke leven te vinden, dat op aarde kan bestaan.”

Gelukkig de jongeling, die in zulk een gezin opgroeit en daar zijn schoonste levensjaren doorbrengt! De vorming van zijn karakter en beroep en de plaats, die hij later in de wereld

zal innemen, hebben hier hun vasten grond en bodem. Hier worden de banden aangeknoopt, die hem door zijn gansche leven zullen leiden; hier houdt het anker vast, zoodat hij vol moed is, wanneer wind en golven zijn scheepje in gevaar brengen. Daarom zeide Luther eens: „Indien wij geen vader of geen moeder hadden, dan zouden wij wenschen, dat God ons een hout of steen aanwees, dien wij vader en moeder konden noemen. Hoeveel te meer moeten wij ons dan verblijden, dat Hij ons levende ouders gegeven heeft, en wij hun eer en gehoorzaamheid bewijzen mogen, daar wij weten dat dit welgevallig is aan den Almachtige en alle engelen, en allen duivelen verdriet doet, en dat 't het beste werk is, dat men kan verrichten, waarmee het geven van aalmoezen en al wat men voor den naaste doet, niet is te vergelijken. Waar zullen alle monniken en nonnen, die arme, beklagenswaardige menschen, blijven, wanneer zij voor God en de gansche wereld schaamrood en met schande bedekt zullen staan tegenover een jong kind, dat dit gebod heeft vervuld, en zij moeten bekennen, dat zij met al hunne goede werken niet waard zijn, dit kind een teug water te reiken?”

„Eert uwen vader en uwe moeder,” dat is een der grondregels, waarop het familieleven berust. De plaats, die God aan dit gebod heeft toegekend temidden van de overige, is vol beteekenis. Het maakt den overgang van de eerste tafel tot de tweede, van de plichten jegens God tot de plichten jegens den naaste; het heeft betrekking op den naaste in zooverre vader en moeder menschen zijn; het heeft betrekking op God, voor zoover zij in Gods plaats over de kinderen zijn gesteld, en een gezag bekleeden, dat, evenals alle andere macht op aarde, op het allerhoogste, goddelijke gezag berust. Zoo is het vijfde gebod de band, die de eerste tafel met de tweede vereenigt, de knoop, die door de liefde tot God en den naaste als ineengevlochten wordt. Maar vol beteekenis is ook de belofte, waardoor God dit gebod, en dit alléén, heeft gekenmerkt. Waarom is dat zoo? Juist omdat het in het middenpunt der tien geboden staat, omdat hier de lijnen elkander ontmoeten, omdat het geen

tegen dit gebod wordt gezondigd, indruischt tegen God en menschen, omdat dit gebod het fundament is, waarop alle tucht, zeden en orde in de wereld berusten, omdat er zooveel op aankomt, dat dit gebod trouw en nauwkeurig wordt opgevolgd. Daarom heeft God hieraan nog eene belofte toegevoegd, en wil Hij dit gebod voor de menschenkinderen bijzonder aantrekkelijk maken.

Maar de hooge ernst van dit gebod wordt hierdoor geenszins verzwakt. *Eert* — dat blijft staan. Het is kort, krachtig en vol majesteit. Het duldt geen uitvlucht, geen omwegen, geen tegenwerpingen. Als eene natuurwet treedt het op; wee hem, die daartegen zondigt! Want achter het bevel staat de majesteit van een heiligen, alwetenden en almachtigen God, die zijne bevelen altijd weder doet gelden, ook als de menschen ze willen ontduiken, en die hen telkens weder doet ondervinden, dat de overtreding zijner geboden tot gewissen ondergang voert. Eerbied jegens ouders is dus niet iets, dat men naar willekeur kan doen of nalaten, zoodat het wel goed zou zijn om het te doen, maar niet bijzonder slecht om het te laten. Maar dat „eert” beteekent met andere woorden: Doe het, zoo uw leven u lief is, er is hier sprake van zijn of niet zijn, van zegen of verderf.

Als met het geluid eener bazuin geeft de wereldgeschiedenis den uitleg van dit „eert” van Kain af, die als broedermoorder toornig zijn vader verliet en dan zonder vaste woonplaats en zwervend op aarde omdoolde; en van Absalom af, die onder den vloek bezweek, dien de opstand tegen zijn vader over hem gebracht had, tot op onze geschiedenis en den tegenwoordigen tijd. Welke ellende en welke smaad ontstond korten tijd na Karel den Groote uit den oorlog, dien de drie zonen van Lodewijk den Vrome tegen hun vader voerden, uit begeerte naar de heerschappij! Hoe is vooral de naam van Lotharius gebrandmerkt, die op de meest misdadige wijze allen kinderlijken eerbied met voeten trad en zich niet schaamde zijn ouden vader te dringen openlijk boete te doen, om hem verachtelijk te maken en onwaardig om langer als keizer te

regeeren. Dat die ongehoorzame zonen na den dood des vaders in een bloedigen strijd tegenover elkander stonden, was de eerste zware straf, die hen trof. In dezen oorlog werd diezelfde Lotharius door zijne broeders verslagen, en bij de daarop volgende verdeeling kreeg hij wel een prachtig stuk land en den trotschen keizerstitel er bij, maar er rustte geen zegen op. Zijn rijk werd niet gesteund, zijne staten bleven niet vereenigd; hijzelf werd monnik, om zijn geweten tot rust te brengen, en met zijne zonen stierf zijn stam uit.

Dat is eene prediking uit de geschiedenis over den heiligen ernst van het vijfde gebod. En hoe zwaar hebben Koenraad en Hendrik, zonen van Hendrik IV, er voor geboet, dat zij het overtraden! Koenraad, de oudste, werd in den bloei zijner jeugd weggenomen, eer hij het doel van zijn streven had bereikt. Hendrik beklom wel den troon, dien hij door bedrog had verkregen, maar hij genoot er niet van. Zijne regeering was vol onrust, rijk aan teleurstellingen en nederlagen, en toen hij vier en veertig jaar oud was, stierf hij aan een afschuwelijke ziekte, die als eene straf van God beschouwd werd, en zonder kinderen, zoodat zijn geslacht met hem te gronde ging. Onder het volk vertelde men, dat God hem alle vreugde en kinderen onthouden had, omdat hijzelf zulk een slecht kind voor zijn vader was geweest, en hem zoo menigmaal diep had bedroefd. Maar dat met Gods hulp alles nu zoo goed gaat met den keizer, die nu over Duitschland regeert, is dat ook niet een gevolg daarvan, dat hij van der jeugd af vader en moeder eerde, het beeld der laatste, van koningin Louise, tot in zijn ouderdom dankbaar herdenkt, en hij het grootste, waarin God hem deed slagen, met kinderlijk gevoel verbond aan hetgeen zijn vader begonnen en gedaan, waarvoor *hij* geleden en gestreden had.

Eeren staat er, niet alleen liefhebben. Want dat kinderen hunne ouders liefhebben, aan hen hangen, dat spreekt vanzelf; dat behoeft hun niet door een gebod te worden ingeprent; het is een natuurlijke aandrang. Men zal niet spoedig een kind vinden, dat niet een gevoel van liefde jegens zijne ouders

in het hart draagt. Zelfs de stoutste en ongehoorzaamste kinderen hebben deze natuurlijke aanhankelijkheid. Maar hiervan is niet voornamelijk sprake bij hetgeen de kinderen den ouders schuldig zijn, maar wel dat zij een hooger gezag en eene majesteit erkennen, waarvan de ouders de beeldragers zijn. De liefde heeft haar voorwerp *naast* zich, de eerbied heeft het *boven* zich, en zoo behoort het hier te zijn. Daarom zegt ook Luther: „Boven alle standen heeft God aan den vader- en moederstand den voorrang gegeven, zoodat Hij niet alleen gebiedt de ouders lief te hebben, maar hen te eeren. Want jegens broeders, zusters en den naaste in 't algemeen beveelt Hij niets meer dan ze lief te hebben; vader en moeder echter zondert Hij af, zoekt hen uit boven alle andere menschen op aarde en plaatst ze naast zich. *Want het is veel meer, te eeren dan lief te hebben*, daar het niet slechts liefde in zich sluit, maar ook tucht, deemoed, ontzag, als tegenover eene majesteit, die in hen verborgen is, zoodat men hoogen prijs op hen stelt en hen als de hoogsten, na God beschouwt.”

De ouders zijn het oudste gezag op aarde. Ook het gezag, dat de kroon en de eer van den koning uitmaakt, is in werkelijkheid geen ander dan dat, wat den ouders toekomt. Het onderscheid ligt alleen daarin, dat het eene betrekking heeft op een grooteren, het andere op een kleineren kring; naar de innerlijke waarde echter zijn zij beiden gelijk. Daarom is hier eeren op zijne plaats en niet alleen liefhebben. Zulk eeren is vooreerst een innerlijke daad, eene zaak van denken en gevoelen, dat gij in uw hart met ontzag aan uwe ouders denkt en tegen hen opziet, ook al weet gij misschien van vele kunsten en wetenschap meer dan zij. Maar dan moet het zich ook in woorden en daden openbaren; in de wijze, waarop gij met hen spreekt; in den toon, waarop gij hen antwoordt; in den blik, waarmede gij hen aanziet; in de houding, waarmede gij tot hen nadert, vooral als zij iets in u te berispen hebben, wat hun mishaaft; in kleine dienstbewijzen, die gij uit hunne oogen leest en vlug en gewillig verricht; vóór alle dingen in

gehoorzaamheid, die de eigenlijke proef is van den eerbied op jeugdigen leeftijd.

Vader en moeder — laat ons niet vergeten op te merken, dat elk afzonderlijk is genoemd. Er zijn kinderen, die een bepaalde neiging hebben om hun kinderplicht slechts ten halve te vervullen: vader óf moeder, al naardat persoonlijke genegenheid hen naar de eene of andere richting drijft. Vooral komt het in de jongelingsjaren nu en dan voor, dat men wel is waar den vader den verschuldigten eerbied niet weigert, maar tegenover de moeder eene wijze van spreken, antwoorden en gedragen zich veroorlooft, die lijnrecht in strijd is met het vijfde gebod. En het geweten wordt dan gesust, doordien men den vader den verschuldigten eerbied betoont. Dit is een onzinnig, goddeloos onderscheid! Weet gij niet dat uw vader en uwe moeder voor u één zijn, en dat gij door de slechte onderscheiding, die gij maakt, vaneen scheidt en losmaakt, wat door God was samengevoegd? Weet gij niet, dat gij u op deze wijze zwaar bezondigt tegen den band, die uw vader en uwe moeder tot één leven verbindt? Weet gij niet, dat de eer, die gij uwe moeder bewijst, ook uwen vader wordt toegebracht, dat het gebrek aan eerbied tegenover uwe moeder ook uwen vader treft? Laat daarom dit zondig onderscheid varen. Vader én moeder, de een zooals de ander, zonder verschil! Wij danken God, dat wij niet meer staan op den bodem van het oude, heidensche familieleven. In Griekenland was de plaats, die de vrouw in het gezin innam, die eener slavin, en daardoor was het geheele familieleven gebrekkig. In Rome was de plaats der vrouw waardiger, maar eigenlijk was het minder de vrouw zelve, die geëerd werd, dan de moeder van wakkere zonen en burgers. Op dit heidensche standpunt was het verschil in eerbied jegens den vader en de moeder in zekeren zin natuurlijk. Maar het Christendom heeft de vrouw als hulpe naast den man geplaatst; daar geldt zulk een verschil niet meer, en wie het toch nog maakt, zinkt weder terug tot het lang overwonnen heidensche standpunt.

Nog iets. Eert uw vader en uwe moeder, zooals zij *zijn*, niet zooals gij ze *zoudt willen hebben*. Hun recht op uwen eerbied hangt niet af van hun persoon, van hun geest en karakter, van hunne beschaving en dergelijke, maar alleen van den wil, de opdracht en de verordening Gods, alleen van den oudernaam, dien zij dragen. Dat uw vader een eenvoudig handwerksman is, en gij een toekomstig licht der kerk, van het gerechtshof, aan het ziekbed, een aanstaand koopman of fabrikant: dat verandert in het minst niet aan den plicht van den eerbied jegens uwen vader. Ik ken menschen, die van uit hun nederigen stand niet slechts wat *wilden* worden, maar reeds iets bijzonders geworden *waren*, en daarbij hun vader en hunne moeder met onveranderden eerbied behandelde. Zoo weet ik van een officier, die na zijne terugkomst uit den Franschen oorlog aan de spits van zijn regiment, zijne geboorteplaats, eene kleine stad, binnenreed. Zijn bejaarde ouders, eenvoudige en geringe lieden, stonden temidden van de wachtende menigte op de markt. Hen zien, van het paard springen en in hunne armen snellen, was het werk van een oogenblik. Sedert dien tijd wonen zij bij hem in, en zelfs, wanneer hij de voornaamste gasten ten eten heeft, zitten de ouders aan tafel, en hij bejegt hen met den grootsten eerbied. Daaraan mocht menig knaap een beschamend voorbeeld nemen, die meent, dat hij wonder wat tegen zijne ouders mag zeggen, omdat hij over den rol en de beteekenis van Mephistopheles in den Faust een opstel heeft gemaakt, of bij de laatste verplaatsing de eerste zijner klasse is geworden en veel bij zijne kameraden heeft in te brengen, of in den vreemde heeft geleerd de zaken volgens een nieuwe methode te behandelen, terwijl zijn vader zich nog aan de oude gewoonten houdt. Dwaas! Aan wien hebt gij het te danken, dat gij moogt leeren en reeds iets geleerd hebt? Hoe kunt gij u vermeten op uwe ouders neêr te zien wegens een voorrecht, dat gij aan hen zijt verschuldigd? Voorwaar, die overmoed van die zoogenaamde godsdienstige verlichting, dien deze en gene medebrengt in zijn ouderlijk huis; die voornaamheid, waarmede hij nederziet

op zijne ouders en hun dwaas geloof, waarboven hij verheven is, terwijl hij met hen begint te redetwisten, als moest hij den blinddoek van hunne oogen wegnemen, — zulk een gedrag is niet alleen zonde, maar het is ook boven alle beschrijving dom.

Zelfs werkelijke gebreken en zwakheden, die gij misschien in uwe ouders ontdekt, ontslaan u niet van den plicht van eerbied jegens hen, juist omdat hunne waardigheid niet berust op hunne persoonlijke eigenschappen en voortreffelijkheden, maar op den oudernaam alleen. Jezus was zonder zonden, Maria was eene zondares, Jozef een zondaar; van beiden wist en zag Jezus het iederen dag, en toch was Hij zijnen ouders onderdanig. Welke fouten uwe ouders ook hebben of begaan, dat gaat u niets aan; uw plicht staat duidelijk voorgeschreven: Eert uwen vader en uwe moeder. En als gij eenmaal God rekenschap zult moeten geven van uw doen en laten, dan zal de vraag niet zijn: Hoe hebben uwe ouders zich gedragen? Hebt gij altijd op hunne gebreken gelet? Maar: Hebt gij uwe ouders geëerd, zooals Ik u heb bevolen? Waar moest het met de wereld heen, als men eerbied en gehoorzaamheid wilde afhankelijk stellen van de zedelijke waarde of onwaardigheid van hen, die over ons gesteld zijn! Want voor een ieder, die zijne oogen gebruikt, is het zeer gemakkelijk bij hen, die gezag over ons hebben, iets op te merken, dat niet behoorde. Hier is vooral van kracht, wat wij vroeger over piëteit zeiden. Men vindt in dezen tijd bij vele lieden eene geneigdheid om betrekking en persoonlijkheid met elkander te verwarren, en wanneer de laatste, om hare eigenschappen niet achtenswaardig is, weigeren zij ook den verschuldigten eerbied te bewijzen aan het ambt, dat die persoon bekleedt. Dat is een groote fout en een noodlottige dwaling. Want alle regeling op aarde berust op de scherpe onderscheiding tusschen persoon en ambt. Houdt deze onderscheiding op, dan hebben wij onophoudelijk opstand en wanorde.

Daarom wanneer gij ouders hebt, die ook persoonlijk zoo voortreffelijk zijn, dat de achting voor hun persoon en de achting voor hunne ouderlijke betrekking vanzelf samenvallen,

dank God er voor, en verheug u duizendmaal, dat Hij u de vervulling van het vijfde gebod zoo gemakkelijk maakt. Maar is het tegenovergestelde het geval, waarvoor God u genadig moge behoeden, dan geldt het zooveel te meer: Eert uwen vader en uwe moeder! Zoek met het oog van kinderlijke piëteit op, wat hun aanspraak geeft op achting en eerbied, al ware het ook — wat toch niet denkelijk is — niets meer dan de vader- en moedernaam. „Al ware uw vader een misdadiger met ketenen beladen, en gij zoudt u zijner schamen, hem verachten en niet den eerbied bewijzen, die het kind den vader verschuldigd is — gij zoudt een schandelijk en vervloekt kind zijn. En als uwe moeder diep gevallen was voor God en menschen, en gij zoudt haar daarom verachten, uw hart van haar afkeeren en u schamen, haar moeder te noemen en als moeder te eeren — dan waart gij niet minder een schandelijk en vervloekt kind.” In het kanton Bazél kwamen korten tijd na elkander verscheidene diefstallen voor, en eindelijk werd aan hem, die den dief ontdekte, een hooge belooning toegezegd. Toen verscheen voor het gerecht een jong man, die zijn vader als dief aanwees en vervolgens de belooning opeischte. Men kon hem die niet weigeren, maar men legde hem wegens zijn afschuwelijk gedrag jegens zijn vader eene geldboete op, waardoor de belooning werd vernietigd, en liet hem bovendien nog door de politie bewaken. Al is er iets op dit vonnis aan te merken uit een rechterlijk oogpunt, zoo pleit het toch voor het algemeen gevoel van recht.

Door zulken eerbied is het hartelijk, openhartig, *vertrouwelijk verkeer* met de ouders niet uitgesloten, maar het is er in begrepen. Gewen u, om voor uwe ouders geen geheimen te hebben, niets achter hun rug te doen, en niets te beginnen, wat gij niet met een goed geweten in hunne tegenwoordigheid zoudt kunnen voortzetten. Als gij onderstelt, dat zij, wanneer zij tegenwoordig waren, u een vermaak niet zouden veroorloven, zie er dan liever van af, al vindt gij ook dat het onschuldig is, en al verlangt gij er zeer naar. Zelfs het onschuldigste genoeg is veel te duur betaald, als zich daardoor

iets plaatst tusschen u en uwe ouders; en van het oogenblik af, dat gij het voor uwe ouders moet verbergen is het geen onschuldig genoeg meer. Draag zorg, dat tusschen u en hen alles open en klaar zij. Is er iets tusschen u en hen gekomen, dan komt er zoo gemakkelijk nog iets bij en weder iets, en dat gaat zoo voort, tot het onvermijdelijk gevolg daarvan is, dat gij innerlijk van uwe ouders vervreemdt. Wanneer iets dergelijks u op het harte ligt, haast u dan er van bevrijd te worden, door er met uwe ouders over te spreken.

In zijne „Herinneringen uit de jeugd van een oud man” verhaalt de schilder Kügelgen een tooneel uit zijne jeugd, dat den zegen van openhartig vertrouwen op zijn vader in een bijzonder helder licht plaatst. Toen hij zeventien jaar oud was, ontwaakte in hem een hartstochtelijke liefde voor een jong meisje, dat zich toen in zijn ouderlijke woning ophield, en zijn bloed geraakte des te heviger in beweging naarmate zijne natuur onbedorven was. Hij streed er tegen met al zijne kracht, sloot zich meer dan vroeger bij zijn broeder aan, bezocht vlijtig zijne vrienden en hield zelfs een dagboek over zijn gedrag — het hielp alles niets; de gevolgen der inspanning waren verdrietigheid en ontevredenheid. »Eens kwam ik 's avonds moede en afgemat tehuis, nadat ik met een slecht geweten als een dwaze jongen door de heide geloopt had. Ik wilde naar bed gaan, toen mijn vader op mij toetrad, de hand op mijn schouder legde, en zeide: Gij hebt iets op het hart? Ja, dat had ik zeker. Ik viel hem om den hals en vroeg om een onderhoud. Vader nam mij mede op zijne kamer, plaatste zijne kaars op eene console en ruimde een hoop kaarten van de sofa weg. Daar zaten wij, omringd door duizend benoodigdheden voor eene schilderswerkplaats, waar ik mij steeds als kind het meest tehuis had gevoeld. De bekentenis werd verlicht door zijne vragen, en er kwam een gesprek uit voort, dat mij jegens mijn vader met onuitsprekelijke dankbaarheid vervulde, daar hij niet als rechter, maar als een deelnemend vriend tegenover mij stond. Over het geheel had hij zich zeker iets erger voorgesteld, dan ik

te bekennen had, want langzamerhand verliet de uitdrukking van bezorgdheid zijn gelaat. In zulk een geval, zeide hij, moest men zich niet schamen het hazenpad te kiezen, daar de overwinning alleen in de vlucht gelegen was. Morgen moest ik voor dag en dauw weg, het overige moesten wij aan God overlaten. — Ik ging naar bed. Het gesprek met mijn vader had mij met nieuwe banden der innigste en eerbiedigste liefde aan dezen mijn besten vriend verbonden, en mij gesterkt. Ik stond niet meer zooals vroeger alleen tegenover den vijand in mijn hart, maar ik had mijn vader tot bondgenoot gemaakt en in dit bewustzijn sliep ik rustig in."

Ook de overleden hofprediker W. Hoffmann in Berlijn was gewoon uit den tijd, dat hij als geestelijke was aangesteld in een gesticht voor krankzinnigen in het Winnendal, een voorval mede te deelen, dat op merkwaardige wijze aantoonde, welke macht de gedachte aan een vader kan uitoefenen, zelfs op een afgedwaald en verduisterd gemoed. Een krankzinnige, die het gevoel scheen verloren te hebben voor alles wat edel en liefelijk is, werd door Hoffmann aan den sterfdag van zijn vader herinnerd. Hij zweeg, zijne oogen vulden zich met tranen, en van dit oogenblik af scheen het, dat de ban opgeheven was. Langzaam maar zeker ging hij zijn herstel tegemoet.

Heeft dan de gehoorzaamheid, die uit den eerbied jegens ouders voortvloeit, niet hare grenzen? Kan het dan niet gebeuren, dat de ouders aan iemand iets bevelen, wat een volstrekt kwaad is en strijdt tegen het geweten en tegen Gods gebod? Nu, beste vriend, ik geloof dat die vraag in uwe omstandigheden wel overbodig is. Al verhaalt men voorbeelden, dat kinderen door hunne ouders werden gebracht tot stelen, liegen en bedriegen, of dat in heidensche landen een kind door zijne ouders met den vloek werd bedreigd en getroffen, omdat het Christen wilde worden, dan zijn die dingen toch niet op u toepasselijk. Ik denk, dat gij u veilig daaraan kunt houden, dat uwe ouders niets kwaads van u zullen vorderen en u niet zullen verbieden te doen, wat

gij volgens uw geweten verplicht zijt. Indien gij ooit in het geval komt, dat uw geweten met den wensch uwer ouders in tweestrijd geraakt, dan is het u niet verboden, bescheiden en eerbiedig, zonder tegen het vijfde gebod te zondigen, uw afwijkende wenschen en meeningen te zeggen en te vragen, dat men u niet dwinge dit te doen, of het niet weigert. En wees dan vooreerst tevreden met het antwoord, dat gij ontvangt.

Men heeft zich beroepen op de geschiedenis van hertog Ernst van Zwaben en zijn boezemvriend Werner, die door den vader van Ernst, keizer Konraad II, in den ban werd gedaan. Nu was het voor Ernst de vraag: Trouw aan den vriend, of gehoorzaamheid aan den vader? Want de keizer verlangde van zijn zoon, dat hij Werner zou loslaten en allen omgang met hem zou afbreken. Ernst stemde voor den vriend, tegen den vader, werd ook in den ban gedaan en viel in den strijd tegen de krijgslieden zijns vaders. Wij bewonderen die trouw aan den vriend en stellen ze op prijs! Maar wanneer wij vragen: Heeft de jonge hertog goed gehandeld, als men zijn gedrag toetst aan den maatstaf der goddelijke geboden, dan moeten wij deze vraag toch ontkennend beantwoorden. De rechten van den vader op den zoon zijn ouder en hooger dan die van den vriend op den vriend. De geschiedenis van het verbond tusschen David en Jonathan toont ons dezelfde verwikkeling aan. Maar hoe gansch anders is hier de ontknooping! Jonathan gehoorzaamt het bevel des vaders, de vrienden scheiden, niet innerlijk, maar uiterlijk. Terwijl Ernst valt in den strijd tegen den vader, valt Jonathan in den oorlog tegen den vijand aan zijns vaders zijde,— en is dit einde niet veel bevredigender en verheffender?

De vraag naar de grenzen der gehoorzaamheid heeft nog een andere practische beteekenis, en wel: Moet de kinderlijke gehoorzaamheid het gansche leven lang voortduren, of komt er een oogenblik, waarin die plicht niet meer van kracht is, of tenminste niet onvoorwaardelijk moet worden vervuld? Zeer zeker. Het is waar, de plicht van den eerbied dult nooit eene beperking, integendeel, hij treedt krachtiger

op den voorgrond naarmate de jaren klimmen. Ja, de eerbied jegens de ouders wordt edeler en reiner, wanneer hij ook dan wordt betoond, als de uiterlijke afhankelijkheid van de ouders ophoudt, en het kind instaat is op eigen voeten te staan. Hij wordt dan niet vermengd met bijbedoelingen, maar hij staat voor ons in zijn gansche reinheid en schoonheid. Hoe schoon staat het voor den man van rijperen leeftijd, wanneer hij in den omgang met zijn bejaarde ouders, in zijn spreken tot hen, in het dagelijksch verkeer al die teedere blijken van kinderlijke gehoorzaamheid geeft, welke voortkomen uit ware dankbaarheid en piëteit. Eerbiedig tot aan het graf en tot over het graf, altijd edeler en reiner, teerder en zorgzamer, hoe hooger ouderdom de ouders bereiken — dat is Gods wil en gebod. Maar het is zeker een andere zaak met de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid. Deze zal vanzelf op een gegeven oogenblik worden ingekort, en de ouders zullen haar van dat oogenblik af niet meer verlangen zooals vroeger. Maar welk is dat oogenblik? Is het de aanneming? Helaas, vele jongelingen beschouwen deze plechtigheid grootendeels uit het oogpunt, dat zij daardoor: »hun eigen baas worden,» der ouderlijke tucht ontwassen zijn en ontslagen worden van de verplichting van stipte gehoorzaamheid. Wie zijne aanneming in dit licht beschouwt, dien ontbreekt nog de grondslag van levenswijsheid en tucht. Of is het 't verlaten van het ouderlijke huis? Ach ja, velen zien met verlangen het oogenblik tegemoet, dat de deuren van de ouderlijke woning zich voor hen openen en zij naar buiten treden in de groote wereld, in andere omstandigheden, in vrijer bewegingen, zooveel mogelijk onafhankelijk van ouderlijke vermaningen. Wie in deze stemming en gezindheid weggaat, die is nooit in den eigenlijken zin in zijn ouderlijk huis *thuis* geweest. Of op een bepaalden ouderdom? Als men achttien of twintig jaar is? Er is waarlijk geen reden voor, waarom iemand van negentien jaar minder tot gehoorzaamheid verplicht is, dan iemand van zeventien, alleen omdat hij negentien jaar is. Neen, daar is een andere grenslijn. De plicht der gehoor-

zaamheid jegens uwe ouders strekt zich zoo lang en zoo ver uit, *als gij staat onder hunne verantwoordelijkheid*; hij heeft daar zijne grens, waar tegenover God en mensch uw *eigen verantwoordelijkheid* voor uw doen en laten een aanvang neemt.

Zoolang de vader voor het doen en laten aansprakelijk is, zoolang de zoon zich tegenover anderen kan verontschuldigen door te zeggen: »Mijn vader heeft het mij bevolen,» zoolang is de zoon eenvoudig verplicht te gehoorzamen. Eerst wanneer de verantwoordelijkheid van den vader ophoudt, als de zoon een werkkring krijgt en betrekkingen bekleedt, waarin hij alleen rekenschap heeft te geven van zijne daden, en waarin zij, aan wie hij rekenschap verschuldigd is, niet het beroep op een ander kunnen aannemen, maar zich eenvoudig aan hemzelf houden, dan is eerst het oogenblik gekomen, waarop hij kan zeggen: Nu moet ikzelf weten wat mij te doen staat, en ik kan van niemand, zelfs niet van mijn vader, bevelen ontvangen omtrent hetgeen ik moet doen. Zoo ver de verantwoordelijkheid van een mensch reikt, zoo ver moet hij ook volmaakt vrij zijn in zijne handelingen. Toch zal een ware zoon ook dan nog den raad van zijn vader dankbaar aannemen en dien gaarne opvolgen; hij zal, ook al is hij het niet met zijn vader eens, en al kan hij zijn raad niet opvolgen, toch er in erkennen, wat voor hem van groot gewicht is en wat hij in ernstige overweging neemt; al loopen hunne wegen uiteen, hij zal den zijnen bewandelen vol eerbied jegens zijn vader; maar die betrekking van bevelen en gehoorzamen houdt op, wanneer de eigen verantwoordelijkheid optreedt, en wel juist in die zaken en gevallen, waarvoor de zoon aansprakelijk is. Als daarentegen een jongen, die nog niets is en niets kan, en met elken cent, dien hij uitgeeft, afhankelijk is van zijns vaders beurs, thuis op zijne zelfstandigheid pocht, en beweert dat hij geen kind meer is, en op zijne jaren niet alles meer behoeft te verdragen, dan is bij zulk een gedrag de tegenstelling van hetgeen men wil zijn en van hetgeen men inderdaad is, in de hoogste mate belachelijk.

»Opdat uwe dagen verlengd worden in het land, dat u de

Heer uw God geeft." Dat is de bijzondere belofte, door God als aanbeveling aan dit gewichtig gebod toegevoegd. Vanwaar komt het dan, dat zoo menigeen, die zijn vak goed verstaat, en bovendien knap en vlijtig, braaf en eerlijk is, toch niet vooruit komt en zijn schoonste plannen alle mislukken? De menschen zeggen in dit geval: »De fortuin is hem niet gunstig." Maar »fortuin" is geen begrip, dat men vatten en waarbij men iets redelijks denken kan. Indien wij inplaats van fortuin »zeggen" zetten, dan zijn wij op een beteren weg en kunnen ons iets daarbij denken. En waarom ontbreekt menigeen Gods zegen? Zie terug op de vroegere of latere dagen zijner jeugd, laat u door zijne ouders verhalen, hoe hij zich tegenover hen heeft gedragen, hoe hij zijn plicht als kind niet heeft vervuld, vader en moeder niet heeft geëerd en gehoorzaamd, den vader heeft vertoornd, de moeder bedroefd en tot tranen bewogen. Wee, wanneer vader en moeder tegen hun kind zuchten, want zulke zuchten hangen als lood aan den gang van hun kind door het leven, zij doen zijne plannen mislukken en maken, dat het hem niet wél kan gaan!

En wederom, waarom komt een ander zonder bijzondere gaven en geschiktheid, ondanks de vele fouten, die hij begaat, zoo gemakkelijk vooruit, alsof hij door onzichtbare handen gedragen en opgenomen werd? Wat hij begint gelukt hem, elk voornemen slaagt; »hij is een gelukskind," zegt men in zijne oppervlakkigheid. Maar wie dieper wil zien, gaat terug naar de jeugd van den man, naar het dorp of de stad, waar hij is geboren, hij klopt aan de deur zijner ouderlijke woning, waar hij als kind heeft geleerd, en daar vindt hij een vader, die met een tevreden glimlach zegt: »Ja, mijn zoon was steeds braaf en volgbaar, en gaf zich moeite om zijne ouders genoeg te doen;" hij vindt eene moeder, die met oogen, van vreugde glinsterende, uitvoerig verhaalt, hoe hij reeds als klein kind aan zijne ouders hing, en hoe groote kracht een woord zijner moeder, een blik van zijn vader op hem uitoefende, toen hij knaap en jongeling geworden was. Dat is Gods zegen over hen, die het vijfde gebod naleven.

Dat ook ongehoorzame kinderen oud worden en in welstand leven, dat volgzame kinderen soms vroeg sterven, of een treurig leven leiden en zich met moeite staande houden, wie zou dat willen loochenen? Maar ook, wie zou zich daardoor laten bedriegen? Een Christelijk jongeling of man kent nog een ander »lang leven» dan zulk een, dat uit een lange reeks van jaren bestaat, namelijk het eeuwige leven voor het aangezicht van God in den hemel. Hij kent nog een ander »welgaan» dan uiterlijken welstand en vooruitkomen, namelijk dat innerlijke goed, dien vrede van ziel en geweten, dien God reeds hier op aarde zijnen kinderen schenkt en daar Boven voleindigt. Hij kent nog een ander »land, dat de Heer uwen God u geeft,» dan dat schoone, aardse tehuis, namelijk het vaderland, dat hiernamaals als erfdeel in den hemel is weggelegd.

Maar, zooals vroeger gezegd is, is in het gezin niet alleen sprake van gezag en ondergeschiktheid, zooals dat bestaat tusschen ouders en kinderen: er heerscht ook gelijkheid, en wel in de verhouding *van broeders en zusters* onderling. En deze lijnen, die in een gezin van de rechter- naar de linkerzijde loopen, zijn in hunne soort van evenveel belang als die, welke van boven naar beneden gaan. Want even gewichtig als het is, dat op het bevel een gehoorzamen volgt, is het ook van belang, dat een ieder leere om met anderen onder dezelfde wet en voorwaarden te willen leven. Beide zaken zijn nauw met elkander verbonden, zooals men het bij het familieleven ziet. Gehoorzame zonen zijn meestal ook beminzenswaardige en vreedzame broeders; onvriendelijke en twistzieke broeders zijn in den regel ongehoorzame, oneerbiedige kinderen. Dat wordt later in het burgerlijk leven in den omgang met anderen nog duidelijker. Zij, die steeds procederen, zijn meestal ook ontevreden ondergeschikten en onderdanen; tegenover hun buurman willen zij altijd gelijk hebben, en zoo willen zij ook alles beter weten dan de overheid; zij leven onophoudelijk in twist, en zijn de grootste tegenstanders en tegensprekers. Wie daarentegen met zijn buurman in vrede

leeft en met verstand processen weet te vermijden, van hem kan men wel vooruit aannemen, dat hij een goed onderdaan is, en zich aan de wet zal onderwerpen, zooals het betaamt. Gij moogt dus de vraag: Hoe sta ik tegenover mijne broeders en zusters? niet licht opvatten. Want hier hangt het eene van het andere af, en bij hem, die in één opzicht zijne plaats in het gezin slecht bekleedt en zijne plichten slecht vervult, is het gansche familieleven niet in orde, en de wortels zijn niet vast, waarmede hij in den bodem van het gezin is ingeplant.

Zie, hoe goed en liefelijk is het als broeders van hetzelfde huis samenwonen. Hier is vrede en eendracht als de grondtoon aangeduid, waarnaar het leven van broeders en zusters moet worden geregeld, als de grondslag, waarop beminnelijkheid en liefde moeten worden opgebouwd. Hoeveel kan een broeder niet zijn voor broeders of zusters? Eerst speelmakker, langzamerhand vriend, beschermmer, raadgever in de gewichtigste en meest beslissende oogenblikken van het leven! Hoe schoon is het, als de kinderen één blijven, al heeft ieder van hen een eigen tehuis, en al zijn vader en moeder uit het midden der hunnen weggenomen! Hoe schoon en liefelijk is het, als ieder van hen weet, dat hij op ieder oogenblik bij elk zijner broeders of zusters alles ontvangen kan, wat hem raad en hulp, troost en verlichting geeft. Niet tevergeefs heeft Jezus in den kring zijner jongeren twee paar broeders opgenomen, Petrus en Andreas, Jakobus en Johannes, als een duidelijk voorbeeld, hoe de natuurlijke gehechtheid van broeders heiliger en geestelijker moet worden, door zich als jongeren aan Christus aan te sluiten, waardoor de band, die hen vereenigt, wordt gewijd en nauwer toegehaald. Hoe treurig is daarentegen een kring van broeders en zusters, waar langzamerhand de een van den ander vervreemdt, en men onverschillig naast elkander voortgaat, zonder veel van elkaër te weten, zonder zich om het welzijn van den ander te bekommeren, alsof men elkander niets aanging! En welk een vloek is eindelijk die betrekking, wanneer zij door argwaan

vergiftigd is, en broeders en zusters leven in voortdurenden heftigen strijd.

Nu, dat liefelijk en gezegend verbond tusschen broeders en zusters onder elkander moet in de jeugd gesloten zijn, indien het in het latere leven de proef wil doorstaan en vruchten wil dragen. Gewent men zich er reeds jong aan, om steeds onder elkander te twisten: »wie de eerste zal zijn;» beschouwt ieder der kinderen de andere steeds als zijne mededingers en concurrenten, dan kan men niet begrijpen hoe een broederlijk verkeer, rijk aan zegen en liefde, zich in hun verder leven zal ontwikkelen. Gewent men er zich echter in den beginne aan, om zich samen als één geheel te beschouwen en elk afzonderlijk als leden, die geroepen zijn elkaër de hand te reiken en te leven naar het woord: »En hetzij dat één lid lijdt, zoo lijden al de leden mede; hetzij dat één lid verheerlijkt worde, zoo verblijden zich al de leden mede,» dan is een goede grondslag gelegd voor de onderlinge aansluiting, en de zegeningen zullen niet uitblijven. En ik wil niet nalaten er op te wijzen, hoeveel er aankomt op den toon, dien juist de *broeders* aannemen, zoowel onder elkander als tegenover de zusters. Het is waar, als kinderen kunnen de broeders onder elkander, of ook de broeders met de zusters twist hebben, zonder dat de liefde daaronder lijdt. Zij maken dat de ruwe kanten er een weinig afgaan. Maar het is anders wanneer men jongeling geworden is; dan moeten de broeders trachten langzamerhand die twisten te vergeten, anders zouden die ongemerkt met hen groot worden, en zonder dat men er op lette mede overgaan in hun zelfstandig leven.

Daarom, woont eendrachtiglijk met elkander! De betrekking van broeders en zusters is wel zeer sterk, en kan menigen stoot verduren eer zij verbroken wordt. Maar al is de kern nog zoo vast, het zachte, sijne waas, dat er over ligt, is zeer gevoelig, en even lang als de eerste het vol kan houden, even spoedig gaat het laatste verloren. En dit waas maakt de eigenlijke schoonheid en liefelijkheid van het leven van broeders en zusters uit, en het moet zorgvuldig bewaard en

behoed worden, als de broederlijke liefde tot in lengte van dagen wil blijven bestaan. De zusters vertellen van hare broeders, dat zij allen, zonder onderscheid, een tijd hebben, waarin zij bepaald onuitstaanbaar zijn, namelijk omstreeks van het veertiende tot het zestiende jaar; altijd staan zij in den weg, zijn er op uit om de menschen te plagen, maken hunne zusters het leven zuur, zijn onbehouwen en ruw, en diep doordrongen van het bewustzijn hunner hooge waarde en beteekenis in de maatschappij. Daar moet wel wat van aan zijn, want de bekende Wurtembergsche pedagoog Flattich noemt zestien jaar een gevaarlijken leeftijd, omdat dan de mijnheer en de knaap met elkander strijden. Dat moet een wenk en aanwijzing voor den jongeling zijn, dat hij zich in deze jaren bijzonder toelegge op vreedzaamheid en beminnenswaardigheid, daar dan juist de gewone loop der natuur een zoo sterke dosis huiselijke onvriendelijkheid en onverdraagzaamheid met zich brengt, zoodat hij niet bang behoeft te zijn, ook bij het krachtigste streven naar liefvalligheid, te veel te doen op dat gebied. Vooral staat het hem zeer goed, wanneer hij niet slechts meent, dat hij thuis de zusters moet bevelen en zich door haar laten bedienen, maar als hij inzielt, dat hij haar ook moet dienen en helpen, waar hij kan. En het maakt een even goeden indruk, indien hij in den omgang met zijne zusters zijn jeugdige kracht niet juist openbaart in die ruwe en krachtige uitdrukkingen, welke hij op school of in een kantoor geleerd heeft, en zich ook hier er op toelegt om in woorden en gedrag welgemanierd te zijn. Dit doet voorwaar geen afbreuk aan zijne kracht en jeugd, maar het geeft haar integendeel maat en edelen vorm.

Dit is te meer noodzakelijk, indien gij als oudere broeders naast jongere broeders en zusters staat. In dat geval is het een ernstige verantwoordelijkheid, die op uw jonge schouders gelegd is. Gij weet, welk een gezag een oudere broeder dikwijls tegenover een jongeren broeder heeft, een gezag, dat menigmaal het ouderlijke evenaart. Wat een broeder zegt, die reeds in »eene zaak'' is, al is hij dan nog maar eenvoudig

leerling, of die de hoogste klasse der school bezoekt, terwijl de jongere broeder nog in de laagste is, of die in de vacantie tehuis komt van eene kostschool, uit het buitenland, of zelfs van de academie — dat heeft voor zulk een kleinen jongen het gezag van een evangelie; wat hij doet en uitvoert, dat wordt bewonderd; al worden zijne grappen niet begrepen, zij veroorzaken toch een uitbundig gelach; en het nog zoo bescheiden begin van een baard is voor de kleinen het ideaal van mannelijke waardigheid. Maar nu is het de vraag: *Wat ziet uw jongere broeder aan u? Wat doet gij hem bewonderen? Waarheen wordt hij geleid, als hij u volgt? Welke woorden en uitdrukkingen leert hij? Welke zaken leert hij begeeren en op prijs stellen?*

Het is niet te berekenen, welk een diepen, blijvenden indruk het voorbeeld van een ouderen broeder op een jongeren maakt; hoe het aan zijn gedachtengang, aan het leven van zijn geest en hart een bepaalde richting kan geven, die zijn volgend leven bepaalt. Hebt gij daarover reeds gedacht? Indien niet, begin er dan nu mede. Iets van het tijdelijke en eeuwige welzijn eens menschen, misschien, wel een groot gedeelte er van, is voor uwe verantwoording. En dan, het is uw broeder. Welke schuld zou uwe ziel drukken, welk een brandmerk in uw geweten zou het zijn, als hij tengevolge van uwe achteloosheid op slechte wegen verdwaalde! Een moord uit onvoorzichtigheid begaan is iets, dat door onze rechters zwaar wordt gestraft. En wanneer God hiernamaals zelf op den rechterstoel zit, hoe denkt gij dan dat de moord, zij het dan door nalatigheid, van eene menschenziel gestraft wordt, te meer wanneer het de geestelijke moord is van een broeder? Wij kennen de mate dier straf niet juist, maar hij, die gekomen is om de zielen der menschen te redden, die wist hoeveel de ziel van een mensch waard was, en de schuld kon berekenen van hem, die haar ten verderve voert, heeft gezegd: »Maar zoo wie een van deze kleinen ergert, het ware hem nutter, dat een molensteen aan zijn hals gehangen en dat hij geworpen ware in de diepte der zee. Wee den mensch, door wien de ergernissen komen!»

Nog iets, wat bij de bespreking van het familieleven niet gemist mag worden: de *dienstbaren* behooren ook tot het gezin. Misschien hebt gij nog niets bespeurd van den grooten strijd tusschen de arbeidende klasse en hunne meesters. Maar gij moet weten, dat die strijd bestaat, en dat hij onze sociale, burgerlijke en kerkelijke orde bedreigt en ook uw eigen toekomst. En gij moet en kunt van uwe zijde iets bijdragen, om dezen kwaden en gevaarlijken tegenstand te verminderen. Maar hoe? Wel gelooft gij niet, dat bij de verbittering, die de harten der dienstbaren vervult, het gedrag der jeugdige leden van het gezin, waar zij dienen, een groote rol speelt? Is het niet dikwijls een slechte gewoonte der »jonge heeren" in huis, dat zij meenen tegenover de dienstboden alles te mogen doen, en hun overmoed den vrijen teugel te mogen laten? Het is waar, slavernij in den strengen zin bestaat bij ons reeds lang niet meer, en heeft in ons land eigenlijk nooit bestaan. De verhouding van dienstboden tot hunne meesters is een vrijwillig verdrag, en daarin zijn de dienstbaren uitdrukkelijk erkend als personen, die vrij over zichzelf en hunne krachten mogen beschikken. Maar juist wanneer men tegenover dienstboden zich streng houdt aan het verdrag, en men hen alleen beschouwt als menschen, wier kracht en spieren men voor een zekeren tijd gehuurd heeft, dan worden zij daardoor niet meer als personen, maar als zaken beschouwd, ja zelfs als koopwaar, en zodoende komen wij midden in de slavernij. In de slavenstaten wordt de kracht door anderen verkocht, hier wordt zij door de dienenden zelf verhuurd. Maar dat onderscheid is van weinig beteekenis tegenover het feit, dat in beide gevallen hetzelfde is, namelijk dat menschen als zaken en koopwaren behandeld worden.

En dit is juist het punt, waar u als zoon des huizes een dankbare taak is opgedragen. Behandel de dienstboden in huis niet als zoodanig, die hun werk hebben te doen, daarvoor worden betaald en verder niets te verlangen hebben; maar beschouw en behandel hen als personen, als menschen, die naar Gods beeld geschapen zijn, een onsterfelijke, door

Christus verlost ziel hebben en met u en de uwen mede-erfgenamen zullen zijn van het koninkrijk der hemelen; als menschen, die dezelfde gevoelens en gemoedsbewegingen hebben als gij; en wien even goed als u, vriendelijkheid verblijdt en onvriendelijkheid bedroeft. Als oudere lieden hun hunne afhankelijkheid doen gevoelen, dan doet hun dat lang zoo-veel pijn niet, dan wanneer menschen het doen, die veel jonger zijn dan zij, en die nog geen bewijs hebben geleverd, dat zij in staat zijn de plaats, welke zij in de wereld innemen, op waardige wijze te vervullen. Bedenk ook, dat elke arbeid eigenlijk dienen is, en gij ook in de verhouding van een dienaar zult komen, als gij eenmaal eene betrekking hebt aanvaard. Dat gij niet werkt in de keuken of in den stal, maar op een kantoor of ergens anders, dat verandert niets aan het wezen der zaak. Maar dan zal het u ook niet onverschillig zijn, of gij als machine dienst moet doen of als mensch moogt arbeiden; of men u vriendelijk of ruw bejegt; of men de fouten, die gij begaat, met geduld of met strengheid beschouwt; of men u, wanneer gij eene betrekking bekleedt, alleen huurt en dan gebruikt en partij van u trekt, of dat men u nog iets anders laat zijn dan een arbeider. Nu, als gij zoo iets wenscht in betrekking tot uw volgend leven, en als gij het billijk vindt, dat die wenschen vervuld worden, beschouw en behandel nu reeds de dienstboden in uw huis dienovereenkomstig. Want met dezelfde maat, waarmee gij lieden meet, zal ulieden weder gemeten worden; een goede, nedergedrukte en geschudde en overlopende maat zal men in uwen schoot geven. En gelijk gij wilt, dat u de menschen doen zullen, doet gij hún desgelijks.

En aangenomen, dat gij als vrij man door het leven kunt gaan, naar niemand behoeft te vragen en niemand behoeft te dienen, zoo hebt gij toch een Heer in den hemel, die veel hooger boven u staat dan de hoogst geplaatste boven den minste op aarde, en zeker verder boven u verheven is dan gij boven de meid of knecht, die in uw huis dient. En toch, al staat Hij nog zoo ver boven u en alle menschen, hoe is Hij jegens

allen en ook jegens u vriendelijk, goedertieren, lankmoedig en geduldig! Hij is een zachte en geen harde Meester. Iedereen last, dien Hij den mensch oplegt, weegt Hij af naar zijne kracht, en als een werk niet gedaan is in den tijd, waarin het voltooid had kunnen zijn, dan wacht Hij lankmoedig een jaar, of twee jaar en altijd langer. Neem daaraan een voorbeeld, en zoo zeker gij dag aan dag voortleeft door de goedheid en genade van dezen Meester, en reeds lang van den aardbodem verdelgd zoudt zijn, indien deze goedheid u niet droeg en staande hield, zoo zie toe, dat gij die dingen, waardoor gij zelf leeft, ook bewijst aan anderen. Er zal streng en onbarmhartig recht gesproken worden over hem, die geen liefde en barmhartigheid heeft uitgeoefend, en harde meesters, ook harde *jonge* meesters, vinden hierboven ook een strengen Rechter, ja misschien gevoelen zij reeds in dit aardse leven zijn zware, geweldige hand.

Ik weet niet recht of ik het durf wagen, nog lager af te dalen in den kring der huisgenooten, en u in dit hoofdstuk over het familieleven ook die huisgenooten op het hart te drukken, welke God niet met verstand en spraakvermogen heeft begiftigd, maar die toch behooren tot het dienende schepsel, tot nut en hulp van den mensch. Een oude spreuk zegt wel, dat men mensch en dier niet samen moet rekenen, maar daar God toch in zijn heilig gebod vrouw, dienstknecht, dienstmaagd, os en ezel heeft samengevat, en de rust van den sabbat heeft toegewezen aan den zoon, de dochter, den dienstknecht, de dienstmaagd, het vee en den vreemdeling, zoo mogen wij het wel wagen hen ook hier bijeen te voegen. Ik wil hier geen hoofdstuk over het kwellen der dieren schrijven — daarvoor zijn andere personen en gelegenheden beter geschikt. Maar dikwijls wordt door de jeugd, bij voornamen en bij geringen, vergeten, dat dieren zenuwen, ziel en gevoel hebben, en niet slechts paarden, honden en katten, maar ook muggen, kevers, rupsen en vlinders, niet alleen groote dieren, maar ook de kleine en de allerkleinste. Nog altijd zijn er lieden, die meenen, dat hoe kleiner een dier

is en hoe gemakkelijker men het bijv. een poot uittrekt, hoe minder pijn het hem doet. Doet het den mensch dan geen pijn, wanneer bijv. eene machine hem in een oogenblik een arm afrukt? Daarom wijs ik hier slechts met korte woorden op een der schoonste en zinrijkste bijbelwoorden, dat geschikt is om ook de onverstandige schepselen in het ware licht te plaatsen: »Want het schepsel, als met opgestoken hoofde, verwacht de openbaring der kinderen Gods. Want wij weten dat het gansche schepsel tezamen zucht.»

In eene aanspraak op de landsuniversiteit in Zwaben be-
weerde iemand, dat het Christendom niet geschikt was tot kennis van en een hart voor de dierenwereld op te wekken. Indien hij, die dat zeide, het Christendom en den Bijbel een weinig beter gekend had, zou hem de hierboven aangehaalde uitspraak zeker niet ontsnapt zijn; en dan zou het hem misschien getroffen hebben, welk een diepen blik op het redelooze schepsel men door dit woord verkrijgt. Het beteekent niet, dat de dierenwereld een bepaald verlangen heeft naar een toekomenden tijd en een toekomenden toestand, waarin die harde dienst niet meer op hen rust. Maar aan de pijn, die het geplaagde dier ondervindt, aan de smart des doods, die het doortrikt, als het op gewelddadige wijze moet sterven, ligt toch een onbewust gevoel ten grondslag, dat deze kwelling, dat martelen eigenlijk niet moest bestaan, en dat het behagen van vele menschen in het kwellen en vermoorden van onschuldige dieren een gevolg is van een vreemde, booze macht, die eigenlijk geen plaats moest hebben in de schepping. Die uitroep van Bileams ezelin: »Wat heb ik u gedaan, dat gij mij slaat?» is slechts een duidelijke uitdrukking van hetgeen ook in den blik ligt van een door een ruwe hand half dood geslagen paard, dat zijn verdrukker aanziet: »Wat heb ik u gedaan? gij zijt de zondaar, de misdadiger, niet ik.» Of als een hartstochtelijk jager ons bij gelegenheid verzekert, dat men den blik, waarmede een gewond, stervend hert den jager aanziet, eerst moet leeren verdragen, daar hij door merg en been gaat — wat is deze blik anders dan een

stomme vraag: »Wat heb ik u gedaan, dat het zulk een woeste vreugde geeft mij te dooden?» Ja, elke machteloze beweging van een gepijnigden vogel, met zijn poot of vleugel, elk trekken van een insect, van een mug of tor in de hand van den pijniger, is in den grond niets anders dan de stomme vraag: »Wat heb ik u gedaan?» een protest tegen de menschelijke zonde, onder welker ruwe uitwerking ook de dierenwereld moet lijden, en tegen de onnatuurlijkheid van dien toestand; een wachten en verlangen naar het herstel der oorspronkelijke vrijheid en de oorspronkelijke harmonie in de natuur.

Maar het zij er verre van, dat uw genoeg in uwe huisdieren, in uwe torren- of kapellenverzameling zou moeten ophouden. De dieren moeten immers den mensch dienen, niet alleen tot voedsel, maar ook om zijn streven naar de kennis van het werken en de wetten der natuur te bevredigen. Maar hoe meer gij belangstelt in de dierenwereld, hoe meer gij u een dierenvriend noemt: hoe meer gij u in acht moet nemen voor elke onnoodige marteling. Want waarlijk, men toont zich geen ware dierenvriend, wanneer men aan de dieren slechts zijne nieuwsgierigheid wil bevredigen, of zijn spel met hen drijven, om het even of men hen daarbij kwelt of niet — dan zouden de dieren alle oorzaak hebben om te roepen: »De Heer beware mij voor mijne vrienden!» Maar daardoor doet hij zich kennen, dat hij ook den dieren recht toekent op het leven en de vreugde des levens, dat zijn grootste genot is om niet hunne smarten, maar hunne vroolijkheid te zien, en dat hij deze alleen in zooverre verstoort, als het voor den mensch noodig is, of voor zijn onderhoud, kleding en voeding, of tot de ontwikkeling en verrijking zijner kennis. De dierenwereld moet genoeg voor ons lijden, wat haar niet bespaard kan worden; en daarom moeten wij ons des te meer voornemen, dit lijden niet onnoodig te vermeerderen.

Sluit uw hart dan niet voor het wachten en verlangen van het schepsel, en ontzie en eer het, zooveel het kan, vooral wanneer het tot uwe huisgenooten behoort.

XVII.

V A D E R L A N D.

Wat het gezin in het klein is, dat is het vaderland in het groot: de bodem, waarin wij zijn geworteld, het geboorteland, waar wij tehuis behooren. Geen vaderland te hebben is als uiterlijke toestand een groot ongeluk, als innerlijke gezindheid een groote laagheid.

Misschien kent gij uit de geschiedenis der letterkunde het sprookje van A. v. Chamisso: »Peter Schlemihls wonderlijke geschiedenis." De held van dat verhaal verkoopt in onbezonnenheid zijne schaduw, en verbittert door het verlies van dat schijnbaar zoo onbeduidende ding zijn geheele leven, tot hij bijna wanhopig wordt, hoewel hij steeds geld in overvloed heeft. Wat wordt onder die schaduw verstaan? Wij zijn niet geroepen om hier alle vermoedens, die men heeft geopperd, te bespreken; maar vrij algemeen meent men, dat de schaduw niets anders beteekent dan geboorteplaats en vaderland, en dat in dit sprookje de ellende en het verdriet van geen vaderland te hebben, dat door geen geld of goed kan worden gelenigd, is voorgesteld.

Daar zijn sommige natiën, die meenen alleen door het minachten van andere volken hun patriotisme te kunnen bewijzen. Zulk patriotisme is eigenlijk niets anders dan zelfzucht op groote schaal. Deze zelfzucht wordt er niet minder groot

door, doordien men haar zoo ver mogelijk uitstrekt, en in plaats van zijn eigen Ik, zijn eigen volk plaatst, en dat tot het middelpunt van alles maakt; maar men behoort bij al het goede en schoone, dat men in eigen kring geniet, zij deze dan ruimer of nauwer getrokken, ook een hart te hebben voor hetgeen er buiten ligt, en een oog voor het edele, schoone en goede, wat daar is te vinden. Daarom bestaat het ware patriotisme niet in het geringschatten van andere volken. Patriotisme is vaderlandsliefde, en ware liefde maakt het hart niet eng, maar ruim, en berooft ons niet van den zin voor het schoone en goede, wat anderen hebben, maar opent dien eerst recht. Dus heeft een patriot zijn vaderland lief, omdat het zijn vaderland is, hij verheugt zich over het goede, dat men er vindt, en treurt over de gebreken, waaraan het lijdt; hij komt daarin tegemoet, waar het noodig is en zooveel hij kan; maar hij heeft nog plaats genoeg in zijn hart over, om de gaven en de plaats te erkennen en op prijs te stellen, die God aan andere natiën in de geschiedenis heeft gegeven. Wat is het, dat een volk groot maakt? Is het de uitbreiding van het land, het aantal der bevolking, of een uiterlijk vertoon van macht? Denk aan de overoude volkeren, aan de Chaldeërs, de Assyriërs, de Perzen met hunne heerschers — hoe ver strekten zich de landen uit, waarover zij hun scepter zwaaiden; geheele volksstammen werden bij hun rijk ingelijfd, hunne macht was ontzettend, en toch — het waren geen groote volken. Zij zijn gekomen en gegaan, hebben opgebouwd en verwoest, maar de menschheid heeft niet of zeer weinig winst gehad van hun werken en bouwen. En dat is het juist, wat vooral tot een groot volk behoort, dat het namelijk in Gods hand een werktuig is, om nieuwe wegen voor de geschiedenis der menschen te ontsluiten, dat het in het leven zijns geestes, in de geheele geschiedenis zijner ontwikkeling grootsche ideeën verwezenlijkt, die de menschheid verder brengen en als lichtende sterren blijven staan aan den hemel der menschenwereld. Zoo hebben de Grieken in hunne geschiedenis de idee der schoonheid en politieke vrijheid aan-

schouwelijk gemaakt, de Romeinen de idee van het recht en van den staat, de Israelieten de idee der goddelijke heiligheid en der menschelijke behoefte aan verlossing — dat zijn de groote volkeren der oude wereld.

Men heeft wel gezegd, dat patriotisme en Christendom niet bij elkaër passen, dat een goed patriot een slecht Christen, en een goed Christen omgekeerd een slecht patriot moet zijn; maar zij, die dit beweren, kennen de geschiedenis niet en weten niet wat zij zeggen. Als Christen kennen wij een beter vaderland dan dit aardsche, namelijk een hemelsch en een eeuwig, en wij weten dat wij hier geen blijvende stad hebben, maar de toekomstende zoeken. Wij zingen dus van gansch harte mede:

Holland, Holland boven alles,
Boven alles hier op aard;

maar wij onderstrepen dat »hier op aard,” en willen daarmede zeggen, dat Holland wel gaat boven al het aardsche, maar niet boven alles, wat op aard en in den hemel is. Wij weten, dat boven deze wereld nog een ander land is, beter nog dan ons land. Daarom is ons vaderland niet ons hoogste goed, maar wel een hoog goed. Het is iets, dat God ons heeft gegeven; het is een gebied, waarbinnen wij God en den naaste moeten dienen naar onze beste krachten; het is een eerepost, waar God de Heer ons geplaatst heeft. God heeft mijn vaderland aan mij en mij aan mijn vaderland gegeven, en het geldt ook hier: »Wat God heeft vereenigd, zal de mensch niet scheiden,” laat staan dan dat God deze scheiding zelf zou voltrekken en ons Christelijk geloof als een scheidsmuur zou oprichten tusschen ons en ons vaderland.

Sla de bladen onzer geschiedenis op en overtuig u, hoe de beste patriotten steeds goede Christenen waren, en juist uit hun Christendom de grootste kracht voor hun patriotisme hebben geput. Want in zulke tijden, die aan de vaderlandsliefde de zwaarste proef opleggen, in de dagen van verval, en der kleine dingen — waaruit moet de patriot dan zijn geloof

putten aan eene toekomst voor zijn volk, indien niet uit het vertrouwen op God, uit den blik op de onzichtbare wereld, waar de lotgevallen der volkeren naar recht en gerechtigheid worden beschikt, hunne schuld genadiglijk wordt vergeven, en waaruit in tijden van smaad, nood en verdrukking nieuwe kracht nederdaalt als een reddende engel? Waren Jezus' tranen, die Hij op den Olijfberg over Jeruzalem weende, niet ook tranen uit liefde tot zijn vaderland? Heeft Paulus geen brandende liefde gekoesterd voor zijne broeders en vrienden naar het vleesch?

Het is niet noodig hier allerlei voorbeelden aan te halen, om te bewijzen dat het gezegde, dat men niet tegelijk op weg kan zijn naar de stad Gods en tegelijkertijd zich hier beneden tehuis kan gevoelen, getuigt van weinig nadenken. Het aard-sche en het hemelsche vaderland staan niet tegenover elkan-der, maar het een is het voorportaal en de kweekschool voor het andere, en die zijn plicht jegens het vaderland zou willen verzuimen, oogenschijnlijk uit belangstelling voor het rijk Gods en zijne gerechtigheid, dien zou het woord van Christus treffen: Zoo gij in eens anders goed niet getrouw zijt geweest, wie zal u het uwe geven? Indien gij niet trouw zijt in uw aard-sche betrekking, waarin God u heeft geplaatst, hoe zult gij getrouw zijn in de eeuwige en hemelsche?

Maar waarin toont zich het patriotisme bij den jongeling? Met algemeenheden, met een vrij onbestemd gevoel van voor-naamheid en dwepen in het wilde, met redevoeringen vol geestdrift, met toosten, gedichten, »hoezee!» roepen, met nationale feest- en vreugdedagen — met dat alles kan het vader-land onmogelijk tevreden zijn, want daardoor wordt het niet in stand gehouden.

Indien wij met iets zeer prozaïsch willen beginnen tegen-over al die dwaze ontboezemingen, dan moet de vaderlands-liefde allereerst betoond worden in het gehoorzamen der *wetten* en *verordeningen*, die in het land van kracht zijn. Ons vaderland staat niet altijd voor ons in die ideale gedaante, als hartver-heffende samenvatting van al wat schoon en groot is, zooals

wij dat soms denken bij het uitspreken van het woord »vaderland." Het vaderland heeft ook zijn prozaïsche zijde, het staat soms voor ons in zijn daagsche kleeding, als wij dat zoo mogen zeggen; en in dit geval spreekt het minder tot ons gevoel en onze verbeelding, dan tot onzen wil en ons verstand. Dan treedt het op als staat, met bepaalde vastgestelde rechten en eischen; dan omvat het ons niet met de teedere armen van een vader, maar het grijpt ons aan met strengheid en ernst. Evenals het vaderland de poëzie is van den staat, zoo is de staat het proza van het vaderland; dáar gaat alles vertrouwelijk, hier volgens recht; dáar is het ideaal, hier de ruwe werkelijkheid.

Vandaar komt het, dat de jeugd, die in den regel meer aandacht schenkt aan de ideale zijde der dingen, ook met voorliefde denkt aan het vaderland, en minder belangstelt in den staat. Men moet haar daarin niet storen, maar zij mag niet vergeten, dat die uiterlijke en geregelde vorm van het volksleven, zooals wij het in den staat zien, niet het gevolg is van menschelijken luim en willekeur, maar eene instelling Gods, die alle aanspraak heeft op onze gehoorzaamheid; want die wettelijke regeling berust niet op een verbond, dat eenige menschen hebben gesloten, om zich wederzijds te verdedigen, en die zoo begonnen een staat te vormen; en zij berust ook niet daarop, dat eenige geweldigen zich boven de anderen hebben verheven en hen gedwongen wettelijke regelingen vast te stellen. Hoe zou uit het recht het ruwe geweld kunnen ontstaan, dat toch juist ertoe dient om het ruwe geweld te buigen en het te beperken? Leest men ook druiven van doornen, of vijgen van distelen? Of hoe zou het recht door een verdrag kunnen ontstaan, daar er reeds, om een verdrag te laten gelden, enkele rechtsbegrippen en een begin van wettelijke regeling moeten voorhanden zijn? Neen, al hangt de bijzondere gedaante, die een staat aanneemt, van vele invloeden af: het vormen van den staat zelf is toch ontstaan door de natuur van den menschelijken geest; de behoefte aan een regel is den menschen reeds in den beginne ingeplant,

en daarom is zij, uit dit laatste oogpunt beschouwd, niet het werk der menschen, maar van God, evenals het huwelijk en het gezin eene verordening en instelling Gods zijn. De staat is niet gemaakt, maar opgegroeid.

Daarom is gehoorzaamheid aan de overheid voor den Christen een plicht, die vanzelf spreekt. Luther werd het niet moede, om het zijn volk in te prenten, hoeveel het kon genieten van een goede overheid. »Denkt gij niet, dat wanneer de vogels en dieren konden spreken en de regelingen der menschen konden zien, zij zouden zeggen: O gij menschen, met ons vergeleken, zijt gij geen menschen, maar goden. Want gij woont rustig, leeft en hebt alle dingen, maar bij ons is de een geen oogenblik voor den ander zeker, noch wat zijn leven, noch wat zijn huis of zijn voedsel betreft. Wat zijt gij ondankbaar, dat gij niet opmerkt welk een heerlijk leven God u gegeven heeft boven ons, dieren.» En het is ook in geen enkele omstandigheid Christelijk, gemeene zaak te maken met oproer en opstand. Dat er uit de revoluties, waarvan de geschiedenis ons verhaalt, later nu en dan iets goeds voortkwam, dat mag ons oordeel niet benevelen. Want als Gods genadige voorziening ook uit iets kwaads goed doet voortkomen, dan houdt daardoor het kwade toch niet op kwaad te zijn. En wij bedenken niet welke beteekenis de revolutie heeft op den gang der geschiedenis in het algemeen, maar of wij persoonlijk gerechtigd zijn om ons onder de oproerlingen te mengen. En dan kan men in alle omstandigheden een beslist *Neen* ten antwoord geven. Maar de vrijheidsstrijd van een onderdrukt volk tegen een vreemden tiran is die niet loffelijk en gerechtvaardigd? Zeker, maar als het eene volk zijne vrijheid tegen een ander verdedigt, dan is dat ook geen opstand, maar een eerlijke oorlog. De revolutie geeft wanorde inplaats van orde, geweld inplaats van recht, en daarom is zij af te keuren, hetzij de heeren of de onderdanen oproer maken. Echter zou eene revolutie, die in de hoogere standen begint, nog beter te verdragen zijn dan eene, die in de lagere klassen ontstaat, want in het laatste geval worden

geesten en machten ontboeid, die met onbedwingbaar geweld voortstormen en hen, die misschien met goede bedoeling de beweging begonnen, met onweerstaanbare kracht op zijde dringen en dan een aanvang maken met een wilde verwoesting, totdat er niets meer te vernietigen is.

Wees dan onderdanig uit een innerlijke noodzakelijkheid, niet alleen uit vrees voor straf, maar ook ter wille van het geweten, omdat de instelling van den staat een werk Gods is, en wanneer men hem veracht of zich er tegen vergrijpt, treft ons de vloek, dien het verzetten tegen Gods regelingen met zich sleept, en deze voert ons in jammer, ellende en wanorde. Van dit standpunt uit moet gij ook de verschillende eischen beschouwen, die de staat u oplegt, en wel in uwe jaren voornamelijk den krijgsdienst. De tegenstelling tusschen het poëtische begrip van het vaderland, en de ruwe, prozaïsche regeling van den staat treft sommigen nooit in grooter mate, dan wanneer het dragen der wapenen voor het vaderland, zooals de jongeling het zich in zijne verbeelding voorstelt, veranderd wordt in het eenvoudige »soldaat zijn" met al die kleine en groote moeielijkheden, welke er aan zijn verbonden. Maar juist daarom is dit de beste gelegenheid om het patriotisme te toonen en te doen rijpen. Dan is er geen sprake van oogenblikkelijke patriotische opwellingen, maar van prozaïsche, dikwijls zeer geringe dagelijksche plichten ten dienste van het geheel; dan kunt gij zien, wat tot nog toe aan uw patriotisme kaf was of koren, schuim of goud. In dien tijd treedt de vaderlandsliefde van den jongeling uit hare jeugd als het ware over tot haar middelbaren leeftijd, en men kan ook hiervan zeggen: »De hartstocht vlucht, maar de liefde blijft, de bloem valt af, maar de vrucht rijpt." Wat alleen fantasie was, vervliegt; wat waarlijk ideaal was blijft bestaan; dat verheft u boven de moeite en lasten aan dezen stand verbonden, en reiner, gelouterd en gerijpt neemt gij het van uit de kazerne mede terug in het burgerlijke leven.

Gehoorzaamheid aan de wettelijke regeling, die bij het

volk en het vaderland geldt — dat is het eenvoudigste en meest voor de hand liggend bewijs van uwe vaderlandsliefde. Maar dan moet zij verder van hare aanwezigheid doen blijken, doordat de jonge vriend van het vaderland alle deugden nastreeft, die van oudsher het sieraad en de glorie waren van zijn volk, en de voornaamste dezer deugden is toch wel godsvrucht en vroomheid.

Daaraan hielden zich reeds onze voorvaderen, nog vóór zij Christenen waren. Hun hoogste goed, de vrijheid, brachten zij hunnen goden ten offer, daar zij met gebonden ledematen en in deemoedige houding het bosch van Wodan naderden. Zij, die anders hunne oogen vrij en stoutmoedig ophieven en trotsch om zich heen zagen, sloegen nederig de oogen ter aarde, wanneer de priester aan den god offerde en hun zijn wil bekend maakte. Het scheen hun geen oneer voor den vrijen man toe, van God afhankelijk te zijn en hunne afhankelijkheid van Hem ook uiterlijk te erkennen en te bewijzen. Onderworpenheid aan God vormde den eersten grondslag voor hun trots. Zij maakten zich geene afbeelding van de hemelingen, slechts in aanbidding zagen zij hen; ook bouwden zij hun geen tempels, als hadden zij een voorgevoel van de waarheid, welker betijdenis den eersten Christengetuigen het leven kostte, dat de Allerhoogste niet woont in tempelen, met menschenhanden gemaakt. Maar des te inniger was de liefde en vereering, waarmede zij naderden tot deze onzichtbare goden, en des te beter waren zij voorbereid om de prediking te ontvangen van den éenen God, die hemel en aarde gemaakt heeft, en tot wien men moet bidden in geest en waarheid.

En toen het Evangelie een nieuwen bodem zocht in de wereld, en de oude volkeren geen bruikbaar materiaal meer opleverden, om een nieuw deel der geschiedenis op te bouwen — waar werd toen de blijde boodschap van Christus met grooter blijdschap ontvangen, waar werd zij meer het eigendom van hart en gemoed, dan bij ons volk? Hoe hebben onze voorvaderen trouw beloofd aan den God en Vader onzes Heeren,

aan den God, die over alles heerscht, en hoe gaven zij Hem het beste, dat zij hadden! Maar de geest van goddeloosheid en spotten met het heilige, de geest van valsche vrijheid en zelfgenoegzaamheid, die het voor laf houdt zich voor God te buigen en uit zijne openbaring licht en leven te putten — die geest behoort bij ons niet tehuis, en is in den grond na-deelig en verderfelijk voor onze jeugd. Toon uwe goed-Hollandsche natuur daardoor, dat gij het vrome geloof der vaderen in eere houdt, en niet alleen uit piëteit, zooals men de nagedachtenis van een overgrootvader bewaart, maar uit overtuiging, dat dit geloof de steun en het sieraad uwer jeugd, de kracht van uw leven en uw troost in lijden en sterven is. Geloof en godsvrucht zijn niet slechts bijkomende gaven van den geest eens volks, zaken, die langzamerhand gewijzigd of gemist kunnen worden, zonder dat het veel na-deel doet, maar zij behooren tot de innerlijke kern en het wezen van een volk, en men kan ze niet prijsgeven, zonder dat men zichzelf prijsgeeft.

En daar is nog eene deugd, waardoor ons volk zich van oudsher onderscheidde, en die de jongeling nu ock moet beoefenen, namelijk de trouw. In waarheid was getrouwheid de band, die het volk vereenigde met zijn God en Verlosser, het was de trouw van een dienstknecht aan zijn heer, van een onderdaan aan zijn hemelschen Koning. Ja, trouw is evenals geloof en godsvrucht een der grondsteenen van het Nederlandsche karakter; ontrouw, bedrog en list zijn dingen, die het vreemd zijn, en daarom moet ieder jongeling, die zijn vaderland liefheeft, de heilige roeping volgen, om trouw te zijn en leugen en bedrog te mijden.

Maar in onze dagen wordt de klacht gehoord, dat de oude Hollandsche getrouwheid in handel en wandel niet meer vaststaat, dat in hare plaats menigmaal vervalsching, woekerwinst, leugen en gedrog zijn gekomen, ja, dat de ontrouw reeds begonnen is, de feederste en innigste betrekkingen tusschen vrienden, tusschen ouders en kinderen, tusschen overheden en onderdanen te vergiftigen. Dat zeggen niet

blinde lofredenaars van den goeden ouden tijd, maar dat zeggen zij, die het goede, dat de tegenwoordige tijd aanbiedt, zeer wel op prijs weten te stellen, en van ganscher harte behooren tot onze eeuw. En waarlijk, wie een onbevooroordeelden blik werpt op de bewegingen van den hedendaagschen tijd, die kan niet ontkennen, dat deze klachten gegrond zijn. Met de trouw des geloofs is bij ons ook de trouw in handel en wandel aan het wankelen gebracht, evenals omgekeerd ten tijde van onze vadersen trouw in aardsche en trouw in hemelsche zaken elkander wederkeerig steunden en bevorderlijk waren. De kostbare parel der trouw is, Gode zij dank! nog niet verloren gegaan; nog vindt zij eene plaats in het paleis der vorsten, in de huizen der burgers en in de hutten der armen; maar haar glans is dof geworden, zij heeft leelijke vlekken gekregen. Het is nu voornamelijk de taak der jeugd, om deze vlekken uit te delgen door van hun kant alle ontrouw, oneerlijkheid en leugen te mijden, door beslist vast te houden aan trouw en geloof, het hunne er toe bij te dragen, dat de oude roem der trouw ons volk weder worde toegekend.

Zulk een patriotisme, dat het tot zijn eersten plicht rekent, de vaderlandsche deugden te beoefenen, houdt ook stand in de zware tijden der beproeving, en *geloof*t dan aan eene toekomst voor zijn vaderland, ook al kan het haar niet zien. De tijden van vernedering voor land en volk kunnen wederkomen — en dan zal men aanschouwen, wat ware vaderlandsliefde is. Wanneer gij eenmaal in staat zijt, zelfstandig over den politieken gang der gebeurtenissen te oordeelen, kunnen er dingen in het land gebeuren, die gij diep moet betreuren of verafschuwen, die lijnrecht in tegenspraak zijn met uwe idealen, die gij niet anders kunt beschouwen, dan als een verderf voor het land en de inwoners. In zulke dagen van uiterlijk ongeluk, of wat nog erger is, van inwendige dwaling en verwarring, moet gij niet moedeloos de hand in den schoot leggen, niet vertwijfelen aan uw vaderland, het niet toornig den rug toekeeren, of zelfs vervloeken, niet

door woeste ongeregeldheden een beteren toestand met geweld tevoorschijn willen roepen, maar met een sterken en stillen geest wachten, hopen, geduldig zijn, werken en zorgen, en als het noodig is ook zwijgen, lijden en bidden: dat is het patriotisme in zijn schoonsten vorm en zijn edelste gedaante.

Gij zult zoo kunnen handelen, wanneer gij gelooft in een God, die de volkeren, evenals de menschen, op velerlei wijzen opvoedt, hen voert op raadselachtige wegen, als wilde Hij hen rechtstreeks in het verderf voeren; maar toch altijd laat Hij na den nacht het licht weder over hen opgaan. Het is een slecht patriotisme, wanneer men in donkere dagen, als alles verkeerd schijnt te gaan, zich ontevreden afwendt, of de stormklok luidt tot den opstand, of uit het land gaat, en van Amerika uit het vaderland slecht tracht te maken. Wie dat doet, die heeft zijn vaderland nooit recht liefgehad, maar alleen zichzelf; het vaderland was hem een middel om zijn bijzondere doeleinden te bereiken, en toen dit middel hem niet meer dienen kon, wierp hij het toornig van zich. Deemoedig, onbaatzuchtig: dat is het kenmerk van de ware liefde tot het vaderland. Zij zoekt zichzelf niet, zij wordt niet verbitterd, zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen. Zij verheugt zich met het blijde, zij weent met het weenende vaderland. En als in het land een booze geest macht verkrijgt, zoodat de geliefde gelaatstreken van het volk vreemd en onheilspellend worden, dan houdt de ware vaderlandsliefde toch niet op, maar wacht in den gebede op betere tijden, wanneer de blinddoek zal weggenomen worden van de oogen des volks en het weder tot zijn goede oude gebruiken terugkeert. En Gode zij dank! sedert ons volk zijne plaats in de geschiedenis inneemt, heeft het na tijden van dwaling en van vervreemding, toch weder den weg teruggevonden tot hetgeen het naar Gods wil moest zijn en worden.

XVIII.

EEUWIGE JEUGD.

Wij zijn nu het einde van onzen tocht genaderd. Uitgaande van hetgeen in de heilige, ernstige stilte van het hart ontwaakt en het hart van den jongeling verbindt met zijn God en Heiland, hebben wij rondgezien in alle verschillende toestanden en voorvallen, waarin hij komen kan, om daar zijn bepaalde plaats te vervullen. Eerst trokken wij onze grenzen dichter, en vervolgens altijd verder, tot wij eindelijk kwamen bij de groote gemeenschap der volkeren, waartoe ook hij behoort en welke hij naar zijn vermogen moet dienen. En wat zal nu de eindpaal zijn van onzen tocht?

Het is een oude klacht, dat de jeugd snel vergaat als eene roos. Dit is eene waarheid, die ook ernstig is uitgedrukt in het geopenbaarde Woord van God. »De dagen des menschen zijn als het gras, gelijk eene bloem des velds, alzoo bloeit hij. Als de wind daarover gegaan is, zoo is zij niet meer, en hare plaats kent haar niet meer.»

Dit is een feit, dat onbetwistbaar vaststaat. Maar wat doet gij met dit feit? Wat denkt gij er van? Menigeen is spoedig

met zijne gevolgtrekking gereed. De jeugd is zoo kort en vluchtig, men moet den beker ledigen, terwijl hij bruist, de roos plukken, vóór zij is uitgebloeid. Dan moet de korte duur der jeugd gelden als een vrijbrief voor het wildste, overmoedigste, naar genot jagende, en zelfs het lichtvaardigste leven. Men zegt nog niet: »Laat ons eten en drinken, want morgen sterven wij,” maar wel: »Laat ons vroolijk en goedsmoeds zijn, want morgen zijn wij oud.” Maar zijt gij doordrongen van de gedachte, dat de dagen der jeugd heilig zijn, dan zullen zulke gedachten, woorden en daden verre van u blijven. Jeugd is lente, ja, verblijd u daarom in uwe jeugd, want niet voor niets heeft God de lente vervuld met lust en vreugde, zoodat alles dan juicht en zingt; maar het voorjaar is ook de zaaitijd, en waar geen zaad is, daar groeit niets in den zomer en heeft men geen oogst in den herfst. En evenmin zult gij u aansluiten bij hen, die zonder nadenken en stompzinig hunne jeugd zien voorbijgaan, niet eens gevoelend dat zij jong zijn en bij het vlieden hunner jonge dagen hoogstens de schouders ophalen, en zeggen: »Wat zal men er aan doen? Het is nu eenmaal 's werelds loop.” Neen, een betere, hoogere gedachte moet uwe ziel vervullen in de lente van uw leven: ik wil mijne jeugd vasthouden, zij zal mij begeleiden tot in den dood. Wat heilig is, mag niet vluchtig zijn. Is mijne jeugd heilig, dan moet zij ook langer duren dan een oogenblik.

Die gedachte schijnt te stout en berust toch op de waarheid. Gij kunt niet verhinderen, dat uwe jaren heenvliegen, dat gij bij elken geboortedag een cijfer voegt bij uwen ouderdom. Dat uwe lichaams- en zielskracht, wanneer zij langen tijd op dezelfde hoogte gebleven is, eindelijk weder verzwakt, dat is evenzoo de natuurlijke gang der zaken; en de gelukkigen zijn zeldzaam, die de kracht van lichaam en ziel onverzwakt bewaren tot in hoogen ouderdom. Maar, zoo sprak eenmaal een nog krachtig grijsaard, woont dan de geest in het vleesch of is hij er zoo mede verbonden, dat ook hij eene mummie wordt, wanneer het lichaam verstijft? Wat tot

het lichaam behoort, moge er mede veranderen, maar wanneer de zinnen stomp worden, dan wordt de herinnering ook doffer, dan wordt menige vreugde en menige genieting zwakker. Maar is dit het leven des geestes? Hangt de kracht van den wil af van de sterkte der spieren? Van het merg der beenderen? Van den moed en het gevoel van gezondheid? Of moet, opdat ik liefhebbe, het bloed, dat reeds langzaam vloeit, in sneller vaart gedrongen worden door zijn nauwe gangen? Met andere woorden: Kan men zich alleen *dán* jong gevoelen, wanneer men jeugdig is in jaren?

Daar is een groot onderscheid tusschen den eenen ouderdom en den anderen. Daar ziet gij iemand, die zichzelf eerst en vervolgens anderen zoekt te misleiden omtrent den naderenden ouderdom; in kleeding en manieren doet hij het jonge volkje na, en wanneer die kunsten hem dan in den steek laten en hij ondanks alle bedriegerijen bemerkt, dat hij oud is en oud wordt, dan stort plotseling zijn gansche veerkracht in, en hij wordt veranderd in een knorrigen, suffen grijsaard, die de jeugd niet meer begrijpt en slechts gedurig er over zucht, dat de wereld altijd slechter en ondankbaarder wordt, en dat in *zijne* jeugd alles veel beter was. Daar is een ander, die ook reeds den last van vele jaren op de vermoeide schouders draagt, maar van binnen nog frisch en helder van geest is. Wat de harten der jeugd beweegt, dat vindt ook een weérklank in zijn gemoed, maar kalmer, gematigder, zooals het past voor den hooger en ouderdom; het vuur is bij hem nog niet uitgebluscht; wanneer iets zijne ziel vervult, dan vloeien woorden vol geestdrift over zijne meestal zwijgende lippen en zijn oog straalt in den glans der jeugd. Wat houdt hem jong tot in zijn laatste levensjaren? Zou het daarvan komen, dat hij het in zijn jonge jaren goed gehad heeft, en dat hij zijne kracht niet moest verspillen in moeielijkheden en zwaren strijd? Maar hoe dikwijls is de feestavond des te schooner en vroolijker, naarmate de arbeid van den dag zwaarder was, en hoe menigmaal is het avondrood helderder en rijker aan kleuren, naarmate de dag stormachtiger was?

En omgekeerd, hoe dikwerf staat een verdrietige ouderdom aan het einde eener jeugd vol zorgeloos genot! Neen, het geheim van de eeuwige jeugd eens menschen ligt in iets anders, het ligt in hem zelven.

Hij heeft in zich iets eeuwigs, dat boven de wisseling der jaren is verheven en niet door den tand des tijds wordt aangerand. Dat werkt bij hem als een van die wonderdranken, waarvan men verhaalt, dat zij dood en verderf, ja zelfs de gebreken des ouderdoms verre hielden; als dat kleinood uit die Duitsche heldensage, dat zulk eene levenskracht in zich verborg, dat hij, die het aanzag, nooit den blos der gezondheid verloor, dat zijne haren nooit wit werden, al zag hij het ook aan gedurende honderden jaren. En wat is nu dat kleinood, dat eeuwige, dat zulk een verjongende kracht op den geheelen mensch uitoefent? Van nature is het een ieder eigen, zoo zeker als zijn geest een ademtocht is uit het onsterfelijke leven van den eeuwigen God. Ja, onze geest, die lichtstraal van Gods heerlijkheid, die drop uit de goddelijke levensbron, die zin en aandrang voor het eeuwige, goddelijke, ideale — dat is het, wat de wisselingen der tijden weêrstaat, dat is het element der jeugd in ons. Ieder mensch heeft dezen aandrang in zich, maar niet ieder kweekt hem aan, niet ieder geeft hem, wat hem toekomt; en dat is de reden, waarom niet elkeen in staat is jong te zijn en te blijven.

En het is van belang juist in de jeugd den grondslag der eeuwige jeugd te leggen. Als gij uw tijd, uwe kracht, uwe belangstelling alleen wijdt aan hetgeen de golven van den tijd met zich voeren, aan het genot van het oogenblik, aan onnutte vermaken, aan genot, vroolijkheid of gemak, en wanneer gij daardoor nalatig zijt in het aankweeken van lust en verlangen naar het eeuwige en hemelsche, dan kan het niet anders, of de jeugd gaat met de jonge jaren voorbij, met de kracht der spieren vergaat de vastheid van den wil, de moed met de gezondheid, de vreugde met de oppervlakkige, voorbijgaande genoegens, en de ouderdom wordt eenzaam,

verlaten, vreugdeloos en treurig. Maar kweekt gij in uwe jeugd den zin voor het eeuwige en onvergankelijke aan, maakt gij er u eene gewoonte van, om uw grootste vreugde en beste kracht te putten uit hetgeen tot den geest behoort, uit het gebied van hetgeen onzichtbaar en boven den tijd verheven is, dan zullen vreugde en opgewektheid, veerkracht en frischheid van geest u van uwe jeugd af begeleiden naar uw ouderdom, en uw hoofd kronen met onvergankelijke jonkheid. Zóo is het bekende feit te verklaren, dat zij, die alleen voor genot leven, zoo spoedig verwelken, niet slechts uit- maar ook inwendig, terwijl menschen, die zich naar het ideaal richten, hunne frischheid van geest tot in hoogen ouderdom bewaren. De idealen zijn het, die jong doen blijven, de idealen van het ware, het goede, het waarlijk schoone en edele.

Maar zij oefenen niet daardoor hunne verjongende kracht uit, dat uwe verbeelding en uw gevoel in het voorbijgaan door hen worden opgewekt en vervuld, niet daardoor, dat gij in het wilde dweept met het ware, goede en schoone in het algemeen, maar gij moet die idealen opnemen in het diepste van uw hart, in het middenpunt van uw leven, en niet door een plotselinge opwelling van gevoel, maar door een krachtige, energieke daad van uw wil. Gij moet hen niet slechts in stilte vereeren, maar uw leven naar hen vormen; niet alleen in uw hart een altaar voor hen oprichten, dat met bloemen versieren en goede indrukken er op offeren, maar met woord en daad hen belijden. Met het kleven aan de idealen moet een afschuw gepaard gaan van alles wat laag en gemeen is, van al het onedele en leelijke, van leugen en bedrog, en vóór alles een ernstige strijd tegen deze vijanden in uzelf, en vervolgens, voor zooveel het noodig is tegen allen, met wie gij in aanraking komt. Dan slechts zullen de idealen gedurende uw gansche leven hun verjongende kracht behouden.

En nu nog eene schrede verder. Waar komen alle ware idealen in samen? Waar is hun punt van eenheid, de waar-

borg hunner echtheid en van hunne verwezenlijking op aarde? Nergens anders dan in God zelf. Neem den persoonlijken God weg, dan worden alle idealen bleeke schimmen, zonder vastheid, zonder steun, en zij verdwijnen in de lucht. God is het, van wien zij kracht, steun en waarde ontvangen. En als wij dan bedenken, dat in ons, naast een zin voor het ideale ook een trek naar het lage en zondige leeft, naast den geest ook het vleesch — waar zullen wij dan de kracht ontvangen, die onzen geest sterk genoeg maakt om het vleesch te overwinnen en door te dringen tot het rijk van den Eeuwige, in het land der altoosduurende jeugd? Van wien anders, dan van den eeuwigen God, uit wiens leven onze geest is voortgekomen en van wien hij steeds zijn voedsel en zijne kracht moet ontvangen? Daarom, hebben wij vroeger gezegd: »De idealen zijn het, die jong doen blijven, en trouw te zijn aan hen is het geheim der eeuwige jeugd,” nu gaan wij verder en zeggen: Hij, die de idealen in zich vereenigt, hun kracht en waarheid en leven geeft, is God, en daarom is gemeenschap met God de sleutel tot den hof, waarin de bloesem en frischheid der jeugd onvergankelijk bloeien. Wie wil opgroeien, moet staan in de voorhoven Gods, in zijne gemeenschap. Hij is het, die uw hart verheugt, zoodat gij verjongd wordt als een arend.

Zie op den top van den berg Nebo dien grijsaard, die den last van honderd twintig jaren op de schouders draagt. Hij heeft geen staf noodig, om er op te leunen, want zijne kracht is niet verzwakt. Vrij en scherp dwaalt zijn blik in de verte; nog is hij niet verduisterd; nog overziet hij het uitgestrekte land, dat vóór hem ligt uitgebreid, tot aan de blauwe zee, tot aan de met sneeuw bedekte bergtoppen. Het is Mozes, de man Gods, die hierboven voor de eerste en laatste maal het land overziet, dat aan zijn volk is beloofd, om dan het oog te sluiten, het hoofd te buigen en in te gaan in zijne ruste. Vanwaar heeft hij die onverzwakte kracht, die jeugdige frischheid, dat heldere en schitterende oog in zulk een hoogen ouderdom? Hoe komt het dat de dood, welke hem

nu nadert, geen verweerden hollen stam vindt, maar een krachtigen eik, met gezonde takken en groene bladeren? Waarlijk, zijn leven was niet gemakkelijk, want hij was geplaagd, meer dan eenig mensch op aarde; en de zorg voor een hardnekkig volk, dat moeielijk te leiden was, hem veertig jaren lang opgedragen. Het zou geen wonder zijn geweest, als de kracht van zijn lichaam en geest langzamerhand was verminderd, vooral op die jaren, die reeds op zichzelf, zonder eenige moeite of arbeid, de kracht van den mensch verzwakken. Dat goede vrienden, trouwe helpers en medearbeiders nu en dan zijne kracht vernieuwden, zijn moed hadden versterkt, wanneer die hem ontzong, daarvan is ook niets bekend. Integendeel weten wij, dat zelfs zij, die hem het naast bestonden, op wier hulp hij moest kunnen rekenen, hem in beslissende oogenblikken niet tot steun waren; dat Aäron hem bij zekere gelegenheid alleen liet en zijne zuster Mirjam tegen hem opstond. En toch, ondanks alles, wat hem moest verzwakken, vervult hij tot op het laatste oogenblik zijn zware taak geheel en al, hij zingt tot afscheid nog een lied vol geestdrift en kracht, en beklimt eindelijk alleen, zonder menschelijke hulp, de steile hoogte van den Nebo tot op den top.

Vanwaar had hij die onverzwakte, jeugdige kracht? Men mag wel zeggen: Het was de toewijding aan zijne taak, de liefde tot zijn volk, de geestdrift voor de patriotische idealen van vrijheid en roem zijner jeugd, die hem sterk deden blijven. Wat aan deze idealen onrijp, zelfzuchtig, duister en onrein was, was er van weggedaan, toen hij na de eerste mislukte pogingen om ze te verwezenlijken, veertig jaren lang als herder in de eenzaamheid geoefend werd in geduldigheid en wachten. God had toen als het ware zijne vrijheidsidealen verbroken, om ze hem bij zijne beklimming van den Horeb gelouterd, gereinigd en tot rijpheid gebracht terug te geven. Zoo kan men toch zeggen: Het waren de idealen zijner jeugd en de trouw aan hen, die hem jong deden blijven; maar vanwaar kreeg hij de kracht, om vast te houden aan die idealen? Waardoor werd altijd weder zijn geloof aan de toekomst van

zijn volk gesterkt, dat zich steeds toonde van zijn meest verdorven en slechtste zijde? Vanwaar had hij dat ideale gezichtspunt bij de beschouwing en beoordeeling van het hem toevertrouwde volk, zoodat hij niet alleen aanzag, wat voor oogen was, maar hetgeen het naar het goddelijk ideaal moest worden? Vanwaar vloeide hem die liefde, die opoffering, die geestdrift toe, die hem jong en krachtig deden blijven? Nergens anders dan uit zijne gemeenschap met God, uit zijn geloof aan Gods belofte, uit zijn vertrouwend opmerken van hetgeen God reeds aan het volk gedaan had. Ja, dat was zijn ideaal standpunt, dat hij het volk en zijn werken onder het volk niet met de oogen der menschen, maar met Gods oogen beschouwde, omdat hij geheel in God leefde en zich bewoog. Dan zag hij niet het hardnekkige, ongehoorzame, wederspannige volk, dat hij dagelijks voor zich had, maar de ideale gedaante van het volk, versierd met de beloften Gods; hij zag niet den gapenden afgrond tusschen het ideale doel van het volk en de treurige werkelijkheid, maar de hand Gods, die beiden, ideaal en leven, krachtig omspant en er voor zorgt, dat ondanks alles altijd de groote goddelijke idealen in het leven van enkele menschen, zoowel als van gansche volkeren, worden verwezenlijkt. Dat houdt de ziel frisch, den moed levendig, den wil krachtig, den geheelen mensch jong.

Wie in God leeft en met goddelijken blik de dingen beschouwt, die staat op het ware, ideale standpunt, die blijft trouw aan zijne idealen, en hem blijven ook zijne idealen trouw, zoodat hij in den geest niet ouder wordt, al worden zijne dagen en jaren hier op aarde meer in getal. »Dit heb ik gegrepen,» staat er geschreven in een diepzinnige alleenspraak over jeugd en ouderdom, »en nooit zal ik het loslaten; dan zie ik glimlachend het licht der oogen verduisterd worden en het witte haar verschijnen tusschen de blonde lokken. Niets van hetgeen gebeuren kan, beklemt mij het hart; de polsslag van het innerlijke leven blijft krachtig tot in den dood.»

En nog schooner heeft Uhland een zoo geheiligde, jeugdige grijsheid geteekend met het vers:

Mag ook het lied aan 's levens avonds zwijgen,
Toch ziet de geest nog heilge sterren stijgen.

Het zijn dezelfde sterren, die in een heilige jeugd reeds den jongeling straalden in het hart, en hem, als hij haar volgde, den weg wezen naar het kindeke, dat wij als Gods Zoon aanbidden.

Ja, tot over dood en graf draagt ons de wickslag der jeugd. Wien het verval van lichamelijke krachten, zooals dat in den ouderdom plaats grijpt, de jeugd en de frischheid van den geest niet kan ontrooven, die heeft zijn innerlijk leven daardoor onkwetsbaar gemaakt voor den dood, want het bewijs is geleverd, dat zijn innerlijk wezen verheven is boven de wisseling en het vergaan der dingen. Niet slechts is jonkheid tot in den ouderdom en tot aan den dood zijn deel, maar zelfs de eeuwige jeugd. God is geen God der dooden, maar der levenden. Hij, met wien God eenmaal in persoonlijke gemeenschap van geest en leven is getreden, heeft daardoor ook het zegel der onsterfelijkheid ontvangen. Het voorhoofd, dat door Gods vinger is aangeraakt, is geteekend met het merk der eeuwigheid, en voor dit teeken sluiten zich de poorten van den dood en openen zich de deuren van het eeuwige leven. Dan wordt het avondrood van dit aardsche leven de morgenschemering van het eeuwige; dan worden de sneeuwvlokken, die de late herfst uitstrooit, de voorboden van een groot, zalig, heerlijk Kerstfeest.

De jongen worden moede en mat, en de jongelingen struikelen. Maar die op den Heer vertrouwen, vernieuwen de kracht, zoodat zij opstijgen met de vleugelen van een arend.

Vlieg dan naar boven, jonge adelaar! Op de hoogten woont de vrijheid!

I N H O U D.

INLEIDING	1
I. IDEAAL, GELOOF EN BIJBEL	5
Innerlijke tweestrijd 6. Oplossingen 7. Schuld 9. Aanvallen tegen het geloof 10. Wat is redelijk? 12. De twijfel 13. De bijbel 17. Deutsche heroën en het Christengeloof 22.	
II. KARAKTER EN VRIJHEID.	25
Temperament 26. De Godsgedachte in de menschelijke per- soonlijkheid 28. De zonde 30. Onvolmaaktheid 31. De zede 32. Het geweten 33. De tien geboden 35. Diepste kracht tot ka- raktervorming 36. Gezindheid en karakter 37. Vrijheid 38. Wat is vrijheid? 40.	
III. WELZIJN VAN 'T LICHAAM	42
Matigheid 44. Kuischheid 45. Weekelijkheid 48.	
IV. FORMING VAN DEN GEEST	49
Domheid 50. Begaafdheid 51. Ons beroep 52. Vorming der fantasie 53. Lectuur 54. Romans 55. Vorming van den geheelen mensch 57. Vorming door den bijbel 58. Goede manieren 61. Bescheidenheid 62.	

V. HET BEROEPSLEVEN	64
Arbeid 65. Keus van een beroep 67. Kinderlijke gehoorzaamheid 70. Albrecht Dürer 71. Livingstone 72. Perthes 73. Eigen hulp en Gods hulp 74. Ontevredenheid met het beroep 75. Trouw in 't beroep 76. Trouw en ontrouw 77. Halftrouw 78. Stiptheid 79.	
VI. TIJD EN GELD	82
Korte duur van den tijd 83. Indeeeling van den tijd 84. Besteden van den tijd 86. Ontspanning 87. Geld 89. De onrechtvaardige mammon 90. Wie is rijk? 91. Arm en rijk 92. Spaarzaamheid 93. Liefdadigheid 95.	
VII. DE ZONDAG	98
De Zondag voor het hart 101. Zondag en Sabbat 102. Lichamelijke Zondagsrust 103. De Zondag van geest en hart 104. De Zondagsrust in God 105. Opbouwing 106. Kerk in de vrije natuur 107. Avondmaalsviering 108. De Zondag maakt de week 109.	
VIII. VERMAKEN	110
Eenvoud in 't vermaak 112. Eenvoudigheid 113. Genoegens 114. Dansen 115. Bals 119. De schouwburg 120. Schiller over het tooneel 121. Het tooneel 122. Wat mag en niet mag 127.	
IX. GEVOEL VAN EER EN EERZUCHT	129
Eer 130. Persoonlijke eer 131. Wat is eer? 132 Eer en plicht 133. Ieder zijne plaats 134. Wat is „gemeen?” 135. Laagheid 137. Lafheid 138. Eerzucht en zelfzucht 139. Valsche eerzucht 140. Ware roem en kracht 141.	
X. HET GEBED	142
Het gebed bij de heidenen 143. Het noodgebed 144. Het smeekgebed 145. Gebedsverhooring 147. Gebed en aanbidding 149. Lof en prijs 150. Gebed met hart en mond 151. Het uitgesproken gebed 152. Gebedsuren 153. Stof tot bidden 154. Tijd tot bidden 155. Gebedenboeken 156.	
XI. DE ACHTING VOOR ANDEREN	158
Menschenverachting 159. 's Menschen waarde 160. Verleiding en ergernis 162. Achtting voor 't geweten van anderen 163. Scheldwoorden 164. Beleefdheid 165.	

XII. DE WAARHEIDSLIEFDE	167
Leugen 168. Zij maakt onbruikbaar 169. Moet men altijd de waarheid spreken? 170. Liegen in kortswijl 172. De noodleugen 173. Wat is eene noodleugen? 174. Zij is gevaarlijk 175. Leugen uit beleefdheid 176. Woord houden 178. Nodeloos zweeren 180. Misbruik van heilige namen 181. Vloeken 183	
XIII. DANKBAARHEID.	184
Vanwaar de ondank? 185. Haat uit ondankbaarheid 186. Ondank verwoest het karakter 187. Dank — geen handelszaak 188. Dankbaarheid in 't kleine 189. Ootmoed in het danken 190. Wat is piëteit? 191. Gebrek aan piëteit 193. Vanwaar 't gebrek aan piëteit? 194. Hoe openbaart zich de piëteit? 195. Tegen stroom. 196.	
XIV. VREDE EN ONVREDE	198
Vermijd geschillen 199. Het verdragen van beleedigingen 200. De kunst van zwijgen 201. Kwaad werkt kwaad 202. Het duel 203. Vergevensgezindheid 206. Hoe vaak vergeven? 207. Niet rekenen! 208. Aan beide zijden schuld 209. Verzoening 210. Liefde tot vijanden 211. Vijandsliefde in den oorlog 213.	
XV. VRIENDSCHAP	215
Vriendschap en gezelligheid 216. Vriendschap in de jeugd 217. Wederzijdsche aanvulling in de vriendschap 218. Harmonie in de vriendschap 220. Vrijheid en geloofseenheid in de vriendschap 222. Beroemde vrienden 224. Trouwe vrienden 226. Oprechtheid 228. Gezelligheid 230. Keus van een gezelschap 231. Reinheid in de dagelijksche gesprekken 232. Deugden in den dagelijkschen omgang 234.	
XVI. FAMILIELEVEN EN HUISGENOOTEN	235
Gehoorzaamheid en liefde 239. Het familieleven 240. Het vijfde gebod 241. Plaats van dit gebod in bijbel en geschiedenis 242. Eeren en liefhebben 244. Vader en moeder 245. Op welken grond rust het vijfde gebod? 246. Vertrouwelijk met de ouders 248. Zegen en grenzen van de gehoorzaamheid 250. Gehoorzaamheid en eigen verantwoordelijkheid 252. Gods zegen 254. Het leven met broeders en zusters 255. Broeders en zusters 256. De oudste broeder 259. Dienstbaren 260. Dieren als huisgenooten 262. Dierenkwellen 263. Het zuchtend schepsel 264.	

INHOUD

XVII. VADERLAND 265

Ons dierbaar vaderland 267. Wat behoudt het vaderland? 268.
 Gehoorzaamheid aan de wet des lands 269. Revoluties 270.
 Krijgsdienst 271. Trouw 272. Geloof aan 't vaderland 275.

XVIII. EEUWIGE JEUGD. 276

Korte bloei der jeugd 277. Tweeërlei ouderdom 278. Het
 geheim eener eeuwige jeugd 279. Verjongende kracht der idealen
 280. Levenskracht in God 281. Mozes' jeugd en ouderdom 282.
 Eeuwige jeugd 283. Het eeuwige leven 284.
